

หลักการและวิธีการ งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

พิธีทำบุญอายุวัฒนมงคล ครบ ๗ รอบ ๘๔ ปี
สมเด็จพระมหาธีรจารย์
(ปสฤทธิ์ เขมงฺกโร สุทธิ์พันธู์)

กรรมการมหาเถรสมาคม
เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

วันที่ ๒๓-๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๔

หลักการและวิธีการ งานสาธารณสงเคราะห์วิถิพุทธ

พิธีทำบุญอายุวัฒนมงคล ครบ ๗ รอบ ๘๔ ปี

สมเด็จพระมหาธีรราชย์

(ปสฤทธิ์ เขมงฺกโร สุทธิ์พันธุ์)

กรรมกรรมมหาเถรสมาคม

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

วันที่ ๒๓-๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๔

หลักการและวิธีการงานสารานสงเคราะห์วิถีพุทธ

รองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ ลาภธนานนท์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กั้นทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล
อาจารย์สายชล ปัญญชิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
นายภูเบศ วณิชชานนท์

พิมพ์ครั้งที่ 1 : พฤษภาคม 2564 จำนวน 2,000 เล่ม

บรรณาธิการ : สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ (ปสฤทธิ เขมังกโร สุทธิพันธ์)

จัดพิมพ์โดย : ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ ของมหาเถรสมาคม วัดยานนาวา แขวงยานนาวา เขตสาทร
กรุงเทพมหานคร

จัดรูปเล่ม : วิโรจน์ จีรวิทยาภรณ์

พิมพ์ที่ : นิติธรรมการพิมพ์

76/251-3 หมู่ที่ 15 ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

โทรศัพท์ : 02 403 4567-8, 08 1309 5215 E-mail : niti2512@hotmail.com

อนุโมทนาภา

การที่บุคคล หน่วยงาน องค์กร หรือบริษัท จะสามารถพิจารณาเลือกเฟ้นข้อมูล สกัดออกมาเป็นองค์ความรู้ได้นั้น ต้องใช้เวลา ประสบการณ์ การค้นคว้า และทรัพยากรอื่น ๆ จำนวนมาก เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกให้บรรลุได้สำเร็จ โดยคัดสรรหลักเนื้อหาเพื่อให้เกิดปัญญาอย่างสูงสุดต่อผู้อ่านหรือต่อการนำไปใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมแก่งานนั้น ๆ ได้

หนังสือ “**หลักการและวิธีการงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ**” เป็นการรวบรวมและนำเนื้อหาจากชุดความรู้สาธารณสุขสงเคราะห์ ที่ประกอบด้วยหนังสือ “แก่นสาธารณสุขสงเคราะห์ในคัมภีร์พุทธ” “แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมสังคหะและสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ” และ “อดีต ปัจจุบัน อนาคตงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย” ที่ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ มาสังเคราะห์และจัดพิมพ์เนื่องในพิธีทำบุญอายุวัฒนมังคล ครบ ๗ รอบ ๘๔ ปี สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (ปสฤทธิ เขมังกโร สุทธิพันธุ์) กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ตามที่คณะผู้แต่งได้ปรารถนา

องค์ความรู้ของหนังสือ “**หลักการและวิธีการงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ**” จะได้ผลักดันให้คณะสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้องในการค้นคว้าเพิ่มเติม เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับงานสาธารณสุขสงเคราะห์ อีกทั้งยังได้พิจารณาแนวทางการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับการงานสาธารณสุขสงเคราะห์ ซึ่งหมายถึงการไตร่ตรองและทุ่มเททำความเข้าใจแนวทางการขับเคลื่อนงานสาธารณสุขสงเคราะห์ให้ชัดเจน เพื่อให้สามารถกำหนดการทำงานที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อประเทศชาติ พระศาสนา คณะสงฆ์ และประชาชนต่อไป

ขออนุโมทนา รongศาสตราจารย์ ดร.พินิจ ลาภธนานนท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, อาจารย์สายชล ปัญญชิต และนายภูเบศ วนิชชานนท์ ที่ได้เสียสละพัฒนาชุดความรู้สาธารณสุขสงเคราะห์อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ต่อไป ขอผลบุญและความอุตสาหะที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมมือกันปฏิบัติ อำนวยอวยชัยอภิบาลท่านทั้งหลายให้เจริญด้วยจตุรพิธพรชัย อันประกอบด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ อำนวยพรให้ท่านทั้งหลายมีกำลังพร้อมที่จะสนองงานพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์แก่อุทิศแก่เหล่าพุทธบริษัท สืบไปตลอดกาลนาน

สมเด็จพระมหาธีราจารย์

สมเด็จพระมหาธีราจารย์

กรรมการมหาเถรสมาคม

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

คำปรารภ

ชุดความรู้ “สาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ” เกิดขึ้นจากความร่วมมือของสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาองค์ความรู้ และการสร้างเครือข่ายสนับสนุนการพัฒนาฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ ของมหาเถรสมาคมอย่างยั่งยืนต่อไป ดังนั้นภายใต้ความร่วมมือดังกล่าว ได้เกิดการดำเนินศึกษาวิจัยโครงการศึกษาแนวทางสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งมีกิจกรรมที่ครอบคลุม (1) การพัฒนาองค์ความรู้สาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ (2) การพัฒนาและยกระดับการสื่อสารสาธารณสุขสงเคราะห์ รวมทั้ง (3) การพัฒนานโยบายเกี่ยวกับการจัดตั้งสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ จึงกล่าวได้ว่าภาพรวมของการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ มุ่งหมายที่จะค้นหาแนวทางส่งเสริมพระสงฆ์ นักพัฒนาและเครือข่ายจิตสาธารณะเพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ และแนวทางสนับสนุนเครือข่ายพระสงฆ์และภาคีที่เกี่ยวข้องให้เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยอย่างยั่งยืนต่อไป

การพัฒนาเอกสารถอดบทเรียน ชุดความรู้ “สาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ” จะเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสุขภาวะองค์กรรวมของสังคมไทย โดยการยกระดับเครือข่ายองค์กรคณะสงฆ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนบทบาทการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ในอนาคตอันใกล้ รวมทั้งจะได้เป็นเครื่องมือการสื่อสารเพื่อการดำเนินงานสาธารณสุขสงเคราะห์ให้กับสำนักงานคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ ของมหาเถรสมาคมต่อไป ท้ายที่สุดขอกราบขอบพระคุณความเมตตาอนุเคราะห์ของเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชย์ กรรมการมหาเถรสมาคม ประธานฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ ของมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร รวมทั้งหน่วยงานสำคัญที่เป็นองค์กรสนับสนุนการทำงาน กล่าวคือ สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ที่ได้รวมให้คำชี้แนะและผลักดันการพัฒนาการศึกษาวิจัยครั้งนี้ตลอดมา

คณะผู้แต่ง

สารบัญ

• แก่นสารารณสงเคราะห์ ในคัมภีร์พุทธ

บทที่ 1	ทำความเข้าใจความหมายตามนัยแห่งคัมภีร์พุทธ	11
1.1	ความหมายที่ยึดตามพุทธประสงค์	
1.2	ความหมายตามแนวพระไตรปิฎกและอรรถกถา	
บทที่ 2	สารารณสงเคราะห์ : แนวคิด ที่มา ที่ไป	
	หลักการใหญ่อยู่ในหลักธรรมและระบบแห่งวินัยนี้เอง	19
2.1	พินิจจากหลักธรรม	
2.2	พินิจหลักธรรมแล้วมาตอกย้ำด้วยระบบแห่งวินัย	
บทที่ 3	เรื่องธุดะสงฆ์ไม่ใช่ปริศนาค้างคาใจอีกต่อไปแล้ว	45
3.1	คันถธุดะ/วิปีสสนาธุดะมีไว้เพื่อแก้กุลสังคม คืออย่างไร?	
3.2	สังคธุดะมาใหม่ แต่มุ่งไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน	
บทที่ 4	จุดต้นแบบ/ดูตัวอย่างเพื่อสร้างความเข้าใจเพิ่ม	51
4.1	พระพุทธเจ้ากับธุดะเพื่อสังคม	
4.2	พุทธสาวกกับธุดะเพื่อสังคม	
บทที่ 5	เสริมแง่คิด สะกิดช่องว่าง	63
5.1	พระสงฆ์ทำงานสารารณสงเคราะห์ หรือให้การสงเคราะห์ประชาชนเหมาะสมแล้วหรือ?	
5.2	งานสงเคราะห์ชาวบ้านนี้เป็นแนวพุทธแบบมหายาน แต่แนวพุทธแบบเถรวาทไม่ชัดเจนเรื่องนี้	

บทที่ 6 ธรรมศาสตร์สร้างสู่แนวทางปฏิบัติเพื่อสังคม.....	70
บทที่ 7 พระสงฆ์ทำได้ โดยให้กำลังกาย-ใจ-สติปัญญา และความสามารถ	73
7.1 ทานสังคหะ - ให้การสงเคราะห์ด้วยการให้ทาน	
7.2 ปิยวาจาสังคหะ - ให้การสงเคราะห์ด้วยปิยวาจา	
7.3 อุตถจริยาสังคหะ - ให้การสงเคราะห์ด้วยการร่วมบำเพ็ญประโยชน์	
7.4 สมานัตตตาสังคหะ - ให้การสงเคราะห์ด้วยริบรัฐสุภ-ทุกขร่วมกัน	
บทสรุป	92
บรรณานุกรม	94

• แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม สังคหะและสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

บทนำพระสงฆ์กับสังคมไทย.....	99
บทที่ 1 แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม	107
1.1 นิยามและองค์ประกอบของ “พุทธศาสนาเพื่อสังคม”	
1.2 แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมในสังคมไทย	
บทที่ 2 แนวคิดบทบาทด้านสังคหะของพระสงฆ์.....	127
2.1 บทบาทด้านสังคหะของพระสงฆ์ในปัจจุบัน	
2.2 บทบาทของพระสังฆาธิการในฐานะผู้นำสังคมไทย	
2.3 บทบาทของพระสังฆคหิตร์ในงานสาธารณสงเคราะห์และพัฒนาสังคม	
บทที่ 3 แนวคิดและการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ	157
3.1 บทบาทการสาธารณสงเคราะห์: พุทธศาสนาเชิงรุก	
3.2 แนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ	
3.3 หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ	
3.4 หลักการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ	

- 3.5 รูปแบบการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ
- 3.6 องค์ประกอบของงานสาธารณสงเคราะห์ที่ยั่งยืน
- 3.7 แนวทางการดำเนินงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม
- 3.8 การมอบรางวัลเพชรงามการสาธารณสงเคราะห์

บรรณานุกรม 199

**• อดีต ปัจจุบัน และอนาคต
งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย**

บทที่ 1 ความสำคัญของงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ 209

- 1.1 บทบาททางสังคมของวัดและพระสงฆ์ไทย
- 1.2 งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

บทที่ 2 งานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในอดีต 221

- 2.1 แนวคิดและอุดมการณ์พุทธศาสนาในอดีต
- 2.2 บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในอดีต

บทที่ 3 งานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน 247

- 3.1 บทบาทของพระสงฆ์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- 3.2 บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

บทที่ 4 อนาคตงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทย 279

- 4.1 แนวทางการขับเคลื่อนสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ
- 4.2 ข้อเสนอแนะการขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

บทที่ 5 งานจิตอาสาเพื่อสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ 317

บรรณานุกรม 324

ประวัติผู้แต่ง 328

การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก
ด้วยความเต็มใจ
เป็นนิมิตหมายของการเป็นคนดี
อะนี้แล้วโยเล่าคนดีจะละเลย
การสงเคราะห์ช่วยเหลือ

แก่นสารารณสงเคราะห์ ในคัมภีร์พุทธ

.....
วุฒินันท์ กันทะเทียน

1.

ทำความเข้าใจ ความหมาย ตามนัย แห่งคัมภีร์พุทธ

คำว่า **“สาธารณสงเคราะห์”** ตามแนวพระพุทธศาสนาหมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ โดยการให้กำลังกาย ให้กำลังสติปัญญา ใช้ทักษะความถนัดความเชี่ยวชาญหรือความสามารถ เพื่อดำเนินกิจการให้เกิดประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคมโดยที่ความหมายนี้ วิเคราะห์ และตีความจากแนวคิดหลักการสำคัญทั้งจากหลักธรรมและระบบแห่งพระวินัย ที่เกี่ยวข้องกันเพื่อหาว่าด้วยการให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์

อนึ่ง คำว่าสาธารณสงเคราะห์นั้น เป็นคำที่ประดิษฐ์มาภายหลัง ซึ่งไม่ปรากฏตรงๆ จากคำศัพท์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่เมื่อพิจารณาจากรากศัพท์ของคำว่าสงเคราะห์แล้ว ย่อมสื่อไปถึงเรื่องการสงเคราะห์ที่เป็นสาธารณะ โดยแยกพิจารณาตามรูปศัพท์ และพิจารณาตามความหมายและคำอธิบายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่าคำว่าสงเคราะห์ การสงเคราะห์ หรือหลักสงเคราะห์ มาจากหลักของ “สังคหวัตถุ” เพราะคำว่า สังคหะ แปลว่าการสงเคราะห์ ส่วน วัตถุ แปลว่า ที่ตั้ง หรือธรรมเป็นที่ตั้ง เมื่อรวมกัน คำว่า สังคหวัตถุ ก็คือการสงเคราะห์นั่นเอง

คำว่า สงเคราะห์ มาจากคำบาลีว่า สังคหะ ที่แปลว่าจับรวมเข้าด้วยกันนำมารวมไว้ด้วยกัน หรือจับมารวมกัน การจับมารวมกันในที่นี้หมายถึงจับใจคนมารวมกัน แต่การจะจับหัวใจของผู้คนมารวมกันไว้ได้นั้นจะต้องจับด้วยเครื่องมือพิเศษ คือใช้หลักแห่งสังคหวัตถุมาเป็นเครื่องมือจับ หรือยึดเหนี่ยวจิตใจไว้ด้วย 4 วิธี คือ ด้วยการให้ (ทาน) ด้วยการพูดดี (ปิยวาจา) ด้วยการช่วยทำประโยชน์ (อรรถจริยา) หรือด้วยการเสมอสมานตัว (สมานัตตตา)

ในภาษาไทยจะแปลคำว่าสงเคราะห์ว่าหมายถึง “การช่วยเหลือ” แต่เมื่อรวมความแล้วก็ได้แก่การให้การสงเคราะห์ ปัจจุบัน มีการประดิษฐ์คำแทนคำว่าสงเคราะห์ เช่น งานจิตอาสาจิตสาธารณะ แต่ก็มาจากหลักสังคหวัตถุ โดยเฉพาะด้านอรรถจริยาที่หมายถึงการบำเพ็ญประโยชน์ ทำประโยชน์ช่วยเหลือด้วยแรงงานหรือกำลังความรู้ความสามารถ หรือเพื่อดำเนินกิจการอันเป็นประโยชน์ทั้งแก่คน แก่ชุมชน แก่ประชาชน ซึ่งเป็นการประพฤติประโยชน์ที่มีสำนึกทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการลงแรง ลงมือช่วยเหลือช่วยงานสาธารณะ รวมถึงช่วยด้วยการให้สติปัญญา ให้ความรู้ ใช้ความสามารถในด้านต่างๆ ที่ตนมีต่อผู้อื่น

ดังนั้น คำว่า สาธารณสงเคราะห์ ตามแนวพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงการบำเพ็ญประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งโดยการสงเคราะห์ด้วยการลงมือทำให้หรือด้วยกำลังกาย การสงเคราะห์ด้วยการให้กำลังสติปัญญาของตนอันเป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่น รวมถึงการสงเคราะห์ด้วยการใช้ทักษะความสามารถในด้านต่างๆ ที่ตนมีเพื่อช่วยเหลือ หรือดำเนินกิจการให้เกิดประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคมอย่างมีจิตสำนึกทางสังคมนั่นเอง

เพื่อให้เกิดความชัดเจนเรื่องความหมายของคำว่าสาธารณสงเคราะห์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะคำว่าการทำงานเพื่อประโยชน์แก่บุคคลในระดับต่างๆ นั้นได้ปรากฏเนื้อความตามพระไตรปิฎกและอรรถกถา และคัมภีร์สำคัญอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยขยายภาพให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

1.1 ความหมายที่ยึดตามพุทธประสงค์

คำว่า “พุทธประสงค์” ในที่นี้ หมายถึงการตีความตามพุทธพจน์คราวทรงส่งพระสาวก เพื่อออกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมากเพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย

(วิ.ม. (ไทย) 4/32/35; ส.ส.(ไทย)15/428/148)

จากพุทธพจน์นี้ ถู้อได้ว่าเป็นพุทธศาสนกิจสำคัญที่ทรงมอบให้เป็นภาระงานของพระสงฆ์สาวกชุดแรกที่ไปประกาศพระศาสนา โดยให้เหล่าสาวกยึดประโยชน์ ดังนี้

1) ทำเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน (พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย) เป้าหมายนี้ชี้ชัดว่าพระสงฆ์สาวกรุ่นแรกได้จาริกหรือเดินทางไปเพื่อทำสิ่งที่เป็ประโยชน์สุขแก่คนทั่วไป สิ่งใดที่ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขย่อมไม่กระทำแน่นอน

2) ทำเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก (โลกานุกมฺปาย) เป้าหมายนี้ก็สนับสนุนเป้าหมายแรกและเป็นการลงรายละเอียดเพิ่มเติมด้วยการลงมือเอื้อเพื่อให้การช่วยเหลือ ซึ่งหมายความว่ายังมีบุคคลที่ต้องการความช่วยเหลือ เอื้อเพื่อเจือจาง แบ่งปัน เสียสละให้

3) ทำเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย (อตุถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानิ) การออกไปประกาศพระศาสนาหรือเผยแผ่พุทธธรรมจึงแสดงออกมาในลักษณะของการทำประโยชน์เพื่อคนส่วนมาก เป้าหมายนี้เป็นภาพรวมกล่าวคือในที่สุดแล้ว การที่พระสงฆ์สาวกท่องจาริกไปยังดินแดนต่างๆ ก็เพื่อทำสิ่งที่เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย อนึ่ง คำว่า “เทพดา” ในที่นี้อาจหมายถึงทั้งสมมติเทพและอุปัติเทพ เพราะเมื่อพระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติดีและปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่คนแล้วย่อมส่งผลไปถึงเทพเทวาทั้งหลายเพราะเทพดาในภพภูมิต่างๆ มีสถานะเป็นผู้รับส่วนบุญเมื่อพระสงฆ์สาวกได้ทำดียอมมีไมตรี แผ่เมตตาจิตไปถึงเทพดา ส่วนเทพดาโดยสมมติ หรือสมมติเทพดาก็คือกษัตริย์นักปกครองผู้ทรงธรรม พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดเหล่ากษัตริย์ทั้งหลายเพื่อให้ทรงธรรม และบำเพ็ญพระองค์ในทศพิธราชธรรม เป็นต้น

ดังนั้น ความหมายคำว่า “สาธารณสงเคราะห์” ตามพุทธประสงค์จึงหมายถึง การกระทำใดๆ ก็ตามที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก หมายรวมที่เป็นประโยชน์ต่อเทวดาและมนุษย์

1.2 ความหมายตามแนวพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ความหมายของคำว่าสาธารณสงเคราะห์ เป็นการวิเคราะห์และตีความจากเนื้อความแวดล้อมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาต่างๆ ซึ่งมีความหมายที่ลงลึกในเชิงปฏิบัติ เช่น การกระทำที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเมตตาธรรมประดุจพ่อแม่มีเมตตาต่อลูกๆ ไม่เป็นการกระทำที่ส่งผลกระทบต่อคนรุ่นหลังการชักนำแนะนำทางดำเนินชีวิตที่เที่ยงาม การให้สติปัญญา แก้ไขปัญหาให้ หรือแม้กระทั่งทำหน้าที่ของตนเองอย่างสมบูรณ์ ก็ถือว่าเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์ นิยามที่วิเคราะห์ไว้มีดังนี้

ก. สาธารณสงเคราะห์ ในความหมายว่า “คือการกระทำที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเมตตาและกรุณา ประดุจบิดามารดารักษาคุ้มครองบุตร-ธิดา”

ความหมายตามข้อ ก. นั้น ยึดตามแนวพระอรรถกถาจารย์ที่ขยายไว้ในอรรถกถาพหุชนहितสูตร พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่าถ้าเป็นการกระทำสำหรับอนุเคราะห์สัตว์โลกนั้น หมายถึงการกระทำที่เป็นการรักษาค้ำครองชาวโลกด้วยเมตตาและกรุณา ประดุจบิดามารดารักษาคุ้มครองบุตร-ธิดา กล่าวคือเมื่อพระสงฆ์จะทำการสงเคราะห์อนุเคราะห์สัตว์โลกให้ถือเสมือนการที่พ่อแม่ให้การรักษาค้ำครองลูกๆ และทำบนพื้นฐานของจิตที่มีเมตตาและกรุณา

ข. สาธารณสงเคราะห์ ในความหมายว่า “คือการกระทำใดๆ ก็ตาม ที่เป็นการกระทำ ไม่มีผลกระทบต่อคนรุ่นหลัง หรือสามารถเป็นแบบอย่างให้คนรุ่นหลังยึดถือและนำไปปฏิบัติต่อได้”

ความหมายตามข้อ ข. นั้น ยึดตามนัยแห่งปฏิปทาการถือธุดงค์วัตรของพระมหากัสสปเถระ ซึ่งแม้พระพุทธองค์จะตรัสว่าท่านมีอายุพรรษามากแล้ว การบริโภคใช้สอยผ้าเก่า เนื้อหยาบนุ่มๆ จะทำให้ร่างกายลำบาก รับจีวรที่ผู้อื่นถวายก็ได้ แต่พระมหากัสสปะยังทูลให้เหตุผลว่าจะขอปฏิบัติเช่นนี้ต่อไป ทั้งนี้เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังถือเป็นแบบอย่าง ดังพุทธดำรัสว่า

เราพิจารณาเห็นอำนาจประโยชน์ 2 ประการ จึงเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและป่าเปลี่ยว อำนาจประโยชน์ 2 ประการเป็นไฉน คือ เห็นการอยู่สบายในปัจจุบันของตน 1 **อนุเคราะห์หมู่ชนในภายหลัง** 1 ภิภุชทั้งหลาย เราเห็นอำนาจประโยชน์ 2 ประการนี้แล จึงเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและป่าเปลี่ยว

(อง.ทก. (ไทย) 20/274/69; ม.ม. (ไทย) 12/51/31

การถือปฏิบัติที่เล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดแก่คนภายหลังนั้นยังอยู่ในรูปของการใช้ชีวิตประจำวันของพระสงฆ์ด้วย เช่น การถืออุตงค์ปฏิบัติของพระมหากัสสปะดังกล่าวแล้ว ดังคำปรารภทูลต่อพระพุทธเจ้าว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ 2 ประการ จึงอยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ลิ่นกาลนาน ฯลฯ เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร ... ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ... ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... มีความปรารถนาน้อย ... เป็นผู้สันโดษ ... เป็นผู้สงัดจากหมู่ ... เป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความปรารถนาความเพียร เล็งเห็นการอยู่เป็นสุขใน ทิณฺฐุธรรม และ**อนุเคราะห์ประชุมชนในภายหลัง...**

(ส.นิ. (ไทย) 16/481/225)

ค. สาธารณสงเคราะห์ในความหมายว่า “คือการชักนำ แนะนำให้ผู้อื่นตั้งอยู่ในกุศลธรรมความดี”

ความหมายตามข้อ ค. ยึดตามเนื้อความในเถรสูตร ซึ่งมีใจความโดยสรุปว่าหากพระสงฆ์จะสงเคราะห์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม หรือจะปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหูชนนั้น ให้ถือปฏิบัติเรื่องการชักนำให้บุคคลได้ตั้งอยู่ในกุศลธรรม มีกัลยาณธรรมหรือให้ห่างจากอสังฆธรรมนั่นเองและตามที่ขยายความไว้ในอรรถกถาอปณนคสูตร [พระสูตรว่าด้วยการปฏิบัติที่ไม่ผิด]ว่าการทำให้บุคคลตั้งอยู่ในสังฆธรรมนั้น คือการแนะนำให้บุคคลเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง ทำในสิ่งที่ไม่ไร้ประโยชน์

อนึ่ง คำว่า สัทธรรม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้จัดไว้หลายหมวด และมีเนื้อหาเป็นคุณสมบัติส่วนบุคคลที่ประพฤติตนตามหลักคุณธรรม อาทิ

- ประพฤติตนเป็นบุคคลที่ไม่โกรธง่าย ไม่ลบหลู่ ไม่ละโมภ ไม่เห็นแก่ลาภสักการะ (ทุติยโกธสูตร (ที.ปา. (ไทย) 11/44)

- ประพฤติตนในคุณธรรมคือสัทธรรม 7 ประการ (ที.ปา.(ไทย) 11/330) ได้แก่

1. เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อมั่นหนักแน่นในพระรัตนตรัย
2. เป็นผู้มีหิริ มีความละอายชั่ว
3. เป็นผู้มีโอตตปปะ มีความเกรงกลัวต่อบาป
4. เป็นผู้มีพหูสูต มีวิสัยใฝ่รู้เรียนรู้
5. เป็นผู้ปรารถนาความเพียร มีความขยันหมั่นเพียร
6. เป็นผู้มีสติมั่นคง มีสติตรึกไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง
7. เป็นผู้มีปัญญา มีปัญญาแจ่มแจ้ง ชัดเจนในสิ่งที่เบ็นกุศล อกุศล

ง. สาธารณสงเคราะห์ ในความหมายว่า “คือการทำให้เกิดสติปัญญาตามแนวอริยสัจ 4 สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตได้”

ความหมายตามข้อ ง. ยึดตามเนื้อความในอรรถกถาอนุกัมปสูตรได้ขยายความไว้ว่าการอนุเคราะห์สงเคราะห์นั้นคือการทำให้บุคคลที่ได้รับการอนุเคราะห์สงเคราะห์ตั้งอยู่ในธรรม เห็นธรรม ทำให้มีสติปัญญาเห็นธรรมคืออริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) หมายความว่า การอนุเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนานั้นคือการที่พระสงฆ์สาวกสามารถทำให้บุคคลแก้ไขปัญหาชีวิตได้ คือ เห็นปัญหา (ทุกข์) รู้ปัญหา (สมุทัย) แก้ไขปัญหาได้ (นิโรธ) โดยมีวิธีการแก้ไขปัญหา (มรรค) ที่ตรงกับสมุทัยหรือสาเหตุของปัญหานั้นๆ

ความหมายในแง่นี้เป็นความหมายเชิงลึกและเชิงกระบวนการ มิใช่ความหมายเชิงรูปธรรม แต่เป็นความหมายเชิงนามธรรมและเป็นสิ่งที่สะท้อนบทบาทพระสงฆ์สาวกได้ดีมาก ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์ก็ต้องหันกลับมาพิจารณาตนเองว่าสามารถจะเป็นที่พึ่งหรือให้การอนุเคราะห์ในรูปแบบนี้ได้หรือไม่เพียงใด เพราะเป็นความหมายที่มุ่งไปทางแก้ไขปัญหา แก้ไขความทุกข์และเป็นแนวทางที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เป็นปฐมบทคราวทรงแสดงธรรมจกัปปวัตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ นิยามนี้จึงเท่ากับเป็นบทพิสูจน์บทบาทหน้าที่พระสงฆ์สาวกไปในตัวด้วย

จ. สาธารณสงเคราะห์ ในความหมายว่า “คือการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย อันเป็นเครื่องยืนยันความดำรงมั่นแห่งพระศาสนา”

ความหมายตามข้อ จ. ยึดตามแนวพุทธพจน์ที่ตรัสให้ภิกษุสาวกเห็นความสำคัญ ถึงการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยที่ทรงแสดงไว้ ซึ่งก็สะท้อนถึงการเป็นประโยชน์สุข เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกอันเกิดจากการเป็นที่พึ่งทางสติปัญญา สามารถจะให้คำแนะนำพร่ำสอน ในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่พหุชนต่อไปภายหน้า ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่าใดที่เราแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ธรรมเหล่านั้น พวกเธอเรียนแล้ว ฟังล่องเสพ ฟังให้เจริญ ฟังกระทำให้มากด้วยดีโดย ประการที่พรหมจรรย์นี้จะฟังยั่งยืน ดำรงอยู่ได้นาน เพื่อประโยชน์ของตน เป็นอันมาก เพื่อความสุขของตนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อ ประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็ธรรม ที่เราแสดงแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง ... เหล่านั้นเป็นไฉน คือสติปัญญา 4 สัมมัปปธาน 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรคมรรค 8...

(ที.ม. (ไทย) 10/107/119)

การที่พระสงฆ์สาวกได้เล่าเรียนพระธรรมวินัยได้อย่างถ่องแท้ นอกจากจะเป็นที่พึ่ง ทางสติปัญญาแก่ผู้ที่ต้องการแล้ว ยังสามารถชี้ถูกผิดเกี่ยวกับพระธรรมวินัยได้ ตั้งอยู่ใน สัมมาทิฐิ ไม่กล่าวหรือแสดงให้คลาดเคลื่อนเช่นนี้ก็ชื่อว่าทำได้หรือเล็งเห็นประโยชน์สุขแก่ สังคม โดยรวมหลักการเหล่านี้คือสิ่งที่พระสงฆ์สาวกจะต้องคำนึงในกิจการหน้าที่ต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นการอยู่ร่วมในหมู่สงฆ์ด้วยกัน การเผยแพร่สั่งสอนธรรม การเป็นผู้นำก็เพื่อเล็งเห็น ประโยชน์สุขแก่พหุชน

จากนิยามคำว่าสาธารณสงเคราะห์ สามารถสังเคราะห์ความรู้ที่เกี่ยวข้องได้ 2 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบทบาทหน้าที่ตัวบุคคล การสาธารณสงเคราะห์นั้นเป็นบทบาทหน้าที่ทั้ง พระพุทธองค์เอง พระอรหันตสาวก และพระเสขสาวกหรือพระสาวกที่ยังไม่บรรลุนิพพาน 2) ด้านแนวปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งแง่เป้าหมายระดับกว้าง คือแก่ชุมชน สังคม และเป้าหมาย ระดับแคบคือสงเคราะห์เป็นรายบุคคล ส่วนในแง่แนวปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติที่ยึดความเมตตา

กรุณาเป็นฐาน ชักนำให้แก้ปัญหาวีชีวิตด้วยปัญญา และทำตนเป็นที่ศรัทธา หรือเป็นที่พึ่งแก่คนอื่น โดยพิจารณาได้ดังนี้

- 1) การกระทำที่มุ่งประโยชน์ส่วนรวม เพื่อคนหมู่มาก (พหุชน)
- 2) การกระทำที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเมตตาและกรุณา ประดุจบิดามารดารักษาคุ้มครองบุตร-ธิดาของตน
- 3) การกระทำที่ไม่มีผลกระทบต่อคนรุ่นหลัง หรือสามารถเป็นแบบอย่างให้คนรุ่นหลังยึดถือและนำไปปฏิบัติต่อได้
- 4) การชี้ชวน แนะนำให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมความดี
- 5) การแนะนำทำให้เกิดสติปัญญาตามแนวอริยสัจ 4 สามารถแก้ไขปัญหาวีชีวิตได้
- 6) การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ฐานแห่งความดำรงมั่นแห่งพระศาสนาเพื่อเป็นที่พึ่งทางปัญญาแก่คนอื่น

ดังนั้น คำว่า “สาธารณสงเคราะห์” จึงมีความหมายทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก เมื่อพิจารณาตามพุทธประสงค์และตามแนวอธิบายของพระอรหันตศาสดาจารย์ดังนี้

สาธารณสงเคราะห์ในความหมายเชิงกว้าง หมายถึง การกระทำใดๆ ก็ตามที่เป็น การลงมือลงแรงช่วยเหลือทั้งทางกาย ใจ สติปัญญา ความสามารถที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งตัวบุคคล ชุมชน สังคมส่วนรวม และเป็นไปอย่างมีจิตสำนึกทางสังคม เป็นการกระทำที่ไม่มีผลกระทบต่อคนรุ่นหลัง หรือเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลังได้ แต่หากเป็นการช่วยเหลือให้เกิดสติปัญญาให้สามารถแก้ไขปัญหาวีชีวิตตามแนวอริยสัจ 4 ได้ เป็นแบบอย่าง หรือเป็นที่พึ่งแก่สังคมทั้งต่อสังคมสงฆ์และสังคมทั่วไป

หากกล่าวโดยสรุปการสงเคราะห์ก็คือการให้ความช่วยเหลือที่ไม่หวังผลตอบแทนใดๆ นั้นเอง

2.

สาธารณสงเคราะห์ :

*แนวคิด ที่มา ที่ไป หลักการใหญ่
อยู่ในหลักธรรมและระบบแห่งวินัยนี้เอง*

2.1 พินิจจากหลักธรรม

การกระทำที่เป็นไปเพื่อช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก หรือเพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์คนที่ควรได้รับการสงเคราะห์นั้นเป็นสิ่งที่ดีงาม ในพระพุทธศาสนา จัดว่าผู้กระทำการเช่นนั้นได้ย่อมมีคุณสมบัติของ “คนดี” แต่คำถามคือคนในสังคมด้วยกันนี้ต้องการที่จะเป็นคนดีโดยไม่ต้องอิงอาศัยคำชื่นชมจากบุคคลอื่น หรือไม่ หรือต้องการจะผลึกใสให้เป็นหน้าที่ของใคร หากตระหนักนึกในใจ อย่างลึกซึ้งตามเนื้อความในอรรถกถาัมชฉินนิกาย ปปัญจสุทนี ดังนี้ว่า

*“บุคคลใด เป็นนักปราชญ์ ผู้กตัญญูกตเวทีเป็นกัลยาณมิตร
มีความรักดีมั่น กระทำการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากด้วย
ความเต็มใจ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมกล่าวเรียกผู้นั้นว่าเป็น
สัตบุรุษ (คนดี)”*

(ม.ม.อ. (บาลี) 2/22)

เนื้อความดังกล่าว ย่อมชี้ว่าการที่บุคคลสามารถกระทำ การช่วยเหลือผู้ที่อ่อนด้อยกว่า ยากจนข้นแค้นกว่า หรือตกทุกข์ได้ยากกว่าและทำด้วยความเต็มใจ การกระทำของบุคคลนั้นย่อมควรแก่การได้รับการชื่นชมยกย่องว่าเป็น “คนดี”

มนุษย์ย่อมจะรับรู้ได้ว่าแม้จะไม่ต้องการให้ใครมาชื่นชมยินดีว่าเป็น “คนดี” เพียงแต่นึกได้ว่ามนุษย์ที่ตกทุกข์ได้ยาก ตกอยู่ในความทุกข์ระกำลำบากกว่าเรา สมควรที่เราจะให้ความช่วยเหลือ หรือสงเคราะห์อนุเคราะห์เท่าที่มีกำลังสามารถ นั้นย่อมแสดงถึง “มนุษยธรรม” ซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานในตัวของเราโดยปกติอยู่แล้ว เราย่อมชื่นชมตัวเราได้และเกิดความรู้สึกเป็นสุขใจที่ได้ให้ความช่วยเหลือแก่คนที่ควรได้รับการช่วยเหลือ การเปลี่ยนผ่านความรู้สึกโดยปกติไปสู่ความรู้สึกพิเศษ หรือความสามารถในการยกระดับจิตสำนึกของตนเองเพื่อหยิบยื่นช่วยเหลือผู้อื่นนี้ เป็นสิ่งสำคัญในชีวิต ดังที่องค์ทะไลลามะ กล่าวว่า

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดในชีวิตของเราคือการที่บุคคลสามารถพัฒนาความรู้สึกห่วงใยและมีความเมตตาต่อผู้อื่น เพราะหากพัฒนาได้จะทำให้บุคคลนั้นสามารถเปิดใจให้กว้างขึ้นซึ่งจะช่วยให้ปัญหาหรือความทุกข์ที่แต่ละคนมีอยู่นั้นเป็นเรื่องแก้ไขได้และกลายเป็นเรื่องเล็กน้อยลงไปด้วย

ความสามารถในการเปลี่ยนผ่านความรู้สึกของตนเองได้นี้ ย่อมตรงกันกับหลักการที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้แล้วแต่เนิ่นนานเป็นเวลาสองพันกว่าปีแล้ว คือ ผู้ที่สามารถกระทำการเพื่อช่วยเหลือชาวโลก ใช้ชีวิตที่ยังประโยชน์สุขเพื่อเกื้อกูลแก่คนอื่นนั้นเป็นสิ่งที่ดีไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่บุพการี เช่น พ่อแม่ หรือบุตรภรรยา ก็ถือว่าเป็นคนดีแล้ว กล่าวคือไม่เกิดมาเพื่อหักหาญทำลายประโยชน์ที่คนอื่นจะพึงได้รับ ดังพุทธพจน์รับรองไว้ว่า

ลัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก คือย่อมเกิดเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข [1] แก่มารดาบิดา [2] แก่บุตรภรรยา [3] แก่หมู่คนผู้เป็นทาส กรรมกร [4] แก่มิตรอำมาตย์ [5] แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว [6] แก่พระราชา [7] แก่เทวดาทั้งหลาย [8] แก่สมณพราหมณ์

(อง.อรรถก. (ไทย) 23/128/218)

ดังนั้น การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะทำประโยชน์สุขให้แก่คนอื่นได้ บุคคลนั้นย่อมมีใจ
ตระหนักรู้ภายในหรือมีคุณสมบัติที่พร้อมจะหยิบยื่นความช่วยเหลือให้แก่ผู้อื่น คุณสมบัตินั้น
ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กรุณาซึ่งอยู่ในหลักพรหมวิหาร 4 แล้วจึงแสดงออกให้ปรากฏ
ในรูปแบบต่างๆ ตามหลักการแห่งสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และ
สมานัตตตา บนพื้นฐานแห่งหลักการเป็น “คนดี” หรือเป็นสัตบุรุษ ซึ่งมีลักษณะสำคัญอย่าง
หนึ่งคือการเป็น “กัลยาณมิตร” คือให้คำชี้แนะและนำทางในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ดังที่ปรากฏ
ในสัพพิสุต [พระสูตรว่าด้วยการคบคนดี-สัตบุรุษ] ว่า

“บุคคลควรนั่งร่วมกับสัตบุรุษ ควรทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ บุคคล
ทราบสัทธรรมของพวกสัตบุรุษแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”

(ส.ส. (ไทย) 15/85/24)

หรือที่ปรากฏในอุปัชฌายสุต สารีปุตตสุต ว่า

“ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว”

(ส.ม.(ไทย) 19/7,9/3)

จากเนื้อความในพระสูตรเบื้องต้น ย่อมแสดงว่าคนดี หรือกัลยาณมิตรนั้น นอกจาก
จะเป็นคนดีในตนเองแล้ว ยังเป็นที่พึ่งแก่บุคคลอื่นได้ด้วยการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์จึง
ไม่เพียงให้อามิสสิ่งของเท่านั้น แม้การให้คำชี้แนะการดำเนินชีวิตที่ดีก็ชื่อว่าให้การสงเคราะห์
เช่นเดียวกัน และจะยิ่งเป็นประโยชน์มากขึ้น หากบุคคลใดได้ทำตามคำแนะนำกล่าวเตือนจาก
กัลยาณมิตร บุคคลนั้นย่อมจะพบกับความสว่างในชีวิต และพระพุทธองค์ยังทรงให้ความสำคัญ
ว่ากัลยาณมิตรนั้นถือว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์คือ หนทางการประพฤติปฏิบัติที่นำไปสู่
ความประเสริฐความดีงาม

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดนี้ ย่อมยืนยันได้ชัดเจนว่าการสงเคราะห์เกี่ยวข้องกับ
หลักธรรมสำคัญหลายชุด ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ในวาระโอกาสที่แตกต่างกัน แต่ใน
ขณะเดียวกัน การกระทำเพื่อการสงเคราะห์อนุเคราะห์นั้น ก็ควรคำนึงถึงสมณสาธูปหรือวัตร
ปฏิบัติที่เหมาะสมดีงามกำกับคู่กันไปด้วยดังนั้น เมื่อกล่าวถึงหลักคุณธรรม จึงชักชวนให้

พิจารณาคุณธรรมใน 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) หลักคุณธรรมเสริมหนุนภายใน และ 2) หลักคุณธรรมสำหรับพินิจไตร่ตรอง

1) หลักธรรมที่เสริมหนุนภายใน

หลักธรรมหรือหลักคุณธรรมเหล่านี้จะเป็นคุณสมบัติส่วนตน ที่บ่มฝังอยู่จนเป็นเนื้อเป็นตัวบุคคลนั้น และต้องเป็นคุณสมบัติฝ่ายดีด้วย สามารถพิจารณาจากชุดคุณธรรมสำคัญได้แก่

ก. สัมมาสังกัปปะ ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ข้อ ได้แก่

(1) เนกขัมมสังกัปปี หมายถึง ความนึกคิดที่ถูกต้องตั้งงามเป็นตัวหลักตั้งอยู่ด้านใน ซึ่งเกิดมาจากความดำรินึกคิดในทางไม่เห็นแก่ตัวความคิดที่เป็นกุศล

(2) อพยาบาทสังกัปปี หมายถึง ความนึกคิดที่สามารถเอาชนะความโลภได้ เกิดมาจากความดำรินึกคิดเป็นความปรารถนาดี ต้องการเห็นคนอื่นมีความสุข เอาชนะความรู้สึกกระทบกระทั่งคั่งแค้นได้

(3) อวิหิงสาสังกัปปี หมายถึง ความดำรินึกคิดที่ไม่เบียดเบียน หรือคิดข่มเหงรังแกคนอื่น แต่สามารถดึงเอาความรู้สึกกรุณาสงสารขึ้นมาแสดงออก คิดช่วยเหลือให้คนอื่นพ้นจากความทุกข์เดือดร้อน

ความรู้สึกนึกคิดที่ดีๆ เหล่านี้ จะกลายมาเป็นพลังฝ่ายสร้างสรรค์ โดยมีคุณธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลที่สำคัญคอยหนุนเนื่องและประคับประคอง ได้แก่ “ฉันทะ”

ข. ฉันทะ

ซึ่งหมายถึงความพอใจ ความต้องการทำให้ดี เป็นความหมายตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมรรค สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายขยายความว่าฉันทะนั้นเป็น “รากเหง้าของความดี” หรือเป็นต้นกำเนิดของธรรมทั้งปวง (ฉันทมูละกา...สัพเพ ธัมมา) และ ฉันทะนี้คือ “ความอยากทำให้มันดี เป็นที่มาที่ตั้งต้นของพรหมวิหารทั้ง 4 นั้น (เอเตสังกัตตุกามะตาฉันทโ อาทิ)

ค. พรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 เป็นคุณธรรมผลกัตันภายใน แต่ได้รับการขับเคลื่อนจากคุณธรรมคือ ฉันทะก่อน และฉันทะนั้นจะเป็นต้นทาง (ฉันทะมูลกา) เป็นท่อดารให้เกิดกุศลจิตคิดแต่ฝ่ายดี ดังที่สมเด็จพระพุทธิโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายโดยย่อและเข้าใจอย่างง่าย ๆ ดังนี้ว่า

1) [ฉันทะ] ขยายออกมาเป็นความปรารถนาดี **อยากให้เขาอยู่ดีเป็นปกติสุข** นี่คือนฉันทะขยายตัวก่อเกิดเป็น **เมตตา**

2) [ฉันทะ] ขยายออกมาเป็นความปรารถนาดี **อยากให้เขารอดพ้นทุกข์ภัย** นี่คือนฉันทะที่ขยายตัวก่อเกิดเป็น **กรุณา**

3) [ฉันทะ] ขยายออกมาเป็นความปรารถนาดี **อยากให้เขาเจริญงอกงาม มีความสุขสำเรจยิ่ง ๆ ขึ้นไป** นี่คือนฉันทะที่ขยายตัวก่อเกิดเป็น **มุทิตา**

4) [ฉันทะ] ขยายตัวออกมาเป็นความปรารถนาดี **อยากให้เขาอยู่ในธรรม อยู่ในความจริง ความถูกต้องดีงาม** อยากให้เขาไม่ทำสิ่งที่ผิดพลาดเสียหาย นี่คือนฉันทะที่ขยายตัวก่อเกิดเป็น **อุเบกขา**

พรหมวิหาร 4 จึงเป็นคุณธรรมเสริมหนุนด้านในอีกชุดหนึ่งที่สำคัญ ทั้งที่มาจากความนึกคิดที่ชอบ (สัมมาสังกัปป) ความคิดเสียสละความคิดที่ไม่มีความละโมภ ความคิดไม่เบียดเบียน และตั้งใจทำให้เกิดสิ่งที่ดี ๆ (ฉันทะ) จึงเกิดเป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์อนุเคราะห์ช่วยเหลือคนที่ตกทุกข์ได้ยาก คือเต็มใจที่จะสละ ยินดีที่จะให้ มีจิตใจพร้อมสละออก (จาคเจตนา) หรือส่งผลให้เกิดการปฏิบัติในข้อทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา

สมเด็จพระพุทธิโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวขยายลักษณะของสังคหวัตถุทั้ง 4 ประการที่แสดงด้วยพรหมวิหาร 4 โดยสรุปดังนี้

1) ทาน สามารถจะให้อด้วยเมตตา ให้อด้วยกรุณา หรือให้อด้วยมุทิตาก็ได้ กล่าวคือ หากเป็นการให้ในยามปกติ ชื่อว่าให้อด้วยเมตตา ให้อด้วยความรัก เอื้อเพื่อเอื้อแก่กันเป็นวิสัยทั่วไปไม่ต้องถึงกับมีเงื่อนไขว่าต้องตกทุกข์ได้ยาก แต่เป็นการให้ในยามปกติ นี้ชื่อว่าให้อด้วยเมตตา ส่วนให้อด้วยกรุณา เป็นการให้และหิบบยื่นให้ในยามผู้อื่นประสบทุกข์ได้ยาก เช่น เขาประสบทุกข์น้ำท่วม ไฟไหม้ เราบริจาคเงินทองสิ่งของช่วยเหลือ นี้ชื่อว่าให้อด้วยกรุณา ส่วนการให้อด้วย

มูทิตานี้เป็นการให้เพื่อสนับสนุนการทำความดีแต่อาจขาดเงินทอง เป็นลักษณะการให้แบบทำบุญ เช่น บริจาคเงินทองเพื่อสร้างโบสถ์วิหาร กุฏิ ศาลาเพื่อเป็นสมบัติส่วนกลางของสงฆ์ หรือสำหรับใช้เป็นประโยชน์ค้ำชูสังคม

2) ปิยวาจา การพูด หรือช่วยเหลือกันด้วยคำพูด พูดเพื่อแนะนำเพื่อให้คำปรึกษา บอกวิธีแก้ปัญหาชีวิต สามารถจะพูดในยามปกติ คือพูดดีมีไมตรีต่อกัน ชื่อว่าพูดดีด้วยเมตตา เวลาที่คนอื่นประสบทุกข์ได้รับความเดือดร้อน ก็พูดดีพูดแนะนำ พูดให้คำปรึกษาคือช่วยด้วยวาจา ชื่อว่าพูดดีด้วยกรุณา ในเวลาที่คนอื่นเขาทำดี มีความก้าวหน้า ก็พูดส่งเสริมเพิ่มกำลังใจให้ประสบผลสำเร็จยิ่งๆ ขึ้นไปพูดแสดงน้ำใจ แสดงความพลอยชื่นชมยินดี นี้ชื่อว่าพูดดีด้วยมูทิตา

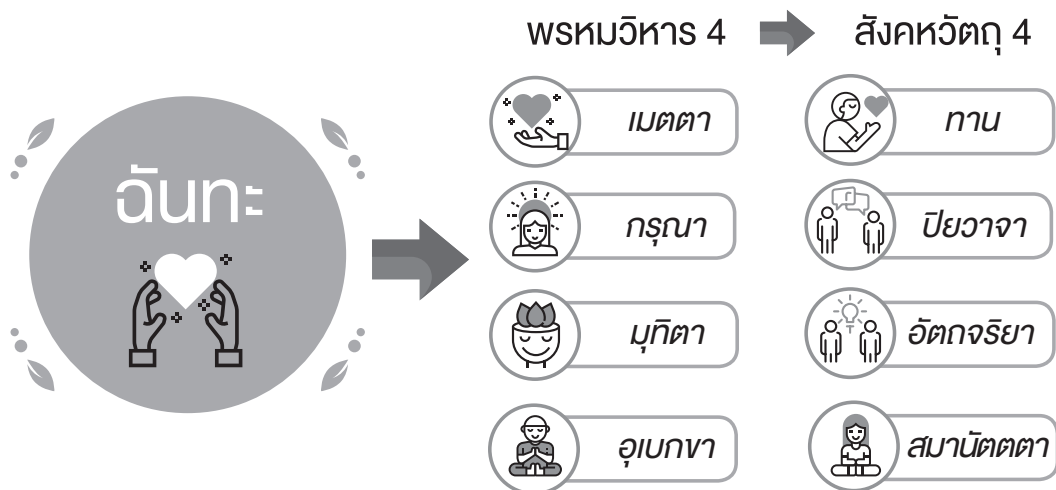
3) อัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ การช่วยเหลือ ผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติได้ทั้งในยามปกติ คือให้ความช่วยเหลือ แบ่งเบาภาระ สละแรงงานเล็กน้อยเพื่อทำประโยชน์แก่คนอื่น ชื่อว่าบำเพ็ญช่วยเหลือด้วยเมตตา ในเวลาที่คนอื่นประสบทุกข์เดือดร้อน ประสบเหตุ เช่น กระโดดลงไปช่วยคนตกน้ำนี้จัดเป็นช่วยเหลือด้วยกรุณา ในเวลาที่มีคนทำสิ่งที่ดี สิ่งที่เป็นประโยชน์เช่น สร้างกุฏิ ศาลา อาสาขุดสระน้ำสละแรงกายไปช่วย นี้จัดว่าเป็นการช่วยเหลือด้วยมูทิตา

4) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือนำตนเข้าไปรวมไปรวม หรือเอาตัวไปสมาน โดยแยกเป็น 1) สมานอัตตา มีตัวเสมอกัน เท่ากัน เสมอภาคกัน 2) สมานกิจจ คือร่วมงาน ร่วมการ ทำตามกำลัง 3) สมานสุขทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์กัน คุณธรรมข้อนี้เป็นการปฏิบัติขณะร่วมกับกลุ่มร่วมกับชุมนุมชน ที่ต้องปฏิบัติให้สม่าเสมอกัน และเป็นคุณธรรมที่ออกมาจากพรหมวิหารข้ออุเบกขาธรรม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้อง

หลักธรรมในหมวดสังคหวัตถุ 4 นั้น เป็นหลักปฏิบัติหรือการแสดงออกที่เป็นผลมาจากการมีคุณธรรมคือพรหมวิหารดังกล่าวแล้วและสิ่งที่สื่อแสดงถึงการบำเพ็ญสาธารณสงเคราะห์อย่างชัดเจน ดังบทกวีที่พระพรหมกวี (อดีตเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม) รจนาไว้เมื่อปี พ.ศ. 2507 ว่า

คิดโครงการงานใดให้คิดชอบ
อีกรอบคอบสารพันพิถันพิถี
เพราะความคิดเป็นฐานงานที่มี
คนเรานี้มีใจเป็นนายงาน
มุ่งประโยชน์นานาสาธารณณะ
เอาธุระส่วนกลางสร้างหลักฐาน
สาธารณประโยชน์คิดโปรดปราน
รักกิจการของกลางอย่างของตนฯ

การแสดงออก 4 แบบหลักตามชุดคุณธรรมที่ชื่อว่าสังคหวัตถุ 4 จะแสดงออก
ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิแสดงหลักอันตะจุดตั้งต้นของคุณธรรม

ที่มา : ปรับปรุงจากสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2562: 32

อนึ่ง ในคุณธรรมหลักต้นคือพรหมวิหาร 4 นั้น แม้เพียงคุณธรรมข้อเมตตาในข้อแรก
ก็บ่งชี้ได้ว่าเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติของคนดี หรือคนที่พร้อมจะสร้างประโยชน์ให้แก่เพื่อน
มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาจึงได้ขยายความให้ชัดว่าเป็น
ข้อธรรมที่แผ่ซ่านอาบทาอยู่ในใจของคนดี ซึ่งเริ่มตั้งแต่มีความรักความปรารถนาดี ความใฝ่ใจ
คิดอยากช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสัตว์ ดังข้อความว่า

“เมตตา หมายถึง ไมตรี ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข
ความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจดีต่อกันความใส่ใจหรือต้องการสร้างเสริม
ประโยชน์สุขให้แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย”

(ช.มหา. (บาลี) 29/944/600; สุตต.อ.(บาลี) 1/161;
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555: 707)

คำถามสำคัญคือ “คนเราจะคิดช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้เพียงเพราะมีเมตตาอย่าง
แท้จริงได้อย่างไร?”

แนวคำตอบคือ เมื่อบุคคลนั้นได้แปลงคุณธรรมคือความเมตตากรุณาเป็นการ “ลงมือ
กระทำ” ในรูปแบบต่างๆ ได้ โดยเป็นการลงมือทำทางกาย (กายกรรม) โดยการพูด ชี้แนะ
ด้วยวาจา (วจีกรรม) และความตั้งใจปรารถนาดีไม่คิดเบียดเบียน (มโนกรรม) จึงเป็น
หลักธรรมที่กินได้ สัมผัสได้ ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏหลักธรรมต่างๆ หลายชุดที่
พระพุทธองค์ตรัสไว้ในหลายวาระโอกาส

สำหรับหลักคุณธรรมที่แสดงออกเป็นการกระทำเพื่อผู้อื่นนี้ยังปรากฏอยู่ในหมวด
ธรรมอื่นๆ และสัมพันธ์กับงานด้านสงเคราะห์ด้วย ดังตัวอย่างหมวดธรรมต่อไปนี้

ใช้แต่เพียงความคิดดีที่ในจิต
แต่แปลงคิดเป็นก้าำนำเกิดผล
ตั้ง “สัมา” ไว้ชอบกอบปรกมล
ช่วยเหลือคนพันทุกข์สุขสมงาม

.....
(วุฒินันท์ กันทะเตียน)

ก) สาธารณสงเคราะห์ตามนัยแห่งพุทธจริยา 3

พระจริยา หรือการทรงบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นกิจที่หนึ่งในจริยา 3 และปรากฏประจักษ์ว่าพระพุทธองค์หลังตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะจริยาข้อที่ 1 คือ โลกัตถจริยา หมายถึง พุทธจริยาที่ทรงมีต่อชาวโลก และโลกัตถจริยานี้มิได้หมายเฉพาะเป็นพุทธจริยาเท่านั้น ในพระไตรปิฎกยังกล่าวรวมถึงความประพฤติของพระสาวกด้วยส่วนอีก 2 ข้อ ได้แก่ ญาตัตถจริยา หมายถึงพุทธจริยาที่ทรงมีต่อพระญาติ และพุทธัตถจริยา หมายถึงพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ก็สะท้อนถึงพระมหากรุณาคุณที่ทรงแสดงทั้งต่อบุคคลใกล้ชิดและทรงคำนึงถึงบทบาทหน้าที่ของพระองค์เอง

พุทธจริยา ได้สะท้อนว่าพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกหรือคนส่วนใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็ทรงบำเพ็ญประโยชน์อย่างเหมาะสมแก่พระญาติและทรงบำเพ็ญในฐานะแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างประเสริฐ สาเหตุที่นำหลักพุทธจริยา 3 มาแสดงก็เพื่อสะท้อนว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงเป็น“ต้นแบบนักสังคมสงเคราะห์” ให้เห็นแล้ว พระสงฆ์สาวกทั้งที่เป็นพระอรหันต์และไม่บรรลุประอรหันต์ย่อมควรที่จะดำเนินรอยแห่งพระพุทธองค์โดยไม่ต้องสงสัย

ข) สาธารณสงเคราะห์ตามนัยแห่งประโยชน์ 3

ประโยชน์ 3 เป็นการอธิบายถึงเป้าหมายการทำประโยชน์ในแต่ละระดับ ซึ่งเป็นระดับเริ่มต้นคือเป้าหมายในระดับตนเอง ระดับที่สูงขึ้นคือสามารถทำเพื่อบุคคลอื่น และเป้าหมายรวมที่สามารถทำได้ทั้งประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวมไปพร้อมกันได้ ดังที่ปรากฏในขุททกนิกาย จุฬนิเทศ ดังนี้

1. อัตตัตถะ หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ตน
2. ปรัตถะ หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น เพื่อสาธารณะ หรือเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
3. อุภยัตถะ หมายถึง ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นนี้ สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณณกมหาเถร) กล่าวว่า มีบุคคลต้นแบบให้ศึกษาอย่างชัดเจนคือพระพุทธเจ้า พระองค์ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว

สำเร็จประโยชน์ส่วนพระองค์แล้ว ทรงมอบชีวิตเพื่อโลก เพื่อเหล่าเวไนยสัตว์ บำเพ็ญประโยชน์
เพื่อผู้อื่น เพื่อสาธารณะประโยชน์ตลอดพระชนมายุของพระองค์ ทรงมอบชีวิตบำเพ็ญพุทธ
กิจให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก

อนึ่ง ในการทำประโยชน์ด้วยวัตถุประสงค์เหล่านั้นทั้งหมดพระพุทธองค์ตรัสมีข้อแม้
ว่าควรปฏิบัติด้วยความไม่ประมาท ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค นี้ว่า

*ภิกษุทั้งหลาย อันบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์ตนสมควรแท้เพื่อยังกิจให้ถึง
พร้อมด้วยความไม่ประมาท หรือบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์ผู้อื่นสมควรแท้
เพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็หรือว่า บุคคลผู้มองเห็น
ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย สมควรแท้จริงเพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความ
ไม่ประมาท ดังนี้*

(ส.น. (ไทย) 16/67/29)

ความหมายแห่งหมวดธรรมนี้ แสดงให้เห็นถึงการที่ภิกษุสงฆ์ที่เมื่อจะปฏิบัติเพื่อ
มุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะมุ่งผลเพื่อตนเอง เพื่อคนอื่นก็ควรปฏิบัติด้วยความระมัดระวัง
ไม่ตกอยู่ในความประมาท เพราะการทำสิ่งใดก็ตามล้วนมุ่งถึงเป้าหมายหรือผลสำเร็จแก่ตนเอง
แต่หากการมุ่งผลนั้นไม่คำนึงถึงวิธีการให้ได้มาก็จะชื่อว่าตกอยู่ในความประมาท

การนำหลักประโยชน์ 3 มาแสดงก็เพื่อสะท้อนว่าการประพฤติที่เป็นประโยชน์
ทั้งสองฝ่ายนั้นเป็นสิ่งที่ควรทำและทำด้วยความไม่ประมาทแม้จะเป็นประโยชน์แต่ก็ควรทำ
อย่างระมัดระวังรอบคอบทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างเรียบร้อยดีงาม

คำว่ายังประโยชน์ตนและท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทนั้น เป็นคำที่ครอบคลุม
เนื้อหาไว้ทั้งหมด ทั้งผู้กระทำและสิ่งที้นำมาเป็นเครื่องมือกระทำ เช่น นายก. ต้องการช่วย
เหลือคนยากจน สิ่งที่จะนำไปช่วยเหลือก็ควรเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ไม่ใช่ทำในสิ่งที้นำความ
เดือดร้อนมาให้แก่ผู้หนึ่งแล้วให้ประโยชน์แก่ผู้หนึ่ง ทำนองว่าปล้นคนรวยช่วยคนจน ซึ่งตาม
หลักพระพุทธศาสนายังถือว่าไม่ถูกต้องตามทางแห่งการทำความดี คือกายสุจริต วจีสุจริต
และมโนสุจริต

ค) สาธารณสงเคราะห์ตามนัยแห่งบุญกิริยาวัตถุ 3

บุญกิริยาวัตถุ เป็นหลักการที่แนะนำการทำความดี กิริยาที่ทำความดี ในหลักแห่งบุญกิริยาวัตถุ 3 นี้ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่งเช่น ในปุณณุกิริยาวัตถุสูตร และอรรถกถาขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ที่กล่าวถึงกิริยาแห่งบุญ หรือการทำความดี 3 ประการ คือ 1) ทำดีด้วยการให้ทาน 2) ทำดีด้วยการรักษาศีล และ 3) ทำดีด้วยการเจริญภาวนา โดยเฉพาะข้อว่าด้วยการให้ทาน เป็นข้อที่สัมพันธ์กับการสาธารณสงเคราะห์อย่างชัดเจน กล่าวคือ ทาน ซึ่งหมายถึงการให้ การสละ การเผื่อแผ่แบ่งปันนั้น หมายถึงทั้งที่เป็นการให้ที่เป็นวัตถุทาน การให้ที่เป็นธรรมทานด้วย เป็นการให้เพื่อการอนุเคราะห์ ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก การให้เพื่อบูชาคุณ และยังหมายรวมทั้งการให้ความรู้ศิลปวิทยาการ การให้คำแนะนำสั่งสอน การแนะนำแนวทางดำเนินชีวิตอีกยังสะท้อนบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ตามหลักทศ 6 ด้วย คือให้คำแนะนำแนวทางดำเนินชีวิต หรือเป็นไปตามหลักมงคลสูตร ที่พระสงฆ์จะนำไปเทศนาสั่งสอนให้คนทั่วไปเพื่อนำไปปฏิบัติในชีวิตให้มีความเจริญรุ่งเรือง

ในมงคลธรรมข้อที่ 15-18 เป็นหมวดว่าด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม มงคลธรรมข้อที่ 15 -ทาน การบำเพ็ญทาน การเสียสละแบ่งปัน ข้อ 16 -ธรรมจรรยา คือการประพฤติธรรมความดีงาม หรือประพฤติในกุศลกรรมบถ 10 ข้อ ข้อ 17 -ญาติการณัญจะสังคะโห การสงเคราะห์ญาติมิตร ข้อ 18 -อะนะวัชชานิ กัมมานิ การทำกิจการงานที่ถูกต้องทำนองคลองธรรม หรือการงานที่ทำแล้วไม่มีใครตำหนิติเตียนได้

การที่บุคคลมีเจตนาบริจาคหรือให้สิ่งของๆ ตนแก่ผู้อื่นนี้เป็นเจตนาที่ปราศจากความละโมภ ในอรรถกถามงคลสูตรท่านกล่าวเช่นนั้น เมื่อมีเจตนาไม่ละโมภแล้วจึงสามารถมอบสิ่งของๆ ตนให้แก่บุคคลอื่นได้ ซึ่งเรียกว่ามีจาคเจตนา

อนึ่ง สำหรับผู้ให้ทาน ให้การสงเคราะห์นั้น ในทานสูตร อังคุตตรนิกายสัตตก-อัฐกนิบาต พระพุทธองค์ตรัสกับพระสารีบุตรไว้อย่างมีความหมาย และควรทำความเข้าใจว่าโดยหลักการให้ทานนั้น ผู้ให้หรือผู้สงเคราะห์ย่อมมีเจตนาที่แตกต่างกันไป ทั้งให้เพื่อหวังสิ่งสมเป็นบุญติดตามตัวไปในภายภาคหน้า หรือหวังเข้าถึงภพภูมิที่ดี

ผู้ให้ทานบางคนให้โดยไม่มีจิตผูกมัดเกาะเกี่ยวในทานนั้น แต่ให้ด้วยเจตนาว่าเป็นการทำความดีให้เพราะทำตามที่พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยทำมา ให้เพราะรักษาระบบนิยามประเพณีของวงศ์ตระกูล ให้แก่สมณชีพราหมณ์ ก็ด้วยคิดว่าท่านเหล่านั้นไม่สามารถหุงหาอาหารได้ หรือ

การให้เพราะทำให้จิตตนผ่องใส ปลื้มใจ โสมนัสยินดีในการให้ การให้เหล่านี้จะมีอานิสงส์คือ ภพภูมิที่ดีเป็นที่รองรับเมื่อตายไป

การให้ การสละแบ่งปันจึงมีเจตนาที่แตกต่างกันไป แต่การให้ในลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมา ก็แสดงให้เห็นได้ว่าผู้ให้นั้นมีจิตที่สละความโลภออกจากตน ยินดีสละเพื่อผู้อื่น หรือแม้จะมีเจตนาเพื่อตนก็เพื่อเป็นการสั่งสมเป็นบุญกุศลไว้เป็นเสบียงบุญในภพใหม่ การที่บุคคลสามารถสละได้หรือบริจาคช่วยเหลือคนอื่นได้เป็นหนทางการทำดี (บุญกิริยาวัตถุ) ที่พระพุทธศาสนารับรองว่าเป็นสิ่งที่น่าความสุขความเจริญมาสู่ผู้กระทำ ดังเช่นที่รับรองไว้ในมงคลสูตร

ตามหลักการเบื้องต้น จึงอธิบายได้ว่าคำว่าทานมัย หรือการให้ทานนั้นเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ได้มุ่งเพียงด้านวัตถุเท่านั้น แต่หมายรวมการให้อื่นๆ ที่เป็นนามธรรมด้วย ในอรรถกถา อภิธรรมยังได้ขยายความว่าทานมัยนั้นเป็นได้ทั้งที่เป็นกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม บุคคลผู้ให้ทาน ผู้เสียสละจึงทำได้ตามกำลังความสามารถที่ตนเองมี คือทำตามกำลังกายก็ได้ ทำด้วยการพูด การให้คำแนะนำ หรือแม้คิดดีปรารภนาดีก็ได้นั่นเอง

จ) สาธารณสงเคราะห์ตามนัยแห่งสาราณียธรรม 6

ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กันและกันระหว่างหมู่ภิกษุ พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนท์ว่าตราบที่ภิกษุทั้งหลายประพฤติดู้อยู่จะมีแต่ความรักความเคารพ ไม่วิวาทกัน มีความพร้อมเพรียงกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การประพฤติดูปฏิบัติเช่นนี้จัดว่าเป็นไปเพื่อสงเคราะห์กันและกัน เป็นแบบอย่างและเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของคนทั่วไป ธรรม 6 ประการที่พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายนั้นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงนำมาอธิบาย ดังต่อไปนี้

1. เมตตากรรม หมายถึง การเข้าไปตั้งเมตตา ปรารภนาสุขปรารภนาดีต่อกัน และกัน ประกอบกิจการงานทางกายแก่กันและกัน

2. เมตตาวจีกรรม หมายถึง การเข้าไปตั้งเมตตา ปรารภนาสุขปรารภนาดีต่อกัน และกัน ประกอบกิจการงานที่จะพึงทำด้วย คือพูดหรือให้คำแนะนำแก่กันและกัน ทั้งนี้เพื่อให้ได้รู้เข้าใจและทำกิจการงานที่ดีที่ถูกต้อง

3. เมตตาโมกกรรม หมายถึง การเข้าไปตั้งเมตตา ปรารภนาสุข ปรารภนาดีต่อกัน และกัน ประกอบกิจการงานที่จะพึงทำทางใจ คือมีใจมุ่งหรือคิดจะให้คนอื่นเป็นสุข คิดถึงกิจการงานที่จะให้คนอื่นเขา เป็นไปในทางที่ถูกที่ชอบ ดีงาม

4. สาธารณโภคี หมายถึง การเฉลี่ยลาภที่ตนเองได้มาโดยชอบธรรมให้แก่กันและกัน ตามความเหมาะสม มีใจประกอบด้วยเมตตากรุณา เต็มใจเฉลี่ยแบ่งปันเพื่อแผ่ลาภที่ได้มาให้แก่กันและกันตามสมควร

5. สีสสามัญญตา หมายถึง ประพฤติดีทางกายและวาจา ตั้งใจอย่างสม่ำเสมอในทางที่ดีจะเป็นเหตุให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

6. ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง มีทิฏฐิหรือความเห็นเหมือนๆ กัน หรือเสมอกัน คือ ความเห็นที่จะดำเนินไปเพื่อความสันทุกข์เหมือนกัน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายในลักษณะเดียวกันว่าข้อปฏิบัติทั้ง 6 นี้เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานหรือเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับพระโสดาบัน ในการที่จะประพฤติแสดงออกทางกายด้วยเมตตา เช่น ช่วยเหลือกันและแสดงกิริยาสุภาพเคารพนบถถือกัน (เมตตากายกรรม) แสดงออกทางวาจาด้วยเมตตา เช่น บอกแจ้งแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพต่อกัน (เมตตาวาจากรรม) คิดต่อกันด้วยเมตตา เช่น มองกันในแง่ดี คิดทำประโยชน์แก่กัน ยิ้มแย้มแจ่มใส (เมตตามโนกรรม) แบ่งปันลาภอันชอบธรรม เฉลี่ยเจือจานให้ได้มีส่วนร่วมทั่วกัน (สาธารณโภคี) มีความประพฤติสุจริตเสมอกับผู้อื่น ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่ (สีลสามัญญตา) หรือมีความเห็นชอบร่วมกับเพื่อนร่วมหมู่ ในอารยทฤษฎี ซึ่งนำไปสู่การกำจัดทุกข์ (ทิฏฐิสามัญญตา) และมีคุณลักษณะที่จะเป็นผู้อาใจใส่คอยชวนช่วยเหลือกิจธุระทั้งหลาย ช่วยเหลือส่วนรวม ในขณะเดียวกันก็คอยฝึกฝนตนในไตรสิกขาให้ตนเองก้าวในมรรคด้วย คุณสมบัติที่แสดงออกภายนอกอย่างเห็นได้ชัดคือพระโสดาบันจะไม่หวงแหนทรัพย์สมบัติมีแต่จะเฉลี่ยแบ่งปัน ดังพุทธพจน์ในสังยุตตนิกาย มหาวรรคว่า “ท่านทั้งหลายประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ฯลฯ ในพระธรรม ฯลฯ ในพระสงฆ์ ฯลฯ ก็ไทยธรรมสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีอยู่ในตระกูล ท่านทั้งหลายเฉลี่ยไทยธรรมนั้นทั้งหมด กับผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม”

การนำหลักสาธารณธรรมมาขยายผลต่อ ก็เพื่อสะท้อนว่าการจะประพฤติประโยชน์ นั้นมีหลักการว่าต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง “เมตตา” แม้จะเป็นข้อวัตรปฏิบัติต่อกันและกันระหว่างสงฆ์ แต่การกระทำนี้ถือเป็นแบบอย่างได้สำหรับคนทั่วไปด้วย และพระสงฆ์ที่มีเมตตาเป็นที่ตั้งย่อมจะยังประโยชน์แก่ผู้อื่นได้อย่างดีงาม

ฉ) สาธารณสงเคราะห์ตามนัยทิศเบื้องบน

คุณธรรมอีกหมวดหนึ่งซึ่งเป็นการแสดงออกในลักษณะสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์อย่างชัดเจน ปรากฏตามหลักทิศ 6 ว่าด้วยทิศเบื้องบน ซึ่งบ่งระบุว่า เป็นภาระหน้าที่ที่พระสงฆ์จะอนุเคราะห์ชาวบ้าน อนุเคราะห์คฤหัสถ์ เนื่องด้วยพระสงฆ์ได้รับการบำรุงจากคฤหัสถ์ทั้งด้วยการกระทำ คำพูด ความคิดที่ประกอบไปด้วยเมตตา ต้อนรับพระสงฆ์ด้วยความเต็มใจ และอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 พระสงฆ์จึงอนุเคราะห์คฤหัสถ์ด้วยสถานะ 6 อย่างตามสำนวนอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ดังนี้

- 1) ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
- 2) แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
- 3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจงาม
- 4) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
- 5) ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- 6) บอกทางสวรรค์ (สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ)

(ที.ปา. (ไทย) 11/204/172)

การแสดงบทบาทตามหลักการแห่งทิศเบื้องบนสำหรับภิกษุนี้ เป็นไปตามหลักฐานที่ปรากฏในพหุการสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจิวรบิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภลัชบริขาร แม้เธอทั้งหลายก็จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายต่างอาศัยซึ่งกันและกันด้วยอำนาจ อามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการสละโอฆะ เพื่อจะทำซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ โดยชอบด้วยประการอย่างนี้

(ขุ.อิติ. (ไทย) 25/287/293)

การสาธารณสุขสงเคราะห์ที่แสดงออกในหลักทศเปื้องบนนี้เป็นการยืนยันถึงภาวะดำรงชีวิตของพุทธสาวกที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างพระสงฆ์และคฤหัสถ์ เพราะพระสงฆ์ย่อมอาศัยปัจจัยสี่จากคฤหัสถ์ ดังนั้นสิ่งที่พระสงฆ์จะแสดงตอบแทนได้ก็ด้วยการแสดงธรรมหรือด้วยการแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามให้ และหลักทศ 6 นี้ ยังเป็นเครื่องสะท้อนถึงการใช้ชีวิตของพระสงฆ์ว่าไม่ได้แยกตัวออกจากสังคมแต่ประการใด หากมีจังหวะเวลาที่เหมาะสมก็ควรชวนช่วยช่วยเหลือตามควรแก่ภาวะ

ข) สาธารณสงเคราะห์ตามนัยแห่งสัปปริสบัญญัติสัปปริสธรรม

ในสัปปริสสูตร ได้ระบุคุณสมบัติของคนดีหรือสัตบุรุษว่าเป็นบุคคลที่เกิดมาเพื่อประโยชน์สุขแก่คนหมู่มาก เมื่อพิจารณาในแง่ของหลักธรรมใน 2 หมวดซึ่งได้บอกคุณสมบัติของคนดีไว้ คือหมวดสัปปริสบัญญัติ 3 และสัปปริสธรรม 7 มีข้อธรรมที่ระบุถึงคุณสมบัติของคนดีไว้อย่างน่าสนใจ ในหมวดธรรมสัปปริสบัญญัตินั้นซึ่งมีข้อธรรมว่าด้วย 1) ทาน 2) ปัพพัชชา และ 3) มาตาปิตุอุปัฏฐาน 3 ข้อธรรมนี้เป็นบัญญัติของคนดีหรือที่คนดีถือตรงกัน คือการให้ปันเสียสละสิ่งของเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น (ทาน) การถือบวช หรือการเว้นจากการเบียดเบียน (ปัพพัชชา) และการบำรุงปฏิบัติต่อมารดาบิดาให้เป็นสุขดังพุทธพจน์ว่า

“ทาน การไม่เบียดเบียน ความสำรวม การฝึกตนการบำรุงมารดาและบิดา
สัตบุรุษบัญญัติไว้ เหตุที่บัณฑิตเลพ เป็นเหตุของสัตบุรุษ ผู้เป็นคนดีเป็น
พรหมจารีบุคคล ผู้ที่เป็นอริยสมบุรณ์ด้วยทัคนะ ย่อมคบโลกอันเกษม”

(อง.ติก(ไทย 20/484/169)

บัญญัติของคนดีดังกล่าวนี้ คือหลักการที่ชี้ว่าการเป็นคนดีนั้นย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐาน การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่น เริ่มตั้งแต่ข้อแรกคือทานหรือการสละแบ่งปันแก่ผู้อื่น การถือบวชหรือการเว้นจากการเบียดเบียน รวมถึงการไม่ละเลยดูแลบิดามารดา ผู้มีอุปการคุณ

สำหรับคุณสมบัติคนดีในหมวดสัปปริสธรรม 7 ได้บอกถึงคุณสมบัติที่เป็นการ ทำประโยชน์เพื่อคนอื่นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ตั้งแต่ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือจักเหตุ (ธัมมัญญตา) จนถึงการรู้จักชุมชนว่าจะประพฤติปฏิบัติ จะสงเคราะห์อย่างไร (ปริสัญญตา)

การรู้จักบุคคล การจะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น จะตำหนิ จะยกย่อง จะแนะนำสั่งสอนอย่างไรเป็นต้น เป็นเรื่องพิจารณาประกอบที่สำคัญ เพราะผู้จะทำการสงเคราะห์นั้นย่อมพิจารณาได้ว่าใคร ควรได้รับการสงเคราะห์แบบใด อย่างไรจึงจะเหมาะสมและเป็นประโยชน์แท้จริง

การนำบัญญัติของคนดีในหมวดสัปปุริสบัญญัติ และคุณสมบัติของคนดีในหมวด สัปปุริสธรรมมากล่าวขยายเรื่องการสาธารณสงเคราะห์ ก็เพื่อชี้ว่าการช่วยเหลือ หรือการ สงเคราะห์ผู้อื่นนั้นเป็นแนวทางที่พระพุทธศาสนารับรองว่าเป็นสิ่งที่ดี บุคคลผู้กระทำก็ชื่อว่า เป็นคนดี

ดังนั้น แนวคิดด้านสาธารณสงเคราะห์ที่พิจารณาจากชุดหลักธรรมต่างๆ ที่มีลักษณะ เป็นชุดคุณธรรมแสดงออก คือบอกแนวปฏิบัติ วิธีปฏิบัติออกมาในลักษณะต่างๆ เช่น เมื่อพูด ถึงชุดคุณธรรมประโยชน์ 3 ก็บอกได้ว่าบุคคลนั้นๆ จะถือประโยชน์ระดับใด ประโยชน์ตนหรือ ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสอง เมื่อพูดถึงบุญญกิริยาวัตถุ 3 ก็บ่งบอกว่าจะทำความดี ทางใด ทางทาน ทางศีลหรือทางภาวนา เมื่อพูดถึงชุดคุณธรรมสาราณียธรรม 6 ก็แสดงและ เทียบเคียงให้เห็นว่าในหมู่สงฆ์ที่จะประพฤติเป็นประโยชน์นั้นคือประพฤติอย่างไร แสดงออก ต่อกันและกันอย่างไร เรื่องทศ 6 เป็นการแสดงให้เห็นว่าชีวิตพระสงฆ์กับคฤหัสถ์นั้นเป็นพันธะ ทางธรรมต่อกัน ในขณะที่คฤหัสถ์อุปถัมภ์ด้วย**วัตถุธรรม** พระสงฆ์ย่อมจะสงเคราะห์อนุเคราะห์ ด้วย**มงคลธรรม** คือแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงาม สำหรับชุดคุณธรรมว่าด้วย สัปปุริสบัญญัติและสัปปุริสธรรมนั้น เป็นการนำเสนอให้เห็นว่าการงานด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นการงานที่ตั้งอยู่บนฐานของคนดี มีหลักเกณฑ์หลักการ ตั้งอยู่บนเหตุและผลของ การกระทำเพื่อนำไปสู่ประโยชน์ต่อสาธารณะ

ดังนั้น หลักคุณธรรมสำหรับเสริมหนุนนั้น มีทั้งลักษณะที่เป็นคุณธรรมบ่มลึกภายใน ที่เป็นตัวหลักต้น และเป็นชุดคุณธรรมที่เป็นการแสดงออกโดยวิธีการต่างๆ ดังตารางสรุป ต่อไปนี้

คุณธรรมหลักคัม

- สัมมาสังกัปปิ
 - เนกขัมมสังกัปปิ
 - อพยยาบาทสังกัปปิ
 - อวิหิงสาสังกัปปิ
- อินทะ (กิตตูกามตาอินทะ)
- พรหมวิหาร 4

คุณธรรมแสดงออก

- พุทธจริยา
- ประโยชน์ 3
- บุญกิริยาวัตถุ 3
- สาราณียธรรม 6
- ทิศ 6
- สัมปยุตตสัมปยุต-สัมปยุตธรรม

จะกล่าวให้กระชับอีกนิตคือ การให้การสงเคราะห์เป็นสาธารณะหรือสาธารณสงเคราะห์นั้นสามารถแสดงออกได้หลายรูปแบบ โดยพิจารณาได้จากหลักคุณธรรมแสดงออกต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ตั้งแต่พุทธจริยา ที่พระพุทธรองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก ประโยชน์ 3 ที่บุคคลต้องการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น บุญกิริยาวัตถุ 3 ก็แสดงออกเป็นการให้ การแบ่งปัน การสละและถ้าพิจารณาหลักสาราณียธรรม 6 บรรดาการกระทำต่างๆ ที่ทำไปด้วยเมตตา และการสละ เกลี้ยแบ่งปันก็ชื่อว่าให้การสงเคราะห์ ส่วนหลักทิศ 6 ก็สะท้อนถึงการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีต่อฆราวาสที่ให้การอนุเคราะห์ และสั่งสอนชี้ทางดำเนินชีวิตที่ดีงาม ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และสิ่งที่ทำมาในลักษณะดังกล่าวล้วนเป็นแนวทางของคนดี เป็นบัญญัติของคนดีที่ปรากฏในหลักสัมปยุตบัญญัติและสัมปยุตธรรมนั่นเอง

“

คุณธรรมนำหุนกระตุบจิต
ส่งความคิดบนเมตตาสากลโลก
ทำเพื่อกุญท์เบาบางเพื่อสร้างโคก
มิหวังโชคแต่ช่วยอำนวยทาง

”

.....
(วุฒินันท์ กัททะเตียน)

2) หลักธรรมสำหรับพินิจไตรตรอง

หลักธรรมสำหรับพินิจไตรตรองในที่นี้ หมายถึง หลักเกณฑ์หลักการบางอย่างสำหรับพระสงฆ์สาวกที่พึงตระหนักสำเหนียกเมื่อต้องเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก โดยเรียกสรุปหลักเกณฑ์เหล่านั้นว่าเป็น “ศีล” ซึ่งเป็นฐานรากสำคัญสำหรับการดำรงสมณเพศไว้อย่างเหมาะสม งดงาม

พระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีข้อปฏิบัติกำกับตนที่เรียกว่า “ศีล” การปฏิบัติใดๆ ของพระภิกษุจึงต้องไม่ผิดพลาด หรือคลาดเคลื่อนไปจากศีล ซึ่งหมายถึงปาริสุทธิศีล 4 เพื่อการประพฤติ การดำรงชีวิตที่ดี หรือเพื่อความหมดแห่งศีล ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปความคัมภีร์วิสุทธิมรรค ส่วนที่ว่าด้วยอริศีลสิกขาทั้งหมดไว้ดังนี้

1. ปาติโมกขสังวรศีล หมายถึง ศีลคือความสำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต รักษาวินัย ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
2. อินทริยสังวรศีล หมายถึง ศีลคือความสำรวมอินทริย์ ได้แก่ ระวังไม่ให้กุศลธรรม ความชั่วครอบงำจิตใจในเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง 6
3. อาชีวปาริสุทธิศีล หมายถึง ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ ได้แก่ เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม

4. ปัจจยสันนิสิตศีล (ศีลที่เกี่ยวข้องกับปัจจัย 4 ได้แก่ การใช้สอยปัจจัย 4 ด้วยปัญญาพิจารณาให้เป็นไปตามความมุ่งหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้นๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา

นอกจากศีลในพระปาติโมกข์หรือศีลที่เป็นพุทธบัญญัติ 227 ข้อแล้วยังมีศีลอีก 3 ประเภท (อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจยสันนิสิตศีล) ที่เป็น “หลักประกันความบริสุทธิ์” แห่งพระภิกษุ ซึ่งในที่นี้จะยก “อาชีวปาริสุทธิศีล” มาศึกษาเพื่อพินิจไตรตรองเพิ่มเติม เนื่องจากเป็นศีลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตของภิกษุสงฆ์ หรือจะเรียกว่าศีลที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงชีวิตของพระภิกษุสงฆ์

สำหรับภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา อาชีวปาริสุทธิศีลจัดว่าเป็นหลักการที่สำคัญ เพราะเกี่ยวข้องกับการเลี้ยงชีพที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์ ดังนั้นการกระทำใดๆ ที่เป็นไปโดยมีเจตนาเคลือบแฝง ด้วยเล่ห์เพทุบาย เพื่อให้ได้มาซึ่งเครื่องยังชีพแล้วยอมผิดไปจากหลักอาชีวปาริสุทธิศีล

พระพุทธองค์ได้ตรัสเรื่องการดำรงชีวิตไว้เป็นเครื่องเตือนใจภิกษุสาวกดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย ก็มิจฉาอาชีวะเป็นไฉน คือ การโกง การล่อลวง การตลบตะแลง การยอมมอบตนในทางผิด การเอาลาภต่อลาภ นี้มิจฉาอาชีวะฯ”

ในกิริยาแห่งมิจฉาอาชีวะเหล่านั้น ควรศึกษากริยาบางอย่าง เช่น การหลอกลวง และการพูดประจบ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกให้คำอธิบายไว้ดังนี้ว่า

การหลอกลวง เป็นไฉน การหลอกลวงเกี่ยวข้องด้วยการเสพปัจจัย การหลอกลวงด้วยการพูดเลียบเคียงหรือการดำรงอิริยาบถ กิริยาที่ดำรงอิริยาบถ ความดำรงอิริยาบถด้วยดี ความสยิวหน้า สภาพที่สยิวหน้า การหลอกลวง กิริยาที่หลอกลวง สภาพที่หลอกลวงของภิกษุผู้มุ่งลาภ ลักการะและชื่อเสียงผู้มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำ นี้เรียกว่า การหลอกลวง

(อภิ.วิ. (ไทย) 35/878/516)

การพูดประจบ เป็นไฉน การชักทายคนอื่นการแนะนำตัวเอง การพูดปลอบโยน การพูดยกย่อง การพูดเยินยอ การพูดอ้อมค้อม การพูดชมเชย การพูดสรรเสริญ การพูดสรรเสริญบ่อยๆ การพูดเอาใจให้คนรัก การพูดยกย่องเพื่อต้องการให้เขารักการพูดที่จริงที่เล่นเสมอด้วยแกงถั่ว การเป็นผู้รับเลี้ยงเด็ก ของภิกษุผู้มุ่งลาภลักการะและชื่อเสียง ผู้มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำ อันใดนี้เรียกว่า การพูดประจบ

(อภิ.วิ. (ไทย) 35/879/516)

โดยความหมาย ศิลข้อว่าด้วยการเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์นี้ (อาชีวะปารีสุทธิศีล) มีข้อควรศึกษาตรงประเด็นที่ว่าภิกษุนั้นมีความเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์เป็นพื้นฐานแต่การเข้าไปเกี่ยวข้องนั้นหากมีเจตนาเคลือบแฝง หรือเป็นไปไม่บริสุทธิ์ จะกลายเป็นการแสวงหาผลประโยชน์ โดยมีชอบด้วยหลักพระธรรมวินัย

สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง สีลวฑฺฒโน) ได้กล่าวตามแนวแห่งคัมภีร์พระไตรปิฎกและ อรรถกถาว่าอาชีพปาริสุทธิศีลนั้นเป็นการย้ำเรื่องการเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ โดยพื้นฐานคือการเลี้ยง ชีพโดยโคจรบิณฑบาต หรือรับภัตตาหารที่ทายกนิมนต์ ไม่เลี้ยงชีพด้วยอนาถกรรม คือ การ แสวงหาที่ไม่ควรคือ การให้ดอกไม้ ให้ผลไม้ ให้จุมพฏเครื่องทา ให้ไม้สีฟัน ให้ไม้ไผ่ แก่ตระกูลที่ ไม่ใช่ญาติและเป็นหมอให้ยารักษาไข้ หรือเป็นทูตเดินข่าวสารของคฤหัสถ์ หรือหาเลี้ยงชีพด้วย อุบายต่างๆ มีขวนขวายช่วยทำกิจการงานเป็นต้นที่ชาวโลกเขาถือว่าเป็นการประจบประแจง จัดว่าเป็นการเลี้ยงชีพด้วยการแสวงหาที่ไม่เหมาะไม่ควร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ขยายความตามแนวพระไตรปิฎกและอรรถ กถาเช่นเดียวกัน โดยให้คำอธิบายดังนี้ว่า

อาชีพปาริสุทธิศีล ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพะได้แก่เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ ชอบธรรมบริสุทธิ์ ไม่ประกอบแสวงหาในทางที่ผิด เช่น ไม่พูดอวดอุตริ มนุษยธรรมคือ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรค ผล นิพพาน ที่ไม่มีจริงในตน และไม่ออกปากขออาหารเพื่อตนเองบริโภคโดยมิได้เจ็บ ไข้ เป็นต้น ไม่กระทำกุหนาคือการหลอกลวงเช่นปั้นแต่งท่าทางหน้าตา เครื่องครัดให้เขาเลื่อมใส ถวายปัจจัยสี่ ไม่กระทำลปนา คือประจบเขากิน [ไม่กระทำเนमितติกา] ไม่กระทำนิमितคือเลศนัยต่างๆ ให้เขาถวายปัจจัย ไม่ กระทำนิปเปสิกาคือขู่เข็ญกลั่นแกล้งเพื่อให้เขายอมถวายปัจจัย และไม่ เอาลากต่อลากเช่นให้ของน้อยแก่เขาไปเขาจะได้ถวายมากตอบมาเป็นต้น ท่านว่าศีลข้อนี้สำเร็จด้วยวิริยะ

จากการนำเสนอคุณธรรมในแง่ศีลให้พิจารณาเพื่อสร้างความตระหนักแก่ภิกษุสงฆ์ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ การใช้แรงงานที่เป็นไปเพื่ออาชีพเพื่อผลตอบแทนนั้นไม่ตรง วัตถุประสงค์ของสมณะหรือนักบวชผู้สละโลกแล้วกลับจะกลายเป็นมิจฉาชีพด้วย หรือแม้เพียง แต่การแสดงธรรมโดยคิดให้เขาอาจชอบใจแล้วตอบแทนก็จัดว่าเป็นธรรมเทศนาไม่บริสุทธิ์ ผิดไปจากหลักการพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในกสิการทวาชสูตร

คราวหนึ่งที่พระพุทธองค์เสด็จโปรดสัตว์ โดยยืน ณ เขตนาของพราหมณ์คนหนึ่ง พราหมณ์ทูลว่าสำหรับพราหมณ์ต้องลงมือทำนาไถหว่านแล้วจึงได้ผลเก็บเกี่ยว พระองค์ก็ควร

ไถหว่านแล้วบริโภคน้ำ ทำนองว่าถ้าอยากรับประทานก็ควรลงมือทำเอง แต่พระพุทธองค์ได้ทรง แสดงธรรมจนพราหมณ์เข้าใจและเลื่อมใส พร้อมกับนำอาหารมาน้อมถวาย โดยพระพุทธองค์ ตรีสว่า การไถหว่านของพระองค์นั้นมีผลเป็นอมตะ ดังพุทธพจน์ว่า

ศรัทธาของเราเป็นพืช ความเพียรของเราเป็นฝนปัญญาของเราเป็นแอก และไถ หิริของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและ ปฏัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจา สรรวมในอาหารในท้อง ย่อมกระทำ การถอนหญ้า คือ การกล่าวให้พลาดด้วยสัจจะ ความสงบเสงี่ยมของเรา เป็นเครื่องปลดเปลื้องกิเลส ความเพียรของเรานำฐานะไปเพื่อฐานะนำไปถึง แดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมา ย่อมถึงสถานที่ๆ บุคคลไปแล้วไม่เศร้า โศก การไถหนานั้นเราไถแล้วอย่างนี้ การไถหนานั้น ย่อมมีผลเป็นอมตะ บุคคล ไถหนานั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงฯ

พราหมณ์ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์แล้ว เลื่อมใสศรัทธาทวีคูณ ได้ ตรีเตรียมภัตตาหารน้อมนำมาเพื่อถวาย แต่พระพุทธองค์ได้แสดงธรรมต่อว่าพระองค์ไม่อาจ รับประทานบริโภคน้ำจากการแสดงธรรมประดุจน้ำแล้วได้สิ่งตอบแทนมา ดังพุทธพจน์ว่า

พราหมณ์ เราไม่ควรบริโภคโภชนะที่ขบกล่อมได้มา ข้อนี้ไม่ใช่ธรรมของ พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เห็นอยู่โดยชอบ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรง ห้ามโภชนะที่ขบกล่อมได้มา

(ช.อุ. (ไทย) 25/299/313)

ในอรรถกถาพระวินัย สมันตปาสาทิกา ตอนว่าด้วยจตุตถปาราชิกนั้นได้พรรณนา ประเภทครุภัณฑ์ที่ไม่ควรสละ หรือจ่ายแจกแก่คฤหัสถ์ ประกอบด้วยครุภัณฑ์ คือ สวน พื้นที่ สวน วิหาร พื้นที่วิหาร เตียง ตั่ง ฟูก หมอน หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระจกโลหะ กระจกโลหะ มีด ขวาน ผึ่ง จอบ สว่าน เภาวัลย์ ไม้ไผ่ หล้ามุงกระต่าย หล้าปล้อง หล้าสามัญญ์ ดินเหนียว เครื่องไม้เครื่องดินเผา บรรดาครุภัณฑ์เหล่านี้หากภิกษุรูปใดนำไปแจกจ่ายแก่คฤหัสถ์ จัดว่า เป็นมหาโจรประเภทที่สี่ (ตามการต้องอาบัติปาราชิกข้อที่ 4) เพียงเพื่อให้คฤหัสถ์ยกย่องชื่นชู

ตนเองว่าพระสาวกรูปนี้น่าชม สมเป็นพระสงฆ์ของพวกเรา คือให้คฤหัสถ์ยินดีติดตามหรือมีความเยื่อใยในภิกษุนี้ ภิกษุนี้ยังได้ชื่อเป็นผู้หลักขโมยครุบริหารที่ไม่ควรสละหรือแจกแบ่งให้ใคร หากสงเคราะห์ตระกูล ย่อมต้องอาบัติทุกกฏ

ดังนั้น หลักการที่นำเสนอเพื่อพินิจและไตร่ตรองนี้ เพื่อต้องการชี้ว่าโดยพุทธประสงค์แล้ว การพึงพากันระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ตามวิถีปกติ และการที่พระสงฆ์จะตอบแทนด้วยวิธีการที่เหมาะสมก็เป็นเรื่องที่ถูกต้องแล้ว แต่อาจมีสิ่งที่เกิดเป็นผลข้างเคียงในการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่ายนี้ เช่น ลาก สักการะในฝ่ายพระสงฆ์ และความสนิทชิดใกล้ในฐานะผู้อุปัฏฐากพระสงฆ์ ผลข้างเคียงแรกคือลากสักการะ เพราะเมื่อฝ่ายคฤหัสถ์เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในตัวพระภิกษุสงฆ์แล้วก็อาจน้อมลากสักการะไปให้โดยไม่ตั้งใจ หรือไม่ลังเลสงสัย หากภิกษุจะอาศัยช่องทางนี้เพื่อการดำรงชีพก็จะผิดไปจากหลักบริสุทธิแห่งศีลดังกล่าวแล้ว

มาตรฐานว่าด้วยวัตรปฏิบัติเรื่องศีลสำหรับพระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นหลักประกันสำคัญ แต่การที่พระภิกษุสงฆ์ได้ลงมือ ลงแรงไปเพื่อประโยชน์แก่คนส่วนมากโดยไม่มีเจตนามุ่งลาก หรือไม่ได้แสวงหาผลประโยชน์แอบแฝงก็ไม่ได้เข้าเกณฑ์ดังกล่าวเบื้องต้น

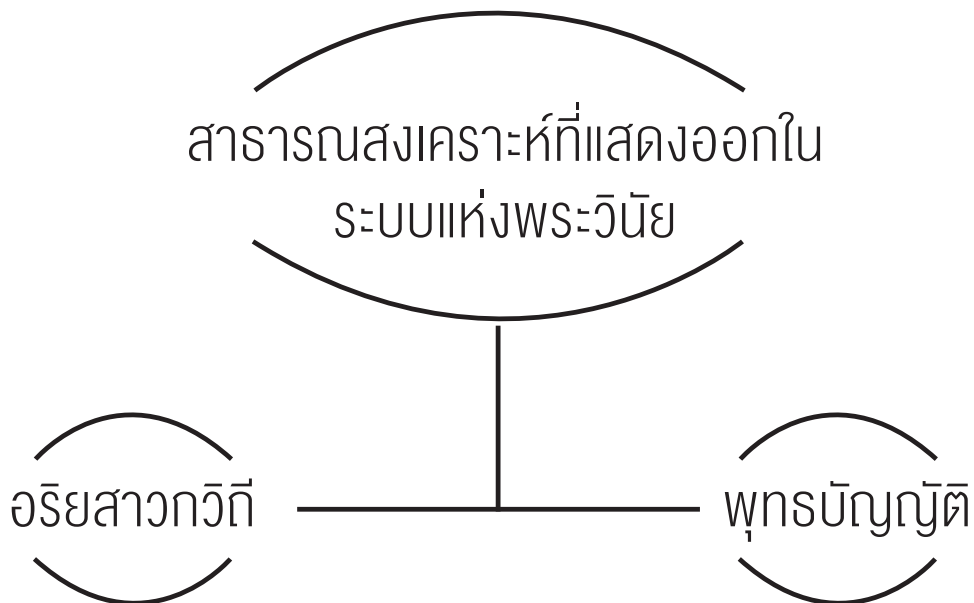
อย่างไรก็ตาม การวางเกณฑ์กลางนี้ไว้ก็เพื่อเป็นเกราะป้องกันมิให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนบิดเบือนไปจากหลักการ เพราะพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเมื่อมองเห็นสัตว์ผู้มีทุกข์แล้วย่อมมีใจกรุณา และลงมือสงเคราะห์ อนุเคราะห์ตามความเหมาะสม โดยอาจเป็นการสงเคราะห์เพื่อให้ได้รับความสุขทางกาย หรือด้านปัจจัย 4 หรืออาจเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์เพื่อให้ได้รับความสุขทางใจ ได้ปัญญานั้นเอง

“ เมื่อเกี่ยวจ้องสัมพันธ์ประสานผสม
อาจหลุมหล่มลากศรัทธามาห่อหุ้ม
สงฆ์มีศีลสูงเด่นเป็นเกราะกุ่ม
เป็นคุณค้ำครองตนสู่ผลงาน ”

.....
(วุฒินันท์ กันทะเตียน)

2.2 พิธีกรรมแล้วมาตอกย้ำด้วยระบบแห่งวินัย

จากหลักการใหญ่ๆ (หลักธรรม) ที่แสดงไว้ในข้อที่แล้ว ซึ่งให้เห็นว่าการที่บุคคลใดก็ตามที่สามารถสละความตระหนี่ถี่เหนียวได้และพร้อมจะหยิบยื่นช่วยเหลือคนที่อ่อนด้อยกว่าตนด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าจะอ่อนด้อยด้านปัจจัยสี่ หรือด้านความคิดอ่านเพื่อดำเนินชีวิตบุคคลนั้นควรได้รับคำชื่นชมจากบุคคลอื่น และตนเองย่อมเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง แต่หลักการแห่งธรรมนั้นดูจะครอบคลุมในแง่ตัวบุคคลได้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เช่น หลักแห่งสัมมาทิฐิ ความคิดเห็นที่ถูกต้องดีงามนั้นย่อมเกิดขึ้นได้ทั้งบุคคลทั่วไปและพระสงฆ์ แต่หากพิจารณาในแง่ระบบแห่งวินัยแล้ว ในคัมภีร์พุทธจะเน้นย้ำในระบบสงฆ์ที่เป็นแบบอย่างมากกว่า คือจรรยาปฏิบัติ หรือข้อวัตรปฏิบัติใดๆ ที่พระสงฆ์ด้วยกันกระทำลงไปเพื่อประโยชน์แห่งสงฆ์ ดังนั้น ในหัวข้อนี้จึงนำเสนอในแง่ของระบบแห่งวินัยใน 2 ลักษณะ ได้แก่การพิจารณาจากอริยสาวกวิถี และจากการทรงบัญญัติสิกขาบท ดังแผนภาพต่อไปนี้

2.2.1 อริยสาวกวิถีและพุทธบัญญัติ

พุทธสาวกทั้งที่เป็นเสขสาวกหรือยังไม่เป็นพระอรหันต์ และที่เป็นอเสขสาวกหรือเป็นพระอรหันต์แล้วก็จะถือวินัยเช่นเดียวกันและการถือพระวินัยพระอริยสาวกนั้นย่อมต้องเป็นแบบอย่างแก่พุทธสาวกองค์อื่นๆด้วย อีกทั้งการยึดถือปฏิบัติเช่นนั้นก็เพื่อประโยชน์สุขของพหุชนมีเหตุผล 3 ประการที่พระอรหันต์สาวกปฏิบัติเช่นนั้น ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้นำมาขยายอธิบายไว้ ดังนี้

1) เหตุผลในการเป็นพระสงฆ์ผู้นำ หมายถึง การเป็นพระอรหันต์นั้นเป็นฐานะที่สมบูรณ์แล้วจึงต้องปฏิบัติตนเป็นผู้นำ เป็นผู้แสดงตนเคร่งครัดในการถือสิกขาบท เช่น ถือปฏิบัติเคร่งครัดเรื่องการลงอุโบสถสวดปาติโมกข์ซึ่งเป็นสังฆกรรมทุกวัน 15 คำ ไม่ใช่มาถือว่าการเพราะตนบริสุทธิ์แล้วไม่จำเป็นต้องลงอุโบสถฟังพระปาติโมกข์ พระพุทธองค์ตรัสว่าการถือปฏิบัตินี้เป็นสิ่งสำคัญและโดยเฉพาะกับพระอรหันต์ซึ่งจะต้องเป็นแบบอย่างในกฏกติกาดังนี้ พระอรหันต์ต้องเป็นผู้นำในการรักษาสิกขาบท ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระมหากัสสปะว่า “ถ้าพวกเธอไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา ซึ่งอุโบสถ เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าจักสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ซึ่งอุโบสถ” (วิ.ม. (ไทย) 4/153/171)

2) เหตุผลในการเป็นพระสงฆ์แบบอย่าง หมายถึงการปฏิบัติของพระอรหันต์ก็เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังถือเป็นแบบอย่าง เป็นฐานะผู้นำเหมือนกัน ให้ถือว่าการปฏิบัติของตนนั้นมีไว้เพื่อประโยชน์ตนแต่เพื่ออนุชน ดังการถือปฏิบัติจุดธูปปักธูปธูปของพระมหากัสสปะที่ไม่ยอมรับผ้าไตรจีวรจากผู้มีศรัทธาถวายโดยให้เหตุผลว่าเพื่อเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง (ส.นิ. (ไทย) 16/482/226)

การถือธุดงค์วัตรของพระมหากัสสปเถระ ซึ่งแม้พระพุทธองค์จะตรัสว่าท่านมีอายุพรรษามากแล้ว การบริโภคใช้สอยผ้าเก่าเนื้อหยาบนุ่มจะทำให้อร่างกายลำบากให้พระมหากัสสปะรับจีวรที่ผู้อื่นถวายก็ได้ [ซึ่งจะเป็นผ้าที่ครองหรือใช้แล้วไม่ทำให้อร่างกายหนัก หรือลำบาก] แต่พระมหากัสสปะยังทูลให้เหตุผลว่าขอปฏิบัติเช่นนี้ต่อไป ทั้งนี้เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังถือเป็นแบบอย่าง ดังพุทธดำรัสว่าดังคำปรารภทูลต่อพระพุทธเจ้าว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เล็งเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ
จึงอยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร
สิ้นกาลนาน ฯลฯ เทียบวิณฑบาตเป็นวัตร ... ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ...
ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ... มีความปรารถนาน้อย ... เป็นผู้สันโดษ ...
เป็นผู้สงัดจากหมู่ ... เป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร
และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความปรารถนาความเพียร เล็งเห็นการอยู่เป็นสุข
ในภิกษุธรรม และอนุเคราะห์ประชุมชนในภายหลัง...

(ส.นิ. (ไทย) 16/481/225)

พระมหากัสสปะอริยสาวกนี้ ได้ถือธุดงค์วัตรและยินดีในการปฏิบัติเช่นนั้น อีกทั้งยัง
ทูลว่าหากต่อไปภายภาคหน้า การถือปฏิบัติของท่านนี้อาจเป็นแบบอย่างให้อนุชนคนรุ่นหลัง
ถือปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพื่อขัดเกลากิเลสสันดาน การสงเคราะห์อนุเคราะห์ในที่นี้ยังหมายรวมถึง
แนวปฏิบัติที่จะเกื้อกูลและค้ำจุนถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่คนรุ่นหลังด้วย

3) เหตุผลการเป็นพระสงฆ์ที่เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน หมายถึง
การถือปฏิบัติของพระอรหันต์สาวกนั้นถือว่าเป็นการรักษาประโยชน์ของประชาชน เพราะ
พระวินัยหรือกฏกติกาต่างๆ เป็นสิ่งที่ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและเป็นสิ่งที่เอื้อให้
เกิดการสร้างสรรค์พัฒนาชีวิตและสังคมที่ดีงาม

ส่วนที่เป็นพุทธบัญญัติ หรือพระวินัยต่างๆ ที่นอกเหนือจากเป็นกติกาคควบคุมพฤติกรรม
ในหมู่สงฆ์ด้วยกันเองแล้ว ยังเป็นข้อกำหนดสำคัญหลายข้อที่เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับ
คฤหัสถ์ ตลอดถึงกติกาต่างๆ ที่ภิกษุสงฆ์จะพึงปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าวัตถุประสงค์ของพระวินัยนั้นนอกจาก
จะเป็นการฝึกขัดขัดเกลาตนเองแล้วยังถือเป็นการค้ำจุนถึงประโยชน์ของผู้อื่นหรือของสังคม
ของส่วนรวมเพื่อป้องกันมิให้พระสงฆ์กระทำการไม่ดีไม่งามซึ่งไม่เป็นที่ชวนให้เกิดความเลื่อมใส
ศรัทธา

ระบบแห่งพระวินัย จึงกลายเป็นระบบในสงฆ์ที่ให้แก่คนแต่ละคนรับผิดชอบต่อตนเอง
ต่อสังคม และต่อกฏกติกาต่างๆ ที่มีไว้สำหรับจัดระเบียบเรียบร้อยดีงามในหมู่สงฆ์ เช่น
สังฆกรรมต่างๆ รวมถึงระบบลงโทษเมื่อมีภิกษุทำความผิด เป็นระบบที่ทำให้พระสงฆ์ มีความ

ผูกพันกับประชาชน มีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์เป็นผู้ฝากชีวิตไว้กับประชาชน ซึ่งเท่ากับเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าชีวิตพระสงฆ์ไม่ได้ตัดขาดจากสังคม เช่น ในพระวินัย ระบุว่า การอยู่ในเสนาสนะสำหรับพระสงฆ์นั้นไม่ควรอยู่ห่างไกลเกินไปจากชุมชน (วิ.ม. (ไทย) 2/166/165) ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้พบปะเทศนาหรือโปรดสัตว์ได้ หรือทรงบัญญัติให้ภิกษุใช้ปัจจัย 4 ที่ต้องอาศัยประชาชน

การที่พระสงฆ์ได้รับอุปถัมภ์บำรุงจากประชาชนนี้ พระพุทธองค์ทรงวางหลักคิดไว้ว่าเป็นข้อที่พระสงฆ์ควรคำนึงอยู่เสมอๆ แม้ในการบัญญัติสิกขาบท พระพุทธองค์ยังทรงวางวัตถุประสงค์ไว้ โดยเพิ่มข้อว่าเพื่อเป็นการอนุเคราะห์คฤหัสถ์ทั้งหลายไว้ด้วย ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อเน้นถึงเจตนาที่ถึงงามที่เป็นประโยชน์สุขของสังคมหรือส่วนรวม

ดังนั้น หลักการด้านสาธารณสงเคราะห์ที่ปรากฏในระบบแห่งพระวินัยโดยพิจารณาจากวิถีปฏิบัติของพระอริยสงฆ์และพุทธบัญญัตินี้จึงเป็นไปตามเป้าหมายเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ในหมู่สงฆ์ด้วยกันและเกื้อกูลต่อประชาชนหรือชุมชน หลักธรรมและระบบแห่งพระวินัย หรือเรียกโดยรวมว่าพระพุทธศาสนานั้นจึงเป็นระบบการสงเคราะห์สังคมตั้งแต่ชั้นแบ่งปันด้วยวัตถุจนถึงขั้นการให้คำแนะนำการดำเนินชีวิตและพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งแกร่งกล้า และจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่ของสังคมไปพร้อมกัน

3.

เรื่อง **ธรรมาสังข** **ไม่ใช่ปริศนา** ค้างคาใจ อีกต่อไปแล้ว

“ตลาคตสรรเสริญการเอื้อเอ็นดู สรรเสริญการช่วยรักษา
สรรเสริญการอนุเคราะห์แก่สกุลทั้งหลายโดยอนุกรรปาย”
(ส.สพ. (ไทย) 18/621/354)

พุทธพจน์ เบื้องต้นยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าพระพุทธรองค์ทรงสรรเสริญ
ภิกษุสงฆ์ที่ให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือแก่คนทั้งหลาย เป็นพุทธพจน์ที่ตรัสแก่
นายบ้านแห่งหนึ่ง โดยนำคำถามนักบวชนอกศาสนาฝ่ายนิครนถ์นาฏบุตรมาถาม
ว่าในขณะที่ชาวเมืองเดือดร้อนทำไม [ฝ่ายพุทธรองค์] จึงจาริกมาอีก ไหนบอกว่า
พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญความเอ็นดู การตามรักษา ความอนุเคราะห์สกุล
ทั้งหลาย พระพุทธรองค์จึงตรัสตอบว่าพระองค์ระลึกได้ว่าตลอด 91 กัป ไม่เคย
เบียดเบียนใคร ที่เขาเดือดร้อนลำบากเป็นเพราะการกระทำเขาเอง และตลาคต
ยังคงยืนยันว่าพระองค์ทรงสรรเสริญการเอื้ออนุเคราะห์แก่คนทั้งหลาย จาก
พุทธพจน์เบื้องต้นจึงกล่าวได้ว่าพระพุทธรศาสนาโดยพระพุทธรองค์เป็นเบื้องต้น
ได้ทรงเห็นความสำคัญการอนุเคราะห์ช่วยเหลือสังคมและส่วนรวมแน่นอน

หลักการสำคัญที่ว่าด้วยการทำประโยชน์เพื่อคนส่วนใหญ่ตามแนวพระพุทธศาสนา หรือในงานวิจัยนี้เรียกว่าการสาธารณสงเคราะห์นั้นสามารถพิจารณาจากการแสดงออกมา ทั้งในเชิงหลักการและในระบบแห่งพระวินัย ซึ่งมีความชัดเจนว่าพระพุทธศาสนาโดยบุคลากร คือพระสงฆ์สาวกนั้นสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับคฤหัสถ์ และแม้ในฝ่ายสงฆ์ด้วยกันเองก็ค้ำนึ่งถึงวิถีปฏิบัติที่เกื้อกูลต่อกันและกัน และค้ำนึ่งถึงประโยชน์แก่ประชาชน ชุมชน

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีพุทธพจน์หลักกำกับไว้ แต่ก็อาจมีข้อถกเถียงว่าบทบาท ที่ถูกต้องเหมาะสมของพระสงฆ์ต่อสังคมควรเป็นอย่างไรโดยเฉพาะการกล่าวยึดตามหลักฐาน เรื่องฐานะในพระพุทธศาสนาตามคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ซึ่งจัดแบ่งไว้ 2 อย่างเท่านั้น คือ 1) คันถ ฐานะ ซึ่งหมายถึงฐานะคือการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก บอกล่าวแสดงธรรม 2) วิปัสสนา ฐานะซึ่งหมายถึงฐานะคือการมุ่งปฏิบัติกรรมฐานทั้งสมณะภาวณาและวิปัสสนาภาวณา ส่วนฐานะ หรือหน้าที่ผิดไปจากนี้เป็สิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่ควรแก่บทบาทหน้าที่พระภิกษุสงฆ์

ข้อกังขาดังกล่าวเคยปรากฏมาแล้วแม้ในพุทธกาล แต่ข้อกังขานี้ได้ถูกคลี่คลายลงอย่าง เหมาะสม และได้ชี้ชัดว่าพระสงฆ์ไม่ว่าจะถนัดหรือเชี่ยวชาญด้านใดก็สามารถช่วยเหลือสังคม ในด้านนั้นๆ ได้ ไม่ว่าจะยึดด้านคันถฐานะหรือวิปัสสนาฐานะก็ตาม ดังเรื่องในมหาจุนทสูตร

3.1 คันถฐานะ/วิปัสสนาฐานะมีไว้เพื่อเกื้อกูลสังคม คืออย่างไร?

เรื่องเล่าในคัมภีร์ ได้กล่าวถึงพระสงฆ์ฝ่ายนักบําเพ็ญฃานกับนักบรรยายธรรมว่า ต่างก็ตำหนิว่ากล่าวกันและกันว่าไม่ได้ทำประโยชน์ให้แก่คนส่วนมาก [ซึ่งอาจเป็นต้นเรื่องให้ พระอรรถกถาจารย์นำมาแยกประเภทฐานะของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นคันถฐานะกับ วิปัสสนาฐานะ-ผู้วิจัย]พระสงฆ์ฝ่ายศึกษาแสดงธรรมหรือธรรมกถึกก็จะยกย่องชื่นชมในหมู่ เดียวกันพระสงฆ์ฝ่ายบําเพ็ญฃานภาวณาก็ได้แต่ยกย่องชื่นชมวัตรปฏิบัติของกันและกันและ ต่างก็ตำหนิฝ่ายตรงกันข้ามว่าไม่ได้ปฏิบัติบําเพ็ญเป็นประโยชน์เพื่อสังคมเพื่อคนหมู่มา กพระมหาจุนทะจึงได้ให้อโวกทและให้แนวปฏิบัติที่เหมาะสมถูกต้องแก่พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายนั้น

เรื่องที่พระสงฆ์สองฝ่ายตำหนิกันนั้น ปรากฏคราวที่พระมหาจุนทะพักอยู่ที่นิคมชื่อว่า สัญชาติ ในแคว้นเจติย ได้เรียกหมู่ภิกษุมารพบและกล่าวอโวกทให้ฟัง โดยสาระสำคัญคือ พระสงฆ์สาวกสองฝ่ายต่างว่ากล่าวตำหนิกัน พระสงฆ์สาวกฝ่ายศึกษาธรรมได้ว่ากล่าวตำหนิ

เชิงอวดอ้างกับพระสงฆ์สาวกฝ่ายบำเพ็ญฌานภาวนาว่ามัวแต่เพ่งฌาน ไม่ได้เป็นประโยชน์ แก่คนส่วนมากแต่อย่างใด ตั้งข้อความว่า

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบธรรมในธรรมวินัยนี้ ย่อมรุกรานภิกษุ ผู้เพ่งฌานว่า ก็ภิกษุผู้เพ่งฌานเหล่านี้ ย่อมเพ่งฌาน ยึดหวังฌานว่า เรา เพ่ง ฌานๆ ดังนี้ ก็ภิกษุเหล่านี้ เพ่งฌานทำไม เพ่งฌานเพื่ออะไร เพ่งฌาน เพราะเหตุไร ภิกษุผู้ประกอบธรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฌานนั้นและ ภิกษุผู้เพ่งฌาน ย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบธรรมนั้น ทั้งไม่ปฏิบัติเพื่อ ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มากเพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายฯ

(อง.นกก. (ไทย) 22/317/367)

ฝ่ายพระสงฆ์นักบำเพ็ญฌาน ได้กล่าวตำหนิพระสงฆ์ฝ่ายธรรมกถึกเช่นกันว่าไม่ได้ทำ ประโยชน์สงเคราะห์คนอื่น ได้แต่แสดงแต่ฝีปากกล้า พูดพาลามไปวันๆ ไม่สำรวมอินทรีย์ ดังถ้อยคำตำหนิของภิกษุฝ่ายนี้ว่า

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุผู้เพ่งฌานในธรรมวินัยนี้ ย่อมรุกรานพวก ภิกษุผู้ประกอบธรรมว่า ก็ภิกษุผู้ประกอบธรรมเหล่านี้ ย่อมเป็นผู้ฟังเพื่อ เย่อหยิ่ง วางท่า ปากจัด พูดพาลาม มีสติหลงใหล ไม่มีสัมปชัญญะ มีใจ ไม่ตั้งมั่นมีจิตฟุ้งซ่าน มีอินทรีย์ปรากฏว่า เราประกอบธรรมๆ ดังนี้ ก็ภิกษุ เหล่านี้ประกอบธรรมทำไม ประกอบธรรมเพื่ออะไรประกอบธรรม เพราะเหตุไร ภิกษุผู้เพ่งฌานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบธรรมนั้น และภิกษุผู้ประกอบธรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฌานนั้น ทั้งไม่ปฏิบัติ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก ...ฯ

(อง.นกก. (ไทย) 22/317/367)

เมื่อพระมหาจุนทะ ได้รับฟังเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงเชิญให้มาพบ และกล่าวโอวาทโดยมีสาระที่สำคัญคือวิธีที่พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายสามารถทำประโยชน์แก่ประชาชน ชุมชนได้ และพระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายต่างยินดีและปฏิบัติตามนั้น วิธีที่พระมหาจุนทะ ให้แก่พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายคือ “ให้นึกถึงข้อดีที่แต่ละฝ่ายมีและนำไปใช้” พระสงฆ์สาวก สองฝ่ายจะสามารถทำประโยชน์เพื่อพหุชน คือให้แต่ละฝ่ายนึกถึงข้อดีของอีกฝ่ายหนึ่ง

พระสงฆ์ฝ่ายนักแสดงธรรม ควรนึกถึงข้อดีของฝ่ายบำเพ็ญฌานว่าเป็นผู้ที่สามารถ ปฏิบัติสัมพัสรสอมตธรรมล้ำลึกได้ นับว่าทำสิ่งที่ทำได้ยาก เป็นอัจฉริยบุคคลและหาได้ยาก ดังโอวาทของพระมหาจุนทะว่า

อนึ่ง เรื่องธุระทั้งสองอย่างนั้นย่อมจะมีประโยชน์ในตัวเองอยู่แล้ว การที่ภิกษุสาวกได้ ยึดธุระใดธุระหนึ่งในสองอย่างนั้น ก็ย่อมจะได้ชื่อว่าสงเคราะห์อนุเคราะห์บุคคลอื่น หากไม่พูด ข่มแสดงข่มกันและกัน ดังเช่นเรื่องของพระสาวกชื่อมหาปาละ

พระมหาปาละ อดีตชีวิตเมื่อครั้งก่อนบวชเป็นภุมมพีแต่มาบวชเป็นพระสงฆ์เมื่อวัย ชรา และเลือกที่จะปฏิบัติในวิปัสสนาธุระ เรียนพระกรรมฐานจากพระพุทธานุเจ้าแล้วตั้งใจฝึกหัด ปฏิบัติจนกระทั่งบรรลุเป้าหมายที่ตนตั้งไว้ การประพฤติปฏิบัติของท่านจึงเป็นที่ตั้งแห่งความ ศรัทธาเลื่อมใสของคนทั่วไป ในคราวหนึ่งท่านได้ตัดสินใจรับอาราธนา [รับกิจนิมนต์] จาก ตระกูลหนึ่งเพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์ ด้วยเหตุที่ท่านได้คำนึงว่าเป็นเพราะบุคคลเหล่านั้นได้ อุปถัมภ์บำรุงจนทำให้ท่านได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมจนก้าวหน้า

ในคราวเดียวกันนั้นมีนายแพทย์คนหนึ่ง ได้รับทราบข่าวว่าพระมหาปาละได้รับ กิจนิมนต์และจำพรรษาอยู่ในที่ชุมนุมชน นายแพทย์ท่านนั้นได้คำนึงถึงว่าการอยู่ในที่ที่มีคน จำนวนมากนั้นอาจมีความไม่เหมาะสมเนื่องจากเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ จึงพิจารณาตนเองว่าจะ จัดเภสัชถวาย [ทำนองถวายความสะดวกเรื่องการขบฉัน เรื่องภัตตาหาร] (ขุ.ธ.อ.(บาลี) 1/7) นัยนี้แสดงให้เห็นว่าการที่พระมหาปาละเถระที่มุ่งปฏิบัติหรืออยู่ในฝ่ายวิปัสสนาธุระนั้นก็ สามารถทำการอนุเคราะห์สงเคราะห์แก่ประชาชนได้ในสิ่งที่เหมาะสมลงตัวกับท่านคือการตั้ง อยู่ในวัตรปฏิบัติอันเป็นฐานแห่งความศรัทธาเลื่อมใส

ดังนั้น ข้อถกเถียงว่าการทำการสงเคราะห์เพื่อสังคม หรือการเป็นธุระเพื่อสังคมจึง ไม่ได้ขัดกับหลักการว่าด้วยคณธุระและวิปัสสนาธุระแต่อย่างใดแต่กลับทำให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์มีความเหมาะสมแก่ผู้ได้รับการสงเคราะห์อนุเคราะห์ และมีใช้เป็นเพียงบทบาท

หน้าที่สำหรับพระอรหันตสาวกเท่านั้น แต่ยังมีหมายรวมถึงเป็นบทบาทที่เหมาะสมสำหรับพระเสขสาวก หรือพระสงฆ์ที่แม้ไม่ได้บรรลุอรหันต์ด้วย โดยเฉพาะการทำหน้าที่ตามที่ถนัดและเหมาะสมก็ถือว่าทำการสงเคราะห์ การดำรงอยู่ในวัตรปฏิบัติที่ดีงาม การสงเคราะห์ด้วยวัตถุทาน ธรรมทานก็ล้วนเป็นการให้ด้วยเมตตาจิตเป็นที่ตั้ง เพราะชีวิตพระสงฆ์นั้นไม่ได้ตัดขาดหรือแยกขาดจากสังคมคลุหุสัถ์แต่ประการใดแต่เป็นชีวิตที่อิงอาศัยกันและกัน ส่งเสริมกันและกันดังเช่นการปฏิบัติของพระมหาปาละแม้จะบวชเมื่อตอนวัยแก่แต่ก็ยังศรัทธาให้เกิดแก่ผู้พบเห็นทั่วไป เท่ากับได้อนุเคราะห์ให้ประชาชนโสมนัสยินดีที่จะทำบุญกุศลด้วยนั่นเอง

3.2 สังคหุระมาใหม่ แต่มุ่งไปเพื่อจุดหมายเดียวกัน

แนวคิดด้านสาธารณสงเคราะห์ที่เป็นผลมาจากการทำหน้าที่ตามแนวคันถุระและวิปัสสนาธุระนั้นคือการใช้ความถนัด ใช้ความสามารถที่ตนเองมีเป็นประโยชน์แก่คนส่วนมาก หากพิเคราะห์แล้วจะสังเกตได้ว่าเป็นแนวคิดที่ดึงเอาจุดร่วมที่เป็นผลมาจากการทำหน้าที่ด้านคันถุระและวิปัสสนาธุระโดยยกเอาส่วนที่เป็นผลเชิงสังคมออกมา กล่าวคือ เมื่อภิกษุฝ่ายวิปัสสเถระ(วิปัสสนาธุระ) ได้แสดงบทบาทด้านการปฏิบัติบำเพ็ญภาวนาจนนำไปสู่ความเลื่อมใสศรัทธา หรือเป็นแรงแห่งปสาทนิยะแก่ผู้พบเห็น เร้าหรือจูงใจให้เกิดการประพฤติปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติแก่คนส่วนมาก การทำหน้าที่นี้ก็ถือได้ว่าเป็นการให้ประโยชน์แก่สังคม

ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายคันถิกเถระ (คันถุระ) เมื่อได้นำผลจากการเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกมาแสดง บอกกล่าว แนะนำหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม เช่น การดำเนินบทบาทตามหลักทศเปื้องบนในหลักทศ 6 คือ 1) ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว 2) แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี 3) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี 4) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง 5) ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 6) บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ เช่นนี้ก็เชื่อว่าเป็นการทำหน้าที่เพื่อประโยชน์เชิงสังคมเช่นกัน

ดังนั้น คำว่า “สังคหุระ” ไม่ได้เป็นคำใหม่ในความหมายเดิม แต่เป็นเพียงคำศัพท์ใหม่ที่ดึงเอามาสร้างจุดเน้นเท่านั้น คือเมื่อพระสงฆ์ทั้งฝ่ายคันถุระและวิปัสสนาธุระได้ทำหน้าที่สงเคราะห์ตามความถนัดของตนๆ แล้ว การดำเนินกิจไปเช่นนั้นแหละเชื่อว่าการสงเคราะห์

หรือการเอาธุระเรื่องการสงเคราะห์ หรืออนุโลมตามศัพท์ที่เรียกว่า “สังคหธุระ” นั้นเอง เพราะ ธุระที่พระสงฆ์ทำนั้นเป็นด้านสังคม และเป็นแนวคิดที่ติดมาพร้อมกับธุระทั้งสองอย่างนั้นเอง โดยยึดเป้าหมายหลักคือการทำเพื่อประโยชน์สุข เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก

ในพระทัศนะขององค์ทะเลลามะยังได้ชี้ชัดว่าพระพุทธานั้นเกี่ยวพันกับสังคมเสมอ โดยเฉพาะการนำแนวคิดเรื่องทาน หรือการมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และศีล หรือการกำกับตนให้อยู่ในทางแห่งจริยธรรม โดยเฉพาะพระพุทธานุศาสนายามหายาน จะเน้นให้เกี่ยวข้องกับสังคมอย่างมาก และการบำเพ็ญทานก็มุ่งให้ผู้อื่นโดยไม่เน้นที่ตนเอง ส่วนศีลก็คือแนวปฏิบัติที่เกิดจากการละเว้นการทำร้ายผู้อื่น การรักษาและทำให้คุณธรรมงอกงาม และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสรรพชีวิต จะเห็นได้ว่าแนวปฏิบัติเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับผู้อื่นพร้อมกับการพัฒนาตนเองไปด้วย (ราชสีพ เมห์โรตระ, 2561:19)

เมื่อกล่าวดังนี้แล้ว พระสงฆ์ที่แสดงบทบาทหน้าที่ตามความถนัด ตามความสามารถของตนเองจึงเป็นเรื่องที่ตอบเป้าหมายหลักของพระพุทธานุศาสนาเพื่อสังคม คือการทำเพื่อประโยชน์สุขแก่คนหมู่มาก และเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกด้วยเหตุผลที่พระสงฆ์ไม่ได้มีชีวิตแยกขาดจากสังคม พระสงฆ์ยังสัมพันธ์กับสังคมในแง่พึ่งพาอาศัยกันตามหลักพุทธธรรม และไม่ได้มีปัญหาจากการจัดบทบาท หรือธุระ 2 หรือ 3 อย่าง แต่เป็นธุระที่มีเป้าหมายชัดเจนว่าเป็นไปเพื่อให้พระศาสนาดำรงมั่น เป็นไปเพื่อยังประโยชน์สุขแก่พหุชน ทั้งนี้โดยมีพระพุทธเจ้า พุทธสาวกทั้งที่เป็นพระอรหันตสาวกและยังเป็นเสขสาวกหรือยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ที่ได้ทำเป็นแบบอย่างมาก่อนทั้งสิ้น

4.

ดูต้นแบบ/ดูตัวอย่างเพื่อ สร้างความเข้าใจเพิ่ม

พระพุทธรักษา โดยพระพุทธรเจ้าและเหล่าพระสงฆ์สาวกนั้น ย่อมเป็นพยานบุคคลสำคัญที่จะยืนยันว่าการปฏิบัติตนเป็นไปเพื่อสงเคราะห์ เกื้อกูลหรือเบียดบังเบียดเบียน เมื่อพิจารณาจากหลักฐานเชิงวัตถุคือตัวอักษรที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จะพบว่าพระพุทธรองค์และเหล่าพระสงฆ์สาวกได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างเรื่องการให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ประชุมชนมาแล้วทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพุทธรเจ้า พระองค์ทรงเป็นต้นแบบมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังไม่เสด็จออกผนวช และหลังจากเสด็จออกผนวชและตรัสรู้แล้ว ทรงใช้เวลาถึง 45 ปีที่ทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์กระทั่งท้ายพระชนมายุแห่งพระองค์เอง

ในคัมภีร์ชินาลังการฎีกา ได้เล่าพุทธประวัติตอนเสด็จประพาสอุทยานของเจ้าชายสิทธัตถะกับนายฉันทะ และได้พบกับเทวทูตทั้ง 4 (แก่ เจ็บ ตาย และนักบวช) เจ้าชายสิทธัตถะโพธิสัตว์ได้ข้อคิดที่เป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญจากนายฉันทะ และทรงกลับมาครุ่นคิดได้ว่าการบรรพชา (นักบวช) เป็นความดี

การให้การอนุเคราะห์หมู่สัตว์เป็นสิ่งที่ดี และเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ในเพศบรรพชิต ดังนั้น ในแง่ตัวบุคคลกล่าวพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกที่เกี่ยวข้องกับเรื่องธุดงค์เพื่อสังคมนั้น อาจแบ่งพิจารณาในแง่ด้าน ได้แก่ 1) พระพุทธเจ้ากับธุดงค์เพื่อสังคม 2) พระสงฆ์กับธุดงค์เพื่อสังคม ดังนี้

4.1 พระพุทธเจ้ากับธุดงค์เพื่อสังคม

ในพระไตรปิฎกที่ขนิภาย มหาวรรค กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าให้ภิกษุฟังเรื่องราวของพระวิปัสสิราชกุมาร ที่เสด็จประพาสอุทยานพร้อมนายสารถิและพบกับเทวดาคือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช และทุกครั้งที่เสด็จกลับก็จะทรงครุ่นคิด เป็นทุกข์ในพระทัยโดยเฉพาเมื่อพบกับเทวดาทั้ง 3 ประเภทแรก คือคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า ครั้นนั้น พระวิปัสสิราชกุมารเสด็จถึงภายในบุรีแล้ว ทรงเป็นทุกข์เศร้าพระทัย ทรงพระดำริว่า ผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่าขึ้นชื่อว่าความเกิดเป็นของน่ารังเกียจ เพราะธรรมดาว่า เมื่อความเกิดมียู่ ความแก่จักปรากฏ ความเจ็บจักปรากฏ แก่ผู้ที่เกิดมาแล้ว

(ที.ม. (ไทย) 10/34/23)

พระองค์ทรงเชื่อและมั่นพระทัยว่าการเป็นบรรพชิตจะเป็นเพศที่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ดังกล่าวได้ ด้วยทรงเห็นและพิจารณาว่าจะป็นหนทางและเป็นโอกาสการบำเพ็ญความดี รวมถึงเป็นโอกาสที่จะอนุเคราะห์สงเคราะห์แก่สังคมหมู่มากได้ ดังข้อความว่า

ดีละสหาย ที่ท่านได้นามว่าบรรพชิต การประพฤติธรรมไม่เบียดเบียน เป็นความดี การอนุเคราะห์แก่หมู่สัตว์เป็นความดี... ครั้นนั้นแล พระวิปัสสิราชกุมารได้ตรัสเรียกนายสารถิมาสั่งว่า นายสารถิผู้สหาย ถ้าเช่นนั้น เธอจงนำรถกลับไปภายในบุรีจากสวนนี้ ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต ณ สวนนี้แหละ

(ที.ม. (ไทย) 10/38/28)

ข้อพิจารณาเบื้องต้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายโดยสรุปว่าแสดงว่า พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้นมีพระทัยที่จะแก้ไขปัญหาสังคมอันเนื่องมาจากความทุกข์ ประเภทต่างๆ และเป็นพระทัยที่มุ่งมั่นเข้มแข็งที่บรรดาโลกียสุขไม่อาจจุดดิ่งไว้ได้ เช่น เจ้าชายสิทธัตถะแม้จะทรงได้รับการปรนเปรอด้วยความสุขอย่างเต็มที่ อีกทั้งทรงถูกปิดกั้นไม่ให้พบเห็นสภาพความเป็นอยู่ของคนที่ไม่ได้ไปด้วยความทุกข์ระทม แต่สภาพเหล่านั้นก็มีอาจ ปิดบังพระองค์ไว้ได้ พระองค์ได้ทอดพระเนตรและทรงครุ่นคิดถึงปัญหาเรื่องทุกข์ เรื่องความเดือดร้อนต่างๆ ของคนที่ตกอยู่ในความแก่ ความเจ็บ และความตาย ครั้นทรงมองเห็นภาพ สมณะ กลับทรงพิจารณาว่าน่าจะเป็นเพศที่สะดวกในการหาความรู้ หรือคิดหาเหตุผลเพื่อ แก้ไขปัญหา ความเดือดร้อนต่างๆ ได้

หลังตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าได้เสด็จออกจากป่าและทรงเริ่มงานสั่งสอนพุทธธรรมแก่ สังคมของชาวโลกอย่างจริงจัง และทรงดำเนินงานเช่นนี้ตลอดจนพระชนมชีพสุดท้ายคือตลอด ระยะเวลา 45 ปี และพุทธกิจที่ทรงบำเพ็ญจนประสบผลสำเร็จด้วยดีนั้นก็เป็นการทำในเพศ บรรพชิตทั้งนั้น ด้วยทรงชักจูงคนชั้นสูงให้สละความมั่งมีออกบวชศึกษาธรรมและทำงาน เสียสละ อุทิศตนเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม เข้าถึงคนถึงกลุ่มทุกระดับ

การดำรงเพศสมณะ หรือการเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา จึงเป็นช่องทางหรือเป็น โอกาสในการทำความดี เป็นช่องทางที่จะให้การสงเคราะห์แก่ผู้อื่นได้มากกว่าเมื่อเทียบเคียง กับเพศคฤหัสถ์ทั่วไป อีกทั้งได้รับการอบรมบ่มเพาะในทางเสียสละ นับตั้งแต่สละชีวิตโลกมา สู่วีถีสมณะ ที่ต้องดำรงชีพอย่างสันโดษ ไม่สะสม จึงเป็นเครื่องหนุนเนื่องเพื่อให้จิตคิดสละ บริจาค และสงเคราะห์อนุเคราะห์ได้อย่างไม่มีเงื่อนไข การตัดสินใจพระราชหฤทัยออกผนวช ของเจ้าชายสิทธัตถะ โดยทรงเลือกครองเพศบรรพชิต จึงนับว่าพระองค์ทรงเป็นต้นแบบของ การคิดเพื่อการสงเคราะห์สัตว์โลก

พุทธกิจที่สำคัญปรากฏอยู่ในพุทธจริยา 3 หรือการทรงบำเพ็ญประโยชน์ของ พระพุทธเจ้า ดังกล่าวไว้แล้วเบื้องต้นไม่ว่าจะเป็นโลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ ชาวโลก ญาตัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติตามฐานะสมควร และพุทฺธัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์นับตั้งแต่ ทรงดำรงเลือกหนทางการเป็นบรรพชิตก็เพราะทรงเล็งเห็นว่าจะยังประโยชน์แก่คนส่วนมากได้ และมากกว่าชาติดิยະฐานะด้วยซ้ำ และหลังจากตรัสรู้แล้วพระพุทธองค์ทรงยืนหยัดที่จะช่วย

เหลือสรรพสัตว์ไปตามอุปนิสัยที่สมควรได้รับการช่วยเหลือและทรงช่วยเหลือโดยปราศจากอคติ ดังจะเห็นจากทรงสลายความเป็นวรรณะที่ยึดถือกันมาแต่เดิมออกไปอย่างหมดสิ้น ทรงเปิดโอกาสให้คนทุกหมู่เหล่าได้รับการช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง ไม่มีเรื่องยศชั้นฐานันดร หรือโคตรตระกูลมาเป็นตัวกั้น ทรงวางรากฐานวิธีคิดแบบพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะใน ฐานะความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน แต่มีความแตกต่างกันเพราะ “การกระทำ” หรือ “กรรม” ของแต่ละคนเท่านั้นทำให้แตกต่างกันเพราะชื่อ/สกุล ฐานะตำแหน่งใดๆ นั่นคือ ฐานรากเริ่มแรกของวิธีคิดแบบพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาคือศาสนาที่พร้อมจะเปิดโอกาสและหยิบยื่นช่วยเหลือเกื้อกูล แก่มนุษยชาติ พระพุทธองค์จึงทรงบำเพ็ญประโยชน์ให้เป็นแบบอย่าง และเป็นไปอย่าง รอบคอบรอบด้าน ในขณะที่พระพุทธองค์ตรัสสอนให้เวไนยสัตว์บรรลुरुทธสมควรแก่อุปนิสัย พระพุทธองค์ยังตรัสสอนแสดงธรรมเพื่อให้พุทธสาวกพุทธสาวิกาได้นำไปขยายผล ทั้งที่ทำให้ เกิดการพัฒนาตน พัฒนาคน พัฒนาสังคมในรูปแบบต่างๆ การช่วยเหลือสงเคราะห์โดยวิธี ของพระพุทธองค์นั้น คือทรงประสงค์ที่จะ “ดับทุกข์” ให้แก่สรรพสัตว์ และทรงช่วยเหลือ ไปตามหลักแห่งพุทธจริยา

คำว่า “ดับทุกข์” เป็นคำที่ฟังง่ายแต่ทำได้ยาก ความทุกข์โดยพื้นฐานของมนุษย์ก็คือ การได้เกิดเป็นมนุษย์นั้นแหละ ศัพท์ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ชั้น 5 ตราบใดที่มนุษย์ แยกชั้น 5 เอาไว้ ตราบนั้นมนุษย์ก็ยังแบกทุกข์เอาไว้ และเป็นภาระอันยิ่งใหญ่ที่สุดตามความหมายของพระพุทธศาสนา คือ ชั้น 5 (ภารา หะเว ปัญจักขันธา) ในภารสูตรจึงกล่าวไว้ว่า ทุกข์หาใช้สิ่งอื่นใดคือการที่มนุษย์ยังผูกยึดและติดอยู่กับรูป นาม หรือภาระทางกายและความนึกคิดทางจิตใจของแต่ละคน ส่วนบุคคลที่มีหนทางที่จะดับทุกข์ ขจัดทุกข์ก็คือบุคคล ที่เข้าใจและรู้จริงในชั้น 5

คำว่าชั้น 5 เป็นทุกข์นี้อาจฟังยากสักนิด แต่หากพูดว่าก็ตราบใดที่มนุษย์ยังมีความแก่ชรา มีเจ็บไข้ได้ป่วย มีพลัดพรากสูญเสียตราบนั้นมนุษย์ก็ยังมีความทุกข์แบบปุถุชน [พระอรหันต์มีสภาวะทางกายเช่นเดียวกันนี้ แต่ไม่ทำให้ทุกข์เพราะสิ่งที่มากระทบ คือความแก่ ความเจ็บ] พระพุทธองค์ทรงสอนให้ภิกษุช่วยเหลือกันและกัน ทั้งในยามปกติและยามเจ็บป่วย หรือแม้พระพุทธองค์เองก็ทรงช่วยเหลือภิกษุสาวกให้เป็นแบบอย่าง เช่น ทรงช่วยเหลือภิกษุเป็นไข้ มีโรครุมเร้า ร่างกายเน่าเหม็น ทรงให้การพยาบาลช่วยเหลือให้ความเจ็บปวด

ทรมานทุเลาเบาบาง แต่จุดหมายปลายทางที่แท้จริงคือทรงช่วยเหลือให้สภาพจิตของ พระสาวกหลุดพ้น สลัดพ้นไปจากความเป็นอนิจจังของสังขาร เข้าใจในแก่นสารชีวิต เช่นนี้ จึงเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์ที่สูงขึ้นไป

ในปริชานสูตรก็ดี ในปริญญาสูตรก็ดี พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่าบุคคลที่รู้จักจริง รู้แจ้ง และเกิดนิพพิทาเพื่อหน่ายสามารถสละสลัดรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเสียได้นั้นแหละ คือบุคคลที่เหมาะสมที่จะขจัดความทุกข์ออกจากตนได้

ความทุกข์เดือดร้อนเป็นสภาพปกติที่มนุษย์จะพึงพบเจอ แต่มนุษย์มักตีตนไปก่อนไข้ หรือทำให้ทุกข์ที่เล็กน้อยกลายเป็นทุกข์ที่ใหญ่โตไปโดยไม่รู้ตัว กล่าวคือบางครั้งเป็นทุกข์ ทางกายเพียงเล็กน้อยก็ทำให้จิตใจเป็นทุกข์ไปด้วย ในนกุลปิตาสูตร พระสารีบุตร ได้กล่าว กับคฤหบดีว่าอริยสาวกที่เข้าใจและปฏิบัติต่อขั้น 5 อย่างรู้เท่าทันจะทำให้จิตไม่เจ็บไปด้วย ในขณะที่ร่างกายเจ็บป่วย

ความหมายที่ว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นต้นแบบแห่งนักสงเคราะห์อนุเคราะห์ คือทรงมี พระทัยที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบาก แต่มีใช้เพียงการช่วยเหลือด้วย วัตถุสิ่งของ หรือการช่วยเหลือทางกายเท่านั้น แต่ทรงมุ่งให้เกิดการพัฒนาด้านในจิตใจของ บุคคลเพื่อให้พึงปัญญาของตน ให้มีปัญญาเป็นเกาะเป็นกำแพง ให้เข้าใจความทุกข์เดือดร้อน ที่เกิดขึ้นและรับรู้อย่างมีสติปัญญา พระพุทธองค์ทรงเป็นที่พึงให้สรรพสัตว์ก็จริง แต่สิ่งที่ทรง มุ่งหวังไปกว่านั้นคือทรงหวังให้มนุษย์ได้พึ่งตนเองด้วยสติปัญญา แก่ไขความทุกข์เดือดร้อน ด้วยสติปัญญาซึ่งจะเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์อย่างยั่งยืนแท้จริง ดังนั้น ต้นแบบหรือ ตัวอย่างคือพระพุทธเจ้านี้จึงหมายถึงต้นแบบแห่งการเป็นผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลอย่างมีเป้าหมาย ที่ยั่งยืนนั่นเอง ในขณะที่เดียวกันก็ทรงให้การสงเคราะห์เฉพาะหน้าหรือสภาพปัญหาที่ทรง พบเห็นด้วย

4.2 พุทธสาวกกับบูรณะเพื่อสังคม

ตามหลักฐานในชั้นต้นคือพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการบริการเพื่อสังคม หรือเพื่อชนหมู่มากไว้ตั้งแต่ครั้งยังทรงพระชนม์อยู่ โดยทรงมอบหมายภารกิจให้กับพระอรหันต์ สาวกชุดแรก จำนวน 60 องค์ ตามพุทธดำรัสรับสั่งแก่หมู่พระอรหันต์สาวกครั้งนั้นว่า

“พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากเพื่อความ
สุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลกเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อ
ความสุข แก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

(วิ.ม. (ไทย) 4/32/35)

พุทธพจน์นี้ครอบคลุมฐานะที่พระอรธกถาจารย์ได้จัดแบ่งไว้แล้ว คือการจาริกไปนั้น
ก็เพื่อประโยชน์สุข เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก และเป็นจุดหมายทางสังคมของพระพุทธศาสนา

ปัญหาเรื่อง “ฐานะ” ในพระพุทธศาสนาในส่วนที่ว่าด้วยฐานะเพื่อสังคม จึงเป็นหลักการ
ที่เป็นไปตามหลักการพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้แล้วโดยทรงมีพุทธประสงค์
ให้พระสงฆ์สาวก ทั้งที่เป็นพระอรหันตสาวก และพระเสขสาวกปฏิบัติให้เป็นประโยชน์สุขแก่
ชาวโลก แม้จะมีการจัดแบ่งเป็น 2 คือ 1) คันถฐานะ และ 2) วิปัสสนาฐานะ หรือเพิ่มเป็น
3) สังคหฐานะ ในความหมายของพระสงฆ์ปัจจุบัน เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
ได้กล่าวไว้ในปาฐกถา “พระพุทธศาสนากับความสามัคคีแห่งชาติ” เมื่อปี พ.ศ. 2550 ซึ่ง
ท่านได้กล่าวถึงลักษณะของพระพุทธศาสนาและฐานะสำหรับพระสงฆ์โดยแบ่งออกเป็น
3 รูปแบบ คือ 1) พระพุทธศาสนาแบบวิชาการ (Exoteric or Intellectual Buddhism) เน้น
คันถฐานะ แปลหรือท่องพระไตรปิฎก 2) พระพุทธศาสนาแบบประสบการณ์ลึกลับ (Esoteric
Buddhism) เน้นวิปัสสนาฐานะ และ 3) พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism)
เน้นการบริการสังคม ซึ่งเรียกว่า สังคหฐานะ ทำหน้าที่สังเคราะห์ชาวบ้านด้วยสังคหวัตถุ ๔

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่ามีความพยายามที่จะนำเสนอฐานะเพื่อสังคม หรือการทำ
หน้าที่ของพระสงฆ์เพื่อประโยชน์สาธารณะนั้นมีมาอย่างต่อเนื่อง ความพยายามที่จะนำ
พระพุทธศาสนาทอดตัวลงมาเกื้อกูลแก่มหาชน ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นรูปธรรม รับผิดชอบ
ต่อปัญหา เอื้ออาทรต่อความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น
บทบาทของพระสงฆ์เพื่อสังคมในขบวนการสรวโทยที่ประเทศศรีลังกา สรวโทยียึดพุทธ
ธรรมเป็นหลักนำและพระสงฆ์เป็นพลังขับเคลื่อน สรวโทยได้กลายเป็นสะพานที่นำพระสงฆ์
สู่ประชาชน ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในฐานะผู้นำชุมชน ทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน
ชาวบ้าน พระสงฆ์เป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้านนำเอาศักยภาพของตนเองออกมาพัฒนาเพื่อหมู่บ้าน
ชุมชน พร้อมกับให้คำแนะนำ ให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

พระพุทธองค์ตรัสสอนพระสงฆ์สาวกหรือพุทธสาวกให้เป็นกัลยาณมิตรต่อประชาชน เป็นผู้นำแห่งสัมมาทิฐิ การประพฤติปฏิบัติของพุทธสาวกนั้นหากนำไปสู่การเป็นแบบอย่าง ในทางที่ผิดแม้มีวิยุตติ หรืออายุพรรษามาก มีคุณวุฒิ หรือมีความรู้ความสามารถ มียศบริวาร มีลาภสักการะหรือปัจจัยสี่พร้อมมูล แต่หากไม่ตั้งความปรารถนาหรือตั้งใจในทางที่ชอบ (สัมมาทิฐิ) ก็หาได้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข เพื่อความเจริญ แก่ชนมาก เพื่อ เกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ไม่ ดังนั้น การทำงานด้านสงเคราะห์ จึงมีขอบเขตสำคัญ บางอย่างที่ยังพิจารณา เช่น หากภิกษุทำการสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของหรืออื่นๆ ที่เป็นของ สงฆ์แก่คฤหัสถ์ด้วยการเกลี้ยกล่อมเพื่อวัตถุประสงค์ของตน หรือเพื่อให้ผู้อื่นน้อมลาภสักกา ระมาสู่ตน ย่อมผิดไปจากพุทธประสงค์

ในเรื่องการวางตัวของพระสงฆ์ในบทบาทที่เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์นั้น พระพรหมคุณา ภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าพระสงฆ์ควรอยู่ในฐานะผู้นำ คือนำทางสติปัญญา นำเรื่องจิตใจ ให้ความรู้ความเข้าใจ ให้เกิดการพัฒนาขึ้นมาไม่ใช่เป็นผู้รับใช้สังคม เช่นนี้จะถือว่าเป็นบทบาท ที่ขัดและเหมาะสม การทำเพื่อส่วนรวมไม่ใช่การทำเพื่อรับใช้ เพราะไม่ได้ทำเพื่อใครคนใดคน หนึ่ง คือแสดงบทบาทนำประชาชนไปสู่งานที่คนอื่นทำอยู่ เป็นแต่เพียงแสดงบทบาทตนเอง ให้ชัดเจน ตั้งอยู่ฐานะแห่งศรัทธา เป็นที่รวมพลังเพื่อให้คนอื่นทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

เมื่อพิจารณาแล้วฐานะเพื่อสังคมสำหรับพระสงฆ์จึงเป็นสิ่งที่มียุแต่เดิมแล้วและ เป็นการเดินตามพุทธพจน์หลัก เป็นจิตสำนึกทางสังคมของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ใน หลักคำสอนทั่วไปและระบบพระวินัยดังกล่าวแล้ว

การแสดงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ จึงต้องคำนึงถึงทั้งหลักพระวินัย คนที่เกี่ยวข้อง และสังคมส่วนรวม ที่ต้องปฏิบัติกลมกลืนกันไป เพราะพระสงฆ์ไม่อาจแยกขาดจากสังคมหรือ ชุมชนได้ ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็ต้องเดินอยู่บนหลักการที่แข็งแรง ไม่อาศัยศรัทธาเป็นฐาน ไปเพื่อแสวงหาลาภสักการะ แต่เป็นการนำศรัทธาไปสู่ฐานสร้างประโยชน์สาธารณะ

หลักสำคัญที่ว่าด้วยพระพุทธศาสนาไม่แปลกแยกออกจากสังคม เพราะพระสงฆ์ต้อง อยู่ใกล้ชิดประชาชน ไม่แยกตัวตัดขาด แต่ไม่ถึงกับเป็นการคลุกคลี แต่เป็นหลักให้แก่สังคม ซึ่งสะท้อนมาจากที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าคนทั้งสองฝ่ายคือพระสงฆ์กับประชาชนต้องพึ่งพิง และมีหน้าที่ต่อกันและกัน (อุโภ อญฺโณญญนิสสิตา) พระสงฆ์จะพิจารณาดูพระชนกอยู่เสมอ ว่าการใช้ชีวิตของเราอาศัยผู้อื่น (ปรปฏีพพธา เม ชีวิกา) คือในขณะที่ชาวบ้านถวายปัจจัย 4 หรือเรียกว่าอามิสทาน ฝ่ายพระสงฆ์ก็มีหน้าที่ให้ธรรม หรือเรียกว่าธรรมทาน

หลักการที่แสดงถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนสังคม จึงแสดงออกอย่างชัดเจน ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย ต่างอาศัยซึ่งกันและกันด้วย อำนาจอำมิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้ เพื่อต้องการสลัดโอฆะ เพื่อจะทำ ซึ่งที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/287/294)

ดร.บี.อาร์.อัมเบตการ์ ได้กล่าวถึงเหตุผลการตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นตามพุทธประสงค์ว่าอย่างน้อยมี 3 เหตุผล ได้แก่ 1) เพื่อให้มีสังคมของคณะบุคคลที่ใช้ชีวิตอย่างมีอุดมคติ สังคมสงฆ์จะเป็นแบบอย่างของชาวบ้านทั่วไป 2) เพื่อให้สังคมสงฆ์เป็นปัญญาชนที่จะสามารถจะให้คำแนะนำสั่งสอนประชาชนโดยปราศจากอคติ 3) เพื่อให้สังคมสงฆ์มีอิสระในการให้บริการประชาชน เพราะเป็นคณะบุคคลที่ไม่มีภาระผูกพันทางครอบครัว ดังนั้น 3 เหตุผลของการเกิดสถาบันสงฆ์ในทศวรรษของ ดร.บี.อาร์.อัมเบตการ์ จึงเป็นการสะท้อนความจำเป็นที่พระสงฆ์กับชาวบ้านต่างผูกพันกัน และวางตนในฐานะผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับสังคม ให้คำแนะนำ ให้การบริการสังคมตามหน้าที่อันสมควร

พระสงฆ์ จึงอยู่ในฐานะที่เป็นฝ่ายปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ ส่วนฝ่ายคฤหัสถ์ก็อยู่ในฐานะผู้ส่งเสริมปัจจัย 4 เพื่อไม่ต้องกังวลและปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ แล้วจึงตอบแทนด้วยเมตตากรุณา ชาวบ้านให้อามิสทาน พระสงฆ์ให้ธรรมทาน โดยมีจุดหมายเพื่อดำเนินไปสู่การพ้นทุกข์ด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย (พหุการสูตร) เป็นหลักการในทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ชาวพุทธทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อกันและกัน และเมื่อกล่าวถึงหลักความสัมพันธ์กับสังคม สามารถจะมองพระสงฆ์ใน 4 มุม ที่พระสงฆ์เองไม่อาจหนีหรือผลไปจากสังคมได้ ดังที่ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) อธิบายไว้ ดังนี้

1. พระสงฆ์เมื่อพิจารณาอย่างกว้าง ถือว่าเป็นบุคคลประเภทมีศีลธรรมมากในสังคมไทย
2. พระสงฆ์ในพุทธศาสนา ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ หรือเจ้าพนักงานแต่คือชาวพุทธที่ออกบวช เพื่อ ฝึกฝนปฏิบัติธรรมอย่างอุทิศตัวกว่าคนอื่น ๆ
3. พระสงฆ์เป็นผลผลิตอย่างหนึ่งของสังคม คือถูกสภาพความเป็นไปในสังคมปรุงแต่ง
4. พระสงฆ์เป็นปัจจัยปรุงแต่งสังคม ช่วยให้สังคมตั้งงามมีศีลธรรมมากขึ้น

พระสงฆ์ที่ใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนจึงทำหน้าที่ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชาวบ้านด้วย ซึ่งพระสงฆ์ในประเทศไทยปัจจุบันหลายรูปได้พยายามอุทิศตนเพื่อบำเพ็ญประโยชน์สาธารณสงเคราะห์ เช่น หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺธ แต่เดิมคิดว่าจะบวชเพียง 3 พรรษาเท่านั้น แต่ได้กลับมาครุ่นคิดและเห็นถึงความทุกข์ยากลำบากของชาวบ้าน หลวงพ่อได้คิดว่าจะช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ของชาวบ้านได้อย่างไร มีแนวทางใดบ้างจะช่วยเหลือได้ จึงได้คิดว่าแนวทางหรือวิธีที่จะช่วยได้คือการบวชเรียน ศึกษาให้มีความรู้คุณธรรมที่อาจจะเป็นหนทางช่วยชาวบ้านได้ ดังคำกล่าวของหลวงพ่อคุณ ปริสุทฺธ ตอนหนึ่งว่า

ทำอย่างไรจะช่วยคนเหล่านั้นให้พ้นทุกข์ได้ อันตัวกูก็ต่ำต้อยน้อย [น้อย¹] คำอย่างนี้ ถ้าซึก [ลาสิกขา] ออกไปจะทำประโยชน์อะไรให้คนในแผ่นดิน ลำพังการเลี้ยงตัวเองก็จะเอาตัวไม่รอด แต่การบวชเรียนถือศีลอยู่ หากมีความรู้ มีคุณธรรม อาจจะช่วยเหลือเกื้อกูลพวกเขาให้พ้น [ให้พ้น] วิกฤตกรรมได้มากกว่า

(คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2561: 16)

พระสงฆ์ถือว่ากิจที่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์นั้นเป็นกิจที่พระสงฆ์ควรทำ และเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านและถือว่านี้คือสิ่งที่ตรงกับวัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้า ดังข้อคิดเห็นของพระครูสาครสังวรกิจ อดีตเจ้าอาวาสวัดยกระบัตร์ อ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร ว่า

อาตมาโดยส่วนตัวตั้งแต่เป็นสมภารก็คิดไว้เลยว่า พระสงฆ์คือผู้บริการประชาชน ทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชนได้อยู่ดีกินดี ให้มีความรู้ได้ สิ่งนี้เป็นสิ่งที่อาตมาตั้งใจมาแต่แรกก่อนจะมาอยู่ เพราะสมภารก็คือสมภาระนั่นเอง...

¹ คำในวงเล็บ [] เป็นคำเพิ่มเติมโดยผู้วิจัย.

พระไพศาล วิสาโล ได้ให้มุมมองต่อเรื่องนี้ว่า เมื่อพระครูฯ รูปดังกล่าวมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแล้วก็ได้นำเนินการพัฒนาตำบล โดยนำวิธีคิดผ่านบทพระธรรมเทศนาให้ชาวบ้านหันมาปลูกมะพร้าวแทนต้นตาล หรือชี้ให้เห็นประโยชน์จากการเจ้าน้ำบาดาลบนธรรมาสน์ ท่านจึงกลายเป็นศูนย์กลางสร้างความสามัคคีให้กับชุมชน แสดงบทบาทในการทำให้ทัศนคติของชาวบ้านเปลี่ยนโดยการแสดงธรรม จะไม่กล่าวว่าตักเตือนเมื่อมีคนไม่พอใจตนเองแต่จะใช้เวทีคือธรรมาสน์แทนการปรับเปลี่ยนและสร้างความเข้าใจ ทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นคนกลางประสานความเข้าใจไม่ให้ปัญหาลุกลาม และทำหน้าที่สอนสั่งให้เกิดนิสัยประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

ในอดีตพระสงฆ์จึงใช้วัดเป็นแหล่งบริการเบ็ดเสร็จ ทั้งด้านการอบรมศึกษา เป็นบริการแก่สังคมแบบหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งคือภาระบริการทางสังคมของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นบริการผ่านพิธีกรรม เป็นความสัมพันธ์กับประชาชน อาจเรียกว่าบทบาทในการบำรุงขวัญ ที่ผสมเรื่องศาสนากับวัฒนธรรมประเพณีของสังคม ซึ่งมีความสำคัญและมีผลต่อความเจริญ และความเสื่อมของศาสนาอยู่ด้วย สถาบันสงฆ์จึงต้องตั้งหลักตามหลักการพระพุทธศาสนาที่ว่า เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่พหูชน เพื่อความสุขของพหูชน ดังนั้น สถาบันสงฆ์จึงควรหันกลับมาพิจารณาตั้งนี้ว่า

“เราน่าจะต้องมาพิจารณากันว่าพระศาสนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะสถาบันสงฆ์ ได้ทำอะไรเพื่อประโยชน์สุขแก่พหูชน แค่นั้นเพียงไร หรือว่าขณะนี้จำกัดตัวเองอยู่มองดูอะไรๆ พิจารณากิจการอะไรๆ อยู่แค่ภายในวัด เป็นอย่างนี้หรือไม่ เราจำกัดตัวเองแคบเกินไปหรือไม่ เราได้มองในแง่ประโยชน์สุขของพหูชนแค่นั้นเพียงไร”

(พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต, 2523))

ข้อพิจารณาเบื้องต้น หากทบทวนจากแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ จะพบว่าพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สังเคราะห์ประชาชน หรือการแสดงบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์นั้นยังมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในสังคม เพียงแต่ควรพิจารณาและตระหนักถึงบทบาทด้านจิตวิญญาณหรือปัญญามากกว่า แต่ไม่ได้หมายถึงลดหรือละทิ้งบทบาทส่งเสริมให้ประชาชนมี

สัมมาชีพที่พอเหมาะพอดี ส่งเสริมให้มีความเข้มแข็ง รู้จักใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง หรือทำหน้าที่ประสานทั้งด้านโลกและด้านธรรม คือทำหน้าที่เผยแผ่ให้ความรู้ความเข้าใจ แนะนำหลักการดำเนินชีวิตในทางที่นำไปสู่ความสุขความเจริญ รวมถึงการให้กำลังใจ ให้ดำเนินชีวิตด้านในอย่างมีสติสัมปชัญญะ และเน้นย้ำเตือนบทบาทด้านการสงเคราะห์ที่ยังขาดหาย ไม่โดดเด่น ดังนี้

1. สงเคราะห์ฝ่ายจิตใจให้มีสติปัญญา รู้จักแก้ปัญหาด้วยตนเอง
2. สงเคราะห์ทางด้านศีลธรรม
3. สงเคราะห์ให้มีความสว่างทางวิญญาณ
4. สงเคราะห์ให้กินอยู่แต่พอดี
5. สงเคราะห์ด้วยธรรมทานมากกว่าการให้วัตถุ
6. สงเคราะห์ให้มีความเข้มแข็ง

จะสังเกตได้ว่าพุทธทาสภิกขุ ได้เน้นย้ำบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ ประชาชนที่เน้นด้านจิตหรือปัญญา ให้ความสำคัญกับการให้ธรรมมากกว่าให้วัตถุ ในแง่นี้เอง พุทธทาสภิกขุจึงพยายามเสนอแนวคิดด้านพัฒนาคนพัฒนาโลกว่าไม่ควรสาละวันไปกับการพัฒนาด้านวัตถุมากจนเกินไป มิฉะนั้นจะไม่มีคนดี และจะรกไปด้วยปัญหาต่างๆ ดังคำบรรยายที่ว่า

“ถ้าอยากให้รกไปด้วยคนดี ของดี ก็จงพัฒนาจิต ซึ่งเป็นผู้นำของกาย
ถ้าอยากให้เต็มไปด้วยสิ่งไกลาहनุ่นวาย ก็พัฒนาไปทางวัตถุให้มัน
ท่วมจิต...ถ้าจะให้รกไปด้วยปัญหายุ่งยาก รกด้วยความไกลาहनุ่นวาย
ก็จงพัฒนาวัตถุนี้ให้ท่วมจิต”

(พุทธทาสภิกขุ, 2541:174)

บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในด้านนี้ จึงเท่ากับการทำให้ประชาชนมั่นใจในสถาบัน พระพุทธศาสนา มองเห็นชาวซึ่งในคุณค่าของพระสงฆ์ที่จะเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแกนกลางของการพัฒนาไปในทางที่ดีหรือแก้ไขปัญหา เป็นผู้ชี้ทางดับทุกข์เดือดร้อนของประชาชนได้

พระสงฆ์กับฐานะทางสังคมจึงมีพื้นฐานมาจากแนวคิดการพึ่งพิงและการมีหน้าที่ต่อกัน และกันทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์หรือประชาชน เพราะขณะที่ชาวบ้านถวายปัจจัย 4 ด้วยอามิสทาน ฝ่ายพระสงฆ์ก็มีหน้าที่ให้ธรรม หรือเรียกธรรมทาน เป็นธรรมานุเคราะห์และควรคำนึงถึงสิ่งที่ยังขาดหายไปในบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ดังที่พุทธทาสภิกขุได้เตือนไว้ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนเห็นว่าสถาบันสงฆ์ยังคงเป็นสถาบันที่มีความสำคัญและจำเป็นเคียงคู่กับประชาชน

5.

เสริม **แก้คิด** สะกิด **ช่องว่าง**

5.1 พระสงฆ์ทำงานสาธารณสงเคราะห์ หรือให้การสงเคราะห์ประชาชนเหมาะสมแล้วหรือ?

คำถามนี้มักเกิดมาจากทัศนคติแบบพุทธศาสนาบริสุทธิ์ หรือพุทธศาสนาเชิงอุดมการณ์ แต่ในขณะเดียวกัน ผู้ตั้งคำถามก็ได้สะท้อนและร่วมแสวงหาแนวทางเหมาะสมอยู่ด้วย เพราะสถานการณ์และบริบทของแต่ละสังคมนั้นมีความซับซ้อนเกินกว่าจะบอกว่าอะไรดีที่สุด?

เมื่อสังคมสงฆ์เข้ามาอยู่ร่วมในสังคมเดียวกันกับสังคมคฤหัสถ์ โดยไม่ได้แยกว่าเป็นพระบ้านพระป่าอีกต่อไป การไม่ดูตายในสุขทุกข์ของประชาชนจึงเป็นส่วนหนึ่งแห่งสำนึกของพระสงฆ์ด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ดังที่พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวว่าพระสงฆ์นั้นผลผลิตทางสังคม เป็นชาวพุทธที่อุทิศตนมากกว่าคนอื่นๆ เมื่อมีโอกาสทางใดทางหนึ่ง จึงพร้อมที่จะสละ อุทิศ ให้การ

สงเคราะห์ตามความเหมาะสม การถือเอาโอกาสที่เข้ามาบวชเรียนเขียนอ่านจึงเป็นช่องทางทำประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและประชาชน พระสงฆ์และสังคมสงฆ์จึงเป็นเหมือนทัพหน้าทั้งทางสติปัญญาและการสนับสนุนให้เกิดการดำรงชีวิตที่ดีงามสำหรับประชาชน

หลวงปู่คุณ ปริสุทฺโธ เป็นแบบอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ที่เห็นว่าการบวชจะเป็นโอกาสได้ช่วยเหลือผู้คนรวมถึงช่วยด้านสติปัญญา หรือจะเป็นการช่วยเหลือเรื่องการทำมาหากินของประชาชน ซึ่งไม่ได้หมายถึงการไปทำงานแบบชาวบ้านแล้วประกอบเป็นอาชีพ แต่เป็นการช่วยเหลือ ช่วยชี้แนะนำทาง ดังการทำงานของพระครูสาครสังวรกิจ อดีตเจ้าอาวาสวัดยกระบัตร์ อ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร ที่เห็นว่า พระสงฆ์คือผู้บริการประชาชน ที่ต้องคิดหาหนทางเพื่อให้ประชาชนได้อยู่ดีกินดี ให้มีความรู้

พระสงฆ์จึงเป็นผู้ให้ คือให้ทั้งด้านสติปัญญา ให้ความรู้ และให้ปัจจัยหนุนการดำรงชีพ บ้านแพ้ว สมุทรสาครได้มีผลผลิตยังชีพแก่ประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม มีมะพร้าว มีน้ำบาดาล มีถนนหนทาง และการนำของพระสงฆ์คือพระครูสาครสังวรกิจ ได้ช่วยเหลือให้เกิดการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่รัฐ หรือฝ่ายบ้านเมืองได้สะดวกมากขึ้น ผสานความเข้าใจระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองได้

ช่องว่างที่เกิดกับประชาชน ไม่เพียงเรื่องการทำมาหากินหรือความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ แต่ยังหมายถึงช่องว่างการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย แต่หากย้อนหลังไปในอดีต พระสงฆ์ยังมีบทบาทช่วยเหลือในระดับรัฐด้วยซ้ำ ทั้งเป็นที่ปรึกษาพระราชามหากษัตริย์ เช่น สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว เป็นพระอาจารย์และให้พระสติแก่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในเหตุการณ์แม่ทัพนายกองติดตามไม่ทัน ทำให้พระองค์หลงไปอยู่กลางวงล้อมข้าศึก พระอาจารย์ธรรมโชติ วัดเขานางบวช ลงเลขยันต์ ตะกรุดผ้าประเจียดที่ชาวบ้านค่ายบางระจัน

พระมหาช่วย ชาวเมืองพัทลุง ได้ชักชวนประชาชนให้ต่อสู้กับพม่าข้าศึก ทำตะกรุดผ้าประเจียดแจกประชาชน ได้พร้อมกับประชาชนตั้งค่ายสกัดทางทัพของพม่าที่จะยกไปเมืองนครศรีธรรมราช แต่ก็ยังไม่ได้ทำการรบพุ่งแต่อย่างใด เพราะทัพหลวงซึ่งมีกรมพระราชวังบวรฯ เป็นแม่ทัพและได้ทำให้ทัพพม่าพ่ายหนีไปในที่สุด หลังสงครามครั้งนั้น พระมหาช่วยสมัครใจลาสิกขาออกมารับราชการและได้รับฐานันดรในตำแหน่งกรมการเมืองพัทลุง เป็น “พระยาทุกขราษฎร์” ในที่สุด

เพื่อที่จะสื่อว่าพระสงฆ์ในอดีต ก็มีบทบาทแบบหนึ่ง แต่อยู่ภายใต้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชน ทนเห็นความทุกข์เดือดร้อนของประชาชนร่วมชาติบ้านเมืองเดียวกัน ร่วมแผ่นดินเกิดเดียวกันไม่ได้ ดังชื่อตำแหน่งที่พระมหาช่วยได้รับที่มีความหมายชัดเจนในตัวเอง ความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนในแต่ละยุคสมัยจึงแตกต่างกันไป

ปัจจุบัน ประชาชนไม่ได้ไปรบฟุ้งตั้งทัพเหมือนในอดีตเพื่อที่จะขจัดข้าศึกศัตรู ข้าศึกศัตรูสำหรับประชาชนได้แปรสภาพเป็นความยากจน ความทุกข์ยากเรื่องทำมาหากินและภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วก่อความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินมาให้แก่ประชาชน พระสงฆ์จะนั่งเฉยดูตายต่อสถานการณ์ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ได้อย่างไร เพราะพระสงฆ์ย่อมยึดคุณธรรมคือความเมตตากรุณา เพื่อช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากเป็นวิสัยอยู่แล้ว

ในงานศึกษาวิจัยของนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้ชี้ว่าปัจจุบัน พระสงฆ์ที่ทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ไม่ได้เป็นที่ตั้งข้อรังเกียจของคฤหัสถ์ กลับเป็นที่คาดหวังที่จะให้พระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส และพระสังฆาธิการได้แสดงบทบาทด้านการพัฒนาสังคม หรือช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์สังคมไทยมากยิ่งขึ้น แม้จะมีการทำงานด้านนี้อยู่บ้างแต่ยังขาดการเผยแพร่และสื่อสารไปสู่สาธารณะ เพราะมีงานวิจัยที่ได้ศึกษาภาคสนามจำนวนหนึ่งที่ยืนยันว่ามีพระสงฆ์ทำงานด้านนี้และเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น กลุ่มพระจิตอาสาศีลानุธรรม พระสงฆ์ที่พยายามฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ หรือมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนในการดูแลสิ่งแวดล้อมบนฐานพุทธธรรม กิจกรรมเชิงสาธารณเหล่านี้ เป็นสิ่งที่พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้ดำเนินมาแล้ว และดำเนินการอยู่ แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้ยังคงเป็นที่คาดหวังและต้องการของประชาชน และเป็นการเสริมสร้างคุณค่าด้านจิตใจและการเกื้อกูลให้เกิดการดำเนินชีวิตของประชาชนด้วย พระสงฆ์บางรูปบางคณะจะให้การช่วยเหลือเกื้อกูลด้านวัตถุ บางรูปบางคณะอาจให้การช่วยเหลือด้วยการให้สติปัญญาแก้ไขปัญหามาพัฒนาตนเอง บางส่วนอาจเข้าไปมีส่วนร่วม คือร่วมรับรู้ ร่วมสร้างสรรค์ ร่วมดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์หมู่บ้านชุมชน โดยเริ่มจากชุมชนท้องถิ่นที่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนของพระสงฆ์เองและขยายไปสู่สาธารณะ และลักษณะการให้การสงเคราะห์ก็มีทั้งการให้วัตถุสิ่งของ การให้คำแนะนำปรึกษา การเป็นผู้นำให้ความร่วมมือในกิจการงานเพื่อชุมชนสังคม หมู่บ้าน

บทบาทของพระสงฆ์ดังกล่าวจึงไม่ผิดไปจากข้อคิดเห็นของพุทธทาสภิกขุที่เน้นย้ำบทบาทด้านการสงเคราะห์ที่ควรยกระดับและมีความเข้มข้นในแง่การให้การสงเคราะห์ทาง

สติปัญญา รู้จักแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เป็นผู้นำที่ให้ความสว่างทางปัญญา สอนให้อยู่กินแต่พอเหมาะพอดี ไม่ผูกติดกับวัตถุมากเกินไปจนเสียสมดุลชีวิต หากพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ด้านแนะนำพร่ำสอนด้านนี้ให้มากขึ้นๆ เท่ากับเป็นการสงเคราะห์ที่ยั่งยืน

การช่วยเหลือเกื้อกูลโดยพระสงฆ์นั้นเกิดมาจากสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป หากเป็นยุคสมัยในอดีต พระสงฆ์ก็จะมีส่วนร่วมช่วยเหลือบ้านเมืองเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและนำการต่อต้านข้าศึกศัตรูตั้งกล่าวแล้ว ดังนั้น พระสงฆ์กับงานสงเคราะห์ จึงเป็นพลังของกันและกันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านนั่นเอง

อาจกล่าวได้ว่าการที่พระสงฆ์ให้การสงเคราะห์ก็เพื่อสงเคราะห์ให้มีความเข้มแข็ง แบ่งปันเพื่อสงเคราะห์ปัจจัยพื้นฐาน ร่วมซึ่งร่วมดำเนินงาน ทั้งนี้ก็ต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย

- สงเคราะห์ให้มีความเข้มแข็ง กล่าวคือ เป็นสงเคราะห์ด้วยการให้สติปัญญา ให้รู้จักวิธีแก้ไขปัญหาชีวิตอย่างถูกต้อง
- แบ่งปันเพื่อสงเคราะห์พื้นฐาน กล่าวคือ เป็นสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ แบ่งปันเกื้อกูลด้วยปัจจัยสี่
- ร่วมซึ่งร่วมดำเนินงาน กล่าวคือ เป็นการสงเคราะห์แบบเอาตัวเข้าไปประสานร่วมมือ ร่วมคิด เป็นแนวหน้านำเสนอเพื่อแก้ไข หรือเพื่อพัฒนาชุมชน สังคม
- บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์ด้วยอามิสวัตถุหรือการให้คำแนะนำชี้ทางก็ย่อมกระทำอยู่บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นแก่นกรอบแห่งความประพฤติปฏิบัติตามสมณวิสัย

5.2 งานสงเคราะห์ชาวบ้านนี้เป็นแนวพุทธแบบมหายาน แต่แนวพุทธแบบเถรวาทไม่ชัดเจนเรื่องนี้

คำถามนี้ จี้จุดเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างแนวปฏิบัติของพุทธเถรวาทกับพุทธมหายาน การมองพระพุทธรูปศาสนาแบบมหายานและเถรวาท เป็นมุมมองที่ถูกถ่ายทอดมาเชิงจารีต กล่าวคือ การมองพระพุทธรูปศาสนาแบบมหายานเป็นแบบ “ช่วยเหลือคนอื่นก่อน” ส่วนพุทธศาสนาแบบเถรวาท เป็นแบบ “ช่วยเหลือคนอื่นทีหลัง” หรือ ช่วยเหลือคนอื่นให้ถึงฝั่งก่อนส่วนเถรวาทนั้นต้องทำให้ตนข้ามฝั่งและไปถึงฝั่งก่อนแล้วค่อยช่วยเหลือ ซึ่งเป็นการมอง

ตามสายตานักคัมภีร์ แต่ในทางปฏิบัติจริงแล้ว “การช่วยเหลือสรรพสัตว์” เป็นบทบาทของพระพุทธรศาสนาทั้งสองนิกายที่อยู่ภายใต้ปีกของพระพุทธรศาสนาตั้งเดิมก่อนที่จะมีคำว่าเถรวาทหรือมหายาน

เหตุที่ชวนให้คิดว่าการสงเคราะห์เป็นเรื่องที่เด่นชัดในพุทธรศาสนา มหายาน ก็ด้วยการเผยแพร่และปฏิบัติของศาสนิกเป็นที่รับรู้และปรากฏให้เห็นประจักษ์ในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะศาสนิกที่ยึดตามแนวปฏิบัติของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ หรือเจ้าแม่กวนอิมหรือในภาษาจีนเรียกว่า “พระกวนอิมผ่อสัก” ซึ่งแปลว่าพระโพธิสัตว์ที่คอยเงี่ยโสตสดับเสียงของสัตว์โลกคือยึดแนวปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากทุกข์ลำบาก เพราะองค์เป็นแต่ผู้ให้ ผู้หนุนนำทำความดีต่างๆ ชี้ทางและสร้างคุณธรรม

แนวทางการปฏิบัติช่วยเหลือมนุษย์ในฝ่ายมหายาน จึงเป็นการช่วยเหลือแบบมนุษยกับมนุษยมากกว่า การยึดถือพระโพธิสัตว์เป็นแนวทางปฏิบัตินั้นมีลักษณะการปฏิบัติที่ไม่แยกระหว่างโลกฆราวาสวิสัยกับโลกบรรพชิตวิสัย เพราะระบบแห่งวินัยบางเรื่อง บางกรณีก็แตกต่างกันไป พุทธรศาสนาฝ่ายมหายานมุ่งไปที่ผลคือให้การช่วยเหลือเพื่อบังเกิดผลลัพท์ส่วนแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลลัพท์นั้นสามารถปฏิบัติได้ตามความถนัด ตามความพร้อมที่มีของบุคคลนั้นๆ

หากพิจารณาโดยพื้นฐานของพระพุทธรศาสนาแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นพุทธรฝ่ายเถรวาท หรือฝ่ายมหายานย่อมมีเป้าหมายเดียวกันคือเพื่อช่วยเหลือสัตว์ที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตาม **แนวโพธิสัตว์มรรค** แนวทางของพระโพธิสัตว์ตามคติพุทธรศาสนาฝ่ายมหายาน หรือตามวิถีชีวิตของพระโพธิสัตว์ ที่ถือปฏิบัติกันในจีน ธิเบต เป็นต้น โพธิสัตว์มรรคหรือโพธิสัตว์จรรยานี้ เป็นสิ่งที่เริ่มจากโพธิจิต หรือจิตที่คิดดีใฝ่ดี ปรารถนาดีที่จะช่วยให้สัตว์โลกพ้นทุกข์ โสรัจจ หงศ์ลตารมภ์ (2550) กล่าวไว้ในบทนำหนังสือแปลชื่อ “วิถีชีวิตของพระโพธิสัตว์ (โพธิจรยาวตาร) ว่าท่านศานติเทวะ กล่าวว่าโพธิจิตนั้นมี 2 ประเภท คือ 1) จิตที่มุ่งมั่นต่อการตรัสรู้ 2) จิตของผู้ที่ลงมือเดินทางเพื่อเข้าถึงการตรัสรู้ตามที่มุ่งมั่นนั้น และโพธิจิตประเภทสองนี้เองเป็นต้นทางของแนวคิดที่ว่าผู้ที่เดินทางเข้าถึงเส้นทางแห่งการตรัสรู้ จะให้การช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้บรรลุดหรือพ้นทุกข์ก่อน และจิตที่คิดช่วยเหลือผู้อื่นนี้ถือว่าเป็นบุญที่ยิ่งใหญ่มาก ท่านศานติเทวะ ได้กล่าวไว้ว่า

“ข้าฯ ควรกำจัดทุกข์ของผู้อื่นด้วยเหตุที่ความทุกข์นั้น ก็เป็นเหมือนกับ ความทุกข์ของข้าฯ เอง ข้าฯ ควรจะดูแลผู้อื่น เพราะว่าพวกเขาเป็นสัตว์ โลก เช่นเดียวกับที่ข้าฯ เป็นสัตว์โลกเหมือนกัน เมื่อความสุขเป็นที่น่ายินดี แก่ผู้อื่นและตัวข้าฯ เองแล้วมีอะไรที่พิเศษเกี่ยวกับตัวข้าฯ ที่ข้าฯ จะพึง หาความสุขสำหรับตัวข้าฯเองเพียงคนเดียว”

(โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, ผู้แปล)

การบำเพ็ญหรือการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ เป็นแนวปฏิบัติที่ยึดตามพระบรมศาสดา เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์โดยเฉพาะการตั้งจิต (โพธิจิต) เพื่อช่วยเหลือสัตว์โลก ในบารมี 6 หรือแนวปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ก็เริ่มด้วยข้อทานเป็นต้นไป คือ 1) ทาน 2) ศีล 3) ขันติ 4) วิริยะ 5) สมาธิ และ 6) ปัญญา

ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาท ยึดปฏิบัติตาม **แนวอหัตมรรค** หรือการปฏิบัติเพื่อ บรรลุพระอรหันต์ ล้วนชี้นำไปในทางช่วยเหลือ ขนหรือสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นวัฏฏสงสาร เพื่อ ดับทุกข์ เช่น การปฏิบัติตามบารมี 10 ตามแนวทางแห่งอหัตมรรค ย่อมเริ่มต้นบารมีคือการ ให้ทาน การสละ หรือการปฏิบัติตามโพธิสัตว์มรรค ย่อมถือเรื่องกุศล หรือทาน เป็นข้อปฏิบัติ เช่นกัน

แนวการปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์นี้ก็ได้แตกต่างไปจากแนวที่พระพุทธองค์ ทรงวางเอาไว้ โดยทรงสอนไว้ว่ามนุษย์ควรช่วยเหลือกันและกัน ไม่ควรกระทำในสิ่งที่ตนเอง ก็ไม่ยากให้คนอื่นทำต่อตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดหวั่นพรันพรึงต่ออาชญา (การลงโทษลงทัณฑ์) สรรพ ชีวิตย่อมกลัวต่อความตาย บุคคลควรทำตนให้เป็นอุปมาแล้ว (เอาใจเขา มาใส่ใจเราแล้ว) ไม่ควรฆ่า ไม่ควรใช้ให้ (คนอื่น) ฆ่า

สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดหวั่นพรันพรึงต่ออาชญา (การลงโทษลงทัณฑ์) ชีวิต เป็นที่รักหวงแหนของสรรพสัตว์ บุคคลควรทำตนให้เป็นอุปมาแล้ว (เอาใจ เขามาใส่ใจเราแล้ว) ไม่ควรฆ่า ไม่ควรใช้ให้ (คนอื่น) ฆ่า

ผู้ที่ (ต้องการ) แสวงหาความสุขเพื่อตนเอง (แต่กลับ) เบียดเบียนสัตว์
ทั้งหลายที่ปรารถนาความสุขด้วยอาชญา ผู้นั้นย่อมไม่ได้ความสุขในโลกหน้า
(ส่วน) ผู้ที่ (ต้องการ)แสวงหาความสุขเพื่อตนเองแล้วไม่เบียดเบียนสัตว์
ทั้งหลายผู้ปรารถนาความสุขด้วยอาชญา ผู้นั้นย่อมได้ความสุข...

(ขุ.ธ. (บาลี) 25/20/32)

ความหมายตามพุทธวจนะข้างต้นก็คือการที่มนุษย์มีควรจิตประกอบด้วยความเมตตา
กรุณาเป็นทุนเดิม หาใช่จิตหรือความคิดเบียดเบียนข่มเหงกันและกันไม่ ในทางกลับกัน มนุษย์
ควรให้ความช่วยเหลือเจือจานต่อกันและกัน ไม่ควรกระทำสิ่งที่เป็นความเดือดร้อนแก่กัน
และกัน

ดังนั้น ต่อคำถามที่ว่างานสงเคราะห์เป็นเรื่องเด่นในฝ่ายมหายานมากกว่าเถรวาทจึง
ไม่อาจกล่าวได้โดยเบ็ดเสร็จ เพราะแท้จริงแล้ว พระพุทธศาสนาโดยพระพุทธเจ้า พุทธสาวก-
สาวิกา รวมถึงอุบาสก อุบาสิกา ย่อมมีฐานแห่งความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้งอยู่แล้ว และพร้อม
หยิบยื่นช่วยเหลือเมื่อมีความพร้อม แนะนำชี้ทางเมื่อมีความสามารถที่จะแนะนำ สัตว์
ผู้ตกทุกข์ได้ยากย่อมถือว่าเป็นภาระหน้าที่ของคนดีที่จะหยิบยื่นช่วยเหลือด้วยความเต็มใจและ
เต็มທີ່ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา (ทุกขิตัสสะ สักกัจจะ กะโรติ) ถ้าหากศาสนาซึ่งเป็น
ที่บ่มเพาะคนให้เป็นคนดีไม่ได้ทำหน้าที่ของคนดี แล้วศาสนาจะมีความหมายต่อสังคมและ
ต่อมนุษย์ได้อย่างไร

6.

ธรรม

สรรค์สร้างสู่แนวทาง

ปฏิบัติเพื่อสังคม

ดังที่กล่าวไว้ในชื่อก่อนหน้านี้ ในขณะที่พุทธศาสนาเถรวาทยึดแนวปฏิบัติเพื่อบรรลุพระอรหันต์ และพุทธศาสนามหายานยึดแนวปฏิบัติตามแบบพระโพธิสัตว์คือดำเนินทางเพื่อช่วยเหลือสัตว์โลกก่อน แต่ก็ไม่ได้ทิ้งความตั้งมั่นเพื่อบรรลุโพธิญาณ ฐานแห่งจิตที่สำคัญในเรื่องนี้คือจิตที่มีเมตตา กรุณา หรือจิตที่คิดและปรารถนาดี จิตที่เอ็นดูสงสารสัตว์อื่น ความคิดหรือจิตที่เป็นฝ่ายดีนี้พระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นกุศลจิต และเมื่อมีความมุ่งมาดปรารถนาจะทำเพื่อคนอื่น สัตว์อื่นก็เรียกว่า กุศลฉันทะ คือเพียรพยายามทำสร้างกุศลหรือความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ส่วนที่ทำดีแล้วก็รักษาไว้ไม่ให้เสื่อมสูญไป พร้อมกันนั้นก็เพียรพยายามป้องกันมิให้สิ่งที่ไม่ดีเกิดขึ้นมาบั่นทอนจิตใจ หรือเมื่อสิ่งที่ไม่ดีเกิดขึ้นก็ตั้งใจสละละทิ้งเสีย

การที่พระสงฆ์ได้ทำงานในรูปแบบต่างๆ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน ชุมชน สังคม ย่อมเป็นผลมาจากจิตที่ตรงงามดีงามเป็นหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งในที่นี้อาจยกชุดคุณธรรมสำคัญเพียง 2 หลักมาเพื่อพิจารณา ได้แก่ หลักพรหมวิหาร 4 ที่เป็นส่วนคุณธรรมด้านใน หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นคุณธรรม

ภาคปฏิบัติหรือการแสดงออก แล้วกลายเป็นหน้าที่ด้านการให้การสงเคราะห์ หรือเป็นวัตรสำหรับปฏิบัติของพระสงฆ์

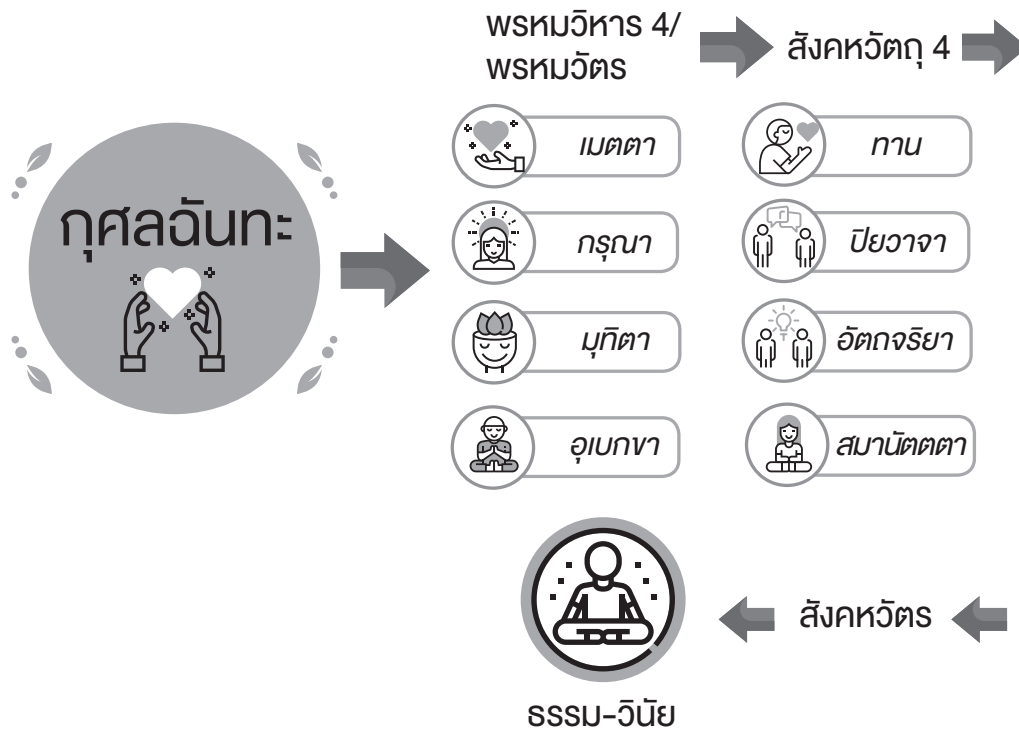
ในหลักพรหมวิหาร 4 นั้น คุณธรรมคือความเมตตา ซึ่งเป็นข้อแรก หมายถึงการมีน้ำใจที่ไฝ่ประโยชน์สุขแก่คน คุณธรรมข้อที่สองคือกรุณา หมายถึงการรับรู้ความทุกข์ที่คนอื่นประสบอยู่และต้องการดับทุกข์เดือดร้อนให้ คุณธรรมสองข้อแรกนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงสภาพจิตที่ดีงามงดงาม สวยงาม ส่วนพรหมวิหารข้อว่าด้วยมูทิตา ก็คือจิตที่ต้องการและแสดงออกเมื่อผู้อื่นมีความสุข ความสำเร็จในชีวิต และอุเบกขา ก็คือสภาพจิตที่ปรารถนาและอยากเห็นคนอื่นตั้งอยู่ในคุณธรรมความดี ความถูกต้อง กล่าวโดยรวม พรหมวิหารเป็นคุณธรรมหนุนให้เกิดความนึกคิดที่ชอบ (สัมมาสังกัปป) ความคิดเสียสละ ความคิดที่ไม่มีความละโลก ความคิดไม่เบียดเบียน และตั้งใจทำให้เกิดสิ่งที่ดีๆ (ฉันทะ) คือเต็มใจที่จะสละ ยินดีที่จะให้ มีจิตใจพร้อมสละออก (จาคเจตนา) จึงเกิดเป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์ และเมื่อสภาพจิตเต็มอิ่มด้วยเมตตากรุณาแล้ว จึงแปรสภาพเป็นการกระทำในรูปแบบต่างๆ คือแปรเป็นการให้ (ทาน) แปรเป็นการพูดการแนะนำ (ปิยวาจา) การบำเพ็ญประโยชน์ (อถถจริยา) และการนำตัวเองเข้าไปประสานสมานกับชุมชนสังคมเพื่อก่อประโยชน์สุข (สมานัตตตา)

จุดตั้งต้นของพรหมวิหาร 4 คือความคิดอยากจะทำให้ดีความต้องการที่จะทำให้ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ประสบทุกข์ภัยได้ประสบประโยชน์สุข พรหมวิหาร จึงเป็นฐานมั่นที่สำคัญในจิตใจของบุคคลที่ประเสริฐ

บุคคลที่พร้อมจะหยิบยื่นช่วยเหลือสัตว์ผู้ประสบทุกข์ยาก เรียกว่าเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ เพราะเป็นผู้มีวัตรปฏิบัติประดุจพระพรหมหรือผู้ประเสริฐ หมายถึงมีพรหมวิหารเป็นเครื่องนำทางชีวิต และมีได้แสดงความประเสริฐไว้แต่ภายในจิตใจเท่านั้น ยังได้ลงมือดำเนินการ ปฏิบัติการในรูปของสังคหัตถุ มีทาน เป็นต้น จึงอาจเรียกว่าจากคุณธรรมแบบ “พรหมวิหาร” สู่อารมณ์ปฏิบัติที่เรียกว่า “สังคหัตถุ” และมีได้ปฏิบัติคลาดเคลื่อนไปจากหลักพระธรรมหรือพระวินัย การให้การสงเคราะห์ที่ไม่ได้ผิดไปจากหลักพระธรรมวินัยนี้อาจเรียกได้ว่าเป็น “สังคหัตถุ” หรือการปฏิบัติหน้าที่สงเคราะห์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัยนั่นเอง

พรหมวิหารที่เป็นคุณธรรมหนุนนำในจิตใจของพระสงฆ์นักสงเคราะห์อาจเรียกว่าเป็น “พรหมวัตร” คือเป็นหน้าที่พึงปฏิบัติ และเมื่อปฏิบัติลงมือกระทำตามแนวทางของสังคหัตถุ 4 ก็เรียกว่าเป็น “สังคหัตถุ” และหน้าที่พึงปฏิบัติด้านการสงเคราะห์ที่ตั้งอยู่บนหลักการคือ

ธรรมและวินัย ก็สามารถเรียกได้ว่าเป็น “สังคหัตถ์” ได้ในที่สุด อาจพิจารณาจากแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภูมิแสดงหลักฉันทะจุดตั้งต้นของคุณธรรม
ที่มา : ปรับปรุงจากสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2562: 32)

จากแผนภาพที่แสดงไว้ คุณธรรมหรือธรรมะจึงเป็นเครื่องนำทางสร้างสรรค์ไปสู่การปฏิบัติเพื่อสังคมได้อย่างเหมาะสมดีงาม โดยคุณธรรมที่ผลักดันหนุนนำให้เกิดการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นคือกุศลฉันทะ พรารณาหรือต้องการทำในสิ่งที่ดี สิ่งที่ต้องการทำให้ดีนั้นมีอยู่ในจิตที่มีเมตตา มีกรุณา มีมุทิตา และมีอุเบกขา ดังกล่าวแล้ว สภาพจิตเช่นนี้เป็นสภาพจิตที่สูงส่ง เป็นสภาพจิตที่มีอยู่ในบุคคลที่มีความรับผิดชอบสูงคือเป็นผู้ใหญ่คือมีพรหมวิหารธรรมคนที่จะเป็นผู้นำ เป็นผู้ควรแก่การนับถือจะสังเกตได้จากการมีคุณธรรมทั้ง 4 นั้น เช่น มีอยู่ในบิดา-มารดา มีอยู่ในพระราชามหากษัตริย์ บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นพ่อแม่ ย่อมดูแลช่วยเหลือลูกๆ ไม่ว่าจะในยามทุกข์หรือสุข เช่นเดียวกันกับพระมหากษัตริย์ที่จะต้องปกป้องคุ้มครองอาณาประชาราษฎร์ รับรู้ถึงทุกข์ยากของไพร่ฟ้าประชาชน พระสงฆ์ซึ่งเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชนก็ย่อมรู้สึกถึงความสุข-ทุกข์ของประชาชนด้วยและให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์แบบพ่อแม่ดูแลลูกด้วยน้ำใจอันบริสุทธิ์เช่นเดียวกัน

7.

พระสงฆ์ทำได้ โดยให้ กำลังกาย-ใจ-สติปัญญา และความสามารถ

โครงการศึกษาองค์ความรู้ด้านสาธารณสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เมื่อนำแนวคิดหลักการไปสู่ภาคปฏิบัติ การให้การสงเคราะห์ทั้งหมดสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับหลักการสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนาคือหลักแห่งสังคหวัตถุ 4 ซึ่งแต่ละวิธีจะมีลักษณะการสงเคราะห์ที่โดดเด่นแตกต่างกันไป หรือผสมผสานกันไปตามแต่สถานการณ์ ดังนี้

7.1 กานสังคหะ - ให้การสงเคราะห์ด้วยการให้ทาน

(1) วิธีปฏิบัติแบบอามิสทาน ทาน ในที่นี้หมายถึงการให้ทั้งที่เป็นวัตถุทาน หรืออามิสานุเคราะห์ การให้วัตถุสิ่งของ หรือปัจจัยสี่ และการให้ที่เป็นธรรมทาน หมายถึงการแนะนำชี้ทางให้เห็นสิ่งที่เป็นกุศล ออกุศล สิ่งที่มีคุณมีโทษ จนกระทั่งผู้รับสามารถปฏิบัติตัว ปรับตนให้อยู่ในทางที่ดีงามได้ (ชุ. อิติ.อ. (บาลี) 56/351)

ถ้าพิจารณาตามเนื้อหาในคัมภีร์ การให้แบบแรก คือวัตถุทานไม่ค่อยปรากฏเด่นชัดนัก เพราะพระองค์เองเป็นผู้ที่ดำรงชีพด้วยปัจจัยสี่จากศฤงคาร ไม่มีการสงเคราะห์ด้วยอามิสสิ่งของจากพระสงฆ์สาวกโดยตรง แต่หากจะมีการให้ในลักษณะเป็นวัตถุสิ่งของเพื่อเป็นการสงเคราะห์แก่ศฤงคาร การให้การสงเคราะห์นั้นต้องไม่ผิดไปจากอาชีวะปาริสุทธิสีล หรือการเลี้ยงชีพที่ไม่ผิดศีล เป็นอาการแห่งอาชีวะวิบัติและจัดอยู่ในอนเสนา หรือการแสวงหาที่ไม่เหมาะสมซึ่งมี 21 รายการ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) 60/21) ดังต่อไปนี้

1. ให้ไม้ไผ่	12. รับเลี้ยงลูกให้
2. ให้ใบไม้	13. รับใช้ศฤงคาร
3. ให้ดอกไม้	14. ประพฤติตนเป็นหมอยา
4. ให้ผลไม้	15. ประพฤติตนเป็นนักการทูต
5. ให้ไม้ชำระฟัน	16. รับส่งข่าวสารให้ศฤงคาร
6. น้ำล้างหน้า	17. ให้ข้าวของเพื่อหวังผลตอบแทน
7. ให้อาบน้ำ	18. แลกเปลี่ยน
8. ให้ผงทาตัว	19. เป็นหมอดูพื้นที่ [ฮวงจุ้ย]
9. ให้ดินอุตุ	20. เป็นหมอดูลักษณะ [โหงวเฮ้ง]
10. พุดประจบ	21. ประพฤติอโคจร
11. พุดจริงปนเท็จ	

ทำไม “การให้” ทั้ง 21 รูปแบบนี้จึงจัดว่าเป็น “อนเสนา” หรือการให้ที่ไม่เหมาะสม หากพิจารณาโดยผิวเผิน อาจจะมองว่าการให้ในลักษณะดังกล่าวนั้นก็ไม่ได้เห็นจะเสียหายอะไรมากนัก แต่ครั้นพิจารณาลงลึกไป จะเห็นว่านี่คือ “นัยยะ” สำคัญที่จะบ่งชี้ถึงความเป็น “ศีลแห่งสงฆ์” คือ ไม่เป็นไปเพื่อการหวังผลตอบแทน หรือเพื่อเอาลาภต่อลาภซึ่งผิดไปจากเจตนารมณ์แห่งพุทธประสงค์ คือการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ต้องไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อมศรัทธา แต่ต้องเป็นไปเพื่อความเลื่อมใสศรัทธาของมหาชน

สาระสำคัญของการให้ตามที่ปรากฏในอรรถกถาเมตตสูตร (ขุ.ขุ.อ. (บาลี)60/21) อธิบายว่าสิ่งที่พระสงฆ์สาวกพึงกระทำเรียกว่าเป็นกรณียะ ตรงกันข้ามกับอกรณียะ คือไม่พึงกระทำหรือไม่พึงปฏิบัติ สิ่งที่เป็นกรณียะได้แก่การเร่งศึกษาปฏิบัติในไตรสิกขา สิ่งที่เป็นนอก

รณียะ ได้แก่ การทำลายศีล(ศีลวิบัติ) มีความเห็นผิด (ทิฏฐิวิบัติ) มีอาจารย์หรือความประพฤติวิบัติ (อาจารย์วิบัติ) และมีการเลี้ยงชีพหรือแสวงหาที่ไม่เหมาะสม (อาชีวิวิบัติ) ในข้อพึงปฏิบัติว่าด้วยการไม่ทำลายศีล หรือไม่ทำให้ศีลขาดนั้นภิกษุสาวกต้องปฏิบัติหลีกเลี่ยงที่จะไม่แสวงหาให้ได้มา หรือแลกเปลี่ยนวัตถุหนึ่งให้ได้มาซึ่งลาภสักการะอย่างใดอย่างหนึ่ง วิธีให้ได้มาที่ไม่เหมาะสม 21 อย่าง

สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) สิวทตฺตโน (วิรงรอง จันวินิจ, (บรรณาธิการ), 2536:106) ได้ขยายเนื้อความแห่งอนเสนาตามแนวแห่งคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาเบื้องต้นว่า อาชีวิปาริสุทธิศีลนั้นเป็นการย่ำเรื่องไม่เลี้ยงชีพด้วยอนเสนากรรม คือ การแสวงหาที่ไม่เหมาะสม ควร การหาเลี้ยงชีพด้วยอุบายต่างๆ ที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งลาภสักการะ มีชวนชวายเป็นช่วยทำกิจการงานให้แก่คฤหัสถ์เป็นต้นที่ชาวโลกเขาถือว่าเป็นการประจบประแจง จัดว่าเป็นการเลี้ยงชีพด้วยการแสวงหาที่ไม่เหมาะสมไม่ควร

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ระบุว่าสิ่งที่เป็นพฤติกรรมนอกรีตสำหรับพระสงฆ์สาวกไว้ 3 อย่าง เรียกว่าอุปปกิริยา หรือการกระทำนอกรีตนอกรอย ได้แก่ (พระเทพเวที (ประยูรชฺช ปยุตฺโต), 2536: 429)

- 1) **อนาจาร** การประพฤติไม่ดีไม่งาม และการละเล่นที่ไม่เหมาะสมต่างๆ
- 2) **ปาปสมาจาร** การประพฤติเลวทราม เช่น การคบหากับคฤหัสถ์ในทางที่ไม่เหมาะสม การประจบคฤหัสถ์ด้วยวิธีต่างๆ เพื่อหวังลาภสักการะ (กุลทฺฐกะ)
- 3) **อนเสนา** การหาเลี้ยงชีพในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น ทำตนเป็นหมอเสกเป่าบอกใบ้ให้หาย

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาจากหลักฐานคัมภีร์ จะพบว่าพระสงฆ์สาวก โดยมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขนั้น ได้มีการสงเคราะห์ในลักษณะเป็นอาวาสถานที่พอศึกษาเทียบเคียงให้เป็นแนวปฏิบัติได้ ซึ่งแสดงให้เห็นเป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมอย่างชัดเจน ดังตัวอย่างพอสังเขปต่อไปนี้

ก. ให้การสงเคราะห์เมื่อเกิดโรคระบาด เกิดภาวะข้าวยากมากแพง

กรณีเกิดโรคระบาดขึ้นในเมืองไพศาลี เกิดภัย 3 อย่างต่อเนื่องและพร้อมๆ กัน คือ [1] ทุพภิกขภัย ภัยคือภาวะอดอยากยากแค้น หรือที่เรียกว่าข้าวยากมากแพง [2] อมฤตภัย

ภัยคืออุบัติเหตุที่คาดไม่ถึง [3] โรคภัย ภัยคือความเจ็บป่วยทางสุขภาพ ในที่นี้คือเกิดอุบัติเหตุโรค

ในเมืองไพศาลี เกิดภาวะข้าวยากมากแพงก่อน เมื่อผู้คนจำนวนมากไม่มีกินไม่มีใช้ จึงทยอยกันล้มเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมากถึงขนาดเมืองไพศาลีจะล่มสลายทีเดียว จำนวนคนตายมากขึ้นเท่าใดสิ่งปฏิญ์กุศลสกปรกก็มากขึ้นตาม คนอินเดียโบราณซึ่งมีจำนวนมากอยู่แล้ว เมื่อประสบภาวะเช่นนั้นจึงเกิดโรคภัยขึ้นตามมา คือ เกิดโรคระบาดที่เรียกว่า “อหิวาตกโรค” ในอักษราภิธานของหมอบรัดเล ว่าหมายถึงโรคลมที่มีพิษร้ายแรงเหมือนพิษงู และเมื่อคนได้รับเชื้อแล้วจะทำให้เสียชีวิตเร็วพลัน (https://www.matichonacademy.com/content/culture/article_39546, 26 เมษายน 2563) ซึ่งอาจหมายรวมว่าโรคชนิดนี้เป็นโรคที่สามารถมีพาหะที่แพร่กระจายฟุ้งไปตามอากาศได้ คือมากับลม ลมจึงกลายเป็นพิษ ระบาดจากสัตว์ไปสู่คน สถานการณ์เข้าขั้น “หมดทางเยียวยา” กษัตริย์จึงทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์ให้มาโปรด พระเจ้าพิมพิสารซึ่งได้รับการขอร้องจากกษัตริย์จึงฉวยให้ทูลเชิญพระพุทธเจ้ามา จึงได้มีพระบรมราชโองการให้ปรับแต่งถนนหนทางเพื่อทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์สาวก และก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จ ได้มีฝนโบกขรพรรษตกมาอย่างหนักท่วมระดับเอว ระดับคอ ฝนจึงช่วยพาให้พัดพาบรรดาซากศพสิ่งปฏิญ์กุศลต่างๆ ลงแม่น้ำไป ทำให้ภาคพื้นดินในเมืองและนอกเมืองสะอาดสะอาด หลังจากนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสให้พระอานนท์ทำน้ำพระพุทธมนต์ไปประพรมทั่วเมืองทั้งชั้นในและชั้นนอก กระทั่งสถานการณ์คลี่คลายลง ซึ่งนี่คือลักษณะการให้แบบอามิสทานแบบหนึ่งที่ผสมกับธรรมทานไปด้วย เพราะการให้น้ำมนต์จากรตนมนต์ หรือรัตนปริตรก็เพื่อเสริมขวัญกำลังใจชาวเมืองไพศาลี ในขณะที่เดียวกันก็เท่ากับเป็นการเสริมขวัญกำลังใจให้เกิดความคลายวิตกตระหนกจากโรคระบาดด้วย

ข. การสงเคราะห์เมื่อเกิดภาวะเจ็บไข้

การให้แบบอามิสทานอีกลักษณะหนึ่งคือการเข้าไปปฏิบัติดูแลผู้ป่วย เข้าลักษณะเป็น “ศิลาอนุปฏิญ์ฐาก” คือให้การดูแลช่วยเหลือระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง และให้สติปัญญาแก่ผู้เจ็บป่วยทั้งที่เป็นพระสงฆ์ด้วยกันและประชาชนที่เจ็บป่วยด้วย

แนวทางแบบคิลานุปัฏฐากนี้ พิจารณาได้จากตัวอย่างในคัมภีร์หลายแห่งอาทิ ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปดูแลพระเถระชื่อซึ่งเป็นภิกษุอาพาธติดติดเตียงเป็นแผลพุพองเน่าเหม็น ท้วร้าง ในขณะที่ภิกษุรูปอื่นๆ หลบหลีกเลี่ยงไปหมด พระพุทธองค์กลับทรงปฏิบัติดูแลให้ หรือกรณี ทรงดูแลภิกษุอาพาธด้วยโรคท้องร่วงอย่างรุนแรง นอนจมกองอุจจาระปัสสาวะของตนเอง พระพุทธองค์และพระอานนท์ได้ช่วยกันปฏิบัติดูแลให้ ซึ่งเป็นที่มาของแนวปฏิบัติที่พระพุทธองค์ ตรัสแก่พระสงฆ์สาวกทั้งหลายว่าภิกษุพึงดูแลกันเองและการดูแลภิกษุที่อาพาธก็ประหนึ่งได้ ดูแลพระพุทธองค์ หรือการที่พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์พยาบาลดูแลกลุ่ม คนต่างๆ ที่ต้องการที่พึ่งพิงตั้งแต่บุคคลในครอบครัว กระทั่งโจร นักรบที่พ่ายแพ้ คนไข้ที่ถูก ทอดทิ้ง ให้ภิกษุที่มีความรู้ความสามารถประกอบยาเพื่อดูแลคนไข้ได้ แต่ไม่ให้นำความรู้ใน การประกอบยานั้นไปเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ

ค. การสงเคราะห์เมื่อประชาชนได้รับความทุกข์-เดือดร้อน

การสงเคราะห์ในสถานการณ์ที่พระสงฆ์ หรือคนทั่วไปได้รับความทุกข์-เดือดร้อนนี้ หมายรวมถึงความทุกข์ทางสังคมอื่นๆ เช่น ทุกข์-เดือดร้อนเพราะถูกทอดทิ้ง หรือเพราะไม่ได้ ได้รับความยุติธรรม การให้แบบอามิสทาน จึงเข้าลักษณะเป็นการสงเคราะห์ในลักษณะ “การ ให้โอกาส” แก่คนไร้โอกาส หรือคนที่ถูกทอดทิ้ง เช่น คนชรา ที่ถูกคนในครอบครัวทอดทิ้ง เด็กกำพร้าที่ถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง ดังคราวที่พระสารีบุตรได้พบเด็กกำพร้า ท่านได้สอบถามเรื่องราว แล้วจึงชวนเด็กน้อยให้บวช หรือการสงเคราะห์แบบเป็นที่พึ่งในการเจรจา เรียกร้องให้ความ ยุติธรรม ดังกรณีที่ตระกูลอุปัฏฐากของพระสงฆ์สาวกรูปหนึ่งไม่ได้รับความเป็นธรรมเพราะ ถูกใส่ร้ายใส่ความ อันเนื่องมาจากถูกกล่าวหาว่าได้ทำโจรกรรม จนถึงขั้นต้องจำคุกทั้งตระกูล พระสงฆ์สาวกได้เรียกร้องออกหน้าเป็นธุระให้ จนคดีคลี่คลายและได้รับความเป็นธรรม

เรื่องปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ (วิ.ม. (ไทย) 1/173/286) ซึ่งเล่าว่าตระกูล อุปัฏฐากของพระปิลินทวัจฉะถูกโจรปล้น และนำลูกสองคนเป็นตัวประกัน พระปิลินทวัจฉะ ได้ทราบความเข้าจึงได้เหาะพาเด็กทั้งสองคนกลับคืนมาให้ ผู้คนได้ทราบข่าวจึงพากันชื่นชม และยกย่องศรัทธาในตัวท่านมากยิ่งขึ้น ส่วนภิกษุด้วยกันเองกลับเพ่งโทษติเตียนว่าเป็นสิ่งที่ ท่านไม่ควรกระทำ นำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่าเรื่องดังกล่าว ไม่ถือว่าเป็นความผิด (เป็นอาบัติ)

นอกจากพระปิตินทวัจฉะได้ช่วยตัวประกันจากโจรแล้ว ยังมีเรื่องที่ท่านได้ช่วยแก้ข้อหาโจรกรรมให้ตระกูลอุปัฏฐากด้วย ซึ่งเรื่องเล่าปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ (วิ.ม. (ไทย) 2/139/145) โดยเล่าว่า เนื่องมาจากท่านเป็นพระของชาวบ้านในตำบลอารามิก หรือตำบลปิตินทวัจฉะ ที่ท่านได้รับการอุปฐากจากชาวบ้านในตำบลนั้นอยู่ หรือคอยให้คำปรึกษาหารือให้ในวันหนึ่ง ขณะที่ท่านเดินบิณฑบาตเข้าไปในหมู่บ้าน และบังเอิญว่าหมู่บ้านกำลังมีงานมหรสพอยู่ เด็กๆ พากันเล่นและติดประตပ်เครื่องตักแต่งกันเอิกเกริกมีเด็กหญิงคนหนึ่งเดินมากับแม่ซึ่งเป็นคนงานประจำวัดในตำบลนั้น อยากได้เครื่องประดับเหมือนเด็กๆ คนอื่นบ้างแต่ไม่สามารถจะหาได้เนื่องจากไม่มีเงินซื้อ จึงนั่งร้องไห้อยู่ที่พื้น พอเห็นพระเถระเดินเข้ามาจึงได้ร้องขอเครื่องประดับจากพระเถระ ด้วยความเอ็นดู พระเถระจึงคิดอนุเคราะห์ จึงให้เด็กน้อยหยิบขดหญ้ามาแล้วให้สวมบนศีรษะ ทันใดขดหญ้านั้นก็กลายเป็นสร้อยทองคำประดับอยู่บนศีรษะซึ่งงดงามมาก มงกุฎทองนี้แม้ในพระราชวังก็ยังมี เมื่อเด็กน้อยสวมเดินไป ผู้คนพบเห็นจึงต่างซุบซิบนินทาว่าสงสัยเป็นของที่ต้องลักขโมยมา เพราะครอบครัวยากจนเป็นคนงานของวัด ไม่น่าจะมีกำลังซื้อมงกุฎทองอันงดงามอย่างนี้ จึงมีผู้นำมากราบทูลพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์ทรงทราบเรื่องแต่ไม่ทันได้ไต่สวน จึงมีรับสั่งให้จองจำคนทั้งครอบครัว

วันรุ่งขึ้น พระเถระได้เดินผ่านมายังครอบครัวนั้น แต่ไม่มีใครมาต้อนรับหรือทักทายนเลยจึงได้สอบถามเพื่อนบ้านบริเวณนั้น และได้ทราบความว่าทุกคนถูกจับกุมหมดแล้วฐานโจรกรรมมงกุฎทอง พระเถระจึงเดินเข้าไปยังพระราชวัง นั่งบนอาสนะแล้วทูลถามพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์ได้ตรัสถึงสาเหตุที่ต้องจองจำ โดยให้เหตุผลแก่พระเถระว่าครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่มีฐานะยากจน การจะหาเงินซื้อเครื่องประดับที่เป็นทองคำแพงถึงเพียงนี้จะเป็นไปได้ได้อย่างไร พระเถระได้ฟังคำชี้แจงจากพระราชาก็นั่งนิ่งสงบ พร้อมกันนั้นเถระก็ได้อธิษฐานจิตเนรมิตให้ปราสาททั้งหลังเป็นทอง พร้อมกับทูลถามพระเจ้าพิมพิสารว่าปราสาทที่เป็นทองทั้งหมดนี้พระองค์ได้มาแต่ใด พระเจ้าพิมพิสารเห็นเหตุและทราบแล้วว่าเรื่องราวเป็นอย่างไร จึงรับสั่งให้เจ้าหน้าที่ปล่อยตัวครอบครัวทั้งหมดให้พ้นข้อหา พ้นพระราชอาญาในทันที

เรื่องเล่านี้สะท้อนได้ว่าพระสงฆ์ย่อมจะให้การอนุเคราะห์ประชาชนตามกำลังสามารถ เมื่อประชาชนได้รับความเดือดร้อน หรือไม่ได้รับความยุติธรรม พระสงฆ์ไม่อาจทนนิ่งดูดายได้หากประชาชนได้รับความเดือดร้อนใจเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งขึ้นมา เมื่อพิจารณาแล้วลักษณะการให้แบบอามิสทาน อาจแบ่งลักษณะการให้ดังนี้

สถานการณ์	แนวปฏิบัติอามิสถาน
เกิดอุบัติเหตุ	ให้ขวัญกำลังใจ
คนเจ็บป่วยไร้ผู้ดูแล	ให้การพยาบาล
คนถูกทอดทิ้ง เด็กกำพร้า	ให้การดูแลและให้โอกาส
คนถูกใส่ความ ถูกใส่ร้าย	ให้ความช่วยเหลือโดยเป็นธุระเรียกร้องความเป็นธรรม

ตารางสถานการณ์และแนวปฏิบัติทานสังคหะแบบอามิสถาน

(2) **วิธีปฏิบัติแบบธรรมทาน** หรือธรรมานุเคราะห์ คือการให้ธรรมะหรือคำสอนเป็นแนวปฏิบัติตน เป็นการให้เพื่อยังประโยชน์แก่บุคคลตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น เมื่อเกิดกรณีพิษอาพาธ หรือคนไข้เจ็บป่วย การให้ธรรมะเป็นที่พึ่งทางใจ นอกจากการให้ธรรมะเป็นทานที่เกิดกับกรณีผู้เจ็บป่วยแล้ว ยังมีกรณีบุคคลที่ควรได้รับการสงเคราะห์ด้วยธรรมอื่นๆ โดยเฉพาะการให้คำสอนคือ “สติ” กับบุคคลที่เป็นทุกข์ หรือกลุ่มบุคคลที่เกิดความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ ดังเช่น พระวักกลี และกลุ่มพระญาติฝ่ายศากยะวงศ์และโกลิยะวงศ์

การให้แบบธรรมทาน เป็นการให้ที่ปรากฏชัดกว่าการให้แบบวัตถุทานหรืออามิสถาน แต่การให้ทั้งสองลักษณะเป็นไปเพื่อให้ความช่วยเหลือในสถานการณ์ต่างๆ ที่เป็นการเฉพาหน้า ที่เป็นภาวะเร่งด่วนและจำเป็นที่ต้องได้รับความช่วยเหลือ จากเรื่องเล่าในพระไตรปิฎก อรรถกถา ปรากฏลักษณะการให้ในหลากหลายสถานการณ์ เมื่อพิจารณาแล้วลักษณะการให้ในแต่ละสถานการณ์และแนวปฏิบัติต่อสถานการณ์นั้นๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

สถานการณ์	แนวปฏิบัติแบบธรรมทาน
กรณีเกิดการเจ็บป่วย	ให้คำสอนเรื่องเวกนาที่เกิดจากอายตนะทั้ง 6 ให้คำสอนเรื่องไตรลักษณ์เพื่อลดความยึดมั่นตัวตนให้คำสอนคือโพชฌงค์ 7
กรณีเกิดปัญหาทางจิต	ให้คำสอนคือสติแบบสะท้อนสะท้อนความรู้สึกรู้สึกที่เป็นสังขธรรม
กรณีเกิดปัญหาความขัดแย้ง	ให้คำสอนคือสติแบบสะท้อนสะท้อนคุณค่าชีวิตที่แท้จริง

ตารางสถานการณ์และแนวปฏิบัติทานสังขะแบบธรรมทาน

การให้การสงเคราะห์แบบวัตถุทานเป็นการให้ที่เห็นผลเชิงประจักษ์ ได้ผลทันตาเห็น ส่วนการให้แบบธรรมทาน เป็นการให้เชิงสะท้อนเข้าไปถึงความรู้สึกนึกคิด ทำให้เกิดการตระหนักรู้สำนึก แล้วทำให้ผู้รับการสงเคราะห์ได้ประโยชน์ในปัจจุบันคือได้ปัจจัยสี่ ในขณะที่เดียวกันก็ได้ประโยชน์ด้านจิตใจด้วย เช่น ได้ขวัญกำลังใจ ได้สติเป็นสัมมาสติในที่สุด

หากเป็นการให้ในลักษณะ**เกื้อกูล** จะมีลักษณะปฏิบัติคือการที่วัดให้การสนับสนุนแก่ผู้มีขอความอนุเคราะห์ รวมถึงการสนับสนุนกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานอื่น การเอื้อเพื่อเจือจาง เช่น การสนับสนุนให้จัดการศึกษาภายในพื้นที่วัด การอนุเคราะห์ให้ฝึกอาชีพภายในพื้นที่วัด ซึ่งลักษณะการอนุเคราะห์เหล่านี้เป็นบทบาทของวัดที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล โดยเฉพาะการใช้พื้นที่วัดเป็นสถานที่ศึกษาพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา แต่ไม่มีลักษณะการใช้วัดให้เป็นที่พักอาศัยทางโลก เนื่องจากวัดในสมัยพุทธกาล เป็นพื้นที่สำหรับอบรมภาวนา เพื่อหลีกเร้นหาความสงบสงัด เช่น วัดเวฬุวัน (ม.อ. (ไทย) 14/115/81) หรือเป็นสถานที่สำหรับการเจริญภาวนา (ภาวนาราม) เช่น เจริญอุทิสบาท 4 อินทริย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และเป็นสถานที่สำหรับการละกิเลส (ปหานาราม) คือการละนิเวศน์ 5 มี กามฉันทะ คือความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น

การให้อีกรูปแบบหนึ่ง คือ การให้แบบให้เกิดการ**พัฒนา** กล่าวคือให้การสงเคราะห์ในเชิงให้**วิธีคิด**ที่ควบคู่กับการให้วัตถุทาน เพื่อให้ผู้ได้รับการสงเคราะห์สามารถตั้งศักยภาพ

ของตนออกมาได้ และใช้ความสามารถนั้นพัฒนาตนเอง สามารถสร้างตัว สร้างฐานะด้วยตนเอง เช่น กรณีของจุฬินเตวาลิกที่สามารถนำคำแนะนำจากพระโพธิสัตว์ไปขบคิดและกลายเป็นวิธีการทางการตลาดจนกระทั่งสร้างตัวมีฐานะเป็นถึงเศรษฐี ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ในลักษณะ **“ให้แนวทาง ให้เครื่องมือ”** มากกว่า **“ให้ทรัพย์สินสิ่งของ”**

ส่วนการให้การสงเคราะห์ในรูปแบบ**บูรณาการ** เป็นการให้ใน 2 รูปแบบเชิงผสมผสานกัน คือ

1) การสงเคราะห์ในรูปแบบการ**ให้ความรู้หรือวิทยาการ**ที่เป็นประโยชน์ เห็นได้จากการสงเคราะห์ของพระโพธิสัตว์นามว่ามโหสถบัณฑิต (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 1/223) ซึ่งได้แก้ไขปัญหา หรือไขข้อข้องใจต่างๆ โดยอาศัยความรู้เชิงศาสตร์และศิลป์ เช่น ความรู้ด้านนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ โดยมโหสถบัณฑิตได้นำความรู้เหล่านั้นมาสงเคราะห์ช่วยเหลือคนอื่น การใช้วาจาหรือถ้อยคำแบบมีหลักฐาน มีเหตุมีผล การแก้ปัญหาเชิงประจักษ์ที่อิงอาศัยทั้งพยานบุคคล พยานวัตถุ ใช้กุสโลบายชักนำให้ผู้กระทำความผิดแสดงหลักฐานเอง แม้จะมีลักษณะการอาสาตนโดยตรง แต่มโหสถบัณฑิตเมื่อได้รับการร้องขอก็เต็มใจ ยินดีที่จะช่วยเหลือและรับรู้ถึงความเดือดร้อนของคนที่มาขอความช่วยเหลือ

2) การสงเคราะห์ในรูปแบบการ**อาศัยตัวบุคคลที่เกี่ยวข้อง** แนวปฏิบัติการบูรณาการด้านบุคลากรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง เป็นการพิจารณาโดยเทียบเคียงกับเรื่องเล่าที่ปรากฏในคัมภีร์บางเรื่อง อาศัยฐานคิดว่าการแก้ไขปัญหาหรือความเดือดร้อนนั้นไม่ได้รับการแก้ไขโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยตรง แต่เป็นการแก้ไขโดยอาศัยความร่วมมือ หรือขอความร่วมมือจากบุคคลอื่น จากรัฐอื่นที่มีศักยภาพกว่า ตามลักษณะเรื่องเล่าในคัมภีร์อาจเรียกว่าต้องอาศัยบุคคลที่มีบุญบารมีมากกว่า ซึ่งในที่นี้อาจวิเคราะห์ได้จากกรณีการพระราชทานช้างคู่บ้านคู่เมืองสีพี ตามเรื่องที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก หรือการรับความอนุเคราะห์ทั้งเรื่องช้างมงคล และแนวปฏิบัติตามศีล 5 ตามเรื่องเล่าในกुरुธรรมชาดก ทั้งสองลักษณะนี้ได้แสดงถึงลักษณะเชิงบูรณาการที่จำต้องอาศัยบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหา

การทำงานเชิงบูรณาการอีกกรณีหนึ่งที่ควรเทียบเคียง คือการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมทูตที่จาริกเผยแผ่ธรรมตั้งแต่สมัยพุทธกาล และในสมัยหลังพุทธกาลคือยุคพระเจ้าอโศกมหาราช พระสาวกที่ทำหน้าที่พระธรรมทูตได้ทำงานพัฒนาเชิงรุกอย่างเห็นได้ชัด ในยุคพุทธกาลคือช่วงต้นพุทธกาลที่พระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้พระอรหันตสาวกจำนวน 60

องค์ รวมทั้งพระองค์เองด้วย รวม 61 องค์ ได้จาริกไปยังดินแดนต่างๆ เพื่อสร้างปัญญาให้กับมวลมนุษย และเป็นต้นแบบการทำงานแบบสาธารณสงเคราะห์ในเชิงการให้ “ธรรมทาน” ซึ่งแสดงให้เห็นได้ทั้งในแง่การใช้ทรัพยากรบุคคลอย่างคุ้มค่า และการทำงานแบบมีอุดมการณ์ เพราะพระพุทธองค์ตรัสสำคัญว่ามิให้เดินทางเส้นทางเดียวกัน 2 องค์ เป็นการทำงานเชิงบูรณาการที่แม้จะเห็นผลในระยะยาวก็ตามแต่ผลก็ได้ประจักษ์แล้วดังเช่นพระธรรมทูตชุดที่สอง ในคราวพระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่างๆ ที่ยังคงเห็นร่องรอยมาถึงปัจจุบัน

มีสิ่งใดให้ได้ก็ให้ก่อน ดับเดือร้อนผ่อนทุกข์พอสุข
ให้วิตถุปัจจัยพอให้มี เพียงเท่านั้นก็อุบละมุขรวง

.....
(วุฒินันท์ กันทะเตียน)

7.2 ปิยวาจาสังคหะ - ให้การสงเคราะห์ด้วยปิยวาจา

ปิยวาจาสังคหะ เป็นการให้การสงเคราะห์ในรูปแบบของการให้คำแนะนำ ให้คำสอน ที่ผู้สอนเต็มใจและยินดีให้คำแนะนำ และวาจานั้นประกอบด้วยเมตตา เป็นเมตตาวิจิตรกรรม และเป็นองค์หนึ่งแห่งอริยมรรคมีองค์แปด ได้แก่ สัมมาวาจา เพราะเป็นวาจาที่ประกอบด้วย ธรรม เป็นวจีสัจจริต และเป็นวาจาที่กล่าวชักนำ แนะนำให้บุคคลที่ได้รับการสงเคราะห์ได้ตั้ง อยู่ในกุศลธรรมความดีเป็นไปตามคุณลักษณะของวาจาที่ปรากฏในเถรสูตร (อง.ปญจก. (ไทย) 22/88/113) ซึ่งพระสงฆ์สาวกผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหูชนจะพึงกล่าวชักนำให้ห่างจาก กอสังกรรมและหันกลับเข้าสู่สังกรรม

การใช้วาจานั้น บางครั้งจำต้องใช้เพื่อกระตุ้นกระตุ้นอย่างแรง แต่ไม่ได้มีเจตนาเพื่อ ให้ผู้ฟังเสียใจ ทั้งนี้ก็ต้องมีวิธีการนำเสนออย่างละมุนละม่อม หรือใช้ทั้งวาจาที่สื่อแสดงถึงพลัง เป็นวาจาแบบให้พระเดชก่อนพระคุณ เช่น พระพุทธเจ้าตรัสกับพระวัคคิเพื่อจะให้เลิกการ

จึงมอง ฝ่าฝืนตามพระพุทธรองค์ของตนเองไม่ได้ปฏิบัติสมาธิภาวนา พุทธดำรัสสื่อไปว่าจะมัวหาประโยชน์อะไรจากการเฝ้าดูร่างกายที่เปื่อยเน่านี้ พระพุทธรองค์ตรัสทำนองว่าเธอจะไปไหนก็ไป จะมีประโยชน์อะไรกับการเฝ้าดูสรีระ และประโยคท้ายที่ตรัสคือ “ไปชะ วักกฺลิ- อปเปหิ วกกฺลิ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) 8/83) ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว พระพุทธรองค์ได้ตรัสเตือนสติพระวักกฺลิ อดรู้ อดความรู้สึกที่จมดิ่งในความยึดติดจากการเฝ้าดูพระสรีระของพระพุทธรองค์ กรณีนี้ ยังอาจถือได้ว่าพระพุทธรองค์ทรงสามารถปรับวิถีคิดของพระวักกฺลิจนกระทั่งล้มเลิกการตัดสินใจฆ่าตัวตายได้ เป็นกรณีที่ถือว่าได้เป็นการบำบัดโดยใช้สติแก่พระวักกฺลิ (วุฒินันท์ กันทะเตียน, 2561:110-111)

กรณีการใช้วาจาเพื่อสงเคราะห์กลุ่มบุคคลหรือคณะบุคคลนี้ยังสามารถพิจารณาจากเรื่องเล่าในอรรถกถาชาดก คราวที่พระพุทธรเจ้าเสด็จไปสงเคราะห์พระญาติทั้งสองฝ่ายซึ่งกำลังก่อสงครามแย่งน้ำเข้านา พระพุทธรองค์ทรงใช้ปิยวาจาแบบสะท้อนให้พระญาติทั้งสองฝ่ายกลับสำนึกตนเองได้ในที่สุด ด้วยพุทธดำรัสอุปมาว่าระหว่างน้ำกับชีวิตสิ่งใดมีค่ามากกว่ากัน ทรงใช้การเจรจาแบบสันติวิธีแทนยุทธวิธีที่ต้องการชนะแต่ฝ่ายเดียว แต่ใช้การเจรจาที่นำไปสู่การยอมรับและตกลงร่วมกัน รวมถึงได้รับความพึงพอใจทั้งสองฝ่าย

ในชาดก เช่น ฆตบัณฑิตชาดก เล่าถึงวิธีการใช้วาจาแบบกุสโลบายแบบให้ผู้ฟังสะท้อนกลับ หรือการใช้วาจาแบบปฏิบัติ คือถามกลับ ใช้วาจาเพื่อต้อนให้ผู้ฟังจมมดแล้วเกิดสำนึกตนได้ หรือเข้าใจความหมายของชีวิตได้ ดังกรณีการใช้วาจาของฆตบัณฑิตที่มีต่อกษัตริย์ซึ่งเป็นพระเชษฐาของตนเอง พระเชษฐาทรงโศกเศร้าเสียพระทัยจนถึงขั้นทำให้เสียพระราชกรณียกิจ แต่ได้อาศัยฆตบัณฑิตได้ใช้วาจาแบบมีกุสโลบายกระทั่งให้พระเชษฐากลับได้สติกลับคืนมาดังเดิม

โดยสรุป การสงเคราะห์ด้วยปิยวาจาเป็นลักษณะวาจาที่เหมาะสมกับสถานการณ์ เหตุการณ์ และเหมาะสมกับบุคคลที่ได้รับการสงเคราะห์ ซึ่งอาจพิจารณาตามสถานการณ์และลักษณะปิยวาจาสังคหะ ดังนี้

สถานการณ์	แนวปฏิบัติด้านปยวจาสังคหะ
พบภิกษุอาพาธ คฤหัสถ์เจ็บป่วย	ใช้ปยวจาโน้มนำ ชักนำ เข้าสู่สังขรณ์ และให้สติ
พบคนกตถอก ซึมเศร้า ไม่สมปราธนา	ใช้ปยวจาแบบเด็ดขาดเด็ดเดี่ยว แล้วจึงดึงสติกลับมา
พบกลุ่มคนขัดแย้ง ผลประโยชน์	ใช้ปยวจาสะท้อนคุณค่าที่แท้จริง และใช้การเจรจาแบบสันตวิธี
พบคนเศร้าโศก เพราะการสูญเสีย	ใช้ปยวจาแฝงกุสโลบาย
พบคนอนาธาไรท์ที่พึ่ง	ใช้ปยวจาแบบเอื้ออาทร

ตารางสถานการณ์และแนวปฏิบัติปยวจาสังคหะ

การสงเคราะห์ด้วยการใช้ปยวจา ไม่ว่าจะเป็นการพูดในลักษณะใดก็ตาม สิ่งที่จะเป็นเกณฑ์บ่งชี้ว่าบุคคลนั้นให้การสงเคราะห์ที่ถูกต้องและตรงตามพุทธประสงค์ วาจา นั้นต้องเข้าลักษณะเป็น “สัมมาวาจา” กล่าวคือ การพูดหรือการเจรจาที่ไม่ก่อโทษ ไม่ก่อทุกข์ ดังที่ตรัสไว้ในโกสัมพียสูตร (ม.ม. (ไทย) 12/541/412) พระพุทธองค์ทรงย้ำให้ภิกษุพูด หรือสื่อสารกัน ในทางที่สร้างสรรค์ ไม่ใช่วาจาเหมือนหอกคือปากที่แทงกัน ก่อการทะเลาะวิวาทกัน ให้ละเว้นการใช้วาจาที่ประหัตประหารกัน คำพูดที่ไม่เป็นไปเพื่อการสามัคคีปรองดองกัน ถึงกับทรงปริภาษาว่าเป็น “โมฆบุรุษ”

“อันวาจา คือ อาวุธยุทศาสตร์
ใครสามารถเลือกใช้ได้ผล
สร้างศัตรูหรือสร้างมิตรพิชิตคน
ล้วนเป็นผลจากถ้อยคำที่พร้าเอง

(วุฒินันท์ กันทะเตียน)

7.3 อุตกรรยาสงคคะ - ใ้การสงเคราะห้ดว้การร่วบ่าเพ็ญ ประโยชน์

แนวปฏิบัติด้านอุตกรรยาสงคคะ หรือการสงเคราะห้ดว้การลงมือบ่าเพ็ญสาธารณประโยชน์ การช่วยเหลือและทำงานเชิงสร้างสรรค์ เป็นการสงเคราะห้ในลักษณะ “จิตอาสา” ที่ยัง ประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

การบ่าเพ็ญประโยชน์ หรือชวนชววยช่วยเหลือกิจการต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อส่วน รวมนั้นปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาหลายแห่ง การอาสาเก็บศพจากเรื่องเล่าอดีต ชาติของพระยสะและสหาย ก็จัดเข้าลักษณะอุตกรรยาสงคคะคือชวนชววยให้เกิดประโยชน์ต่อ สาธารณะ พระยสะพร้อมกับสหายได้ชววยกันเก็บศพที่ถูกทิ้งเกลื่อนกลาดอุจาดตา จัดการ เก็บ-เผาให้เรียบร้อยเพื่อบำเพ็ญให้ทำลายสภาพแวดล้อม และได้อนุเคราะห้ศพเหล่านั้นอันเป็นบุญ กิริยาด้วย

เรื่องเล่าในคัมภีร์ที่ชัดเจนอื่นๆ เช่น การสร้างศาลาที่พัก การสร้างสวนสาธารณะ สำหรับพักผ่อนของอุบาสกคนหนึ่งในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะที่ชักชวนประชาชน จำนวน 500 คน ปรับพื้นที่สำหรับเดินทางไปวัด ปลูกดอกไม้ให้ร่มรื่น สร้างสะพานที่ในที่มี คูคลอง ปรับที่ให้เป็นที่พักกรรมสำหรับพระสงฆ์ (ขุ.เปต. อ. (บาลี) 347/161) การกระทำของ อุบาสกนี้นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุสงฆ์แล้วยังเอื้ออำนวยต่อประชาชนที่ต้องการ เดินทางไปวัดด้วย รวมกรณีของนันทิยามาณพที่สร้างศาลาถวายเป็นที่พักสงฆ์ที่เดินทางมาจาก 4 ทิศ (ขุ.อ. (บาลี) 503/354) การปฏิบัติในลักษณะก่อประโยชน์ต่อสาธารณชนนี้มีพุทธพจน์ รองรับชัดเจนว่าเป็นสิ่งที่ดี และเป็นกรกระทำของผู้มีศีลมีธรรม ดังที่ปรากฏในวนโรปสูตร (ส.ส. (ไทย) 15/146/44)

สาระหลักของการสงเคราะห้แบบอุตกรรยาสงคคะคือการได้อุทิศตนเพื่อประโยชน์ต่อผู้อื่น ในลักษณะเป็นจิตอาสา และไม่ได้มีจิตคิดหรือมุ่งหวังว่าจะมีผลประโยชน์ใดกลับคืนสู่ตนเอง การรับรู้ถึงประโยชน์ที่คนอื่นจะพึงมีพึงได้และตนเองมีความสามารถจะทำสิ่งนั้นให้เกิดผลได้ เป็นคุณลักษณะสำคัญของการบ่าเพ็ญอุตกรรยาสงคคะ

อาจมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าการบ่าเพ็ญประโยชน์ในลักษณะนี้ ไม่ได้เป็นบทบาทหน้าที่ ของพระสงฆ์สาวกเป็นบทบาทหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกามากกว่า อย่างไรก็ตาม ในแง่การ บ่าเพ็ญประโยชน์สาธารณะ เช่น การชุดบ่อน้ำ การสร้างสะพานก็มีร่องรอยที่เป็นไปตาม

พุทธานุญาต ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก จุฬวรรคที่ว่าพระพุทธรองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุ
ขุดบ่อน้ำได้ รวมถึงกันขอบบ่อเพื่อป้องกันอันตรายได้ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย
เราอนุญาตบ่อน้ำ ขอบบ่อน้ำ ทรดพังภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ก่อมูลดิน 3 อย่าง คือ
ก่อด้วยอิฐ 1 ก่อด้วยหิน 1 ก่อด้วยไม้ 1” (วิ.จ. (ไทย) 7/94/29)

ส่วนการสร้างสะพาน แม้จะไม่เห็นบทบาทของพระสาวกโดยตรง แต่ก็มีพุทธพจน์
รับรองว่าการสร้างประโยชน์สาธารณะเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ดี เป็นบุญกุศล เป็นบทบาทหน้าที่ของ
ผู้มีศีลมีธรรม (ธมมฎฐา สีสสมปนฺนา- (ส.อ. (บาลี) 47/86) ซึ่งมีนัยว่าการกระทำเหล่านั้น
ก่อเกิดมาจากเจตนาที่ดี หรือเจตนาที่เป็นบุญกุศลนั่นเอง

จิตอาสาจึงมีบันฑิตอาสา
นั้นเพราะว่ามีใจใฝ่กุศล
สร้างประโยชน์คุณค่าเป็นสากล
ลดตัวตนแต่ยิ่งใหญ่ในผลงาน

.....
(วุฒินันท์ กันทะเตียน)

7.4 สมานัตตาสังคหะ - ให้การสงเคราะห์ด้วยริบสุข-ทุกข์ร่วมกัน

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคพุทธกาล ไม่ได้เป็นบุคคลอภิสิทธิ์เหนือประชาชน
ทั่วไปในแง่ของการอยู่ร่วมกันในสังคม แต่กลับเป็นบุคคลที่ไม่เคยทอดทิ้งประชาชนไว้ข้างหลัง
ในยามที่ประสบทุกข์ ได้รับความเดือดร้อน

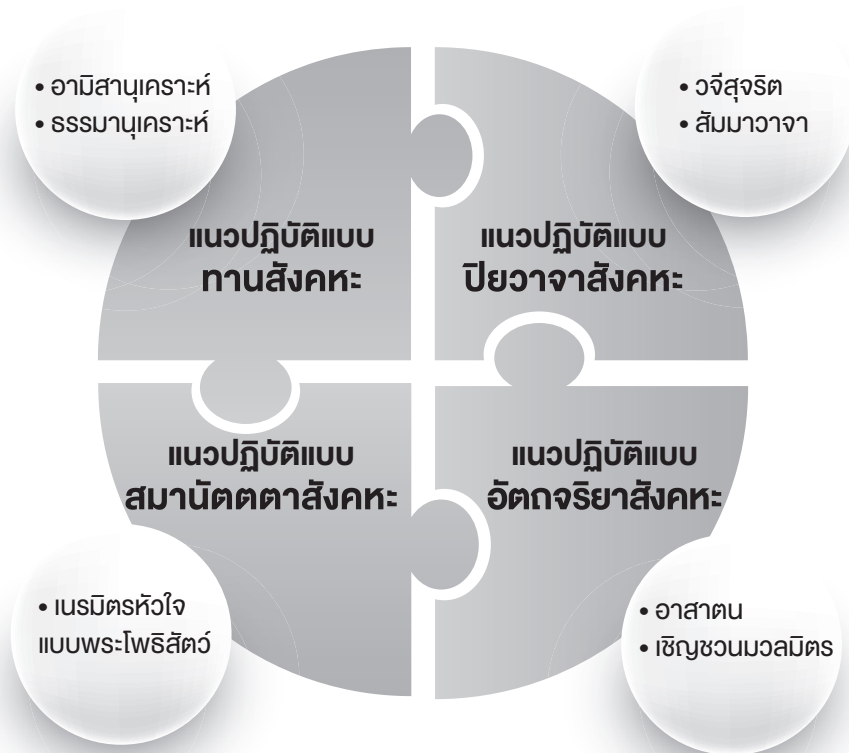
การสงเคราะห์ในรูปแบบของสมานัตตาสังคหะ คือการนำตนเข้าไปรับรู้ถึงสุข-ทุกข์ของ
บุคคลอื่น เป็นภาวะแสดงออกด้านในจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลที่มีถึงระดับพร้อมจะ
ให้การช่วยเหลือ เป็นภาวะของจิตที่รับรู้ในสุข-ทุกข์ของผู้อื่นด้วย ดังปรากฏในอรรถกถารัฐ
(อง. ฉก.ก. (บาลี) 22/309/348-349;377) ซึ่งกล่าวถึงคุณภาพของจิตของมนุษย์ที่สามารถจะ

คิดและทำเพื่อคนอื่นได้ด้วยตนเอง จิตที่มีอิสระจะกระทำเพื่อตนเองและคนอื่น จิตที่พร้อม สละ บริจาค ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดพัฒนาจิตให้สามารถจัดความตระหนี่ในตนได้ (อง.อภฺรฺกฺก. (ไทย) 23/128/219) หรือเป็นเพราะจิตนั้นได้คิด หรือดำริในทางที่ถูกที่ชอบที่เรียกว่าเป็น สัมมาสังกัปปะ คือความนึกคิดแบบไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาดี มีเมตตา ไม่มีลักษณะ พยาบาทแค้นเคือง เมื่อจิตมีคุณภาพพร้อมสละ และกระทำเพื่อคนอื่น จึงแสดงออกเป็นการ สงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ และในสถานการณ์ต่างๆ

ในทุกๆ สถานการณ์ที่ควรได้รับการช่วยเหลือทั้งด้านทานสังคหะ ปิยวาจาสังคหะ และอัทธจริยาสังคหะนั้น เมื่อพิจารณาแล้วย่อมทุกแนวทางการสงเคราะห์ย่อมเกิดมาจาก จิตใจที่รับรู้ในสุข-ทุกข์ของผู้อื่นก่อน เพราะตนไม่มีความรู้สึกแปลกแยก กีดกัน มีแต่การสร้าง ความเสมอภาคในตนและคนอื่น เหล่านี้คือสภาพที่เรียกว่าสมานัตตตา ตามคำอธิบายของพระ เทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2535;2536: 200,310) ที่ว่าสมานัตตตา คือภาวะของบุคคลที่มี ตนเสมอ คือเสมอภาค ไม่เอาเปรียบ ไม่ถือสูงต่ำ ไม่ถือตัว โดยเฉพาะคือภาวะจิตใจที่แสดงถึง ความร่วมสุขร่วมทุกข์

แนวทางการสงเคราะห์แบบสมานัตตตา จึงเป็นลักษณะการเอาตัว เอาใจไปสมาน เสมอ กับบุคคลอื่นโดยไม่ยกตนเหนือกว่าผู้อื่น เข้ากับคุณลักษณะที่ว่า “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” คือ น้อมตระหนักในสุขทุกข์ของผู้อื่นเสมือนสุขทุกข์ของตนเอง (ช.ธ. (บาลี) 25/20/32) ซึ่งเป็น ภาวะทางจิตที่ประกอบด้วยความเมตตา กรุณา โดยแนวทางปฏิบัตินี้ศึกษาเทียบเคียงได้จาก แนวปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ซึ่งมีพระทัยที่คอยเงี่ยโสตสดับความทุกข์ความเดือดร้อนของมวล มนุษย์และหาทางช่วยเหลือ ดับทุกข์ร้อนให้พวคนคลายบางเบา สมานัตตตาจึงเป็นฐานรองรับ ความทุกข์ยากของมนุษย์เอาไว้แล้วจึงแสดงออก เช่น มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญประโยชน์ สาธารณะ วางตนเหมาะสมกับกาลเทศะ

เมื่อวิเคราะห์แนวปฏิบัติสาธารณสงเคราะห์ตามหลักสังคหวัตถุ 4 อาจสรุปได้ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิแนวปฏิบัติการสาธารณสงเคราะห์ตามหลักสังคหวัตถุ 4

กล่าวโดยสรุป แนวคิดด้านสาธารณสงเคราะห์นั้นปรากฏเป็นครั้งแรกเมื่อพระพุทธองค์ ตรัสกับอรหันตสาวกจำนวน 60 องค์ โดยพุทธพจน์นั้นมีใจความในลักษณะเป็น “ปฏิญญา พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” กล่าวคือ ตรัสให้พระสงฆ์สาวกจาริกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขของ ชาวโลก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งงานด้านสาธารณสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนานั้นมีฐาน คิดมาจากพุทธพจน์ และหลักการสำคัญทั้งหลักการจากหลักพุทธธรรมและพุทธบัญญัติ โดย หลักการสำคัญที่เป็นฐานของงานด้านสาธารณสงเคราะห์ในฝ่ายกระตุนผลักดันได้แก่ หลัก พรหมวิหาร 4 และหลักการฝ่ายปฏิบัติหรือฝ่ายแสดงออก ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 ส่วนหลัก การเนื่องด้วยพุทธบัญญัตินั้นก็เพื่อแสดงกฎเกณฑ์สำคัญบางประการให้พระสงฆ์สาวกได้ ตระหนัก และสำรวมระวังว่าสิ่งใดข้อปฏิบัติ สิ่งใดควรละเว้น แต่ทั้งสองหลักการนี้ล้วนเป็น อุปการะต่อการทำหน้าที่ของพระสงฆ์สาวกในการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์เพื่อชุมชน สังคม และชาวโลกทั้งสิ้น และหากเป็นการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์แบบยั่งยืน การทำงานควรยึดกระบวนการแบบอริยสัจ 4 เพื่อให้ผู้ได้รับการสงเคราะห์ได้ประโยชน์ ได้รับรู้ถึงปัญหาสาเหตุ เพื่อแก้ไข-พัฒนาได้ตรงเป้าหมายตามหลักพระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวถึงแนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จะพบว่ามีแนวปฏิบัติ 2 ลักษณะที่ควรเป็นข้อสังเกตได้แก่ 1) แนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย 2) แนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย

1) แนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย

จากแนวคิดและหลักการสำคัญว่าด้วยการสาธารณสงเคราะห์ในพระพุทธศาสนา สาธารณสงเคราะห์จึงมีจุดเริ่มต้นจากวิถีคิด ซึ่งเป็นวิถีคิดแบบมีหลักการคือเป็นไปตามพุทธธรรม มีฐานคิดที่เป็นไปตามอริยมรรคมีองค์แปด โดยเฉพาะมีความคิดเห็น มีความดำริในทางที่ถูกตามหลักแห่งสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ และคิดบนฐานประโยชน์สุข คิดเพื่ออนุเคราะห์แก่กุลแต่ชาวโลก ซึ่งแนวคิดเหล่านี้เมื่อนำไปสู่การปฏิบัติก็จะตั้งอยู่บนหลักการแห่งพระธรรมและพระวินัย

ในแง่การลงมือปฏิบัติ หรือแนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การสาธารณสงเคราะห์นั้นมียุทธศาสตร์การปฏิบัติที่หลากหลายและเป็นไปตามความเหมาะสมตามความจำเป็น เมื่อวิเคราะห์ด้วยแนวปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ 4 คือ 1) ทานสังคหะ การสงเคราะห์ด้วยอามิสทานและธรรมทาน 2) ปิยวาจาสังคหะ การสงเคราะห์ด้วยการให้คำแนะนำชี้แนะด้วยวาจาที่สุจริตเป็นสัมมาวาจา เป็นวาจาที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่สาธารณะ 3) อตถจริยาสังคหะ การสงเคราะห์แบบนำตนเป็นจิตอาสาหรือชักชวนบุคคลอื่นร่วมบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะ 4) สมานัตตตาสังคหะ การสงเคราะห์ในลักษณะสร้างความรู้สึกร่วมในสุขทุกข์ของผู้อื่น หรือเข้าลักษณะ “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” หรือเป็นแนวปฏิบัติที่ยึดหัวใจแบบพระโพธิสัตว์เอามาไว้ในตนเอง

ในขณะเดียวกัน การสงเคราะห์เมื่อพิจารณาทุกรูปแบบแล้ว จะมุ่งให้เกิดการพัฒนา โดยยึดการแก้ไขปัญหามาตามแนวแห่งอริยสัจ 4 และหลักอริยสัจ 4 นี้เข้ากันกับนิยามหนึ่งของการสงเคราะห์ตามแนวคัมภีร์พุทธคือการแนะนำชักนำ ช่วยเหลือให้บุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นมิตร ญาติ หรือคนอื่นๆ ได้รับประโยชน์ โดยการแก้ไข พัฒนาตนและสังคมตามหลักอริยสัจ 4 ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในมิตตสูตรที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ก็เธอทั้งหลายจะพึงอนุเคราะห์ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง และ
 ชนเหล่าใดจะเป็นมิตร อมาตย์ ญาติหรือสาโลหิตก็ตาม จะพึงสำคัญถ้อยคำ
 ว่าเป็นสิ่งที่ตนควรเชื่อฟังชนเหล่านั้น เธอทั้งหลายพึงให้สมาทาน ให้ตั้งมั่น
 ให้ประดิษฐานอยู่ในการตรัสรู้อรียสัจ 4 ตามความเป็นจริง

(ส.มหา. (ไทย) 19/1706/431)

ดังนั้น แนวปฏิบัติการสาธารณสุขสงเคราะห์ จึงเป็นการขับเคลื่อนภายใต้หลักสังคหัตถุ
 4 และในเชิงกระบวนการที่เป็นไปเพื่อแก้ไขและพัฒนางานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ตามหลัก
 อริยสัจ 4 นั่นเอง ดังแผนภูมิต่อไปนี้

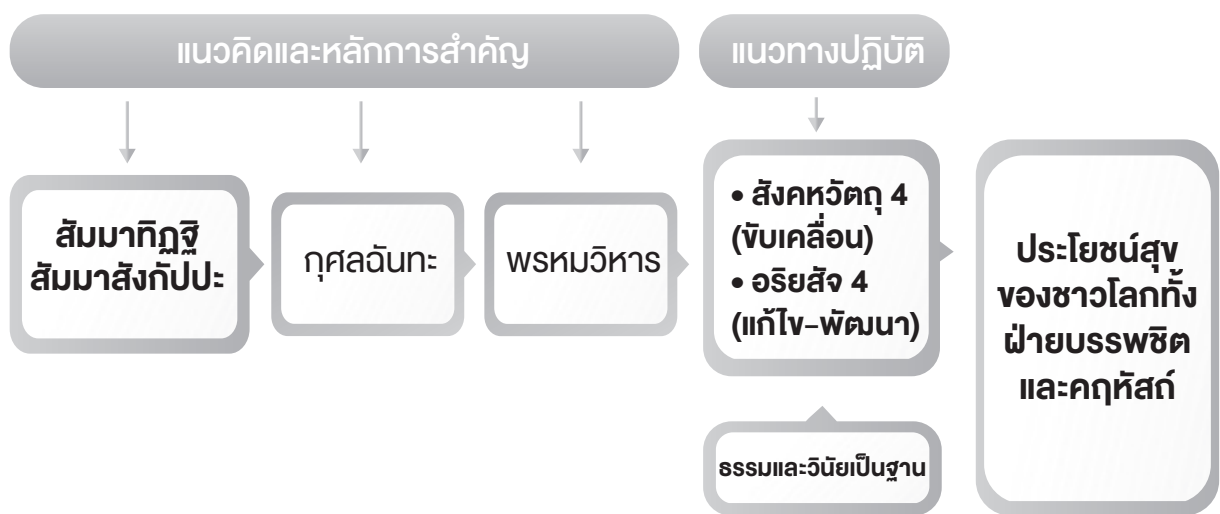
แผนภูมิแสดงหลักการขับเคลื่อนและกระบวนการขับเคลื่อน
 ตามแนวแห่งสังคหัตถุ 4 และอริยสัจ 4

2) แนวทางปฏิบัติและการดำเนินกิจกรรมที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย

แนวปฏิบัติด้านสาธารณสุขสงเคราะห์นั้นเป็นแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับพุทธพจน์หลัก
 อยู่แล้ว คือการทำเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน ส่วนที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยนั้นเป็น
 ลักษณะการวางระเบียบปฏิบัติไว้เพื่อป้องปราม เช่น ไม่ควรให้การสงเคราะห์ในลักษณะเป็น
 “อเนสนา” และแม้การสงเคราะห์นั้นจะสอดคล้องกันกับพระธรรมวินัย แต่ก็ข้อควรศึกษา

และสำรวจระว่างอยู่ด้วย เพราะการให้การสงเคราะห์ที่แม่ตนเองจะมีเจตนาที่ดี แต่อาจยังผลให้เกิดความขัดเคืองใจ ความไม่พอใจแก่คนอื่น หรือบริวารรอบข้างด้วย ดังกรณีของพระราชทานข้างมงคลของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ จึงต้องอาศัยการสื่อสารหรือการทำความเข้าใจอย่างรอบด้านและรอบคอบด้วย

เมื่อก้าวโดยสรุป งานด้านสาธารณสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หรือที่หมายถึงการบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะนั้นมีจุดเริ่มต้นที่ความคิดจิตใจที่เป็นกุศลฉันทะก่อน แล้วจึงหนุนนำด้วยพรหมวิหารทั้ง 4 และเกิดการขับเคลื่อนเป็นการกระทำใน 4 รูปแบบตามแนวทางแห่งสังคหวัตถุ 4 ซึ่งแนวทางปฏิบัตินั้นจะมีฐานรองรับที่สำคัญคือพระธรรมและพระวินัย หรือเมื่อนำไปปฏิบัติด้านสาธารณสงเคราะห์แล้วจะต้องไม่ผิดไปจากหลักแห่งพระธรรมและพระวินัย และสามารถปฏิบัติได้ทั้ง 4 มิติตามกรอบการปฏิบัติงานของคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์มหาเถรสมาคม ทั้งนี้ก็เพื่อยังประโยชน์สุขแก่ชาวโลกนั่นเอง อาจพิจารณาตามแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิจุดตั้งต้นและผลลัพธ์ของงานด้านสาธารณสงเคราะห์
ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

บทสรุป

แก่นสารธรรมสงเคราะห์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นการนำเสนอความหมายตามบริบทที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มตั้งแต่ความหมายตามรูปศัพท์ หรือตามพยัญชนะ และความหมายตามการอธิบายความหรือตามอรรถะที่พิจารณาจากพุทธพจน์และตามอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์ โดยผู้เขียนได้สรุปว่า คำว่าสารธรรมสงเคราะห์ในคัมภีร์พุทธ หมายถึง “การบำเพ็ญประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ โดยการให้กำลังกาย ให้กำลังสติปัญญา ใช้ทักษะความถนัดความเชี่ยวชาญ หรือความสามารถเพื่อดำเนินกิจการให้เกิดประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม”

ส่วนการนำเสนอในแง่หลักการ ที่มาที่ไปของงานสาธารณสงเคราะห์นั้นได้ข้อสรุปว่า ล้วนเกิดมาจากหลักธรรมและระบบแห่งวินัยสงฆ์ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ แต่ข้อสรุปสำคัญที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอไว้ในส่วนท้ายของหนังสือเล่มนี้คือชุดคุณธรรมที่สำคัญ และเป็นคุณธรรมที่เป็นแรงผลักดันก่อให้เกิดงานแบบสาธารณสงเคราะห์ หรือการสงเคราะห์สังคม

ชุดคุณธรรมที่เปรียบเสมือนแม่แรงที่มีพลังหนุนให้พระสงฆ์ได้ทำงานเพื่อสังคม คุณธรรมดังกล่าวเริ่มต้นจากความคิดความปรารถนาที่เป็นกุศล แล้วจิตนั้นก็ทำงานแบบต่อเนื่องไปอีกด้วย การทำให้จิตมีความเมตตา มีความปรารถนารักใคร่เพื่อนมนุษย์ มีความกรุณา คิดช่วยเหลือสงสารผู้ประสบทุกข์ยากลำบาก มีจิตพลอยชื่นชมยินดีมีมุทิตา และมีจิตปรารถนาให้ผู้อื่นใช้ชีวิตที่ถูกทำนองคลองธรรม เมื่อจิตเป็นจิตที่มีคุณธรรมดังนี้ จึงไม่ได้เป็นข้อกังขาสงสัยใดๆ ว่าพระสงฆ์จะทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์เหมาะสมหรือไม่ เป็นฐานะสงฆ์คือเป็นไปตามแนวคันถธุระหรือวิปัสสนาธุระหรือไม่ เพราะท้ายที่สุดแล้ว งานด้านการสงเคราะห์คืองานที่เป็นไปเพื่อขจัดความทุกข์ เพื่อความดับทุกข์ตามแนวที่พระพุทธองค์ตรัสสอนให้ เป็นต้นแบบต้นทางไว้แล้ว งานด้านสาธารณสงเคราะห์สำหรับพระสงฆ์นั้นเป็นงานที่บ่งบอกถึงความสำคัญของสถาบันสงฆ์ ความเป็นสถาบันที่มีคุณภาพ และเป็นตัวบ่งชี้ถึงความดำรงมั่นแห่งพระพุทธศาสนาด้วย มิใช่เป็นเพียงสถาบันแต่ในนามเท่านั้นแต่หมายถึงการนำหรือการทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม เป็นผู้ชี้ทางสว่างในที่มืด เป็นผู้ชี้ทางบรรเทาทุกข์ และชี้สุขเกษมศานต์ หากพระสงฆ์และสถาบันไม่ได้ทำหน้าที่ “ดับทุกข์” ให้กับประชาชนก็จะพลาดเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธองค์ตรัสและแสดงเรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“เราสอนเรื่องทุกข์และทางดับทุกข์เท่านั้น”

(ส.ข.17/214/115; ส.สพ. 18/770/413)

การทำหน้าที่ดังกล่าวได้จึงเท่ากับได้ช่วยกัน “ดำรงพระพุทธศาสนา” ไว้ได้ หากพระสงฆ์ซึ่งเป็น ศาสนทายาทผู้ดำเนินตามรอยบาทแห่งพระศาสดา มิได้ทำหน้าที่ดับทุกข์ให้กับประชาชนผู้ยังมีความทุกข์ยากลำบากจะหาความมั่นคงได้อย่างไร จะหาคุณค่าความหมายในความเป็นสถาบันสงฆ์ได้อย่างไร ดังนั้น トラบใดที่เหล่าสัตว์ยังคงอยู่ในความทุกข์ยากลำบาก พระสงฆ์ย่อมมีเมตตาจิต มีกรุณาธรรมเพื่อดำเนินการให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์เหล่าสัตว์นั้นให้ได้รับประโยชน์สุขตามสมควร

บรรณานุกรม

- ดาไล ลามะ. (2553). *ดาไล ลามะ วัจนะจากใจ*. แปลโดย สมลักษณ์ สว่างโรจน์. กรุงเทพฯ : แสงดาว. *ประชุมพระธรรมบรรยายมหายานของท่านพระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง) เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายจีนิกาย*. (2504). พระนคร: โรงพิมพ์ ท่งเชียงใหม่.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- _____. *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2555:
- พระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตฺโต). (2548). *พระพุทธศาสนา : แนวคิดเพื่อพัฒนาสังคมและการเมือง*. กรุงเทพฯ : นิติธรรมการพิมพ์.
- พระราชวรมุนี, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2523). *ชาวพุทธกับชาตากรรมของสังคม*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระไพศาล วิสาโล. (2529). *พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมจริยะ. (2551). *มาติกาโชติกะ ธรรมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ* (หลักสูตรชั้นจุฬารักษิธรรมิกะเอก). กรุงเทพฯ : หจก. ทิพยวิสุทธ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *การสังคมสงเคราะห์ส่วนที่ยังขาดอยู่*. นนทบุรี: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.
- _____. (2541). *บรมธรรมภาคต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____. (2547). *ธรรมสังคณีสงเคราะห์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ ธรรมทานมูลนิธิ.
- มหาวิทยาลัยมหิดล. (2550). *BUDSIR VI for Windows. [พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ เวอร์ชัน 6]*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ราชีพ เมห์โรตระ. (2561). *สนทนากับองค์ทะไลลามะ ว่าด้วยชีวิต การดำเนินชีวิต และความสุข*. แปลโดย สุนันสสา วาจรัต ภิญญ์ญวัฒน์ชีพ. กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์.

- วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2541). “พระสงฆ์กับการเมือง: แนวคิดและบทบาทในสังคมไทยปัจจุบัน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2562). คนที่เก่งจริง ไม่เอาความยิ่งใหญ่ มาแปลกแยกตัว แต่เอาพลังร่วมสร้างสรรค์บูรณาการเข้าในสังคม. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์สวย.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, (2550). วิถีชีวิตของพระโพธิสัตว์ (โพธิจรยาวตาร) ศานติเทวะ. 1 มิถุนายน 2562 https://www.academia.edu/199554/...A7_.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2535). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____.พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิรงรอง จันวินิจ. (บรรณาธิการ). (2536). ปาฏิโมกข์สังวรศีล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2561). พุทธธรรมบำบัดการฆ่าตัวตาย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ปีพีเคพรินต์ติ้ง จำกัด.
- https://www.matichonacademy.com/content/culture/article_39546, 26 เมษายน 2563

แนวคิดพุทธศาสนา
**เพื่อสังคม สังคหะ
และสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ**

.....

พินิจ ลากรนานนท์, สายชล ปัญญชิต,
ภูเบศ วัฒนชานนท์

บทนำ

พระสงฆ์ กับ สังคมไทย

สังคมไทยมีความผูกพันอย่างแนบแน่นกับพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีต คนไทยรับเอาพุทธศาสนาเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จนแยกไม่ออกระหว่างความเป็นไทยกับความเป็นพุทธ เพราะพุทธศาสนาได้เข้ามาแทรกซึมอยู่ในแนวคิด ค่านิยม และวัฒนธรรมประเพณีของคนไทย นับแต่อดีตวัดเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยและเป็นศูนย์กลางของการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับพุทธศาสนิกชน เช่น เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่อบรมศีลธรรม เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลและจัดพิธีกรรมทางศาสนา เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม เป็นสถานพยาบาล เป็นสถานศึกษาของชุมชน และเป็นสถานสงเคราะห์แก่ประชาชนผู้ยากไร้ ส่วนพระสงฆ์ก็เป็นกำลังสำคัญของพุทธศาสนา เป็นผู้นำของชุมชนในด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้ชี้ทางให้พุทธศาสนิกชนรู้ว่าอะไรเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล แนะนำสังคมให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม มีความรัก ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ขณะเดียวกันพุทธศาสนิกชนเมื่อมีความทุกข์ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องส่วนตัวหรือการงาน มักจะไปขอให้พระสงฆ์ช่วยคลายทุกข์ให้ และได้รับคำปรึกษาแนะนำหรือความช่วยเหลือจาก

พระสงฆ์เสมอ นอกจากเป็นที่พึ่งของคนมีความทุกข์แล้ว พระสงฆ์ยังเป็น “เนื่อนาบุญ” ให้คนไทยได้ทำบุญทำกุศลตามความเชื่อทางพุทธศาสนา การทำบุญกับพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวพุทธไทยที่เห็นอยู่ทั่วไป เพื่อเป็นการสนับสนุนพระสงฆ์ในการดำรงชีพและดำเนินกิจกรรมทางศาสนา

คนไทยปัจจุบันได้ผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมที่นำไปสู่วังวนของความทันสมัย และกระแสสังคมแบบทุนนิยมและบริโภคนิยม อันเป็นผลมาจากการยอมรับเอาความรู้ทางวิชาการและวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน จนกระทบต่อกระบวนการทัศน์ทางพุทธศาสนาในการปฏิบัติ ความเชื่อ และความคิดเชิงพุทธศาสนา เช่น หลักธรรมอาจถูกสอนให้ผิดเพี้ยนไป จนอาจกลายเป็นข้อสงสัยต่อคำสอนทางพุทธศาสนา และมีปัญหาด้านศีลธรรมในสังคมเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจนำไปสู่การพัฒนาในทิศทางที่ดี กล่าวคือจะนำไปสู่การพัฒนาองค์กรและวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาให้ทันสมัยและสอดคล้องกับความต้องการของคนยุคใหม่ได้อย่างกลมกลืน (พระไพศาล วิสาโล, 2546: 472) ด้วยแนวคิดนี้พุทธศาสนาในปัจจุบันต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับวิถีปฏิบัติท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ เนื่องจากเมื่อปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงไม่ได้ คนไทยจึงต้องยอมรับว่าวิถีเดิมแบบพุทธไทยควรจะต้องปรับตัวเองให้เข้ากับสังคมยุคใหม่โดยจะประนีประนอมให้สอดคล้องกับกระแสพุทธแบบใหม่ หรือกลายเป็นพุทธแบบผสมผสานกับวัฒนธรรมใหม่ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบบริโภคนิยม นักวิชาการทางศาสนาส่วนหนึ่งจึงคิดว่าคนไทยควรจะปรับปรุงพุทธศาสนาให้เท่าทันกับยุคสมัยใหม่ไปพร้อมกับเน้นหลักการทางพุทธศาสนาที่ส่งเสริมคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ โดยมองพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่จะสามารถนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตในการพัฒนาสังคมสมัยใหม่ที่เรากำลังเผชิญอยู่ได้

พุทธศาสนาจะสามารถสร้างเสริมให้คนไทยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้จะต้องมีบทบาทพัฒนาควบคู่ไปกับสังคม โดยอิงพื้นฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมวิถีพุทธ มิใช่อิงกับทุนนิยมหรือบริโภคนิยม ซึ่งนับเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อกระบวนการพัฒนาสังคม ทางออกสำหรับพุทธศาสนิกชนไทยคือจะต้องสร้างวิสัยทัศน์และส่งเสริมแนวคิดเชิงพุทธร่วมกัน เพื่อหาแนวทางประสานหลักปฏิบัติเพื่อความมั่นคงทางสังคม โดยเน้นการผสมผสานหลักธรรมคำสอนและวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ ทั้งนี้การจะเข้าใจสังคมไทยใน

ปัจจุบันเราต้องเข้าใจถึงความสำคัญของพุทธศาสนาในการค้ำจุนสังคมไทย โดยนำเอากรอบอดีตและปัจจุบันมาสังเคราะห์เพื่อเข้าใจถึงวิถีการปรับตัวของสังคมไทย หรือแนวทางการพัฒนาพุทธศาสนาไปพร้อมกับสังคมยุคใหม่ อันเป็นมุมมองที่ท้าทายพุทธศาสนาว่าควรจะมีวิถีปฏิบัติอย่างไร เพื่อให้สังคมไทยมีภูมิคุ้มกันเท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยไม่ยึดบริโภคนิยมเป็นจุดหมายหลักของการดำเนินชีวิต คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในการมองความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม โดยที่พระพุทธศาสนาก็ต้องปรับเปลี่ยนไปตามพลวัตของสังคม เพื่อให้สามารถดำรงความเป็นสถาบันสังคมที่น่าพาชีวิตและจิตวิญญาณของคนไทยไปในทิศทางที่เหมาะสม

ในวิถีของพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ (Practical Buddhism) กล่าวได้ว่านับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน และมีบทบาทสำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ ทั้งด้านศีลธรรมจริยธรรมและกิจกรรมทางโลก นอกจากนี้จะเป็นที่พึ่งทางจิตใจและให้บริการด้านพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีแล้ว ยังทำหน้าที่ช่วยเหลือสังคมในด้านอื่นที่กลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบทยากจน พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาเรื่องใด เรื่องนั้นมักจะได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธา (ภัทรพร สิริกาญจน, 2535: 2) และจะประสบความสำเร็จได้โดยง่ายบนพื้นฐานความร่วมมือของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ที่ผ่านมาเมื่อคนในสังคมเกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต หรือความขัดแย้ง หรือความทุกข์ทางจิตใจ พระสงฆ์จะมีส่วนช่วยในการกล่อมเกล่าจิตใจและช่วยบรรเทาทุกข์ของประชาชน รวมถึงพระสงฆ์สามารถสร้างเสริมให้ประชาชนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข ดำเนินชีวิตโดยยึดหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาสามารถพัฒนาสังคมไปสู่สันติภาพ และสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งบทบาทในฐานะผู้นำทางสังคมของพระสงฆ์จะแตกต่างกันไปตามกำลังความศรัทธาของประชาชน ดังนั้นในสังคมไทยพระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญเพื่อเกื้อกูลต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม

ยิ่งไปกว่านั้นจากการที่ชีวิตความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ดำเนินไปโดยอาศัยปัจจัย 4 จากการอุปการะของศฤงคาร เพื่อให้มีชีวิตดำรงอยู่ตามอัตภาพ พระสงฆ์จึงคิดตอบแทนและช่วยเหลือชุมชน เช่น สงเคราะห์คนด้อยโอกาสในชุมชน ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และแก้ไข

ปัญหาของคนในชุมชน ทั้งปัญหาครอบครัว ปัญหาความยากจน หรือปัญหาการดำรงชีพ เป็นต้น (พระมหาสุภา อุฑโท, 2541, บทคัดย่อ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่สังคมมีความซับซ้อน ประชาชนมีปัญหาและความทุกข์ยากเดือดร้อนมากมาย ขณะที่รัฐยังมีความสามารถในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนไม่ทั่วถึง พระสงฆ์จึงยิ่งควรจะเป็นที่พึ่งและช่วยเหลือสังคมอย่างใกล้ชิด สนับสนุนกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของประชาชน และร่วมพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาให้กับประชาชน ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนจากการทำงานของพระสงฆ์ที่เป็นแกนนำในบทบาทการพัฒนาชนบท โดยได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอย่างดีจนประสบความสำเร็จในการพัฒนา (พระครูสุภาจารวัฒน์, 2542: 9) แต่บทบาทด้านการสงเคราะห์และพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ยังจำกัดอยู่ในบางพื้นที่ และยังมีลักษณะต่างคนต่างทำไม่บูรณาการการทำงานกันอย่างเป็นองค์กร แนวทางการดำเนินงานช่วยเหลือสงเคราะห์และพัฒนาสังคมภายใต้บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์จึงยังขาดความร่วมมือเพื่อประสานให้เกิดประโยชน์แก่สังคมในวงกว้างได้

การสาธารณสงเคราะห์เป็นภารกิจสำคัญของพระสงฆ์ในการทำงานเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชน ซึ่งการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์นั้นพระสงฆ์ได้ใช้หลักพุทธธรรมมาเป็นเครื่องมือส่งเสริมและสนับสนุน โดยพระสงฆ์มีรูปแบบการพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์ทางกายและทางจิตใจไปพร้อมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายอันจะนำไปสู่การพัฒนาและบูรณาการสังคมอย่างยั่งยืนภายใต้รูปแบบงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อให้พ้นจากความทุกข์และนำไปประโยชน์สุขมาสู่สังคมไทย โดยเน้นการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อให้สามารถปฏิบัติงานให้เกิดผลต่อสาธารณประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม และที่สำคัญต้องปรับประยุกต์หลักพุทธธรรมอันเหมาะสมมาใช้ในการปฏิบัติงาน โดยมีเป้าหมายหลักให้คณะสงฆ์ได้ทำงานช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านต่างๆ การปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จึงต้องเน้นหนักไปในทิศทางการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีของประชาชน

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสาธารณสงเคราะห์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยปฏิบัติตามพุทธบัญญัติและจิตสำนึกที่ได้รับการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 จากคฤหัสถ์ ดังนั้นพระสงฆ์จึงมิได้จำกัดบทบาทอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรมและการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบทบาทช่วยเหลือประชาชนในหลากหลายด้าน ดังนี้

ด้านศาสนธรรม คือการอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ร่วมกันทำบุญ สร้างกุศลและรู้จักปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์และปัญหา ซึ่งถือว่าเป็นงานหลักของพระสงฆ์ และจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

ด้านศาสนบุคคล พระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ พระสงฆ์จึงสามารถถ่ายทอดหลักธรรมและความรู้ต่างๆ แก่ประชาชน ทำให้มีความเข้าใจและสามารถนำหลักธรรมมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและเลือกประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ด้านสังคมสงเคราะห์ คือการสงเคราะห์ด้านจิตใจ เช่น การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตโดยใช้พุทธธรรมเป็นแนวทาง และการสงเคราะห์ด้านกาย เช่น การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียนต่างถิ่น หรือการให้คนยากจนได้เช่าที่ดินของวัดในราคาถูกเพื่อปลูกสร้างที่พักอาศัยให้วัดเป็นบ้านพักฉุกเฉินสำหรับผู้ไร้ที่พึ่ง เป็นต้น

ด้านการพัฒนาสังคม พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำชุมชนได้ให้วัดเป็นศูนย์กลางบริการสังคม เช่น เป็นที่สร้างโรงเรียนสำหรับเด็ก สร้างพิพิธภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เป็นศูนย์เรียนรู้หรือพัฒนาอาชีพ หรือเป็นศูนย์กิจกรรมการดูแลสุขภาพ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามคนไทยส่วนใหญ่อาจคิดว่าพระสงฆ์ไม่ควรจะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางโลกหรือไม่ควรจะมีบทบาททางสังคมมากนัก เพราะเกรงว่าจะกระทบต่อศรัทธาของประชาชน แต่หากวิเคราะห์ถึงการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าที่มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อการดับทุกข์แก่มวลมนุษย พระสงฆ์จึงควรจะต้องตอบสนองและคลี่คลายความทุกข์ของคนในสังคม พระสงฆ์และวัดในฐานะสถาบันสังคมควรตระหนักถึงพันธกิจของตนเองในการช่วยเหลือสงเคราะห์และพัฒนาสังคม (พระครูสถิตญาณปยุต, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2562) แต่เงื่อนไขหนึ่งที่พบคือพระสงฆ์ที่มีจิตอาสาในการทำงานเพื่อสังคมส่วนใหญ่เข้ามาทำงานสาธารณสงเคราะห์ด้วยความคิดริเริ่มของตนเอง พระสงฆ์เหล่านี้ได้พบเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน จึงได้เริ่มช่วยเหลือประชาชนด้วยกิจกรรมพื้นฐาน เช่น การจัดตั้งศูนย์รับเลี้ยงดูเด็กเล็กในวัด การอบรมเยาวชน ต่อมาก็ขยายไปยังการช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจหรือความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เช่น โครงการฝึกอาชีพ ธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ สหกรณ์ร้านค้า บ้างก็สงเคราะห์ชาวบ้านด้านสุขภาพอนามัย เช่น ส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ยาสมุนไพร หรือบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด พระสงฆ์เหล่านี้ได้ช่วยให้สังคมไทยตระหนักชัดว่า พระสงฆ์มีศักยภาพ

ในการสงเคราะห์และพัฒนาสังคม แต่การทำงานของพระสงฆ์มักจะขาดกระบวนการร่วมกันทำงานในเชิงเครือข่ายที่จะสนับสนุนและช่วยเหลือการทำงานซึ่งกันและกัน ดังนั้นเมื่อพระสงฆ์ประสบปัญหาด้านสุขภาพหรือมรณภาพไป กิจกรรมเพื่อสังคมที่ท่านดำเนินการร่วมกับชุมชนก็อาจจะต้องยุติลง บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์จึงยังคงมีแนวโน้มที่ไม่ยั่งยืน

ปัจจุบันพระสงฆ์ให้ความสำคัญมากขึ้นกับบทบาทสาธารณสงเคราะห์ ทั้งในรูปแบบการเป็นผู้นำ เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ และชักชวนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่างๆ ภารกิจเหล่านี้ของพระสงฆ์ล้วนมาจากการเข้าใจปัญหาของชุมชนและพยายามปรับบทบาทให้วัดและพระสงฆ์ช่วยสร้างประโยชน์ต่อสังคม เพื่อเป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาที่มุ่งหวังให้พระสงฆ์เข้าไปช่วยเหลือสงเคราะห์สังคมเท่าที่พระสงฆ์จะทำได้ บทบาทสาธารณสงเคราะห์เพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนจึงถูกกำหนดให้เป็นบทบาทสำคัญ 1 ใน 6 ด้านของคณะสงฆ์ไทยภายใต้ระเบียบและแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาตามมติมหาเถรสมาคมในการประชุมครั้งที่ 5/2559 (มติที่ 106/2559) และในการประชุมครั้งที่ 2/2560 เมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ.2560 พร้อมทั้งได้กำหนดโครงการให้ฝ่ายการสาธารณสงเคราะห์ที่มีพระพรหมวชิรญาณเป็นประธานได้ดำเนินการใน 2 โครงการคือ (1) โครงการส่งเสริมความร่วมมือภาคีเครือข่าย และ (2) โครงการสาธารณสงเคราะห์เพื่อพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน (พระมงคลวรชिरากร, 2561: 15-20) โดยทั้ง 2 โครงการของฝ่ายการสาธารณสงเคราะห์นั้นเป็นโครงการที่มีแนวทางสำคัญเพื่อจะขับเคลื่อน “สังคมแห่งการแบ่งปัน” และ “แนวร่วมจิตอาสา” ของคณะสงฆ์ ภาครัฐและภาคประชาชน ให้เป็นไปตามพันธกิจการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยมีการดำเนินงานให้สอดคล้องกับกิจกรรมที่จำแนกเป็น 3 กลุ่มงาน คือกลุ่มงานบรรเทาสาธารณภัย กลุ่มงานพัฒนาการสาธารณสงเคราะห์ และกลุ่มงานส่งเสริมความร่วมมือภาคีเครือข่าย ทั้งนี้เพื่อให้ทุกกลุ่มงานสามารถดำเนินการ 2 โครงการที่ได้รับมอบหมายจากมหาเถรสมาคมดังกล่าวข้างต้น และให้สามารถเสริมสร้างจิตอาสาร่วมกันทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ (สายพิรุณ เพิ่มพูน, 2560: 57-66)

การศึกษานี้จึงให้ความสนใจต่อการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในด้านสาธารณสงเคราะห์ บนพื้นฐานแนวคิดในบริบทของ “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” ว่าพระสงฆ์และองค์กร

สงฆ์ควรจะมีบทบาทต่อสังคมไทยอย่างไร ทั้งนี้แม้ว่าบทบาทของพระสงฆ์จะมีเงื่อนไขที่ต้องดำเนินงานไปตามนโยบายของมหาเถรสมาคมหรือตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพราะคณะสงฆ์เป็นองค์กรขนาดใหญ่ แต่ในการดำเนินงานจริงด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ คณะสงฆ์จำเป็นต้องมีบุคลากรที่มีความพร้อม มีใจเสียสละต่อสังคม เข้าใจสภาพงาน และสามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับการสาธารณสุขสงเคราะห์ได้อย่างเหมาะสม เพื่อเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และทำให้อยู่ร่วมกันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน อีกประการหนึ่งการศึกษานี้ยังให้ความสำคัญต่อแนวความคิดการดำเนินงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อวิเคราะห์ระบบการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในทิศทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมไทย

บทที่ 1

แนวคิด พุทธศาสนา เพื่อสังคม

ปัจจุบันนี้วัดและพระสงฆ์เริ่มสูญเสียบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยไปมาก เพราะความเจริญและความทันสมัยแบบตะวันตกที่แพร่ขยายเข้ามาสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทมากบ้างน้อยบ้าง ตามแรงศรัทธาและการประพฤติปฏิบัติตนของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนที่อยู่รอบวัด หรือชุมชนที่ใช้บริการทางศาสนาและทางสังคมจากวัด โดยเฉพาะในชนบทหรือท้องถิ่นที่ห่างไกลมากๆ พระสงฆ์ยังคงมีบทบาทหลายประการ และคนในชุมชนเกือบทุกคนยังคงมีความสัมพันธ์อันดีและเข้าร่วมกิจกรรมทางประเพณีและทางศาสนากับวัด จึงกล่าวได้ว่าทั้งในชุมชนเมืองและชนบทต่างมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสมบัติร่วมของชุมชน และเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดในการแสดงบทบาทหน้าที่ต่างๆ เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือ และการร่วมมือกันให้เกิดความสามัคคีและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งนี้ปัจจัยที่จะเป็นตัวบ่งชี้ความศรัทธาที่มีต่อตัวพระสงฆ์คือ ความบริสุทธิ์ในการรักษาศีลจารวัตรและพระธรรมวินัย ความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชุมชนและสังคม และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา

ที่สามารถเป็นผู้ให้ความรู้และสั่งสอนวิทยาการต่างๆ ดังนั้นพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจึงต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกัน รวมถึงพระสงฆ์ยังมีบทบาทเชิงสังคมต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนและความสงบสุขของสังคม ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นแนวทาง “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์และบทบาททางสังคมของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อพุทธศาสนิกชนและสังคมไทย

พุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) เป็นชื่อที่ใช้กล่าวถึงขบวนการพุทธศาสนาแนวใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์โดยมีกระบวนการที่ศรัทธาว่าพุทธศาสนากับสังคมต้องผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีการแยกเรื่องศาสนากับสังคมออกจากกัน รวมถึงยังเป็นความพยายามจะนำพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคม ขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมนี้นี้เริ่มเป็นที่รู้จักในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1960 ซึ่งส่วนมากจะพบในประเทศที่มีภาวะวิกฤตทางสังคมจากภัยสงครามหรือมีความขัดแย้งทางการเมือง โดยเฉพาะในประเทศที่เคยตกอยู่ภายใต้อาณานิคมตะวันตกมาก่อน ไม่ว่าจะเป็น (1) ขบวนการชาวพุทธเพื่อสังคมในประเทศอินเดีย นำโดย เอ็มเบ็ดการ์ (B.R. Ambedkar) ผู้ต่อสู้เพื่อให้ยกเลิกระบบวรรณะในสังคมอินเดีย โดยชักชวนให้คนวรรณะต่ำ (ศูทร) มานับถือพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาที่ให้ความเสมอภาคทางสังคมกับทุกคน (2) ขบวนการชาวพุทธเพื่อสังคมในประเทศเวียดนาม นำโดยพระดิช นัท ฮันห์ (Thich Nhat Hanh) ผู้ต่อสู้เพื่อชาวเวียดนามที่อพยพลี้ภัยจากสงคราม (3) ขบวนการสรรโวทัย (Sarvodaya) นำโดยอริยรัตน์นะ (Ariyaratne) ในประเทศศรีลังกา ที่พยายามประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้แก้ปัญหาสังคม ตั้งแต่สังคมระดับรากหญ้าจนถึงระดับประเทศ และ (4) ขบวนการชาวพุทธเพื่อสังคมในประเทศทิเบตที่นำโดยองค์ทะไลลามะ (Dalai Lama) ผู้นำรัฐบาลพลัดถิ่นที่พยายามต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชของประเทศทิเบตบนฐานของอหิงสธรรม และเป็นผู้เสนอแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบระดับสากลบนฐานของจิตใจที่มุ่งหวังประโยชน์สุขเพื่อผู้อื่น (พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2548, ออนไลน์) เหล่านี้คือตัวอย่างของขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมในต่างประเทศ ที่พยายามนำเอาพระพุทธานุชาตเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคม อย่างไรก็ตาม คำว่า “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” ได้ถูกนำไปใช้ในความหมายที่แตกต่างกัน รวมถึงความหมายที่ถูกนำมาใช้อธิบายถึงขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมในประเทศไทย ดังนั้นจึงควรจะทำความเข้าใจเบื้องต้นถึงนิยามและองค์ประกอบของ “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” ก่อนที่จะศึกษาบทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

1.1 นิยามและองค์ประกอบของ “พุทธศาสนาเพื่อสังคม”

พระติช นัท ฮันท์¹ กล่าวถึง “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” ว่าหมายถึงการนำเอาพระพุทธรศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับแก้ไขปัญหาสังคม บนฐานของการมีสติระลึกรู้ถึงสิ่งที่กำลังดำเนินไปในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลและสังคม โดยนัยนี้ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ พระสงฆ์ไม่สามารถตัดตัวเองออกจากสังคมที่เผชิญกับปัญหาและทุกข์ได้ พระสงฆ์ต้องพยายามทำเท่าที่จะช่วยได้โดยเมตตาธรรม เพื่อให้พุทธศาสนิกชนสามารถหลุดพ้นจากปัญหาและทุกข์ได้ พระสงฆ์และพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นนิกายใดล้วนไม่สามารถแยกเรื่องราวทางสังคมออกจากวิถีของพุทธศาสนาได้ (King, 2009: 29-30) พุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงเป็นแนวคิดที่มุ่งสร้างเสริมกิจกรรมเพื่อตอบสนองปัญหาสังคม และเป็นแนวทางที่พยายามจะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เพราะเห็นว่าการสอนแบบจารีตที่เน้นการขจัดทุกข์ของปัจเจกบุคคลนั้น ไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาสังคมยุคใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนมากกว่าสังคมในอดีต และประเด็นที่เด่นชัดมากคือการแก้ปัญหาความทุกข์ของปัจเจกบุคคลและสังคมสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้ (Bond, 1996: 126) ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงเป็นแนวคิดที่มีความพยายามนำพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการ

¹ พระติช นัท ฮันท์ พระภิกษุมหานิกายเซนชาวเวียดนาม ได้ก่อตั้งนิกายเทียบฮิน (Tiep Hien, The order of inter-being) ในปี ค.ศ.1966 ซึ่งสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธรศาสนาเพื่อสังคมอย่างชัดเจน คำว่า “เทียบฮิน” (Tiep Hien) ประกอบด้วยคำว่า “เทียบ” หมายถึง การสืบทอดและการสัมผัส คือสืบทอดทางแห่งการตรัสรู้ และการสัมผัสความจริงของโลกและความจริงของชีวิต และคำว่า “ฮิน” หมายถึง การรู้แจ้งเห็นจริง ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงภายในตนเองและการปรากฏขึ้นของปัญญาและกรุณา นอกจากนั้นคำนี้ยังหมายถึงการลงมือทำที่นี้และเดี๋ยวนี้ (Hunt-Perry and Fine, 2000: 40) หลักการสำคัญของนิกายเทียบฮินมี 4 ประการ คือ (1) ความไม่ยึดมั่นในทิฐิทั้งหลาย หมายถึงการไม่ถูกคุมขังด้วยทิฐิ ทัศนคติ อุดมการณ์ อคติ และความเคยชินที่ไม่ดี (2) การทดลองโดยตรง คือการมีประสบการณ์ตรงในธรรมทั้งหลายที่อิงอาศัยกัน ไม่เน้นการคาดเดาหรือการถกเถียงทางปรัชญา ชีวิตของเราคืออุปกรณ์ที่เราจะใช้ทดลองกับความจริง (3) ความเหมาะสมสอดคล้อง หากคำสอนไม่สอดคล้องกับสภาพจิตใจของบุคคลและความเป็นจริงของสังคม คำสอนนั้นย่อมไม่ใช่พุทธศาสนาที่แท้จริง ด้านหนึ่งคำสอนนั้นจะต้องอยู่บนฐานหลักการของพุทธศาสนา ในอีกด้านหนึ่งจะต้องเป็นคำสอนที่สามารถช่วยเหลือผู้คนในสังคมได้อย่างแท้จริง (4) กุศโลบาย หมายถึงการสอนโดยอุบายวิธีอันชาญฉลาด เพื่อให้เหมาะกับเหตุการณ์และอุปนิสัยอันแตกต่างกันของบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคม (พระมหาสมบุญ ฐุฑฒิกโร, 2548, ออนไลน์)

แก้ปัญหาของสังคม เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหาความรุนแรงทางการเมือง เป็นต้น (Keown, 2003: 86) อันเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้มีความพยายามสร้างขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมขึ้นมาเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้ในหลายประเทศอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานานกว่า 5 ทศวรรษแล้ว

แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมยังได้พยายามประยุกต์หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนามาใช้เพื่อเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันและสภาพการณ์ปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม แนวคิดพื้นฐานของพุทธศาสนาเพื่อสังคมมี 6 ประการ คือ (1) การมองว่าพุทธศาสนามีความผูกพันกับสังคมอยู่แล้ว (2) การมีปัญญาเห็นแจ้งในธรรมชาติที่อิงอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายในฐานะเป็นพื้นฐานแห่งการสร้างสันติภาพ (3) การปฏิบัติธรรมครอบคลุมทั้งการเจริญสติ การรับใช้สังคม และการอาสาที่จะลดและหยุดยั้งความอยุติธรรมทางสังคมโดยไม่แบ่งฝ่าย (4) พุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นเรื่องของวิถีชีวิตสันติภาพไม่ใช่เพียงการไม่มีสงคราม แต่ต้องมีอยู่ในทุกกิจกรรมในชีวิตประจำวันของเรา (5) คำสอนและการปฏิบัติจะต้องเหมาะสมกับกาลเวลาและสถานที่ (6) เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสามารถเรียนรู้จากสรรพสิ่งได้ (Hunt-Perry and Fine, 2000: 36; พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2548, ออนไลน์)

ทั้งนี้แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมไม่เพียงได้รับความสนใจจากนักคิดหรือนักวิชาการชาวพุทธเท่านั้น แต่นักวิชาการตะวันตกก็ให้ความสนใจศึกษาเรียนรู้ด้วยเช่นเดียวกัน ตัวอย่างนักคิดที่สำคัญคือ คริสโตเฟอร์ เอส. ควีน (Queen, 2000: 1-2) มองว่าแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาสังคม เป็นรูปแบบของศาสนาที่เกิดขึ้นในบริบทแห่งการเข้าไปร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้งในเรื่องสิทธิมนุษยชน ความเป็นธรรมทางสังคม และความเจริญก้าวหน้าทางสังคม จุดร่วมสำคัญอย่างหนึ่งของขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคม ซึ่งปรากฏให้เห็นในทุกนิกาย (ทั้งหินยาน มหายาน และวัชรยาน) คือการถือเอาปัญหาความทุกข์ของชาวโลกเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะทำงานเพื่อสังคม และเข้ามาช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในสังคม

โรเบิร์ต อี. กอสส์ (Goss, 2000: 329) มองว่าพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นขบวนการทางศาสนาที่อยู่เหนือการสังกัดนิกาย โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะตอบสนองปัญหาของโลกทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม เป็นรูปแบบของขบวนการปลดปล่อย

ทางสังคมและการเมือง และการปลดปล่อยทุกข์ของมนุษย์ โดยประยุกต์ใช้หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาสังคม รวมทั้งใช้แนวทางการปฏิบัติกรรมฐาน แนวคิดเมตตา กรุณาเชิงสังคม และการสร้างเครือข่ายระดับรากหญ้า เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในทุกภาคส่วนของสังคมเพื่อให้บรรลุผลการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนในสังคมได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น

ในกรณีของนักคิดและนักวิชาการไทยมีหลายท่านที่ให้ความสนใจกับแนวคิดนี้ ตัวอย่างเช่น พระมหาพุทธนา นรเชฏโฐ (2557: 7) อธิบายว่าพุทธศาสนาเพื่อสังคมหมายถึงแนวคิดและหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่มีรูปแบบ หลักการและกิจกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมโดยมีส่วนร่วมในด้านการปกครอง การแก้ปัญหาสังคม และการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ เช่นเดียวกับที่พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (2548, ออนไลน์) ได้กล่าวอธิบายถึงพระพุทธานุชาเพื่อสังคมไว้ว่าเป็นขบวนการพระพุทธานุชาแนวใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาสังคมยุคใหม่ เพราะพุทธศาสนากับสังคมต้องผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงมีความพยายามจะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เพราะการแก้ปัญหาความทุกข์ของปัจเจกบุคคลและสังคมสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งพระพุทธานุชาเพื่อสังคมหมายถึงขบวนการหรือกลุ่มนักกิจกรรมชาวพุทธที่พยายามนำเอาพระพุทธานุชาเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคม

อย่างไรก็ตามแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมในวงวิชาการปัจจุบันยังคงมีประเด็นที่ถกเถียงโต้แย้งกันในประเด็นเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธานุชา โดยสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1) ทักษะที่มองว่าพระพุทธานุชาขาดมิติทางสังคม ทักษะนี้มองว่าแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นรูปแบบของพุทธศาสนาแนวใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อความพยายามแก้ไขปัญหาของสังคมยุคใหม่ ผู้ที่มีทักษะแนวนี้ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาพระพุทธานุชาเชิงวิชาการในยุคต้นๆ มักจะสรุปว่าหลักคำสอนของพุทธศาสนาขาดมิติทางสังคม คือมุ่งแต่ประโยชน์ของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ ถึงแม้จะมีคำสอนเรื่องสังคมอยู่บ้าง แต่เป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น ข้อวิจารณ์ที่ได้รับการอ้างถึงบ่อยที่สุด คือข้อวิจารณ์ของ บาร์ดเวลล์ แอล. สมิธ (Bardwell L. Smith) ที่มองว่าจุดหมายพื้นฐานดั้งเดิมของพระพุทธานุชาไม่ใช่สังคมที่ยุติธรรม แม้พระโพธิสัตว์ก็ไม่ได้มีหน้าที่ในฐานะผู้ปฏิรูปสังคม หากแต่เป็นผู้ส่งเสริมให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงในแต่ละบุคคลที่อยู่ในสังคมเท่านั้น (Queen, 1996: 17) ริชาร์ด กอมบริช (Gombrich, 1988) ก็มีความเห็นสอดคล้องในทิศทางเดียวกันว่า ภารกิจของพุทธศาสนาคือ การปฏิรูปปัจเจกบุคคลและช่วยให้พวกเขาบรรลุการหลุดพ้นจากสังคมาตลลกาล ไม่ใช่เพื่อ ปฏิรูปสังคม ไม่ได้สนับสนุนการต่อต้านความไม่เสมอภาคทางสังคม เช่นเดียวกับที่ วินสตัน แอล. คิง (Winston L. King) ได้วิจารณ์พุทธศาสนาว่าไม่ตื่นตัวในความยุติธรรมทางสังคม ด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ (1) มุ่งหวังแต่พระนิพพาน เพื่อให้ตนหลุดพ้นจากสังสารวัฏ (2) ไม่ยอมรับแนวคิดในการเรียกร้องความยุติธรรม เพราะเห็นว่าเป็นสาเหตุแห่งการสร้างเวรกรรม และ (3) การเรียกร้องความยุติธรรมเป็นความเชื่อที่ผิด เพราะความยุติธรรมมีอยู่แล้ว ในกฎแห่งกรรม แม้อาจจะตามสนองทั้งในเชิงบวกและลบเข้าไปบ้าง แต่จะต้องตามสนองอย่าง แน่นนอน กฎแห่งกรรมเป็นระบบความยุติธรรมที่สมบูรณ์ ผลของความเชื่อแบบนี้คือ เมื่อ สังคมถูกมองในฐานะเป็นเพียงผลรวมแห่งกรรมของปัจเจกบุคคล การปรับปรุงหรือการปฏิรูป สังคมในวิถีทางแบบเน้นส่วนรวมย่อมไร้ประโยชน์ เพราะสังคมจะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ก็ ด้วยวิถีทางแห่งการแก้ไขปรับปรุงเป็นรายบุคคลไปก่อนที่จะไปกระทบต่อสังคม (Queen, 2000: 25)

ควีน (Queen, 1996; 2000: 11-17) เขียนอธิบายพุทธศาสนาเพื่อสังคมว่าเป็น กระบวนทัศน์แห่งความหลุดพ้นแบบพุทธแนวใหม่ การก่อตั้งนิกายเทียบหินของพระติช นัท ฮันท์ ถือว่าเป็นการแยกตัวเองออกมาจากพุทธศาสนาแบบจารีตของเวียดนามอย่างชัดเจน และเป็นแนวคิดที่แตกต่างจากพุทธศาสนาแบบเดิมๆ อย่างสิ้นเชิง เพราะมุ่งแก้ปัญหาสังคม ทั้งในระดับโครงสร้างและนโยบาย ควีนยังได้เสนอกระบวนทัศน์ทางจริยธรรมของพุทธศาสนา 4 แบบ คือ (1) จริยธรรมแบบศีล (2) จริยธรรมแบบธรรม (3) จริยธรรมแบบทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น และ (4) จริยธรรมเพื่อสังคม จริยธรรมสองแบบแรกเป็นจริยธรรมของพุทธศาสนา ยุคต้น ส่วนจริยธรรมแบบที่ 3 เป็นจริยธรรมของพุทธศาสนา มหายาน และจริยธรรมแบบที่ 4 เป็นจริยธรรมของพุทธศาสนาเพื่อสังคม ซึ่งหมายถึงจริยธรรมที่ไม่ใช่เพียงสักว่าทำประโยชน์ เพื่อผู้อื่น หากแต่เข้าไปมีส่วนร่วมกับการแก้ปัญหาสังคมในทุกๆ ด้าน

กลุ่มนักวิชาการที่มองว่าพระพุทธศาสนาไม่มีมิติทางสังคมส่วนใหญ่จะตีความจาก คำสอนของพุทธศาสนาที่สอนให้สละเรื่องราวทางโลก ออกบวชเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น หรือบรรลุนิพพาน รวมทั้งวิถีชีวิตของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาที่เน้นการปลีกตัวเองอยู่ตามป่า

เขาเพื่อแสวงหาความสงบวิเวก อันเป็นแนวทางที่ไม่สอดคล้องกับวิถีที่มุ่งเน้นการอยู่ร่วมกับสังคม อย่างไรก็ตามแม้ว่าแนวคิดของนักวิชาการเหล่านี้มีส่วนจริงอยู่บ้าง แต่ถ้ามองว่าเป็นแนวคิดในมิติที่แคบ คือมองแต่เพียงว่านิพพานคือเป้าหมายสูงสุดของวิถีปฏิบัติในพุทธศาสนา ซึ่งล้วนเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละบุคคลที่จะต้องเพียรพยายามให้เข้าถึงได้ด้วยตัวเอง โดยละเอียดที่จะมองถึงรากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่แนบแน่นระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส ที่อยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาระหว่างกัน และนำไปสู่การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันในวิถีปฏิบัติต่างๆ ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2549) อันเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมและศาสนาที่มีมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล

2) ทักษะที่มองว่าพระพุทธศาสนามีมิติทางสังคม เป็นทักษะที่มองว่ามิติทางสังคมในพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่มีรากฐานดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพียงแต่ได้มีการปรับรูปแบบเรื่อยมาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ละยุคสมัย ผู้ที่มีทักษะเช่นนี้ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการที่เป็นชาวพุทธ เช่น พระวัลโปละ ราหุล (Walpola Rahula) เป็นพระภิกษุนักวิชาการและนักกิจกรรมสังคมนักชาวลังกา กล่าวว่พระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนฐานของการให้บริการแก่บุคคลอื่น และความเกี่ยวข้องกับสังคมถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีปฏิบัติของพระสงฆ์และเป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนา ที่มีแนวทางต่อต้านความอยุติธรรมทางสังคมต่อต้านพิธีกรรม ประเพณีและการบวงสรวงสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ รวมถึงความพยายามยกเลิกระบบวรรณะและส่งเสริมความเสมอภาคของคนในสังคม หลักฐานในพระไตรปิฎกที่พระราหุลยกขึ้นมาสนับสนุนข้อเสนอของท่าน คือพุทธพจน์ในการส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์...” รวมถึงข้อความในกฎทนต์สูตรที่ว่าด้วยการปราบโจรผู้ร้ายและการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพการงาน และในสังคาลกสูตรที่ว่าด้วยการสร้างความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมตามหลักทศ 6 (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2549; Walpola 1974, 2006: Chapter 8)

นักวิชาการในกลุ่มแนวคิดนี้ที่โดดเด่นอีกท่านหนึ่งคือ อริยรัตน์ (Ariyaratne) เป็นชาวลังกาที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพุทธศาสนา และเป็นแกนนำในการตั้งขบวนการสรรโวทัย (Sarvodaya Movement) ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2501 โดยมีวัตถุประสงค์

ที่จะฟื้นฟูบทบาททางสังคมของพุทธศาสนา และมองว่าการตีความคำสอนทางพุทธศาสนา ไม่ควรจำกัดขอบเขตให้เหลือเพียงมิติทางจิตวิญญาณเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้วพระพุทธเจ้า ทรงมีคำสอนจำนวนมากที่เกี่ยวกับปรัชญาสังคมและความรับผิดชอบต่อสังคม สำหรับ หลักธรรมที่อริยรัตนะมองว่าเป็นมิติทางสังคมของพุทธศาสนา คือ หลักพรหมวิหาร 4 และ สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ขบวนการสรรโวทัยได้แบ่งความตื่นหรือความหลุดพ้นอันเป็นเป้าหมาย ของขบวนการออกเป็น 6 ระดับ คือ ความตื่นระดับบุคคล ความตื่นระดับครอบครัว ความตื่น ระดับหมู่บ้าน/ชุมชน ความตื่นระดับชุมชนเมือง ความตื่นระดับชาติ และความตื่นระดับโลก (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2549) โดยภาพรวมแล้วก็คือความตื่นหรือความหลุดพ้น ของปัจเจกบุคคลและของสังคมต้องดำเนินไปควบคู่กัน ความตื่นของปัจเจกบุคคลก็ขึ้นอยู่กับ ความตื่นของสังคม ในขณะที่เดียวกันความตื่นของสังคมก็ขึ้นอยู่กับความตื่นของปัจเจกบุคคล เช่นเดียวกัน

จากข้อมูลที่กล่าวมา ไม่ว่านักคิดหรือนักวิชาการแต่ละท่านจะมองมิติทางสังคมของ พุทธศาสนาอย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราต้องยอมรับประการหนึ่งคือความซับซ้อนของปัญหาสังคม ในปัจจุบันมีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้ขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมมีความสำคัญขึ้น นักคิด บางท่านอาจหาเหตุผลมาสนับสนุนว่าการทำงานเพื่อสังคมเป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนาที่มี มาแต่ดั้งเดิม หรืออาจจะมีบางท่านโต้แย้งว่าพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นการเพิ่มเติมเนื้อหา ใหม่ๆ เข้ามา อย่างไรก็ตามสิ่งที่เราต้องยอมรับคือปรากฏการณ์ใหม่ๆ ในวงการพุทธศาสนา ยุคนี้แตกต่างจากขบวนการทางสังคมของพุทธศาสนาในอดีต กล่าวคือในอดีตแม้จะปรากฏว่า มีพระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำงานในเชิงสังคม แต่รูปแบบการทำงานมักจะเป็นการทำตามนโยบาย ของรัฐหรืออยู่ภายใต้การกำกับควบคุมของอำนาจรัฐ การทำงานในรูปขององค์กรอิสระที่นำ เอาพุทธศาสนาไปบูรณาการเข้ากับปัญหาสังคม ไม่ว่าจะเป็นการผลักดันนโยบายสาธารณะ การต่อต้านสงคราม การต่อต้านทุนนิยมและบริโภคนิยม เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นขบวนการ พุทธศาสนาที่ปรากฏให้เห็นในสังคมปัจจุบัน (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2549) นอกจากนี้ ขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมยังมีแนวโน้มที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและเงื่อนไขปัญหา สังคมที่ชาวพุทธในแต่ละสังคมประสบ เนื่องจากความคาดหวังและความต้องการของพระสงฆ์ และชาวพุทธในแต่ละสังคมนั้นแตกต่างกัน ดังนั้นแนวทางและกิจกรรมพุทธศาสนาเพื่อ สังคมจึงมีความหลากหลายทั้งในเชิงพื้นที่และประชากร ไม่ได้เป็นแบบแผนเดียวกัน และ

อาจจะไม่สามารถนำแบบแผนการปฏิบัติในสังคมหนึ่งไปใช้ในอีกสังคมหนึ่งได้โดยตรง แต่ละสังคมจะมีวิธีการพัฒนาขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตามบทเรียนในการกระตุ้นและผลักดันขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมในแต่ละสังคมนั้น อาจจะสามารถนำมาประยุกต์หรือปรับใช้ในสังคมอื่นได้บ้าง ซึ่งรวมถึงในกรณีของสังคมไทย

1.2 แนวคิดพุทธศาสนา เพื่อสังคมในสังคมไทย

ในเบื้องต้นนี้หากพิจารณาว่าแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่เป็นพื้นฐานที่สุดคือการนำเสนอหลักธรรมหรือความรู้ความเข้าใจในประเด็นที่สะท้อนมิติทางสังคม ในกรณีของสังคมไทยนั้นแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมในพุทธศาสนาที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด คือแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ เรื่อง “ธัมมิกสังคมนิยม” และแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เรื่อง “ศีลกับเจตนารมณ์ทางสังคม” ซึ่งล้วนเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อนักคิดและวิชาการไทยท่านอื่นๆ สืบมาจนถึงปัจจุบัน (พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2548, ออนไลน์)

1) แนวคิดธัมมิกสังคมนิยม พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาส อินทปัญโญ, 2538) เป็นผู้เสนอแนวคิดนี้ขึ้นมาในขณะที่สังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงวิกฤตทางสังคมและการเมืองอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 โดยท่านได้ให้ความหมายของ “ธัมมิกสังคมนิยม” ว่าหมายถึงสังคมที่ตั้งอยู่บนฐานของธรรมหรือประกอบด้วยธรรม คำว่า “ธรรม” ในที่นี้ใช้หมายถึงธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ ดังข้อความที่ว่า “ธรรมชาติแท้ๆ มีลักษณะสังคมนิยม มีเจตนารมณ์ของสังคมนิยม มันเป็นตัวสังคมนิยม เพราะมันไม่มีอะไรที่อยู่ได้ตามลำพังคนเดียว ตัวเดียว ส่วนเดียว ธาตุเดียว อณูเดียว มันต้องเป็นกลุ่มเป็นก้อนกันไปทั้งนั้น ในหนึ่งอณูก็อยู่อย่างสังคมนิยม” จะเห็นว่าธรรมชาติที่พุทธทาสภิกขุมองว่ามีเจตนารมณ์สังคมนิยม ก็คือระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่ง ตั้งแต่สิ่งที่เล็กที่สุดระดับอณูไปจนถึงสิ่งที่กว้างใหญ่ระดับจักรวาล เจตนารมณ์สังคมนิยมของธรรมชาตินี้เองที่ช่วยคำจูงให้สรรพสิ่งดำรงอยู่ได้ ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ สังคมนิยมเมื่อนำมาใช้ในความหมายทางจริยธรรมจะมีความหมายในแง่ของจิตสำนึกที่เห็นแก่ส่วนรวม โดยท่านได้ยกตัวอย่างอุดมการณ์ของ

พระโพธิสัตว์ที่มุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ว่าเป็นภาพสะท้อนการทำงานตามเจตนารมณ์ สังคมนิยม “อุดมคติของโพธิสัตว์นั้น...ต้องช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละเพื่อผู้อื่น แม้ชีวิตของตัวเองก็ สละได้ นี่ก็เพราะว่าเห็นแก่สังคม ในพุทธศาสนาก็ยอมรับอุดมคติอันนี้ ยอมรับเบื้องเข้าไว้ใน พุทธศาสนา นั่นก็เพราะมีเจตนาของสังคมนิยม” พุทธทาสภิกขุมองว่าธัมมิกสังคมนิยมเป็น ระบบที่สร้างขึ้นเพื่อผูกพันให้สังคมอยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่นตามเจตนารมณ์ของธรรม จึงกล่าว ได้ว่าแนวคิดธัมมิกสังคมนิยมที่พุทธทาสภิกขุนำเสนอ ตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดเรื่องธรรมหรือ กฎธรรมชาติ (อิทัปปัจจยตา) ซึ่งล้วนมีเจตนารมณ์เชิงสังคมอยู่ (ธัมมิกสังคมนิยม) เหตุที่ท่าน มองอย่างนี้เพราะสรรพสิ่งล้วนดำรงอยู่โดยการอิงอาศัยกันตามกฎอิทัปปัจจยตา ไม่มีสิ่งใดเลย ที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวเป็นอิสระ การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือยึดถือ ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ถือว่าดำเนินไปตามเจตนารมณ์สังคมนิยมของธรรมชาติ ดังนั้นการที่พระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยขึ้นมาก็ดี การตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมาก็ดี หรือสอนให้ ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยเมตตาธรรมก็ดี ล้วนแต่ทรงดำเนินเจตนารมณ์เชิงสังคมนิยมทั้งสิ้น วิถีของ พุทธศาสนาจึงดำเนินไปในแนวทางของพุทธศาสนาเพื่อสังคม

2) แนวคิดศิลปะกับเจตนารมณ์ทางสังคม ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้คือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (พระธรรมปิฎก, 2539; พระพรหมคุณาภรณ์, 2559ก) ซึ่งเป็นพระสงฆ์ อีกรูปหนึ่งที่พยายามจะฟื้นฟูมิติทางสังคมของพุทธศาสนาให้กลับคืนมาใหม่ เพราะเป็นสิ่งที่ ถูกมองข้ามไป โดยเฉพาะเรื่องศิลปะหรือวินัยที่เน้นเรื่องของความดีงามส่วนบุคคลเป็นสำคัญ โดย มองว่าสังคมที่ดีเกิดจากการมีปัจเจกชนที่ดีหลายคนมาอยู่ร่วมกัน ส่วนมิติของศิลปะในด้านการ จัดวางระบบหรือโครงสร้างทางสังคมเพื่อให้สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการพัฒนาคนและพัฒนา สังคมแทบจะไม่มีการกล่าวถึงเลยในสังคมไทย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้ให้ความสำคัญ ต่อเรื่องนี้มาก โดยมองว่าหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่สะท้อนมิติทางสังคมได้อย่างเด่นชัด ที่สุดคือศิลปะ เพราะศิลปะเป็นระบบการควบคุมชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกและการปฏิบัติ ของบุคคลและสังคม เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ความสัมพันธ์ กับสภาพแวดล้อม การดำเนินกิจการต่างๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และ สิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น และแก่ความผาสุกแห่ง สมาชิกทั้งปวงเพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มอง ว่าถ้าเราไม่เข้าใจเจตนารมณ์ของศิลปะในทางสังคมแล้ว ไม่เพียงเจตนารมณ์นั้นจะไม่ขยายกว้าง

ออกไปสู่การปฏิบัติในสังคมคฤหัสถ์เท่านั้น แม้แต่เจตนารมณ์ส่วนที่มีอยู่แล้วในวินัยของสงฆ์เองก็จะเลื่อนราง เหลืออยู่เพียงในสภาพของพิธีกรรมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การที่จะฟื้นฟูศีลหรือวินัยไม่ควรเน้นแต่เพียงความเคร่งครัดด้านรูปแบบ แต่ควรจะรักษาเจตนารมณ์ทางสังคมของศีลหรือวินัยของสงฆ์ให้คงอยู่ และควรขยายเจตนารมณ์ทางสังคมของศีลให้กว้างออกไปสู่การปฏิบัติในสังคมของคฤหัสถ์ด้วย โดยกำหนดบริบทของศีลและวินัยให้สอดคล้องกับระบบชีวิตและระเบียบสังคมแบบพุทธของฆราวาสอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของสังคมในแต่ละยุคสมัย

3) แนวคิดสังคมคือโครงสร้างของศีลธรรม ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้คือ ประเวศ วะสี (2542) ซึ่งได้รับอิทธิพลทั้งจากแนวคิดของพุทธทาสภิกขุและสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) โดยมองว่าศีลธรรมเหมือนกับสถาบันทางสังคมอื่นๆ คือต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ (1) ส่วนที่เป็นโครงสร้าง และ (2) ส่วนที่เป็นเครื่องตกแต่ง ส่วนที่เป็นโครงสร้างก็คือสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน และส่วนที่เป็นเครื่องตกแต่ง ได้แก่หลักศีลธรรมหรือหลักคำสอนทางศาสนาที่เรานำมาอบรมสั่งสอนกัน ส่วนที่ถือว่าสำคัญที่สุดคือส่วนที่เป็นโครงสร้าง เพราะเป็นหลักคำประกันหรือเป็นฐานรองรับศีลธรรม ถ้าส่วนที่เป็นโครงสร้างนี้ล่มสลายเสียแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะปลูกฝังศีลธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมได้ ศีลธรรมก็เหมือนกับสิ่งตกแต่งอาคารซึ่งช่วยให้น่าอยู่มากขึ้น สวยงามมากขึ้น มีประโยชน์มากขึ้น ประเวศได้ตั้งคำถามว่า “...เราเป็นเมืองพุทธ แล้วทำไมไม่มีความเสื่อมมากมาย ...ทำไมสังคมไทยไม่ประสบความสำเร็จในการปลูกฝังศีลธรรม ทั้งที่เรามีพระสงฆ์มากมาย และมีการสมาทานศีล 5 อยู่เป็นประจำ ...ทั้งที่หลักคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นของดี แต่ทำไมถึงไม่มีพลังในการเข้าไปแก้ปัญหาสังคม” การที่จะตอบปัญหาเหล่านี้ได้ ประเวศเสนอให้วิเคราะห์ปัญหาระดับโครงสร้างหรือระดับสังคม แทนที่จะมองว่าเป็นความชั่วหรือความไม่ดีส่วนบุคคล ทุกประเด็นปัญหาต้องการทำความเข้าใจเรื่องทางสังคม ชาวพุทธมักจะไม่ค่อยสนใจประเด็นนี้ แต่จะสนใจเรื่องปัจเจกบุคคล พุทธศาสนาจึงไม่มีพลังที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหา เพราะพระสงฆ์ไม่ได้สนใจทำความเข้าใจเรื่องมิติทางสังคม เอาเฉพาะตัวเองคนเดียวว่าทำอย่างไรจึงจะหมดกิเลส เมื่อสังคมเสื่อมเลยกระทบหมดทุกคน คำตอบสำหรับการฟื้นฟูศีลธรรมในสังคมไทยตามทัศนะของประเวศ จึงไม่ใช่การมุ่งทำให้แต่ละคนเป็นคนดีแล้วสังคมทั้งหมดจะดีขึ้นเอง หากแต่อยู่ที่ว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้โครงสร้างของสังคมเข้มแข็งจนสามารถเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมได้

บนรากฐานของโครงสร้างสังคมที่เข้มแข็งนี้เองจึงจะสามารถปลูกฝังศีลธรรมได้ง่าย และในบางสังคมศีลธรรมก็สามารถเกิดขึ้นได้เองโดยอาศัยโครงสร้างทางสังคมเป็นตัวหล่อหลอมในรูปแบบของวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิต

4) แนวคิดกรรมเชิงสังคม ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้คือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) ที่มองว่าพุทธศาสนาไม่ได้ขาดมิติทางสังคมแต่อย่างใด หากแต่พุทธศาสนาที่เรานับถือกันในสังคมไทยเน้นหนักในมิติเชิงปัจเจกบุคคลเพียงด้านเดียว เช่นเวลาที่เรารออธิบายถึงคนที่กำลังอยู่ในภาวะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลง เรามักจะมองเพียงแค่ว่าเป็นเรื่องกรรมส่วนบุคคล โดยไม่สนใจในระดับโครงสร้างหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมว่ามีความบกพร่องอย่างไร หากพิจารณาในอดีตพบว่าศาสนาผีรับหน้าที่รักษาภูมิจากภัยทางสังคมอยู่แล้ว เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยจึงให้ความสำคัญแก่การพัฒนาจิตใจของบุคคลมากกว่า ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาไทยจึงมักถูกโจมตีเสมอว่า ไม่ค่อยมีมิติทางสังคมในคำสอน แต่ที่จริงแล้วพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ขาดมิติทางสังคมแต่อย่างใด เพียงแต่ถูกละเลยไป โดยมีหลักกรรมหลายประการที่นิธิเห็นว่าควรมีคำอธิบายเชิงมิติทางสังคมด้วยจึงจะสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ อาทิ หลักคำสอนเรื่องกรรมซึ่งนิธิให้ความเห็นว่า “คนไทยมักมองกรรมเป็นเรื่องของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว บุคคลทำกรรมดีมาน้อยจึงเกิดมาจน... อย่างไรก็ตามถ้ามองว่ากรรมยังมีอีกมิติหนึ่งคือกรรมของสังคมซึ่งเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าส่วนหนึ่งของความจนนั้นมีสาเหตุมาจากสังคมเอง เช่น เขาทำไร่ทำนาเขาอยู่ดีๆ ก็ไปอพยพเขาขึ้นไปอยู่บนยอดเขาแห้งแล้ง เพื่อจะเอาที่ดินของเขาไปทำเขื่อน ก็กลายเป็นคนจนรากลือต้อยบนเขา ก็เห็นได้อยู่ชัดๆ ว่ากรรมที่ทำให้เขาจนนั้นเป็นกรรมของสังคมแน่” นิธิมองว่าการอธิบายหลักกรรมทางพุทธศาสนาโดยให้ความสำคัญต่อมิติทางสังคม นอกเหนือจากมิติทางจิตวิญญาณและการประพฤติปฏิบัติส่วนบุคคล จะช่วยให้พุทธศาสนามีพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคม แทนที่จะสรุปอย่างสั้นๆ ว่าปัญหาทั้งหลายในโลกนี้เกิดจากความโลภ ความโกรธ ความหลงของบุคคล ซึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้ชาวพุทธไม่ใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุปัจจัยต่างๆ อย่างทั่วถึงการคำนึงถึงปัจจัยทางสังคมยังช่วยให้การส่งเสริมศีลธรรมในสังคมเป็นไปอย่างได้ผล เพราะเมื่อตระหนักว่าศีลธรรมนั้นไม่ใช่เรื่องของปัจเจกบุคคลอย่างเดียว แต่ยังมีปัจจัยทางสังคมมาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นเมื่อต้องการส่งเสริมให้ผู้คนมีศีลธรรม ก็ไม่ควรจะพร่ำสอนให้ทุกคนทำดีเท่านั้น แต่ยังต้องพยายามสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมทางสังคมให้เอื้อต่อการมีศีลธรรม พร้อมกันนั้นก็ส่งเสริมให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมให้มีสภาพแวดล้อมที่ดีด้วย มิใช่ทำแต่ความดีเฉพาะตัวเท่านั้น

5) แนวคิดประชาสังคมเชิงพุทธ ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้ คือ พระไพศาล วิสาโล (2546) คำว่า ประชาสังคม (civil society) ตามทัศนะของพระไพศาล คือสังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสูงในกิจการสาธารณะระดับต่างๆ คือตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับประเทศ โดยมีการรวมตัวหรือกระทำผ่านองค์กรต่างๆ ด้วยความสมัครใจอย่างเป็นอิสระจากรัฐและทุน อีกนัยหนึ่งยังหมายรวมถึงเครือข่ายองค์กรประชาชนที่มีกิจกรรมเชิงสาธารณะ โดยแยกต่างหากจากกิจกรรมที่รัฐเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสถาบันของรัฐและไม่ใช้กิจกรรมในระบบตลาด ตามทัศนะของพระไพศาล พุทธศาสนามีหลักธรรมหลายประการที่สอดคล้องกับแนวคิดประชาสังคมในนัยของ “คุณธรรมพลเมือง” เช่น การมีวินัยในตนเอง การเห็นแก่ส่วนรวม ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และการให้อภัย ซึ่งมีหลักธรรมหลายหมวดมาเกี่ยวข้อง เช่น สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 ขรവാสาธรรม 4 บุญกิริยาวัตถุ 10 เป็นต้น นอกจากนั้นพระไพศาลเสนอให้รื้อฟื้นหลักธรรมหลายอย่างที่มีมิติทางสังคมอยู่แล้วแต่ถูกมองข้ามไป รวมทั้งขยายแนวคิดเดิมให้มีความหมายกว้างขึ้น เช่น อุเบกขา เป็นธรรมที่เข้าใจคลาดเคลื่อนหรือไม่ครบถ้วน คือเข้าใจว่าหมายถึงการวางใจเป็นกลางเท่านั้น แต่ที่จริงอุเบกขามีได้หมายความว่าวางใจเป็นกลางเฉยๆ หากแต่เป็นการวางใจเป็นกลางที่มีจุดหมายเพื่อไม่ให้ละเมิดธรรม ทั้งนี้เพราะถ้าปราศจากอุเบกขาแล้ว ความเมตตาและกรุณาที่มีต่อตัวบุคคลอาจทำให้เลยเถิดจนเป็นผลเสียต่อธรรมได้ เช่น ช่วยเพื่อนโดยการโกงหรือทุจริตเพื่อเอาเงินส่วนรวมไปให้เขา พุทธศาสนาเน้นอุเบกขาในกรณีดังกล่าวเพื่อเป็นการป้องกันส่วนรวมมิให้เสียหาย เห็นได้ชัดว่าอุเบกขานั้นเป็นธรรมที่เน้นหลักการของส่วนรวม มิใช่คำนึงแต่หน้าที่หรือคุณธรรมต่อตัวบุคคลเท่านั้น แม้แต่คำว่า “บุญ” ซึ่งเป็นเรื่องที่คนไทยคุ้นเคยกันดีแต่เข้าใจคลาดเคลื่อน บุญในความหมายที่แท้ต้องครอบคลุมในเรื่องของการช่วยเหลือผู้อื่นหรือส่วนรวมและการขัดเกลาตนเองด้วย เป็นหลักการที่ควรจะฟื้นฟูอย่างจริงจัง เพราะส่งเสริมจริยธรรมทางสังคมโดยตรง ทั้งยังสอดคล้องกับหลักการประชาสังคมด้วย โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง “คุณธรรมพลเมือง” ที่จะเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกับทุกคนในสังคมบนพื้นฐานการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า แม้จะมีนักคิดและนักวิชาการในสังคมไทยที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพุทธศาสนาอย่างหลากหลาย แต่แนวคิดที่ได้รับการยอมรับมากมี 2 แนวคิดหลัก คือ แนวคิดธัมมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองว่าธรรมหรือกฎธรรมชาตินี้มีเจตนารมณ์ทางสังคม เพราะควบคุมสรรพสิ่งให้เป็นไปอย่างมีระเบียบ

แบบแผน และดำเนินไปแบบพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นวิถีชีวิตแบบเน้นความสำคัญของสังคมจึงถือว่าดำเนินตามเจตนารมณ์ของธรรมชาติ อีกแนวคิดหนึ่งคือแนวคิดศีลกับเจตนารมณ์ทางสังคมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองศีลหรือวินัยในมิติที่ครอบคลุมทั้งเรื่องความประพฤติดีงามส่วนบุคคล และการจัดวางระเบียบโครงสร้างและการจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม สำหรับแนวคิดอื่นๆ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทั้งสองนี้ อย่างไรก็ตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุและสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มีจุดเน้นในเรื่องเจตนารมณ์ทางสังคมของพุทธศาสนาแตกต่างกัน คือ ท่านพุทธทาสภิกขุเน้นที่ธรรมหรือธรรมชาติว่ามีเจตนารมณ์ทางสังคม โดยมองว่าวินัยเป็นบัพผัญญุตีสอดคล้องกับเจตนารมณ์ทางสังคม เพราะเจตนารมณ์ของธรรมกำหนดให้ต้องบัญญัติไว้อย่างนั้น ส่วนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มองว่าศีลหรือวินัยมีเจตนารมณ์ทางสังคม โดยไม่ได้ยืนยันว่าธรรมมีเจตนารมณ์ทางสังคมหรือไม่ เพียงแต่การบัญญัติวินัยที่ดีต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม เกิดจากความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องในธรรม จึงจะสามารถมาจัดวางระบบเพื่อให้มนุษย์ได้ประโยชน์จากธรรมนั้น และสามารถปฏิบัติได้ ดังนั้นจุดหมายของวินัยจึงเป็นการจัดวางระเบียบแบบแผนทั้งหมดเพื่อช่วยให้มนุษย์เข้าถึงและได้รับประโยชน์จากธรรมนั่นเอง ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ไม่ได้ยืนยันว่าเพราะธรรมหรือกฎธรรมชาติดำเนินการตามสังคมบังคับอยู่จึงต้องบัญญัติวินัยให้มีเจตนารมณ์ตามนั้น แต่การบัญญัติวินัยให้มีเจตนารมณ์ทางสังคมจะเป็นเงื่อนไขสภาพแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลให้คนในสังคมได้พัฒนาตนให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติได้ถูกต้องและเหมาะสม ได้ประโยชน์จากธรรมในเชิงการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม ดังนั้นความเข้าใจแนวคิดในมิติพุทธศาสนาเพื่อสังคมนั้น จะต้องให้ความสำคัญกับวิถีคิดและวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาในเชิงโครงสร้างสังคมควบคู่ไปกับปัจเจกบุคคล ไม่ใช่เน้นที่นัยของการสร้างคนดีในเชิงปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียว เพราะปัจเจกบุคคลนั้นต้องอยู่ร่วมกันและสัมพันธ์กันภายใต้โครงสร้างของสังคม รวมถึงควรจะทำให้ความเข้าใจหลักธรรมของพุทธศาสนาในบริบทที่จะสามารถอธิบายหรือตอบประเด็นปัญหาทางสังคมที่พบเห็นหรือที่เกิดขึ้นได้ เพื่อค้นหาแนวทางที่เหมาะสมภายใต้โครงสร้างบทบาททางสังคมและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในเชิงการสนับสนุนและเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการไทยอีกหลายท่านทั้งที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาสได้พยายามศึกษาแนวคิดที่สะท้อนถึงหลักการพุทธศาสนาเพื่อสังคมจากหลักการในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา และการศึกษาวิจัยที่เน้นการประยุกต์หลักธรรมเพื่อการพัฒนาสังคม โดยมีผลการศึกษาวิจัยที่น่าสนใจ ดังนี้

อดิศักดิ์ ทองบุญ (2547) ได้ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์มหัศจรรย์ในกฎพันตสูตร” พบว่าในพระสูตรปรากฏแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยแนวคิดทางสังคมที่เด่นชัดคือการที่พระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนแนวความคิดเรื่องการบูชาัญจากเดิมที่เชื่อว่าจะได้อานิสงส์มากต้องฆ่าสัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อเอาใจต่อเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มาเป็นการบูชาัญโดยไม่ฆ่าสัตว์ แต่ให้ใช้การถวายเนยใส น้ำมัน เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยแทน โดยไม่จำเป็นต้องถวายครั้งละจำนวนมาก ให้ถวายในจำนวนน้อยได้แต่ถวายเป็นประจำ อันเป็นการเปลี่ยนความเชื่อในเรื่องการบูชาัญ แนวคิดทางเศรษฐกิจได้นำเสนอแนวทางแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายหรือปัญหาอาชญากรรมในสังคม จากเดิมที่ใช้ความรุนแรงด้วยการประหาร จองจำ หรือเนรเทศ มาเป็นการแก้ปัญหาที่สาเหตุของปัญหาด้วยการใช้หลักการพัฒนาเศรษฐกิจขั้นมูลฐาน คือ การบำรุงและส่งเสริมการปลูกพืชผลของเกษตรกร การบำรุงและส่งเสริมการทำธุรกิจของพ่อค้า และการบำรุงและส่งเสริมการทำงานของข้าราชการ ซึ่งช่วยให้สามารถเสริมศักยภาพทางเศรษฐกิจและลดปัญหาโจรผู้ร้ายและอาชญากรรม ส่วนแนวคิดทางการเมืองการปกครองมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากระบอบราชาธิปไตยที่เน้นความเป็นใหญ่ของพระราชอำนาจและอำนาจทางทหาร มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่เน้นการใช้ธรรมหรือความถูกต้องเป็นหลักในการบริหารการปกครอง ผู้ปกครองรับฟังคำแนะนำจากข้าราชการผู้ทรงความรู้และคุณธรรม ไม่แสวงหาผลประโยชน์และเครื่องบรรณาการจากเมืองขึ้นหรือประเทศราช มีการปกครองโดยใช้ธรรมเป็นหลัก

พระมหาโสภณ วิจิตตธัมโม (2553) ได้ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพราหมณ์สังยุต พบว่าหลักธรรมในพราหมณ์สังยุตมี 3 หมวด คือหลักธรรมสำหรับบรรพชิต หลักธรรมสำหรับฆราวาส และหลักธรรมอื่นๆ ที่ว่าด้วยหลักการปฏิบัติต่อคนในสังคมเดียวกัน หลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้ คือ หลักธรรมสำหรับบรรพชิตสามารถนำหลักไตรสิกขาและหลักการปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นด้วยหลักการของการสงเคราะห์เอื้ออารีต่อกัน หลักธรรมสำหรับฆราวาสสามารถใช้ฆราวาสธรรม 4 ประการ

สำหรับบิดามารดาใช้พรหมวิหารธรรม สำหรับบุตรธิดาใช้คารวธรรมและหลักกัตถัญญกตเวที สำหรับอุบาสกอุบาสิกาใช้หลักคุณสมบัติของอุบาสกอุบาสิกา 3 ประการ ได้แก่ เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว และเลิกทำบุญอย่างถูกต้อง ไม่ทำบุญด้วยจิตที่ประกอบด้วยกิเลส และหลักธรรมสำคัญอื่นๆ ถ้าเป็นผู้ปกครองควรใช้สังคหัตถุธรรม ส่วนผู้ได้ปกครองควรทำตนเป็นพลเมืองที่ดีด้วยการทำหน้าที่ของตน เคารพกฎหมาย และให้ความร่วมมือกับบ้านเมืองตามสมควร หลักธรรมดังกล่าวเหล่านี้ล้วนมีผลเกื้อกูลให้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันภายใต้ บทบาทและความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเหมาะสม และเอื้อให้เกิดสังคมที่สงบสุข ไม่มีการเอาเปรียบหรือเบียดเบียนกันและกัน

พระทวิป กัลยาณธัมโม (2554) ได้ศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สรุปได้ว่าหลักธรรมสำหรับการดำรงชีวิตของผู้มีกัลยาณธรรมประกอบด้วยหลักธรรม 2 ส่วน คือ (1) หลักธรรมที่เกี่ยวกับการครองตน ได้แก่ ไตรสิกขา อริยสัจ 4 เบญจศีล-เบญจธรรม และสัปปริสธรรม 7 (2) หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม ได้แก่ ธรรมอันทำให้งาม 2 อย่าง คือ ขันติและโสรัจจะ สังคหัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 อปริยานิยธรรม 7 ส่วนการประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในสังคมนั้น สามารถนำไปใช้ได้ทั้งในด้านการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคลและครอบครัว เช่น ด้วยการที่เป็นผู้มีความศรัทธาเชื่อมั่นในความดี การมีเมตตากรุณา การปฏิบัติหน้าที่ตามความสัมพันธ์ในทิส 6 เป็นต้น ผลการศึกษาวิเคราะห์สะท้อนให้เห็นภาพประการหนึ่งคือ หลักธรรมในมิติของพุทธศาสนาเพื่อสังคมควรจะต้องมองควบคู่กันไปทั้งหลักธรรมที่เกี่ยวกับการครองตนของปัจเจกบุคคล และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการพัฒนาสังคม เพื่อให้สังคมมีระบบความสัมพันธ์และมีระบบโครงสร้างสังคมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเอื้อประโยชน์ต่อส่วนรวม

พระมหาพุทธนา นรเชฏฐ (2557) ได้ศึกษาแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจักกวัตติสูตร ซึ่งมีอยู่ 2 ส่วน คือ (1) ส่วนที่เป็นระบบสังฆะ คือพระสงฆ์แต่ละรูปได้รับการพัฒนาให้เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ที่มีคุณภาพ มีความพร้อมในการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของสังคมนั้นส่วนรวม (2) ส่วนที่เป็นหลักการปกครอง (จักรวรรดิวัตร) ด้วยการเน้นระบบการปกครองที่ประกอบด้วยธรรม ด้วยความถูกต้อง 12 ประการ โดยมีเงื่อนไขความเจริญ 3 ประการ คือ ผู้ปกครอง หลักการปกครอง และการสนับสนุนจากเหล่าเสนาอำมาตย์ ส่วนเงื่อนไขแห่งความเสื่อมมี 2 ประการ คือพระเจ้าจักรพรรดิทรงละเลยจักรวรรดิวัตร และการละเมิดศีล 5 ของ

ประชาชนทั้งหลาย สำหรับสิ่งที่เป็นอุปสรรคขัดข้องต่อกระบวนการแก้ไขปัญหาสังคมมีอยู่ 3 ประการ คือ (1) การขาดคณะทำงานช่วยกันกรองปัญหาต่างๆ ร่วมกับพระเจ้าจักรพรรดิ (2) การตั้งสมมติฐานต่อสาเหตุของปัญหาที่ผิด (3) การแก้ปัญหาด้วยการผ่อนปรนหรือด้วยความรุนแรงมากเกินไป ส่งผลให้การแก้ปัญหาด้วยวิธีการอย่างหนึ่งกลับกลายเป็นสาเหตุของปัญหาอื่นที่ตามมาในขณะเดียวกันด้วย

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2557) ได้ศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนากับการประยุกต์ เพื่อทำความเข้าใจหลักการรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) พบว่ากิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม ที่องค์กรธุรกิจได้พยายามผลักดันเพื่อให้เกิดแนวปฏิบัติที่ส่งเสริมให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความเป็นมิตรกันมากขึ้น ทั้งนี้องค์กรภาคธุรกิจได้หันมาศึกษาและกำหนดแนวทางการทำงานที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อมและคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมขึ้นสอดคล้องกับหลักการพระพุทธศาสนา คือ หลักสาราณียธรรม 6 ประการ ได้แก่ 1) กายกรรม 2) วจีกรรม 3) มโนกรรม 4) สาธารณโภคี 5) สีลสามัญญุตตา 6) ทิฏฐิสามัญญุตตา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าหลักการพระพุทธศาสนาสามารถมาประยุกต์กับการทำงานธุรกิจเพื่อสังคมในสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรธุรกิจเห็นถึงประโยชน์และความสุขของบุคคลและสังคมโดยการพึ่งพาอาศัยดูแลแบ่งปัน รวมทั้งวิเคราะห์ผลกระทบจากการดำเนินการที่จะเกิดต่อสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม

ภานุทัต ยอดแก้ว (2560) ได้ศึกษาความเป็นสมัยใหม่ของพระพุทธศาสนาไทยในมิติของพุทธศาสนาเพื่อสังคม ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาพุทธศาสนาเพื่อสังคมในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของความหลากหลายแห่งความเป็นสมัยใหม่ของพระพุทธศาสนาว่าหมายถึงอะไร ผู้วิจัยได้สำรวจงานเขียนทางพุทธศาสนาจำนวนมากในระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา เพื่อค้นหาว่าพระสงฆ์มีแนวคิดในเชิงสนับสนุนหรือตอบโต้กับกระแสภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์อย่างไร พระสงฆ์ได้ตีความพระไตรปิฎก และได้ใช้แนวคิดทางพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกเพื่อหาคำตอบให้แก่ปัญหาสังคมและวิกฤตทางการเมืองอย่างไร เนื่องจากประเทศไทยไม่เคยประสบกับปัญหาวิกฤตจากการต้องตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก ดังเช่นที่สังคมพุทธในหลายประเทศเคยเผชิญมาก่อน นักวิชาการทางพุทธศาสนาและพระสงฆ์หลายรูปของไทยจึงพร้อมต้อนรับแนวคิดตะวันตก แต่ขณะเดียวกันก็มีพระสงฆ์นักวิชาการจำนวนหนึ่งที่ได้สร้างวาทกรรมทางภูมิปัญญาที่อธิบายเกี่ยวกับพุทธศาสนาเพื่อสังคมในเชิงโต้แย้งกับคำอธิบายของนักวิชาการตะวันตก โดยวิพากษ์จุดอ่อนของแนวคิดสมัยใหม่เหล่านั้น และนำเสนอ

แก่นคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อความเข้าใจในแนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคม ซึ่งมีความชัดเจนมากขึ้นเมื่อสังคมไทยต้องเผชิญกับความล้มเหลวของสถาบันต่างๆ ในการพัฒนาสังคม รวมถึงการรุกรานของการเผยแพร่คำสอนของศาสนาอื่น อันเป็นการกระตุ้นให้นักวิชาการทางพุทธศาสนาของไทยต้องหันมาทบทวนและให้ความสำคัญกับแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม เพื่อให้เป็นแนวทางในการแข่งขันกับแนวคิดสมัยใหม่ของโลกตะวันตกและเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมไทยต่อไป

การศึกษานี้พิจารณาว่าพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่เกิดจากจิตสำนึกของชาวพุทธเองที่ตระหนักว่าพุทธศาสนาไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว แยกแยกจากสังคม หรืออยู่เหนือสังคม หากแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม ได้รับความอุปถัมภ์ให้อยู่รอดได้จากสังคม และมีส่วนสนับสนุนให้สังคมอยู่รอดได้เช่นเดียวกัน แนวคิดนี้มีความชัดเจนในสังคมไทยเมื่อการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมได้ก่อให้เกิดปัญหาที่ตามมาอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความยากจน ปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม หรือปัญหาการล่มสลายของระบบครอบครัว ชุมชน และสังคม ด้วยปัจจัยเหล่านี้ นักวิชาการทางพุทธศาสนา กลุ่มหนึ่งมองว่าวิกฤตเหล่านี้เกิดจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นแต่เรื่องเศรษฐกิจโดยละเลยมิติทางสังคม ศาสนา และวัฒนธรรม จึงได้เสนอแนวคิดในการฟื้นคืนบทบาททางสังคมของพระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมไทยปัจจุบัน แต่ประเด็นที่ต้องพิจารณาในบริบทนี้คือควรจะตีความพุทธธรรมเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาสังคมในปัจจุบันอย่างไร การศึกษานี้ให้ความสำคัญใน 2 ประเด็น คือ อุดมการณ์ทางสังคมที่ปรากฏในหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา และการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาสังคมที่จัดทำขึ้นโดยพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน

ทั้งนี้การวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาในบริบทของพุทธศาสนาเพื่อสังคมมิใช่เพียงแค่การที่วัดและพระสงฆ์มีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาที่พยายามทำเพื่อสังคม เพราะหลายวัดอาจทำตามกันโดยมองความสำเร็จของกิจกรรมการพัฒนาเป็นที่ตั้ง ดังนั้นการพิจารณาอุดมการณ์ทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาเหล่านั้นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งกว่า การตีความหลักธรรมคำสอนให้กว้างขึ้นในประเด็นทางสังคม ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้พุทธศาสนาสามารถสื่อสารได้กับสังคมยุคใหม่ โดยเฉพาะการสนองความต้องการของสังคมในวงกว้าง โดยที่พระสงฆ์ในกลุ่มนี้เชื่อว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้สอน

ให้พระสงฆ์ละทิ้งสังคมาเพื่อการบรรลุนิพพานแต่เพียงลำพังดังเช่นที่อุกวิพากษ์วิจารณ์ แต่ทรงเน้นให้พระสงฆ์ช่วยเหลือและทำประโยชน์ให้แก่สังคม ดังเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงเตือนให้สาวกที่ทรงส่งไปเผยแผ่ศาสนาให้เดินทางไปสถานที่ต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชนเป็นสำคัญ การที่พระพุทธศาสนาเน้นการปฏิบัติกัมมัฏฐาน อาจทำให้คนเข้าใจผิดว่าพระพุทธศาสนาไม่สนใจสังคม และพระสงฆ์ไม่ทำอะไรนอกจากนั่งหลับตาภาวนาไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาการปฏิบัติกัมมัฏฐานเป็นวิธีการหนึ่งที่จะขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสตัณหาที่เป็นพื้นฐานของความเห็นแก่ตัว เมื่อจิตใจปราศจากความเห็นแก่ตัวแล้ว พระสงฆ์ก็จะสามารถช่วยเหลือสังคมได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ การช่วยเหลือสังคมด้วยวิธีนี้จะยังประโยชน์ให้แก่สังคมมากกว่าวิธีอื่น เพราะเป็นการทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริง พุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงไม่ควรถูกพิจารณาแค่ในมิติของกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาที่พระสงฆ์ต้องการทำให้แก่สังคม แต่ต้องพิจารณามิติของอุดมการณ์ทางสังคมที่มักจะเน้นถึงความเท่าเทียมกันทางสังคม หรือความยุติธรรมทางสังคม

โดยนัยนี้พุทธศาสนาเพื่อสังคมพยายามตีความหลักธรรมคำสอนเพื่ออธิบายปรากฏการณ์สังคมในเชิงการดับทุกข์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม เพื่อให้เกิดการพัฒนาและปรับตัวขององค์กรทางพุทธศาสนา แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงสะท้อนถึงความเป็นสมัยใหม่ของพระพุทธศาสนา (Buddhist modernism) ซึ่งเป็นผลมาจากเหตุปัจจัยที่สำคัญคือ ความล้มเหลวของระบบสังคมไทยในการเผชิญหน้ากับลัทธิบริโภคนิยมและทุนนิยมที่มีรากเหง้าอิงอยู่กับการแสวงหาความสุขของปัจเจกชนนิยม พุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงเป็นขบวนการทางสังคมที่กระตุ้นให้ประชาชนหันกลับมาคิดว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมมีความเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทยและสังคมไทยจริงหรือ ระบบการศึกษาที่สอนคนให้ฉลาดเพื่อแสวงประโยชน์จากสังคมมากกว่าคิดสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมเป็นเรื่องที่ถูกต้องแล้วหรือ การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแม้จะสร้างความเจริญให้เกิดขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำลายธรรมชาติและต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของสังคมไทยอย่างรวดเร็ว ระบบทุนนิยมสร้างความสุขพอๆ กับสร้างความทุกข์ยากและความเหลื่อมล้ำทางสังคม การปรากฏขึ้นของพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงเป็นความพยายามช่วยประชาชนที่กำลังประสบกับปัญหาอันเนื่องจากการบริหารและการพัฒนาประเทศในระบบทุนนิยมตามแบบอย่างสังคมตะวันตก

บทที่ 2

แนวคิดบทบาทางด้าน สังคหระ ของพระสงฆ์

คำว่า “บทบาท” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 602) ได้ให้ความหมายโดยปริยายว่า เป็นการทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู เป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำตามบทบาทหน้าที่ที่สังคมคาดหวังไว้สำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพหรือตำแหน่งต่างๆ ว่าควรจะต้องปฏิบัติอย่างไร หรือมีหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างไร พระสงฆ์เองก็เช่นเดียวกันต้องมีบทบาททั้งด้านศาสนาและด้านสังคม การศึกษานี้ได้พิจารณาบทบาทของพระสงฆ์ในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ 5 ลักษณะคือ (1) บทบาทที่สังคมกำหนด คือบทบาทที่พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสถาบันสงฆ์ต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบเช่นไร ภายใต้พระธรรมวินัยและระเบียบกฎเกณฑ์ที่คณะสงฆ์กำหนด (2) บทบาทที่คนในสังคมคาดหวัง คือแบบแผนพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่ผู้อื่น ทั้งที่เป็นพระสงฆ์ด้วยกันและพุทธศาสนิกชน คาดหวังว่าควรจะต้องปฏิบัติอย่างไร (3) บทบาทตามความคิดของพระสงฆ์ คือแบบแผนพฤติกรรมที่พระสงฆ์ผู้อยู่ในสถานะหรือตำแหน่ง

ต่างๆ คิดและเชื่อว่าเป็นบทบาทของสถานะหรือตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ (4) บทบาทที่พระสงฆ์ปฏิบัติ คือพฤติกรรมที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติหรือแสดงออกมาจริงในสถานะหรือตำแหน่งหนึ่งของสังฆม และ (5) บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ คือแบบแผนพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติตามบทบาทของพระสงฆ์ในสถานะหรือตำแหน่งหนึ่งๆ ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์จึงอาจพิจารณาได้ว่าเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นไปตามสถานภาพหรือตำแหน่งของพระสงฆ์แต่ละรูป ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามตำแหน่งและสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงตามระบบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และคฤหัสถ์

บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังฆมที่พระสงฆ์ต้องมีชีวิตเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์อยู่เสมอ เพราะปัจจัยการดำรงชีพของพระสงฆ์ต้องพึ่งพาญาติโยม เพื่อให้สามารถศึกษาและปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสมแก่สมณสาธูป เมื่อได้รับการสนับสนุนจากญาติโยม พระสงฆ์จึงถูกคาดหวังให้ปฏิบัติเพื่อตอบแทนแก่ญาติโยม แต่พระสงฆ์จะตอบแทนอย่างไรจึงจะเหมาะสมและพอดีพองาม พระสงฆ์ควรวางตนและปฏิบัติอย่างไร เพื่อสนับสนุนให้คฤหัสถ์ได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงที่จะต้องแสดงบทบาทและเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังฆม หากประชาชนยังคงทุกข์ยากเดือดร้อนก็จะไม่สามารถสนับสนุนวัดและพระสงฆ์ได้ ดังนั้นดุลยภาพของการอยู่ร่วมกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชนในสังฆมจึงเป็นเรื่องสำคัญ และมีความจำเป็นที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องกำหนดทิศทางในการอยู่ร่วมกัน ด้วยวิถีชีวิตเช่นนี้พระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกตนออกจากสังฆม รวมถึงจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงสังฆม และจะต้องสนับสนุนกิจกรรมทั้งในวัดและชุมชน เพื่อสร้างสังฆมที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีดุลยภาพ จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงบทบาททางสังฆมระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนที่เหมาะสมกับแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังฆม บนพื้นฐานยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของทั้งพระสงฆ์และประชาชน

อย่างไรก็ตามยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่เป็นข้อถกเถียงกันมากกว่า พระสงฆ์จำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังฆมด้วยหรือ ในเมื่อการบวชเข้ามาในบวรพุทธศาสนาเป็นเสมือนการสละทุกสิ่งทุกอย่างทางโลกหมดสิ้นแล้ว พระสงฆ์จึงควรมุ่งมั่นในบทบาทหน้าที่ต่อกิจของสงฆ์ ซึ่งตามแนวคิดพื้นฐานของพระพุทธศาสนา พบว่าจากเอกสารต่างๆ ส่วนมากจำแนกบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้เป็น 2 รูปแบบ คือ

(1) คັນถุระ คือบทบาทหน้าที่ว่าด้วยการศึกษาเล่าเรียนและการศึกษาอบรม การศึกษาเล่าเรียนคือการศึกษารายวิชาในชั้นเรียนของพระภิกษุและสามเณร ทั้งในการเรียนนักธรรมตรี โท เอก และการเรียนบาลีหรือเปรียญธรรมประโยค 1-2 ถึง 9 โดยในปัจจุบันยังรวมถึงการเรียนสายสามัญในระดับมัธยมศึกษาหรือระดับอุดมศึกษา ส่วนการศึกษาอบรมในปัจจุบันได้แก่ การสัมมนาหรือการอบรมระยะสั้น เพื่อการเพิ่มพูนความรู้ ฐานะนี้จึงมักจะถูกมองว่าเป็นพุทธศาสนาแบบปัญญาชน ที่มุ่งเน้นศึกษาเรียนรู้เพื่อความเข้าใจพุทธศาสนาตามคัมภีร์ ไม่ได้คิดห่วงใยสังคม ห่วงแต่ประเด็นในเรื่องวิชาการทางศาสนา

(2) วิปัสสนาธุระ เป็นการศึกษาและปฏิบัติกัมมัฏฐานเพื่อการหลุดพ้น ได้แก่การลงมือปฏิบัติธรรมไปจนเกิดความรู้ 3 ชั้น คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ปริยัติคือการเรียนหลักธรรมตามตำราเพื่อให้มีความจำได้มาก หลักของการปริยัตินั้นการรู้จำ ปฏิบัติคือการลงมือทำ เอาความรู้ที่ได้จากการเรียนไปปฏิบัติ เมื่อลงมือปฏิบัติจะเกิดความรู้ขึ้นมาชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นความรู้จากการปฏิบัติไม่ใช่ความรู้ทางวิชาการ มีลักษณะพิเศษที่จะทำให้เราเกิดความเชื่อมั่นและแม่นยำ ทำให้เกิดความแจ่มชัดผลของการศึกษาเล่าเรียน ส่วนปฏิเวธคือความรู้ที่สูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเป็นความรู้จริง หมายถึงการรู้จริงตามสภาวะความเป็นจริงตามธรรมชาติ พระสงฆ์กลุ่มนี้มุ่งเรียนรู้และปฏิบัติตามลำพังตนเอง แสวงหาที่สงบเงียบเพื่อการปฏิบัติกัมมัฏฐาน และส่วนมากมุ่งสู่การหลุดพ้นคือนิพพาน (พระธรรมโกศาจารย์, 2550, ออนไลน์)

จากการศึกษาเอกสารทางพุทธศาสนา จึงพบว่าฐานะหรือบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ มักจะกล่าวถึง 2 รูปแบบดังกล่าว โดยไม่มีข้อมูลที่ระบุไว้อย่างแพร่หลายว่าพระสงฆ์ต้องมีบทบาทด้านสังคม แต่ มานพ นักการเรือน (2552ก, ตอนที่ 4, ออนไลน์) และพีร์ พงศ์พิพัฒน์พันธ์ (2558, ออนไลน์) ได้กล่าวถึงอีกบทบาทหน้าที่หนึ่งของพระสงฆ์ ซึ่งเรียกว่า “สังคหธุระ” คือบริการสังคม เป็นบทบาทที่สนใจนำเอาหลักธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์กับสังคม โดยนำมาใช้เป็นหลักการและแนวทางในการทำกิจกรรมช่วยเหลือคนทุกข์ยากในสังคม และถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาเพื่อสังคม ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาที่ห่วงใยประชาชน และเพื่อประโยชน์สุขของสังคม โดยเน้นว่าพระสงฆ์ควรมีหน้าที่สงเคราะห์ชาวบ้าน หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ให้การอุปถัมภ์ดูแลทุกข์สุขของประชาชน ทั้งนี้ฐานะในแบบที่ 3 พระสงฆ์ไม่ได้มุ่งแต่ศึกษาธรรมเหมือนแบบที่ 1 และไม่ปลีกตัวไปภาวนาหรือหนีสังคมเหมือนแบบที่ 2 แต่เป็นการอยู่ร่วมกับสังคม คอยช่วยเหลือเกื้อกูลและพัฒนาสังคม

ในประเด็นนี้ พีร์ พงศ์พิพัฒน์พันธ์ (2558, ออนไลน์) อธิบายว่าพระสงฆ์ไทยในอดีตได้ทำสังคหุระคือออกเผยแผ่เทศนาสั่งสอน สงเคราะห์ และอนุเคราะห์ประชาชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข ไม่เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต เป็นความพยายามนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์กับส่วนรวม เริ่มจากพระสงฆ์เองสามารถกระทำตนให้เป็นแบบอย่างต่อฆราวาส และใช้หลักธรรมเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างผู้คนในสังคม โดยไม่จำกัดสถานะว่าเป็นบรรพชิตหรือฆราวาส อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามหลักการของสังคหุระเพื่อเกื้อกูลสังคมนั้นควรใช้หลักธรรมเพื่อช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจต่อสังคมอย่างไร เพราะการแสดงบทบาทสังคหุระควรอยู่ภายใต้กรอบของศีลธรรม ไม่ผิดจริยธรรมหรือจรรยาบรรณต่างๆ หรือไม่มีผลกระทบต่อสังคมจนเกิดความเสียหายขั้นร้ายแรง ประเด็นสำคัญคือการใช้หลักธรรมเพื่อสร้างเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีศักยภาพในการตระหนักรู้ถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งหมายรวมถึงการตระหนักถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในสังคม เพราะการทำประโยชน์ให้กับคนอื่นหรือสังคมก็คือการทำประโยชน์ให้กับตนเองทางอ้อมด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามมีพระสงฆ์ส่วนน้อยที่มองว่าสังคหุระเป็นบทบาทหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ ส่วนใหญ่ยังคงมุ่งมั่นจะเรียนรู้และให้ความสำคัญกับคันถธุระหรือวิปัสสนาธุระ โดยไม่สนใจงานสังคหุระหรือการทำงานเพื่อสังคม ขณะเดียวกันประชาชนส่วนใหญ่ยังคงยึดติดอยู่กับด้านพิธีกรรม และไม่สนใจนำหลักธรรมมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงทั้งต่อตนเองและสังคม จึงไม่คาดหวังว่าพระสงฆ์ควรจะเข้ามามีบทบาทด้านสังคหุระ แต่ในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนไทยให้ความสนใจบทบาทเชิงสังคหุระมากขึ้น เพราะมีนักคิดทางพุทธศาสนาหลายท่านได้เสนอแนวคิดและแนวทางการนำหลักธรรมมาปรับใช้เพื่อประโยชน์ต่อสังคม โดยส่งเสริมให้พระสงฆ์และประชาชนทำงานร่วมกันได้บนพื้นฐานเมตตาธรรม ไม่เบียดเบียนแม้กระทั่งกับสิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์และพืช (ประเวศ วะสี, 2530) นอกจากนี้องค์การคณะสงฆ์โดยฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ได้พยายามดึงวัดและพระสงฆ์ให้เข้ามามีบทบาทด้านสังคหุระมากขึ้น โดยเริ่มจากการฟื้นฟูบทบาทของวัดในแนวทางที่เป็นศูนย์รวมของประชาชนและมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต ดังนี้

- 1) เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน สำหรับประชาชนในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ศูนย์เรียนรู้สุขภาพชุมชน ศูนย์พัฒนาอาชีพ ศูนย์แพทย์แผนไทย เป็นต้น
- 2) เป็นสถานสงเคราะห์ ให้บุตรหลานของประชาชนที่ยากจนได้มาอยู่อาศัย เลี้ยงชีวิต และศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนผู้สูงอายุที่ยากจนได้มาอาศัยอยู่จนถึงบั้นปลายของชีวิต

- 3) เป็นสถานพยาบาล รักษาคนเจ็บป่วยทั้งในแนวทางแพทย์แผนโบราณและแพทย์แผนปัจจุบัน หรือเป็นแหล่งผลิตยาสมุนไพรเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ยากไร้
- 4) เป็นที่พักสำหรับคนเดินทางจากต่างถิ่น ได้พักอาศัยและกินอยู่โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เพื่อช่วยเหลือผู้ขัดสนจากแดนไกล
- 5) เป็นสโมสรที่ประชาชนพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ ตามความต้องการของวัดและชุมชน เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน
- 6) เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลสำหรับประชาชนตามความต้องการของวัดและชุมชน เพื่อกิจกรรมทางศาสนาและสังคม
- 7) เป็นที่ไกลเกลียดข้อพิพาท คือพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษา แก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ ของคนในชุมชน
- 8) เป็นศูนย์กลางศิลปะและวัฒนธรรม วัดเป็นที่แหล่งรวมศิลปกรรมต่างๆ ของท้องถิ่น ซึ่งเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์และแหล่งอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี
- 9) เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ที่ประชาชนได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดหรือยืมไปใช้เมื่อจัดงานบุญหรืองานประเพณีในบ้านและชุมชน
- 10) เป็นสถานที่สำหรับจัดประชุมหรือทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนและประชาชน เพื่อบอกแจ้งข่าวสาร หรือร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน
- 11) เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม ทั้งสำหรับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชน

สำหรับบทบาทด้านสังคหุระของพระสงฆ์ นับจากอดีตพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลและนำประโยชน์สุขมาแก่ชุมชนตามสมควรแก่ศักยภาพและความรู้ความสามารถที่พระสงฆ์จะสามารถช่วยเหลือได้ โดยที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ดังจะเห็นได้จากบทบาทของพระสงฆ์ด้านสังคหุระที่เด่นชัดหลายประการ คือ

- (1) พระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการสร้างสาธารณประโยชน์แก่ชาวบ้าน ดังจะเห็นได้จากการที่พระสงฆ์นำศรัทธาชาวบ้านมาร่วมกันสร้างถนน สะพาน ศาลา สถานือนามัย โรงเรียน แหล่งน้ำ และสาธารณประโยชน์อื่นๆ ตามความต้องการของชาวบ้านและชุมชน

(2) พระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการช่วยเหลือด้านสุขภาพในยามที่ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย อาทิ การดูแลรักษาผู้ป่วยด้วยแนวทางแพทย์แผนไทย หรือให้การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านหรือด้วยยาสมุนไพร แม้แต่ในปัจจุบันก็ยังให้การช่วยเหลือผู้ติดโรคเอดส์ ผู้ติดยาเสพติด ผู้ป่วยติดเตียง โดยร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชนในการดูแลช่วยเหลือ

(3) พระสงฆ์เป็นผู้สนับสนุนการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ สถานฝึกอาชีพ โรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ในวัด เป็นต้น รวมถึงมีพระสงฆ์ออกไปร่วมสอนศีลธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

(4) พระสงฆ์สนับสนุนช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส คนยากไร้ ผู้ประสบสาธารณภัย หรือการจัดที่ธรณีสงฆ์ให้คนยากจนได้อยู่อาศัยหรือทำกิน คือให้การช่วยเหลือผู้ที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ให้สามารถพึ่งตนเองได้และช่วยเหลือดูแลกันได้

(5) พระสงฆ์สามารถระดมทรัพยากรจากญาติโยมและองค์กรในท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน ทั้งในกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมการพัฒนาสังคม โดยถือเป็นภาระหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุกคนที่จะร่วมมือกับพระสงฆ์ อันเป็นการสร้างเสริมสัมพันธภาพที่ดีระหว่างวัดกับชุมชนเพื่อสังคมอยู่ดีมีสุข

จากการทำงานของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ประชาชนมาตั้งแต่อดีต นับว่าพระสงฆ์ได้มีบทบาทในเชิงสังคมที่เด่นชัด โดยเฉพาะในสังคมชนบทที่บทบาทสังฆการีของคณะสงฆ์ยังคงมีความสำคัญและมีความสอดคล้องกับปัญหาความเดือดร้อนและความต้องการของประชาชนในหลายประเด็น โดยยังคงมีความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์กับประชาชนและชุมชน อย่างไรก็ตามจากการที่สถาบันสงฆ์มีโครงสร้างองค์กรที่รวมศูนย์อำนาจและมีตำแหน่งทางการบริหารหรือสมณศักดิ์เป็นเครื่องมือในการให้ความดีความชอบแก่พระสงฆ์ ประกอบกับมีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ การทำงานด้านสังฆการีของพระสงฆ์จึงถูกกำหนดกรอบการทำงานมาจากส่วนกลาง พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยทำงานในลักษณะตามสายการบังคับบัญชาไม่ใช่การทำงานสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสา ขณะที่พระสังฆาทรที่ทำงานสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสาก็ไม่สนใจที่จะปฏิบัติงานตามกรอบหรือแนวคิดจากส่วนกลาง แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ต่อต้านแข็งขันแต่อย่างใด โดยมุ่งเน้นการทำงานที่สามารถแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนได้

2.1 บทบาทด้านสังคหธุระ ของพระสงฆ์ในปัจจุบัน

สำหรับบทบาทด้าน “สังคหธุระ” นั้นเป็นบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการเป็นผู้ทำประโยชน์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลต่อสังคม โดย “สังคหะ” หมายถึง การรวบรวม การย่อ ความเกื้อกูล ความเอื้อเฟื้อ การสงเคราะห์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1159) ส่วน “ธุระ” หมายถึง หน้าที่การงานที่พึงกระทำ กิจในพระศาสนา หรือเรื่องส่วนตัว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 557) เมื่อรวมกัน “สังคหธุระ” จึงมีความหมายว่าเป็นหน้าที่การงานหรือกิจในพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ควรปฏิบัติเพื่อความเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ และให้การสงเคราะห์แก่คฤหัสถ์ตามสมควรแก่สถานะของบรรพชิต ในเงื่อนไขที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของศาสนิกชน อย่างไรก็ตามบทบาทด้านสังคหธุระของพระสงฆ์ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการทำกิจกรรมสงเคราะห์หรือช่วยเหลือประชาชนผู้ตกทุกข์ได้ยาก แต่ยังรวมถึงการพัฒนาสังคมและให้คำแนะนำข้อธรรมที่เป็นประโยชน์หรือเสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมแก่ประชาชนและชุมชน สำหรับพระสงฆ์ที่เน้นการแสดงบทบาทสังคหธุระในการศึกษานี้จะเรียกว่า “พระสังคหวัตร” ซึ่งวัตรนั้นหมายถึง กิจพึงกระทำ หน้าที่ ธรรมเนียม ความประพฤติ การปฏิบัติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1059-1060) ดังนั้นพระสังคหวัตรจึงหมายถึงพระสงฆ์ที่ยึดถือปฏิบัติหรือกระทำหน้าที่เพื่อความเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ และให้การสงเคราะห์แก่คฤหัสถ์ตามสมควรแก่สถานะของบรรพชิต อันเป็นการแสดงบทบาทบนพื้นฐานของความมีเมตตาต่อประชาชน โดยไม่ทำงานเพื่อแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ใดๆ กล่าวคือปฏิบัติงานเพื่อมุ่งประโยชน์สุขของประชาชน มิใช่เพื่อมุ่งให้เกิดประโยชน์ส่วนตัว หรือประโยชน์แก่เฉพาะบุคคล กลุ่มคน หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

ทั้งนี้บทบาทด้านสังคหธุระของพระสงฆ์ได้มีกล่าวถึงไว้ในพระไตรปิฎกและสอดแทรกอยู่ในหลายหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์และอรรถกถาธรรม ซึ่งสนับสนุนให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคมด้านต่างๆ แต่การแสดงบทบาทสังคหธุระของพระสงฆ์เป็นสิ่งที่พึงระวังไม่ให้ผิดพระธรรมวินัย เพราะไม่เช่นนั้นจะทำให้การทำงานทางสังคมกลายเป็นมลทินของพระสงฆ์ แทนที่จะกลายเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม จึงอาจสรุปได้ว่าบทบาทด้านสังคหธุระของพระสงฆ์เป็นพฤติกรรมหรือการกระทำของพระสงฆ์ที่ดำเนินไปตาม

สถานภาพหรือตำแหน่ง เพื่อสงเคราะห์และเอื้อเพื่อเกื้อกูลให้เกิดประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน
ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ ให้มากที่สุดตามศักยภาพและความรู้ความสามารถของ
พระสงฆ์แต่ละรูป โดยไม่เป็นการประพฤติหรือปฏิบัติที่ขัดหรือผิดพระธรรมวินัย

ปัจจุบันพระสงฆ์ถูกมองว่าส่วนใหญ่บวชตามประเพณีหรือเพราะต้องการศึกษา
เล่าเรียนเพื่อจะเป็นบันไดสร้างโอกาสทางสังคม โดยมีจำนวนน้อยที่ต้องการปลุกตนเองให้ตื่น
ขึ้นจากความโลภ โกรธ หลง เพราะยังบวชนานเข้าและมีตำแหน่งหรือสมณศักดิ์สูงขึ้น ดูเหมือน
ว่าความโลภ โกรธ และหลงจะมีมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในสังคมไทยปัจจุบันที่มีลัทธิบริโภคนิยม
เป็นตัวกำหนดและแพร่เข้าไปถึงแทบทุกวัด การแข่งขันกันสร้างวัดให้ใหญ่โตสวยงามก็เป็น
สิ่งที่พระสงฆ์พากันพอใจ แม้ฝ่ายฆราวาสก็ให้การยอมรับกันโดยทั่วไป หากพระสงฆ์ต้องการ
มีบทบาทในเชิงสังคหุระจำเป็นต้องปลุกให้ตนเองตื่นขึ้นและกล้าพอที่จะปฏิเสธการครอบงำ
จากบริโภคนิยม โดยพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาและทุกข์ของสังคม เมื่อเห็นทุกข์ในสังคม
มากก็จะเกิดสำนึกและเมตตาพร้อมอุทิศตนเพื่อสังคม เอื้ออาทรต่อคนจนและผู้ที่ยุ่ยาก
เดือดร้อนในสังคม รวมถึงถ้าพระสงฆ์ฝึกตนให้มีศีลาจารวัตรอันงดงามจนเป็นที่ยอมรับของ
ญาติโยม ก็จะสามารถแสดงบทบาทเพื่อสังคมได้ แต่การที่พระสงฆ์จะมีบทบาททางสังคม
ไม่ได้หมายความว่าต้องละทิ้งบทบาทอื่น กล่าวคือพระสงฆ์ควรจะมีบทบาทหน้าที่ในด้าน
สังคหุระพร้อมกับการมีบทบาทด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ

สำหรับประเด็นที่กล่าวว่าพระสงฆ์ควรปฏิบัติภารกิจด้านสังคหุระอย่างเหมาะสม
ต้องไม่ดำเนินงานในลักษณะที่ขัดต่อพระธรรมวินัยและระเบียบปฏิบัติตามที่กำหนดไว้ใน
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งได้กำหนดไว้ชัดเจนว่าวัดในสถานะที่เป็นหน่วยงานปกครองและ
บริหารกิจการคณะสงฆ์ รวมถึงกิจการอื่นๆ ที่มีความสำคัญในประเด็นทั้งทางศาสนา สังคม
และวัฒนธรรม โดยหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับวัดนั้นได้กำหนดให้วัดมีสถานะเป็นนิติบุคคล
ตามกฎหมาย ตามความในมาตรา 31 วรรคสอง และมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์
(ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 (กรมการศาสนา, 2540ก) วัดจึงได้รับความคุ้มครองจากบทบัญญัติแห่ง
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ รวมถึงกฎหมายอื่นๆ ด้วย โดยที่วัดทั้งหลายย่อมมีสิทธิ
และหน้าที่ตามกฎหมายดังเช่นบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่บางอย่างที่จำเป็นต้องมี
เจ้าอาวาสเป็นผู้แทน ซึ่งตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา 31 วรรคสามว่า
“เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป” ตลอดจนมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความใน

มาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพราะเหตุนี้ตำแหน่งเจ้าอาวาสจึงมีความสำคัญยิ่ง ในกิจการคณะสงฆ์ (กรมการศาสนา, 2540ข) รวมถึงการมีบทบาทต่อสังคมไทยตามที่มีกำหนด ไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์หรือระเบียบมหาเถรสมาคม อันเป็นบทบาทที่พึงประสงค์ของวัด และพระสงฆ์ที่สังคมไทยคาดหวังต่อพระภิกษุสามเณร (กรมการศาสนา, 2540ค)

เมื่อกล่าวถึงบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์ มักจะถูกมองครอบคลุมใน หลายประเด็นคือ วัดควรจะเป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน สร้างคุณธรรม จริยธรรม และสามัคคีธรรมในท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมที่สามารถชี้แนะทิศทางการพัฒนาชุมชนใน ทางที่ควร และปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเข้าใจศาสนธรรมและนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542: 3) ในเชิงปฏิบัติวัดเป็นทั้งหน่วยงาน ปกครองและหน่วยงานพื้นฐานในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์และกิจการพระพุทธศาสนา โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรหลักในการปกครองคณะสงฆ์ ที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์และระเบียบต่างๆ เกี่ยวกับพระสงฆ์และวัด (พระเทพปริยัติสุธี, 2545: 16) โดยเจ้าอาวาสและพระสังฆาธิการในทุกระดับจึงต้องอาศัยทักษะและความรู้ความสามารถ ในการบริหารจัดการที่ดี ครอบคลุมบทบาทของพระสงฆ์ 6 ด้านตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ดังนี้

1) บทบาทด้านการปกครองคณะสงฆ์ หมายถึงหน้าที่ของเจ้าอาวาสในการปกครอง ควบคุมและดูแลพระสงฆ์สามเณรในเขตอาวาสของตนให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ถูกต้อง ตามหลักพระธรรมวินัยและตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งรวมถึงกฎมหาเถรสมาคม กฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศและบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช โดยเจ้า อาวาสจะต้องทำหน้าที่สอดส่องพฤติกรรมของพระสงฆ์สามเณร ระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อ ไม่ให้เกิดปัญหาที่ลุกลามใหญ่โต จนไม่สามารถจะควบคุมและแก้ไขได้ อันจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และครอบคลุมถึงการที่เจ้าอาวาสจะต้องปกครองวัด ให้มีสัปปายะ หรือความสะอาดและเหมาะสมแก่การศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมได้อย่างดี เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างสัมมาทิฐิ และจะทำให้การปกครองคณะสงฆ์ง่ายขึ้นและ สะดวกขึ้น บทบาทในด้านการปกครองคณะสงฆ์นี้นอกจากจะดำเนินไปเพื่อความสงบสุขและ มีความสันติสุขในหมู่สงฆ์เองแล้ว ยังจะสามารถเป็นต้นแบบของการปกครองให้แก่ฝ่ายฆราวาส ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

2) บทบาทด้านการศาสนศึกษา การศึกษาในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการศึกษา พระปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆ อันสมควรแก่สมณะ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ (1) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบาลี (2) การศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา และ (3) การศึกษาระดับอุดมศึกษาซึ่งในปัจจุบันถือว่าเป็น ส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักในพระพุทธศาสนาภายใต้การกำกับดูแลของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) ทั้งนี้ หากมองบทบาทของพระสงฆ์จากพื้นฐานพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์คือผู้เข้าสู่มรรคาแห่ง สมณเพศ ซึ่งหมายถึงการเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษา หรือวิถีชีวิตของผู้ต้องศึกษาโดยตลอด สิ่ง ที่พระสงฆ์ทั้งหลายจะต้องศึกษาล้วนเป็นความรู้ความเข้าใจทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อการ ทำหน้าที่ของพระสงฆ์ได้อย่างครบถ้วน และเป็นผู้นำพาสังคมไปสู่วิถีปฏิบัติตามหลักศีลธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

3) บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นบทบาทที่เจ้าอาวาสจะต้องทำโดย การจัดการเทศนา และอบรมสั่งสอนประชาชน ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และ ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ บทบาทสำคัญเกี่ยวกับการเผยแผ่ประกอบ ด้วย หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน และเทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยถูกต้อง บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่นี้ จึงควรเริ่มต้นจากพระสงฆ์ต้องศึกษา เรียนรู้หลักธรรมคำสอนให้เกิดความรู้ แล้วปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจ เพื่อนำไปสอนประชาชน ให้ปฏิบัติตามด้วยการเทศน์สอน หรืออบรมแสดงธรรม หรือการปาฐกถา อันเป็นการสอนที่ เข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ส่วนในเนื้อหาสาระที่พระสงฆ์ให้แก่ประชาชนจะแตกต่างกันตามโอกาสและวาระต่างๆ หากพระสงฆ์ตระหนักในบทบาทนี้อย่างจริงจังก็จะเป็น จุดเปลี่ยนสำคัญแห่งพฤติกรรมของพุทธศาสนิกชน ไปในทิศทางที่เหมาะสมต่อการอยู่ร่วมกัน ในสังคมได้ในที่สุด

4) บทบาทด้านการสาธารณูปการ คือบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างและบูรณ ปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน เพื่อให้มีความเหมาะสมและสะดวกแก่การศึกษาและ ปฏิบัติธรรม รวมถึงกิจการเกี่ยวกับการสร้างวัด การตั้งการรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับ พระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษา และการยกวัดราษฎร์

เป็นพระอารามหลวง และกิจการอื่นๆ ที่เกี่ยวกับศาสนสมบัติของวัด บทบาทด้านนี้ของพระสงฆ์นั้นมีความสำคัญมากต่อวัฒนธรรมไทย ในเชิงการสร้างเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยและความเป็นพุทธ เพราะความเป็นไทยมาจากรากฐานของความเป็นพุทธ ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทย ดังนั้นการสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถานจึงควรมีเอกลักษณ์ความเป็นไทยและความเป็นพุทธควบคู่กัน เพื่อการรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยและความเป็นสังคมพุทธอย่างเหมาะสม รวมถึงการเป็นแบบอย่างในเชิงของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

5) บทบาทด้านศึกษาสงเคราะห์ คณะสงฆ์ได้กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจการอันหนึ่งของพระสงฆ์ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ (1) การศึกษานอกเหนือจากการศาสนศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อสงเคราะห์ประชาชนหรือพระสงฆ์สามเณร และ (2) การสงเคราะห์ที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ดำเนินการนี้เป็นการสนับสนุนการศึกษา เช่น โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ การช่วยพัฒนาสถานศึกษา การให้ทุนในการสร้างอาคารเรียน การจัดหาอุปกรณ์การศึกษา เป็นต้น การช่วยเหลือในรูปแบบดังกล่าวนี้เป็นการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ทางรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษาบริการได้ทั่วถึงอันได้แก่กลุ่มประชากรที่ด้อยโอกาสทางสังคมหรือทางเศรษฐกิจ ที่เป็นเหตุให้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ก็ได้อาศัยพระสงฆ์ให้การศึกษโดยไม่ต้องพึ่งงบประมาณจากรัฐบาล

6) บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ คือการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมในด้านต่างๆ การจัดกิจกรรมที่วัดและพระสงฆ์ดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสงเคราะห์บุคคลและประโยชน์ส่วนรวม โดยมีลักษณะพื้นฐาน 4 ประการคือ (1) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดและคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น ห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชน เป็นต้น (2) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนให้เป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (3) การเกื้อกูลสาธารณ

สมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง ก่อสร้างโรงพยาบาล และปลูกต้นไม้ เป็นต้น และ (4) การถือกุศลแก่ประชาชนหรือสรรพสัตว์ ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชน เช่น การจัดตั้งหน่วยอาสาสมัครเพื่อบรรเทาสาธารณภัยและอุบัติเหตุ มอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัยและสาธารณภัย รวมถึงคนยากจนและคนป่วย (สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, 2540: 148-155; พระเทพปริยัติสุธี, 2545: 44-68; พระเลิศพิพัฒน์ จันทปญโญ, 2554: 10-15)

บทบาททั้ง 6 ด้านนี้เป็นบทบาทที่พระสังฆาธิการทุกรูปในฐานะที่เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ต้องปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสม อันถือเป็นหน้าที่หลักที่จะช่วยสร้างเสริมความมั่นคงของพุทธศาสนาและสามารถดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยได้อย่างยั่งยืนสืบไปในอนาคต และถือเป็นบทบาทที่ถูกต้องตามระเบียบปฏิบัติของมหาเถรสมาคม โดยมีความมุ่งหวังให้พระสงฆ์ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และสังคมสงฆ์ต้องเป็นสังคมต้นแบบของสังคมฆราวาส สังคมสงฆ์ต้องมีการจัดระเบียบให้ดี เพราะหากสังคมสงฆ์ยังช่วยตัวเองไม่ได้แล้วจะไปช่วยเหลือและพัฒนาสังคมได้อย่างไร ประเด็นที่น่าสนใจคือวัดและพระสงฆ์ควรปรับเปลี่ยนบทบาทอย่างไรให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามโดยหลักการแล้ว พระพุทธเจ้าทรงฝากความหวังในการดูแลพระพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัททั้ง 4 (ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา) ไม่เฉพาะแต่เพียงพระภิกษุเท่านั้น แต่ควรจะเป็นความร่วมมือกันทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันแบบวิถีพุทธ โดยเฉพาะการปฏิบัติตนโดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง สละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม บนพื้นฐานแนวคิดเช่นนี้บทบาทด้านศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นบทบาทเชิงรุกตามแนวทางสังคหุระ อันเป็นบทบาทที่พระสังฆาธิการในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของผู้นำในสังคมไทยจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการฟื้นฟูบทบาทที่พึงประสงค์ต่อการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจในบทบาทด้านสังคหุระของพระสงฆ์ในปัจจุบันให้ชัดเจนขึ้น ควรจะทำความเข้าใจต่อบทบาทของพระสงฆ์ใน 2 ประเด็น คือบทบาทของพระสังฆาธิการในฐานะผู้นำสังคมไทย และบทบาทของพระสังคหวัตรในงานสงเคราะห์และพัฒนาสังคม ดังนี้

2.2 บทบาทของพระสังฆาธิการ ในฐานะผู้นำสังคมไทย

เมื่อพิจารณาจากบทบาทสังคหุระของพระสงฆ์ เราต้องพิจารณาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีสถานภาพหรือตำแหน่งเป็น “พระสังฆาธิการ” ซึ่งหมายถึงพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส (กรมการศาสนา, 2540) พระภิกษุที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการได้จะต้องมีพรชาสมควรแก่ตำแหน่ง มีความรู้ความสามารถ ประพฤติเหมาะสมตามพระธรรมวินัย สุขภาพร่างกายแข็งแรง และไม่เคยถูกลงโทษมาก่อน บทบาทของพระสังฆาธิการในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่ามีบทบาทในทางสังคมเกือบทุกด้าน เพราะวิถีชีวิตของพระสงฆ์และประชาชนไม่เคยแยกห่างจากกัน ซึ่งสอดคล้องกับที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า พระสังฆาธิการเป็นผู้มีหน้าที่บริหารปกครองวัดและอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนและชุมชนมาก โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมของวัดในการให้บริการแก่ชุมชนทั้งด้านศาสนาและวัฒนธรรม รวมถึงกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน (พระเทพเวที, 2534) ในภาพรวมกล่าวได้ว่าพระสังฆาธิการคือพระภิกษุผู้มีหน้าที่ส่งเสริมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง สร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน สร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงให้กับพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงสังคมในปัจจุบัน พระสังฆาธิการต้องปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ทั้งนี้ศรัทธาและภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการเป็นปัจจัยที่จะมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติหน้าที่ เพราะพระสังฆาธิการนอกจากจะมีความรู้ความสามารถ มีบารมี มีคุณธรรม และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีแล้ว จะต้องมีความเป็น “ผู้นำทางจิตวิญญาณ” ของประชาชน พระสังฆาธิการต้องเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์มองกว้าง คิดไกล (พระธรรมปิฎก, 2546) ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการที่สะท้อนบทบาทหน้าที่ต่อพระพุทธศาสนาและประชาชนมี 6 ด้าน ดังนี้

- 1) บทบาทในเชิงสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีเอกลักษณ์ที่พระสังฆาธิการจะต้องเรียนรู้ให้สามารถมองเห็นองค์รวมทั้งหมด เพื่อให้สามารถเข้าไปศึกษา

ธรรมและปฏิบัติตัว ได้อย่างสอดคล้องและถูกต้องเหมาะสม จนได้รับประโยชน์ตามสมควร แก่สถานะ เริ่มจากองค์ประกอบด้านรูปธรรมที่เห็นชัดที่สุดคือ การเป็นศาสนบุคคลที่สามารถ ประกอบศาสนพิธีเพื่อเชื่อมโยงและนำพุทธศาสนิกชนเข้าหาศาสนธรรม นำไปสู่ศาสนปฏิบัติ ตลอดจนสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานตามวิถีแห่งพุทธศาสนา

2) บทบาทผู้ทรงไว้ซึ่งคุณวิเศษ¹ เป็นบทบาทพระสังฆาธิการที่ดำเนินการด้วยการ ปลุกฝังศรัทธาผ่านวัตถุมงคล อาทิเช่น พระเทพวิทยาคม (หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺโธ) ท่านได้ศึกษา ทั้งฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระจนเป็นที่ยอมรับและศรัทธานับถือ ท่านได้เผยแผ่ศาสนาทาง คาถาอาคมต่างๆ ให้สอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และได้สร้างวัตถุมงคล ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมความเชื่อและศรัทธาของประชาชน ต่อพุทธคุณด้วยการบำเพ็ญ พุทธานุสสติ ได้ระลึกถึงธรรมคุณด้วยการบำเพ็ญธัมมานุสสติ และได้ระลึกถึงสังฆคุณด้วย การบำเพ็ญสังฆานุสสติ หรือในกรณีบทบาทของพระสังฆาธิการที่รักษาผู้ป่วยด้วยยา แผนโบราณหรือสมุนไพร และรดน้ำมนต์² เพื่อความเป็นสิริมงคล รักษาโรคภัยไข้เจ็บ และ ปิดเป่าสิ่งอัปมงคล

3) บทบาทนักบริหารศรัทธา เป็นบทบาทที่ต้องสร้างศรัทธาและรักษาศรัทธาเพื่อ ขยายศาสนิกชน ซึ่งเป็นศรัทธาในความหมายเชิงความเชื่อทางศาสนา รวมถึงในประเด็นความ รู้ความสามารถและความสำคัญของพระสงฆ์แต่ละรูป ทั้งนี้การสร้างศรัทธาของพระสังฆา ธิการในปัจจุบันมักจะเน้นในเชิงความรู้ความสามารถด้านเผยแผ่ ทั้งโดยการให้การอบรม การ สอน การแสดงธรรม การเขียนตำรา และการปฏิบัติธรรม ผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ หรือการปาฐกถา และการทำงานเชิงรุกออกไปสอนธรรมให้แก่เด็กและ เยาวชนผ่านโครงการต่างๆ เป็นต้น

¹ ในที่นี้หมายถึงการเป็นผู้ทำพิธีกรรม เสก เป่า น้ำมนต์ เพื่อเป็นกุศโลบายให้เกิดศรัทธาเบื้องต้นก่อนการสนทนาธรรม จึงไม่ควรจะเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์แบบพุทธพาณิชย์ แต่เป็นการประกอบพิธีเพื่อ เป็นสื่อสอนธรรมให้แก่ญาติโยม เพื่อให้เป็นผู้มีศีลธรรมจริยธรรม และอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานสามัคคีธรรมและสันติสุข

² พระธรรมกิตติวงศ์ (2551: 399) อธิบายว่าน้ำมนต์คือน้ำที่ผ่านพิธีเจริญพระพุทธมนต์ของพระสงฆ์ในงานพิธีมงคล ต่างๆ น้ำมนต์นิยมนำมาอาบหรือดื่ม

4) บทบาทผู้นำแห่งจิตวิญญาณ พระสงฆ์ได้รับการยกย่องเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญาณจะใช้วิธีการแสดงธรรมสั่งสอนพุทธบริษัท โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือหยิบยกข้อมูลในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกขึ้นมาบรรยายแสดงให้เห็นชัดถึงหลักธรรมที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่เด็กและเยาวชน รวมถึงประชาชนทั่วไปได้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน หรืออาจเป็นบทบาทเชิงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านการประพฤติปฏิบัติตนเองตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณจึงเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในการนำไปประยุกต์ใช้ในด้านความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ในคุณค่าที่แท้จริงอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาสังคมอย่างยั่งยืน

5) บทบาทนักพัฒนาสังคม เป็นบทบาทการพัฒนาสังคมของพระสังฆาธิการ เพื่อมุ่งให้ประชาชนมีความรู้ (ปัญญา) อย่างแท้จริงเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาต่างๆ เพื่อการพัฒนาให้ศาสนิกชนเป็นคนดีของสังคม (ศีล) มีวินัยในตัวเอง เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคม และให้บุคคลมีจิตใจหนักแน่นในการทำความดีด้วยความขยัน (วิริยะ) ไม่หวั่นไหวกับอารมณ์ต่างๆ ที่มากระทบ โดยมีความมุ่งมั่นเพื่อให้จิตใจมีความสว่าง สงบ สะอาด (สัมมาสมาธิ) สร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง (ฉันทะ) รู้จักกระตุ้นให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นในการสร้างพลังแก่ตัวเองอยู่เสมอ (พละ) การกระตุ้นให้มีความขยันและพยายามปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเคร่งครัด (วิริยะ) การกระตุ้นให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมโดยยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตน (จาคะ) การกระตุ้นให้แสวงหาและพัฒนาสติปัญญา (สติ) กระตุ้นและพัฒนาในการทำงาน อุทิศพลังงานทั้งหมดให้แก่งาน (สมาธิ)

6) บทบาทผู้นำสู่ความพ้นทุกข์ หรือเป็นพระสงฆ์นักวิปัสสนาชี้อำนาจพ้นทุกข์ บทบาทการเป็นผู้นำสู่ความพ้นทุกข์ของพระสังฆาธิการจะดำเนินไปโดยการปลุกฝังศรัทธาผ่านการประพฤติปฏิบัติ และการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนโดยยึดถือพระธรรมวินัยในการประพฤติปฏิบัติตนให้มีศีลาจารวัตร กิริยางดงามเรียบร้อย รักษาศีลปฏิบัติธรรมเพื่อฝึกหัดผ่านหลักการทางสติปัญญาฐานคือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เมื่อสามารถทำวิปัสสนาญาณให้แจ้งได้แล้วการบรรลุผลจึงจะเกิดขึ้น อันเป็นการหลุดพ้นจากห้วงทุกข์อย่างแท้จริง (พระมหาอำนาจ อานนโท, 2542; สุชาติ หงษา, 2545)

จากแนวคิดบทบาทและภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการดังกล่าวข้างต้น วิถีปฏิบัติของพระสงฆ์และประชาชนควรมีพื้นฐานที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันในแบบทางสายกลาง พระสงฆ์ควร

มีส่วนร่วมและสัมพันธ์กับการสร้างสังคมที่ดีไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติตามกรอบพระธรรมวินัย พระสงฆ์ไม่ควรแยกออกจากสังคมเพื่อเหตุผลแห่งการหลุดพ้นดังที่กล่าวอ้างกัน³ โดยพระสงฆ์และประชาชนควรมีบทบาทและหน้าที่ช่วยสร้างสังคมที่ดีให้เกิดขึ้นได้บนพื้นฐานความสัมพันธ์และวิถีปฏิบัติแบบพึ่งพาอาศัยกัน (reciprocal relationships) ซึ่งเป็นเงื่อนไขให้พระสงฆ์ควรจะร่วมทำกิจกรรมกับประชาชน โดยเน้นให้พระสงฆ์ต้องหมั่นไตร่ตรองอยู่เสมอว่าควรจะทำอะไรที่จะช่วยสร้างเสริมประโยชน์ให้แก่ชุมชนและประชาชนได้บ้าง พระสงฆ์ต้องคิดถึงการบรรเทาทุกข์ให้แก่ประชาชน แม้ว่าพระสงฆ์จะไม่สามารถเสียสละตนเองเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนได้ทุกอย่าง แต่พระสงฆ์ก็ควรจะต้องคิดให้มากถึงการสร้างเสริมประโยชน์สุขของประชาชนและสังคมให้พร้อมด้วยศีลธรรมและจริยธรรมควบคู่ไปกับการกินดีอยู่ดีตามสมควร เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข พระสงฆ์ควรมีความพร้อมต่อการเข้าสู่กระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมในรูปแบบต่างๆ ทั้งการสงเคราะห์และพัฒนาสังคม เนื่องจากในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมพระสงฆ์จะต้องเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสังคมที่น่าอยู่ มีความสงบสุข เป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตรและสังคมแห่งการพัฒนา ไม่ใช่อยู่ร่วมกันอย่างอดอยากยากแค้นหรือขัดแย้งกัน

บทบาทของพระสังฆาธิการนั้นไม่ได้ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่มุ่งส่งเสริมให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้เราเข้าใจว่าปรากฏการณ์ทุกอย่างในสังคมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงและไม่เพียงแต่ การเปลี่ยนแปลงนี้เนื่องจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก พระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของปัจจัยภายในเป็นพิเศษ เพราะปัจจัยภายในทำการเปลี่ยนแปลงของตัวบุคคลมาสู่สังคมโดยตรง ถ้าบุคคลมีการพัฒนาทางจิตใจสูงขึ้นแล้ว สังคมจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็จะเป็นปัญหา ทุกคนจะสามารถปรับตัวได้กับทุกสภาพการณ์ของสังคม ปัญหาต่างๆ ในสังคมที่เกิดขึ้นทั่วไปนั้นส่วนหนึ่งเกิดจากการที่บุคคลปรับตัวไม่ได้กับจังหวะของการเปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากเมื่อประเทศไทยได้พัฒนาไปสู่ความทันสมัยให้เทียบทันกับอารยธรรมตะวันตก ความสำคัญของวัดและ

³ อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ส่วนหนึ่งในสายพระป่า ยังคงยึดถือวิถีปฏิบัติที่แยกตนเองออกจากวิถีชีวิตทางโลก และมุ่งเน้นแนวทางวิปัสสนากรรมฐานเพื่อการหลุดพ้นในเส้นทางสู่นิพพาน โดยละทิ้งหรือละวางจากเรื่องราวทางโลกโดยสิ้นเชิง

พระสงฆ์ก็เริ่มลดลงเพราะไม่สามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสม จนกลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ประชาชนเห็นห่างจากวัด ประชาชนจะเข้าวัดเฉพาะในโอกาสทำบุญในวันสำคัญทางพุทธศาสนา และในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตโดยตรงเท่านั้น รูปแบบความสัมพันธ์เช่นนี้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากในสังคมเมือง

สำหรับพื้นฐานแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมและบทบาทด้านสังคหุระของพระสงฆ์ พระสังคหุวัตรควรทำความเข้าใจต่อปัญหาหรือทุกข์ของสังคม เช่น ปัญหาความรุนแรงทางครอบครัว ปัญหาความยุติธรรมทางสังคม ปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง ซึ่งทุกข์ของปัจเจกบุคคลก็รวมอยู่ด้วย และสามารถแก้ไขปัญหาคบคู่กันไปได้ ด้วยความคาดหวังว่าทุกคนจะช่วยให้สังคมเป็นสังคมที่สมบูรณ์พร้อม มีความสงบสุข ความเจริญก้าวหน้า ความยุติธรรม ความเมตตากรุณาและเอื้ออาทรต่อกัน โดยแนวคิดเหล่านี้พยายามนำหลักธรรมมาพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ ให้มีความเข้าใจถึงการเชื่อมโยงระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนว่าอยู่ในกระแสของปัญหาเช่นเดียวกัน เกิดการตระหนักที่จะร่วมแก้ไขปัญหานั้นเพื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหในระดับปฏิบัติการ เสนอแนะวิธีการแก้ปัญหามาเพื่อให้ประชาชนนำไปแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง การแก้ปัญหานั้นจะเน้นการนำหลักคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นฐานในการจัดกิจกรรมทางสังคมที่เป็นรูปธรรมเพื่อแก้ไขปัญหานั้น อันเป็นบทบาทสังคหุระที่จะเอื้อต่อการสงเคราะห์ เกื้อกูล และพัฒนาสังคมไทยได้

โดยนัยนี้การแสดงบทบาทตามแนวคิดสังคหุระของพระสงฆ์จึงเป็นประเด็นที่ควรจะนำมาผลักดันและดำเนินการในสังคมไทยปัจจุบัน บนพื้นฐานความร่วมมือกันในกระบวนการพัฒนาเชิงบูรณาการ ดังที่เรียกว่า “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มุ่งพยายามจะนำเอาองค์กรและ/หรือสถาบันหลักในชุมชนท้องถิ่น มาเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ในการพัฒนาแบบบูรณาการ อันได้แก่การนำเอา 3 สถาบัน คือ “บ้าน” (หรือชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งรวมของผู้คน และกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย) “วัด” (สถาบันศาสนาซึ่งช่วยขัดเกลาและบ่มเพาะวัฒนธรรมของคนในชุมชน) “โรงเรียน” (สถานศึกษาเป็นแหล่งเพิ่มพูนความรู้และถ่ายทอดการศึกษาอย่างเป็นระบบ) มาเป็นกลไกในการพัฒนาและเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ทำหน้าที่เป็นสื่อในการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาตนเองและชุมชน ร่วมกันคิด สร้าง และบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ (มานพ นักการเรียน, 2552ข, ตอนที่ 6, ออนไลน์) “บ้าน วัด โรงเรียน”

จึงเป็นแนวทางเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชน ทั้งมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม บนพื้นฐานกระบวนการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นบทบาทของพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่เรียกในการศึกษานี้ว่า “พระสังคหวัตร”

ดังนั้นแนวทางในการปรับปรุงบทบาทสังคหวัตร ทั้งการทำงานในด้านศาสนสงเคราะห์ และสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ควรจะให้ความสำคัญกับประเด็นความเป็นจิตอาสาของพระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสังฆาธิการในระดับเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบล ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญขององค์กรคณะสงฆ์ในการทำงานด้านสังคหวัตรลงสู่ประชาชนและชุมชน ด้วยเหตุนี้ การบริหารจัดการงานสังคหวัตรของพระสังฆาธิการ จึงเป็นประเด็นที่องค์กรคณะสงฆ์ต้องให้ความสำคัญในการปรับปรุงและยกระดับความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะกับพระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติในระดับล่างสุดคือเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบล ที่เป็นผู้รับผิดชอบงานขององค์กรคณะสงฆ์

พระสังฆาธิการบางกลุ่มในชนบทได้เสนอแนวความคิดที่ฟื้นคืนบทบาททางสังคมของพุทธศาสนา โดยเน้นบทบาทด้านสังคหวัตร เพื่อให้พระสังฆาธิการได้เข้าไปมีส่วนร่วมในงานศาสนสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์ แต่ไม่ได้เน้นที่การทำงานเชิงสงเคราะห์เพียงอย่างเดียว โดยได้พยายามตีความพุทธธรรมเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมยุคใหม่ และพยายามกระตุ้นส่งเสริมให้พระสังฆาธิการแสดงบทบาทในการพัฒนาสังคมมากขึ้น จนเกิดคำเรียกว่า “พระสงฆ์นักพัฒนา” (Lapthananon, 2012: 5-6) ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาเป็นบทบาทเชิงสังคหวัตร โดยมีแนวคิดพื้นฐานว่าพระสงฆ์ควรมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาสังคมให้แก่ประชาชนตามแนวทางสายกลาง คือไม่ส่งเสริมวิถีปฏิบัติที่สุดโต่งไปในทางที่หลุดพ้นหรือมุ่งเน้นการถือสันโดษแยกตนเองออกจากสังคม และไม่ควรจะหมกมุ่นหรือยึดติดกับวัตถุนิยมมากจนกลายเป็นความลุ่มหลงมัวเมาและห่างเหินจากการเรียนรู้ศีลธรรม (Puri, 2006: 1) อันจะเป็นผลในเชิงการทำลายความสงบสุขในวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคล ครอบครัว และสังคม พระสงฆ์นักพัฒนาเป็นผู้ที่เสนอทางเลือกให้แก่ประชาชนที่จะร่วมพัฒนาไปพร้อมกับพระสงฆ์ที่นำศรัทธาและมีภาวะผู้นำในการพัฒนาสังคม

พระครูโพธิวิธาน วัดโพธิาราม อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด (สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2562) ซึ่งเป็นพระสงฆ์นักพัฒนารูปหนึ่งทำงานด้านสังคหวัตรมานาน ได้ให้คำอธิบายถึงบทบาท

ด้านการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า “...มีพระรุ่นใหม่ๆ ที่ท่านมีความต้องการจะทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์และการพัฒนาสังคม แต่ยังขาดศักยภาพและประสบการณ์ในการทำงานพัฒนา หรือขาดการเรียนรู้ที่จะทำงานอย่างมียุทธศาสตร์และเป้าหมายให้ชัดเจนว่า จะทำเพื่ออะไร จะทำอย่างไร จะทำเพียงลำพัง หรือจะมีใครมาเป็นทีมหนุนเสริมช่วยกันทำบ้าง จึงมีบทบาทการทำงานในด้านสังคมพัฒนาที่ขาดการกำหนดแบบแผนการจัดกิจกรรมที่ชัดเจน และมีบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ในลักษณะการทำงานที่ขาดความเป็นผู้มีจิตอาสาช่วยเหลือสังคม และมักจะทำไปตามคำสั่งหรือตามสายการบังคับบัญชาของพระสังฆาธิการในระดับที่สูงกว่า”

คำว่า “สังคมพัฒนา” นับเป็นส่วนหนึ่งของบทบาทพระสงฆ์ทั้งในด้านสังคหุระและในด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยมีความหมายในเชิงกว้างว่าเป็นแนวทางการพัฒนาของพระสงฆ์และองค์กรคณะสงฆ์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาสังคม เพื่อยกระดับวิถีชีวิตความเป็นอยู่และส่งเสริมให้คนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยจุดมุ่งหมายของงานสังคมพัฒนามุ่งไปสู่การสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของคนในสังคมให้สมบูรณ์ขึ้น และเป็นการพัฒนาสังคมที่มีใช้เพียงการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงในด้านใดด้านหนึ่งของสังคมเพียงชั่วคราวชั่วคราว หากแต่เป็นกระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของคนในสังคม เพราะเมื่อคนได้รับการพัฒนาแล้วสังคมก็จะได้รับการพัฒนาด้วย รวมทั้งในการพัฒนาสังคมนั้นจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชน กล่าวโดยรวมสังคมพัฒนาครอบคลุมทั้งการพัฒนาด้านกาย ด้านศีลธรรม ด้านจิตใจ ด้านปัญญา และการพัฒนาอาชีพ การพัฒนาด้านกายคือให้มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ การพัฒนาด้านศีลธรรมคือปรับปรุงแก้ไขความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้ดีขึ้นและมีระเบียบวินัย การพัฒนาจิตใจคือการฝึกฝนตนเองและอบรมตนเอง กระทำตนให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรม การพัฒนาปัญญาคือการศึกษาค้นคว้าความรู้ ทำความรู้แจ้งเห็นจริงในชีวิตและโลกอย่างชัดเจน สามารถนำมาใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม การพัฒนาอาชีพหมายถึงการมีปัจจัย 4 เพียงพอแก่การดำรงชีพ และส่งเสริมให้ประชาชนมีงานทำและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นผลให้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2547: 6) ตลอดจนเพื่อให้คนในสังคมมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขและช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายใต้ความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์และประชาชน

แนวคิดสังฆพัฒนาสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมไทย โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนที่จะนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาสังคม ตลอดจนพระสงฆ์มีหน้าที่และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไปพร้อมกับพุทธศาสนิกชนทุกกลุ่มด้วย ปัจจุบันพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคมมากขึ้น และพยายามที่จะรักษาบทบาทดังเช่นในอดีตที่วัดและพระสงฆ์เคยมีความสำคัญและมีคุณค่าต่อสังคมมาก ทั้งนี้พระสงฆ์จะสามารถฟื้นฟูความเป็นผู้นำการพัฒนาสังคมได้ พระสงฆ์ควรแสดงบทบาทในการพัฒนาสังคม ดังนี้

1) พระสงฆ์ควรที่จะนำหลักธรรมมาพัฒนาประชาชน เพื่อให้เกิดค่านิยมที่ถูกต้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมสืบต่อไป

2) พระสงฆ์ควรที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจแนวทางในการพัฒนา โดยจะต้องเริ่มพัฒนาจากตัวเองก่อน ต่อจากนั้นจึงค่อยไปพัฒนาบุคคลอื่น ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

3) พระสงฆ์ควรจะเป็นผู้นำในการพัฒนาคุณธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านวัตถุ อันจะเป็นประโยชน์ขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชน

4) พระสงฆ์ควรจะมีหน้าที่ในการนำพุทธธรรมไปพัฒนาสังคมในรูปแบบที่เหมาะสม อันจะเป็นการฟื้นฟูหน้าที่ของพระสงฆ์ในด้านสังคหธุระเพิ่มขึ้นบนพื้นฐานหลักธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ได้กับสังคมไทย (ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, 2547)

จากการศึกษาแนวทางสังฆพัฒนาในสังคมไทยพบว่าประกอบขึ้นจากหลายเหตุปัจจัย กล่าวคือจากแรงจูงใจภายนอกที่ผู้อื่น (ทั้งฝ่ายองค์กรปกครองคณะสงฆ์และชุมชน) มอบหมายหน้าที่ให้พระสงฆ์ทำหรือเรียกร้องให้พระสงฆ์ช่วยเหลือสังคม และจากแรงจูงใจภายในของพระสงฆ์เอง คือการที่พระสงฆ์ในชุมชนได้เห็นความทุกข์ยากของชาวบ้าน ซึ่งกระตุ้นให้พระสงฆ์คิดว่าควรจะมีบทบาททำงานพัฒนาเพื่อให้ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พระสงฆ์ได้อาศัยพุทธธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความเมตตาธรรมเป็นหลักนำในการพัฒนาสังคม ปัจจุบันจะเห็นได้ว่างานสังฆพัฒนามีความเด่นชัดมากขึ้น โดยมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาสังคมต่างๆ เช่น ปัญหาความยากจนของคนในชนบท ปัญหาการว่างงาน ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนที่ประสบภัย เป็นต้น ทั้งนี้แนวทางสังฆพัฒนาในระยะหลังพระสงฆ์ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้กระตุ้นชักชวนให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันจัดทำกิจกรรมต่างๆ ด้วย

ตนเอง โดยพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้ข้อคิดหรือความเห็นในการทำงาน หรือช่วยประสานให้เกิดความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ประชาชน และภาคีเครือข่าย ตัวอย่างที่ชัดเจน คือพระครูพิทักษ์นันทคุณ จังหวัดน่าน ที่เป็นผู้นำจัดตั้งกลุ่มฮักเมืองน่าน ซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์และตัวแทนจากประชาชนหลายฝ่าย ทั้งภาคเอกชนและภาครัฐ อย่างไรก็ตามแม้ว่าบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาเหล่านี้ยังเป็นเพียงบทบาทในระดับปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มเล็กๆ แต่หากพระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้เรียนรู้อย่างเข้าใจและก้าวเดินร่วมกันไปในทิศทางดังกล่าว คณะสงฆ์จะเป็นพลังทางสังคมที่สำคัญยิ่งของการพัฒนาสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและในอนาคต อันเป็นบทบาทด้านสังคหุระที่ชัดเจน และอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์นักพัฒนาก็เป็นส่วนหนึ่งของพระสังคหวัตร

2.3 บทบาทของพระสังคหวัตร ในงานสาธารณสงเคราะห์และพัฒนาสังคม

จากเงื่อนไขที่พุทธศาสนาเถรวาทถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่ให้ความสำคัญกับปัญหาของสังคม เพราะเป็นศาสนาที่เน้นในเรื่องของปัจเจกชนค่อนข้างสูง เน้นการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อการหลุดพ้นสู่นิพพานของแต่ละบุคคล และถูกมองว่าไม่มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างแท้จริง กระทั่งส่งผลให้พระสงฆ์ไทยส่วนมากไม่สนใจหรือไม่พยายามนำเอาหลักธรรมในพุทธศาสนามาใช้เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมในลักษณะที่คล้ายกับฝ่ายพุทธศาสนิกายมหายาน แต่ที่จริงแล้วคำสอนทางพุทธศาสนาในทุกนิกายสามารถใช้ตีความในทางสังคมให้มีความหมายในเชิงช่วยแก้ไขปัญหาของสังคมได้ ไม่ว่าจะเป็นคำอธิบายในเชิงการกระทำของบุคคลหรือสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมก็ตาม โดยมีคำอธิบายประเด็นปัญหาให้สามารถเข้าใจและเป็นที่ยอมรับได้ แต่ที่ผ่านมาพุทธศาสนาเถรวาทมักจะถูกมองว่าขาดคำอธิบายที่สอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน และไม่สามารถกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสังคมได้ แม้จะมีพระสังคหวัตรที่พยายามตีความหลักธรรมคำสอนให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน แต่พระสงฆ์ที่พยายามจะเข้าไปร่วมแก้ไขปัญหาสังคมนั้นยังคงมีอยู่จำนวนน้อยมากและมีสถานะเสมือนคนกลุ่มน้อยในสังคมสงฆ์ เพราะสามารถทำงานได้ในพื้นที่จำกัด

เท่าที่ท่านจะทำได้ภายใต้ความศรัทธาของญาติโยม การที่พระสังฆวัตรเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชนและสังคม ส่วนมากเป็นเพราะท่านเมตตาสงสารญาติโยมในชุมชน จึงอยากจะเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาให้ประชาชนที่ประสบปัญหาและความทุกข์ยากในด้านต่างๆ โดยพยายามสร้างพลังให้พุทธศาสนากลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมากขึ้น พลังที่ว่ำนั้นประกอบด้วย การเสริมในเรื่องการศึกษาทางโลกให้แก่พระสงฆ์ ไม่ใช่เน้นแต่เพียงทางธรรม โดยเชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนและสังคม เช่น พยายามจะตีความศีล 5 ให้ครอบคลุมประเด็นปัญหาสังคมมากขึ้น พยายามจะปรับประยุกต์ประเพณีหรือพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นกรอบควบคุมทางสังคม เป็นต้น

อีกประการหนึ่งที่เราพบเห็นได้ค่อนข้างชัดเจน คือพระสังฆวัตรพยายามสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์และประชาชน เพื่อร่วมมือกันสร้างแนวปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาด้านศาสนาและสังคม แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมได้ผลักดันพุทธศาสนาออกจากสังคม พระสงฆ์กลายเป็นผู้ทำหน้าที่ในแง่ของพิธีกรรมและการเผยแผ่ธรรม อันเป็นเงื่อนไขที่สถาบันสงฆ์เริ่มโดดเดี่ยวตัวเองจากสังคมมากขึ้น ดังนั้นจึงต้องมีความพยายามทำให้พระสงฆ์กลับเข้ามามีส่วนร่วมร่วมกับสังคมมากขึ้น กลับมาทำหน้าที่ทางสังคม ร่วมแก้ไขปัญหาโดยการนำเอาหลักธรรมในพุทธศาสนามาใช้แก้ไขปัญหาด้านที่ควรพิจารณา คือเราจะทำอย่างไรให้พระสงฆ์สามารถทำอะไรร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสมและไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย อันจะเป็นวิถีที่จะช่วยสร้างเสริมให้พุทธศาสนาดำรงสถานะ เป็นสถาบันสังคมที่มีความสำคัญและได้รับการยอมรับนับถือ โดยขึ้นอยู่กับว่าพุทธศาสนาจะสะท้อนให้เห็นว่ายังมีประโยชน์ช่วยสนองความต้องการของประชาชนในการแก้ไขปัญหามาได้เพียงใด และประชาชนยังมองเห็นความจำเป็นของพุทธศาสนาอยู่เพียงใด ข้อนี้หมายความว่า การดำรงอยู่ เจริญขึ้น เสื่อมลง หรือสิ้นไปของพุทธศาสนา ล้วนขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่มีต่อสังคมเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของพระสังฆวัตรในสังคมไทยปัจจุบันว่าควรจะทำอย่างไร ยังมีเงื่อนไขที่ควรพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมและสัมพันธ์กับสังคม 4 ประเด็นคำถาม คือ

1) พระสงฆ์คือใคร? โดยหลักการแล้วพระสงฆ์คือผู้ที่ยึดถือการเป็นสมณะหรือผู้สละแล้วซึ่งความเป็นปัจเจกภาวะในทางโลก มุ่งมั่นศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อที่จะเป็นแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชน ตลอดจนอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นคนดี มีศีลธรรม และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยมี

ฐานะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้นำทางปัญญา โดยเฉพาะพระสงฆ์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชน และวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการร่วมกิจกรรมทางศาสนา เช่น ทำบุญใส่บาตรในวันสำคัญทางศาสนา ทั้งวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันสำคัญอื่นๆ หรือมาใช้วัดเป็นที่ประชุมเมื่อมีเรื่องราวหรือข่าวสารที่ราชการให้ผู้นำชุมชนมาแจ้งแก่ประชาชน บทบาทเหล่านี้ของวัดยังคงดำรงอยู่ และภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไม่ได้สูญหายไปไหน แต่ในปัจจุบันพระสงฆ์เข้าร่วมมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนลดลง เพราะมีหน่วยงานและองค์กรทางสังคมเข้ามารับบทบาทหน้าที่ทางสังคมแทนวัดและพระสงฆ์ แต่พระสงฆ์ส่วนหนึ่งยังคิดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และพยายามมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคมและพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่างๆ

2) พระสงฆ์มาจากไหน? พระสงฆ์ในแต่ละวัดส่วนใหญ่มาจากลูกหลานชาวบ้านในชุมชนหรืออยู่ใกล้กับชุมชนที่วัดตั้งอยู่ อย่างไรก็ตามประเด็นที่มาของพระสงฆ์ในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากอดีตอยู่ประการหนึ่ง กล่าวคือในอดีตผู้ที่มีโอกาสจะบวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณรนั้นเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคมสูง เป็นการบวชเรียนเพื่อศึกษาความรู้ในวิทยาการต่างๆ และเมื่อลาสิกขาจะออกไปทำงานเป็นนักปกครองหรือข้าราชการ แต่ปัจจุบันนี้ผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณรนั้น นอกจากการบวชตามประเพณีแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่มาจากครอบครัวยากจนและด้อยโอกาสทางการศึกษา จึงเข้ามาบวชเรียนเพื่อโอกาสทางการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ดังนั้นพระสงฆ์และสามเณรในปัจจุบันส่วนมากจึงเป็นลูกหลานของคนในชุมชนนั่นเอง และที่มาศึกษาเล่าเรียนนั้นก็เชื่อว่านั้นคือบันไดเพื่อความก้าวหน้าในสังคม และคงมีส่วนน้อยที่เข้ามาบวชเพื่อจะศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังไปสู่การหลุดพ้น ดังนั้นการที่พระสงฆ์ตัดสินใจเข้ามามีบทบาทในสังคหะระเป็นเพราะมีความผูกพันกับคนในชุมชน หรือพบว่าในชุมชนมีปัญหาหรือมีความขัดข้องไม่สะดวกสบายด้วยประการต่างๆ ท่านจึงได้ตัดสินใจเข้าไปเป็นแกนนำหรือมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา หรือร่วมปรับปรุงให้เกิดความพอเหมาะพอดี บนพื้นฐานความคิดที่ว่าท่านเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีความสัมพันธ์เป็นเสมือนลูกหลานของคนในชุมชน

3) พระสงฆ์ดำรงความเป็นอยู่ได้อย่างไร? พระสงฆ์มีชีวิตความเป็นอยู่โดยอาศัยปัจจัย 4 จากประชาชนเพื่อยังชีพ ในประเด็นนี้พระสงฆ์จึงต้องตระหนักและเตือนตัวเองอยู่เสมอว่าตนเองอยู่ได้ด้วยการสนับสนุนของประชาชน และเมื่อพบว่าประชาชนประสบ

ปัญหาหรือขาดแคลนสิ่งใด จึงควรที่จะช่วยหรือตอบแทนประชาชนเท่าที่จะสามารถทำได้ เพราะหากประชาชนยังลำบากทุกข์ยาก ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม ก็จะไม่สามารถสนับสนุนความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ได้ พระสงฆ์ก็ต้องลำบากไปด้วย พระสงฆ์จึงต้องตอบแทนและช่วยเหลือประชาชนและชุมชนด้วยการเข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ พระสงฆ์ในปัจจุบันส่วนหนึ่งตระหนักว่า “เรามีชีวิตความเป็นอยู่เพราะอาศัยชาวบ้านเลี้ยงชีพ จึงต้องสำนึกและเตือนตัวเราอยู่เสมอว่า เราจะช่วยชาวบ้านเขาอย่างไร ให้ความเป็นอยู่สุขสบายที่เหมาะสมตามสมควรในวิถีชีวิตปัจจุบัน” (พระครูโพธิวิรุณ, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2561) จึงได้ตัดสินใจเข้ามามีบทบาทในด้านสังฆการี

4) พระสังฆาทรคือใคร? พระสังฆาทรคือกลุ่มพระสงฆ์ที่เข้าไปมีบทบาทในการสงเคราะห์ช่วยเหลือและพัฒนาสังคม แทนที่จะจำกัดตัวเองอยู่กับการเทศน์ การสอน และการประกอบพิธีกรรมเท่านั้น พระสังฆาทรจำนวนไม่น้อยตัดสินใจเข้าร่วมทำงานสาธารณสงเคราะห์และพัฒนาชุมชนด้วยความคิดริเริ่มของตนเอง มิใช่เพราะการชักนำของหน่วยงานรัฐหรือเพื่อสนองนโยบายรัฐพระสังฆาทรเหล่านี้ได้พบเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านรอบวัดหลายท่านได้เริ่มช่วยเหลือชาวบ้านด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กในวัด การอบรมเยาวชน ต่อมาก็ขยายไปสู่การช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจหรือความเป็นอยู่ เช่น ทำโครงการฝักอาชีพ ธนาคารข้าว ธนาคารควายสหกรณ์ร้านค้า บางรูปสงเคราะห์ชาวบ้านด้านสุขภาพอนามัย เช่น ส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ให้คำแนะนำด้านสุขภาพอนามัย หรือดูแลรักษาผู้ป่วยเอดส์ ขณะที่หลายรูปส่งเสริมชาวบ้านในเรื่องเกษตรผสมผสาน หรือเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นต้น พระสังฆาทรส่วนมากรู้สึกถึงความรับผิดชอบที่จะช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้กับคนในชุมชน เพราะคนในชุมชนนอกจากจะเป็นผู้เลี้ยงดูสนับสนุนการศึกษาและปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์แล้ว ยังมีความผูกพันในเชิงเครือญาติต่อกันด้วย

พระสังฆาทรได้ทำให้สังคมไทยตระหนักว่าพระสงฆ์นั้นไม่ได้มีบทบาทเฉพาะพิธีกรรมในวัดอย่างที่เห็นกันโดยทั่วไปเท่านั้น อันที่จริงบทบาทที่ท่านทำในงานสาธารณสงเคราะห์และการพัฒนาสังคมก็มีใช้สิ่งใหม่ จริงอยู่พระสงฆ์ไทยแต่ก่อนย่อมไม่รู้จักธนาคารข้าวหรือธนาคารควาย แต่เป็นธรรมดาที่การพัฒนาหมู่บ้านในอดีต เช่น การขุดบ่อน้ำ ตัดถนน จะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ในฐานะที่ท่านเป็นผู้นำชุมชนควบคู่กับผู้นำทางจิตใจ แต่บทบาทดังกล่าวได้เลือนหายไปเนื่องจากมีหน่วยงานของรัฐมาทำหน้าที่แทน (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

พระสังคหวัตรในปัจจุบันจึงมิได้ทำอะไรใหม่ นอกเหนือจากการรื้อฟื้นให้บทบาทด้านสังคหธุระของพระสงฆ์กลับมา สิ่งหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตก็คือการที่พระสังคหวัตรเข้าไปมีบทบาททางสังคมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่บทบาทดังกล่าวมักจะดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านและชุมชนประสบอยู่ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือเมื่อเกิดอุบัติเหตุหรือปัญหาเฉพาะหน้าขึ้นมา

นอกจากนี้การทำงานของพระสังคหวัตรยังเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้เรียนรู้ถึงการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมชุมชน โดยทำงานทั้งในเชิงสงเคราะห์สาธารณประโยชน์และในเชิงการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนา ซึ่งในระยะแรกๆ นั้นทำโครงการต่างๆ โดยเป็นทั้งผู้ตัดสินใจและผู้บริหารกิจกรรมต่างๆ ด้วยตัวท่านเอง ประชาชนเป็นเพียงผู้สนองงานหรือเป็นฝ่ายที่จะรับประโยชน์จากโครงการดังกล่าว การเป็นผู้นำในลักษณะนี้ทำให้โครงการทั้งหลายขึ้นอยู่กับพระสงฆ์นักพัฒนาเพียงผู้เดียว ดังนั้นเมื่อท่านเจ็บป่วยหรือมรณภาพหรือวางมือ โครงการก็มักจะสิ้นสุดลง แต่ในระยะหลังมีพระสงฆ์นักพัฒนาจำนวนมากขึ้นที่ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้กระตุ้นชักชวนให้ประชาชนรวมกลุ่มกันจัดทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง โดยท่านเป็นเพียงที่ปรึกษา ให้ข้อคิดความเห็นในการทำงาน หรือช่วยประสานให้เกิดความสามัคคีในกลุ่มและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง การรวมกลุ่มประชาชนในลักษณะนี้นอกจากจะแบ่งเบาภาระของพระสงฆ์นักพัฒนาแล้ว ยังเป็นการศึกษาเรียนรู้ที่สำคัญ เพราะกระบวนการกลุ่มเอื้อให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความเห็นและประสบการณ์ ตลอดจนสามารถเรียนรู้จากกันและกันได้มากขึ้น การเรียนรู้ดังกล่าวเมื่อผนวกกับความไว้วางใจที่เพิ่มพูนขึ้นจากการทำกิจกรรมร่วมกัน จะสร้างความมั่นใจให้แก่ประชาชนมากขึ้นในการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่ยากและใหญ่กว่าเดิม นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน จึงเห็นได้ว่าบทบาทของพระสงฆ์นักพัฒนาได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมไทย และสามารถผสานบทบาททั้งทางศาสนาและสังคมได้อย่างเหมาะสมมากยิ่งขึ้นในแนวทางของพระสังคหวัตร

อย่างไรก็ตามจากการที่สังคมไทยในปัจจุบันได้นำแนวคิดจากตะวันตกมาใช้เป็นฐานในการพัฒนา จนกลายเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนในหลายเงื่อนไขและเหตุปัจจัย ดังนั้นหากพระสงฆ์ซึ่งมีสถานะเป็นทั้งผู้นำทางปัญญาและผู้นำทางสังคม ไม่สนใจจะศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเหตุปัจจัยของปัญหาต่างๆ แล้ว คงยากที่พระสงฆ์จะดำรงรักษาความเป็นผู้นำ

ในสังคมไทยไว้ได้ และคงจะไม่สามารถแสดงบทบาทในการแก้ไขปัญหาสังคมของประชาชน และชุมชนได้อย่างเหมาะสม พระสงฆ์จึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ ไม่ใช่เพียงการสร้างเสริมหลักศีลธรรมให้คนเป็นคนดี แต่ต้องเป็น “พลเมืองที่ดี” ของสังคม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2557: 43) ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องเริ่มพัฒนาศักยภาพของตนเอง ในมิติด้านการพัฒนาสังคม และสังคมไทยควรเปิดพื้นที่ให้พระสงฆ์ได้เข้าไปทำหน้าที่ด้านการพัฒนาสังคมให้มากขึ้น เพื่อร่วมสนับสนุนโครงการและกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ เพื่อความสงบสุขของสังคมโดยรวม แต่พระสงฆ์ควรจะตระหนักชัดว่าบทบาทการพัฒนาสังคมนั้น ไม่ควรจะเน้นเพียงการไปช่วยประชาชนในการพัฒนาด้านวัตถุ แต่ควรจะมุ่งเน้นการพัฒนา ด้านจิตใจเป็นพื้นฐาน โดยเฉพาะการช่วยกันปลูกมโนธรรมสำนึกให้ผู้คนภูมิใจในชุมชนและ ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความเชื่อมั่นในคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น คนใน ชุมชนหรือสังคมก็จะสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการพึ่งตนเอง อย่างไม่ถูกกลืนไปกับวัฒนธรรม บริโภคนิยมและทุนนิยมในกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้การทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาในปัจจุบัน สามารถจำแนกได้เป็น 2 แนวทาง คือ

1) การเป็นผู้นำพัฒนาชนบท เป็นการทำงานที่พบเห็นได้ทั่วไปในหมู่พระสงฆ์นักพัฒนา ส่วนใหญ่ คือความเป็นผู้นำการพัฒนาในลักษณะที่เป็นปัจเจกบุคคล ทั้งในการพัฒนาวัดและ พัฒนาชุมชน ตัวอย่างเช่น พระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม จิตฺตสีโล) วัดโนนเมือง ตำบลโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อเด็กด้อยโอกาสทาง สังคมและขาดโอกาสทางการศึกษา โดยการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมพุทธเกษตรวัดโนนเมืองขึ้น รับผิดชอบต่อภาระเลี้ยงดูเด็กที่ด้อยโอกาสและเด็กที่เกิดปัญหาต่างๆ คือเด็กที่เป็นกำพร้า เด็กที่พ่อแม่หย่าร้างหรือแยกทางกัน เด็กหลงผิดติดยาเสพติด เด็กที่ครอบครัวยากจน และเด็กที่พ่อแม่ ต้องโทษอยู่ในเรือนจำ ท่านยินดีรับมาอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาโดยเด็กไม่ต้องเสีย ค่าใช้จ่ายใดๆ พระครูศีลวราภรณ์จึงถูกมองว่าเป็นเทวดาของเด็กผู้ด้อยโอกาสโดยแท้ นอกจากนี้ ท่านยังมุ่งมั่นพัฒนาชาวบ้านโนนเมืองให้ปลอดจากอบายมุขทุกประเภท และได้ทำงานพัฒนา อื่นๆ อีกหลากหลายกิจกรรม

2) การรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายสังฆพัฒนา เป็นการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาใน เชิงการรวมกลุ่มเป็นภาคีเครือข่ายร่วมมือกันทำงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ช่วยเหลือ และสนับสนุนกันเพื่อให้สามารถผลักดันการพัฒนาบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มหรือ

เครือข่าย ทั้งนี้ในอดีตมีหลายเครือข่ายสังฆพัฒนาที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในภาคอีสาน เช่น มูลนิธิพิพิธประชานาถของพระครูพิพิธประชานาถ (นาน สุทฺธสีโล) แห่งวัดสามัคคี บ้านท่าสว่าง อำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์ หรือเครือข่ายสังฆพัฒนายโสธรของพระครูสุภาจาโร (สีหา สุภาจาโร) วัดท่าลาด ตำบลนาโส อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร เป็นต้น โดยกิจกรรมการพัฒนาทั้งหมดที่ท่านทำยึดเอาผลประโยชน์และสันติสุขของส่วนรวมเป็นสำคัญ ในปัจจุบันมีหลายเครือข่ายเพิ่มขึ้น เช่น พระสังฆพัฒนาโคราช องค์การพระผู้นำแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง อุบลราชธานี-อำนาจเจริญ เครือข่ายองค์การพระสังฆพัฒนาแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เป็นต้น

จากที่กล่าวมาถึงการทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนา เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ในแนวทางสังคหธุระ ที่ได้ช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนและพัฒนาสังคม ถ้าพระสงฆ์เอาแต่เก็บตัวเรียนคัมภีร์หรือปลีกวิเวกเพื่อปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ไม่สนใจจะช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชน ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนิกชนและพระสงฆ์อาจจะห่างเหินกันออกไปเรื่อยๆ ดังนั้นพระสงฆ์ต้องแสดงบทบาทด้านสังคหธุระด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลประชาชนและพัฒนาสังคม ในขณะที่ประชาชนก็อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยการถวายจตุปัจจัย พระสงฆ์และประชาชนต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าเมื่อใดพระสงฆ์ไม่ทำประโยชน์และประชาชนไม่เห็นความสำคัญในการมีอยู่ของพระสงฆ์และพุทธศาสนา ในที่สุดก็จะไม่มีใครออกมาปกป้องพระพุทธรูปศาสนา ยิ่งไปกว่านั้นการแสดงบทบาทสังคหธุระของพระสงฆ์ก็สอดคล้องกับการปฏิบัติตามพุทธพจน์ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกรุ่นแรกไปประกาศพระศาสนาว่า “จรรถ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย - ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก” พระสงฆ์จึงต้องมีบทบาทเชิงสังคหธุระเพื่อสงเคราะห์ประโยชน์แก่ประชาชนและสังคม แต่พระสงฆ์ต้องไม่ปฏิบัติตนก้าวล่วงเข้าสู่ภาวะทางโลกมากเกินไปคือไม่ผิดจากพระธรรมวินัยและกฎหมาย เพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนให้เหมาะสมและมีดุลยภาพ

พระสังคหวัตรควรจะต้องมีบทบาทนำประชาชนให้ก้าวเดินไปข้างหน้าอย่างมีความมั่นใจ รวมถึงการเป็นที่ปรึกษากิจการต่างๆ ให้แก่ญาติโยมได้ และได้รับการยอมรับในการทำงาน ทั้งงานของคณะสงฆ์ งานการศึกษา งานสังคมงานการพัฒนาชุมชน กล่าวคือต้องเป็นผู้นำที่ทำงานได้อย่างครอบคลุมในทุกประเด็นปัญหาของประชาชนและชุมชน ตลอดจนงานการ

ได้รับการยอมรับในด้านภูมิรัฐและภูมิธรรม (ประเสริฐ ปอนถิ่น, 2561, ออนไลน์) ซึ่งในปัจจุบัน การทำงานของพระสังฆาธิการได้รับการยอมรับมากขึ้นจากองค์กรคณะสงฆ์คือมหาเถรสมาคม ดังจะเห็นได้จากนโยบายของมหาเถรสมาคมที่กำหนดให้หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) มุ่งเน้นการทำงานใน 8 ด้าน คือ ศีลธรรมและวัณนธรรม สุขภาพและอนามัย สัมมาอาชีวะ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูกตเวทิตธรรม และสามัคคีธรรม (พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ, 2562) ซึ่งหากพิจารณาโดยจำแนกในเชิงความคาดหวังผลแล้ว กล่าวได้ว่าประกอบด้วย เพื่อการสร้างพื้นฐานการอยู่ร่วมกันที่ดีในสังคม คือเรื่องศีลธรรมและวัณนธรรม สันติสุข กตัญญูกตเวทิตธรรม และสามัคคีธรรม เพื่อสร้างเสริมคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน คือสุขภาพและอนามัย สัมมาอาชีวะ และเพื่อการสงเคราะห์ชุมชน คือศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์ ในภาพรวมกล่าวได้ว่าหน่วย อ.ป.ต. เป็นการทำงานที่ครอบคลุมทั้งด้านสังฆฐานะและคันถฐานะ โดยมุ่งแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องของประชาชน เสริมสร้างและดูแลสิ่งที่เป็นความผาสุกแก่ประชาชน และสิ่งที่เป็นประโยชน์ของประชาชนทั้งในเชิงพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ามหาเถรสมาคมได้จัดตั้งหน่วย อ.ป.ต. ให้เป็นกลไกการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์และพัฒนาสังคมของคณะสงฆ์ร่วมกับชุมชนและภาคประชาการ

ดังนั้นบทบาทของพระสังฆาธิการจึงเป็นการเชื่อมวิถีของ “โลก” กับ “ธรรม” เข้าด้วยกัน และสะท้อนให้เห็นว่าธรรมนั้นไม่ได้อยู่เฉพาะในวัด หากยังสามารถปฏิบัติได้ท่ามกลางกิจกรรมทางโลก หรือโดยใช้กิจกรรมทางโลกเป็นสื่อ ดังที่พระสุบิน ปณีโต ผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ทั่วจังหวัดตราด ได้ชี้ให้ประชาชนเห็นว่าการนำเงินมารวมกันเพื่อให้เพื่อนบ้านที่กำลังเดือดร้อนมีโอกาสกู้เอาไปใช้ก่อนนั้นเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง มิใช่ว่าบุญจะต้องทำที่วัดหรือกับพระสงฆ์เท่านั้น ขณะเดียวกันในการร่วมกิจกรรมดังกล่าวประชาชนยังมีโอกาสได้ปฏิบัติธรรมหรือฝึกฝนตนในเรื่องของความซื่อสัตย์และความไว้วางใจกัน อันเป็นธรรมที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนและชุมชน

บทที่ 3

แนวคิดและ การดำเนินงาน สาธารณสงเคราะห์ วิถีพุทธ

การศึกษานี้พิจารณางานสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ว่าเป็นแนวทางหนึ่งของพุทธศาสนาเชิงรุกที่ดำเนินการภายใต้บทบาทสังฆคหฤระ โดยเน้นการดำเนินงานเพื่อประโยชน์ต่อสาธารณชน ดังนั้นงานสาธารณสงเคราะห์ในการศึกษานี้จึงอาจให้คำจำกัดความในเชิงกว้างได้ว่า หมายถึง กิจกรรมอันเป็นสาธารณประโยชน์ที่พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดทำกิจกรรม หรือบริการในเชิงการช่วยเหลือให้แก่ผู้ทุกข์ยากเดือดร้อนหรือประสบภัยใน เจ็บไข้หรือรูปแบบต่างๆ เพราะยิ่งสังคมไทยพัฒนาก้าวหน้า คนยากจน และผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนก็ยิ่งปรากฏชัดมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ในปัจจุบันมีคนชราและผู้ป่วยถูกทอดทิ้งจากญาติพี่น้องจำนวนมากขึ้น เรื่อยๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ ควรจะต้องอิงอยู่กับหลักธรรมทางพุทธศาสนา และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ดังนั้นการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยจึงควรเรียกว่า เป็นงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

3.1 บทบาทการสาธารณสงเคราะห์: พุทธศาสนาเชิงรุก

สังคหุระเป็นบทบาทที่ครอบคลุมทั้งด้านศึกษาสงเคราะห์และด้านสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งเน้นการใช้หลักการสงเคราะห์และพัฒนาสังคม อันเป็นบทบาทตามแนวทางพุทธศาสนาเชิงรุกที่คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมได้ผลักดันเป็นส่วนหนึ่งในแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ภายใต้เงื่อนไขสร้างความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ และภาคประชาสังคม เพื่อใช้เป็นกลไกขับเคลื่อนสังคมไทยให้สามารถช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนผู้ตกทุกข์ได้ยากและเดือดร้อนจากสภาพปัญหาต่างๆ และยังสามารถใช้เป็นสื่อหรือเครื่องมือในการชักนำประชาชนกลับเข้าหาธรรม อย่างไรก็ตามการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการสาธารณสงเคราะห์ให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายดังกล่าว พระสงฆ์ควรจะต้องดำเนินการบนพื้นฐานการใช้ปัญญา เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ดังนั้นพุทธศาสนาเชิงรุกในงานสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นแนวทางที่เน้นให้วัดเป็นที่พึ่งของสังคม เช่น สนับสนุนการให้บริการรักษาพยาบาล การใช้วัดเป็นที่พักอาศัย ที่พักพิงที่สร้างอาชีพหรือรายได้ โดยวัดและพระสงฆ์อาจดำเนินการในแนวทางการบริหารจัดการเอง การเข้าไปสนับสนุน การเข้าไปแสวงหาความร่วมมือแบบภาคีเครือข่าย และการเข้าไปช่วยเหลือแบบให้เปล่า (สายพิรุณ เพิ่มพูล, 2560: 71) ซึ่งล้วนเป็นบทบาทที่พระสงฆ์จะต้องดำเนินการเพื่อสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตของกรอบแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม โดยใช้กระบวนการทัศนวิधिพุทธที่ประกอบด้วยส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน และส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติตามวิถีวัฒนธรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้งานสาธารณสงเคราะห์ยังควรจะต้องอยู่ในขอบเขตของบทบาทด้านสังคหุระที่พระสงฆ์ต้องให้การสงเคราะห์และช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชนทั้งทางด้านจิตใจและด้านวัตถุ ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบของมหาเถรสมาคม 4 ประการ คือ

(1) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ได้แก่ การที่คณะสงฆ์ได้ดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจกรรมหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจกรรมห้องสมุดประชาชน กิจกรรมจัดอบรมวิชาชีพระยะสั้นให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

(2) ด้านการช่วยเหลือกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนกิจการที่รัฐหรือเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การขุดสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อเป็นแหล่งอุปโภคหรือเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์ เป็นต้น

(3) ด้านการถือกุศลสาธารณสมบัติ สถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาลและจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างบริการระบบไฟฟ้า ปลูกต้นไม้ในพื้นที่สาธารณะ และอื่นๆ

(4) ด้านการถือกุศลประชาชนในยามประสบภัย เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย มอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือตั้งกองทุนอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้า และเด็กด้อยโอกาส หรือการสงเคราะห์ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัย หรือการสงเคราะห์คนชราและคนพิการที่ขาดคนดูแลหรือเจ็บป่วย เป็นต้น (พระครูใบฎีกาสุพล อาสโภ, 2558)

สำหรับการพิจารณาถึงกลุ่มเป้าหมายที่จะรับบริการงานสาธารณสงเคราะห์ พระราชรัตนมุนี (2540: 14) ได้กล่าวว่างานสาธารณสงเคราะห์เป็นการจัดการเพื่อให้มีการสงเคราะห์ในด้านต่างๆ แก่สาธารณชน ซึ่งรวมถึงพระสงฆ์สามเณร ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายก ทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไป เพราะวัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้าน และบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดมีสถานะเป็นศูนย์กลางของของสังคม และพระสงฆ์ก็เป็นที่พักทางจิตใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนจึงเป็นหน้าที่ของวัดและพระสงฆ์ที่จะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นเสมือนบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ที่ต้องช่วยเหลือถือกุศลประชาชนในขอบเขตที่จะทำได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ บุญศรีพานะจิตต์ (2540: 25) ที่อธิบายเกี่ยวกับงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดต่อชุมชนและสังคมไว้ว่า งานสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์และวัดในการเชื่อมประสานสาธารณประโยชน์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนผู้ตกทุกข์ได้ยากกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสงเคราะห์อาจจะเป็นการดูแลด้านจิตใจ หรือการกระทำด้านอื่นๆ เช่น การให้คำปรึกษา การให้คำแนะนำ รวมถึงให้การสงเคราะห์ด้านวัตถุและบริการ เช่น การบริจาคเงินเพื่อสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ถนน บ่อน้ำ เป็นต้น

การดำเนินงานงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ควรจะต้องประกอบด้วยหลักการสำคัญ คือให้การสงเคราะห์เพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้ จึงจะเป็นการสงเคราะห์ที่

มีผลยืนยาวและเกิดผลลัพธ์ในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตได้จริง การสงเคราะห์แบบให้เปล่าเรื่อยไปจะทำให้เขาอ่อนแอ หรือสงเคราะห์ด้วยวัตถุมากไปก็ทำให้ขาดปัญญา แต่ควรจะต้องสงเคราะห์ให้เขาฉลาดขึ้น ให้รู้ว่าการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตควรเป็นอย่างไร ควรจะต้องทำอะไร และจะต้องให้เขาพยายามช่วยตนเองได้ รวมถึงการสงเคราะห์ไม่จำเป็นต้องให้สิ่งของหรือบริการที่ผู้รับมีความพึงพอใจเสมอไป การที่เราดำเนินการสาธารณสงเคราะห์เพื่อให้ถูกอกถูกใจของผู้คนอาจจะเป็นการทำลายสังคมได้ และที่สำคัญคือการสาธารณสงเคราะห์ไม่ใช่เป็นเพียงการสงเคราะห์ช่วยเหลือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่ควรจะเป็นการสงเคราะห์เพื่อสาธารณชน โดยเน้นการสนับสนุนให้เขาสามารถดำเนินชีวิตสืบต่อไปได้อย่างพอสมควรแก่สภาพ บนพื้นฐานการใช้สติปัญญารู้จักแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง รวมถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสงบและมีศีลธรรมเป็นเครื่องนำทาง

ดังนั้นภาพรวมการสาธารณสงเคราะห์ควรจะเป็นการช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาทุกข์ภัยของเพื่อนมนุษย์ ด้วยการแก้ไขปัญหาใน 2 แนวทางหลักควบคู่กันไปคือ (1) แก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุที่ก่อให้เกิดความทุกข์ ด้วยการประพฤติปฏิบัติธรรม (2) แก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุหรือปัญหาเฉพาะหน้า ด้วยการบรรเทาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น วัดและพระสงฆ์ควรสงเคราะห์ทั้งสองด้านควบคู่กันไปเพื่อส่งเสริมให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรมพร้อมทั้งได้ให้ความช่วยเหลือเพื่อลดปัญหาและความเดือดร้อน กิจกรรมหนึ่งในเชิงสาธารณสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ในปัจจุบันทำกันมาก คือการเชิญชวนให้ประชาชนมาร่วมกันทำบุญบริจาคเงินหรือถวายสังฆทาน เพื่อที่จะนำเอาเครื่องอุปโภคบริโภคไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยหรือเดือดร้อน และเพื่อช่วยแก้ไขสถานการณ์เลวร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยให้ความช่วยเหลือประชาชนในด้านต่างๆ เช่น มอบถุงยังชีพแก่ผู้ประสบภัยหนาว ช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย สนับสนุนเครื่องมือและเครื่องอุปโภคแก่ชาวไทยภูเขา และให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลืองานต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชนที่ร้องขอมา เป็นต้น

ทั้งนี้พระสงฆ์ที่จะทำงานสาธารณสงเคราะห์ได้ดีควรจะเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจ มีปัญญารู้จักคิดวินิจฉัยการทำงาน มีจิตอาสา มีความรับผิดชอบมีวินัยในการปฏิบัติงาน และมีความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของพระสังฆาธิการในระดับเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบล ซึ่งจะต้องบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์วิพุทธควรแสดงออกถึงบทบาทและความพร้อมที่จะเป็นผู้นำในการบริหารจัดการ ดังนี้

1) ความเป็นผู้นำมีวิสัยทัศน์ที่ดี หมายถึงการเป็นผู้ที่มีความคิดกว้างไกล และมีการวางแผนและการดำเนินงานสาธารณสุขสงเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จในปัจจุบันและอนาคต

2) ความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีจิตใจกว้าง เปิดใจพร้อมรับฟังแนวความคิดและข้อเสนอแนะของผู้อื่น เป็นผู้มีจิตใจที่มีความเอื้ออาทรต่อผู้ตกทุกข์ได้ยากอยู่เสมอ

3) ความเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในงาน มีการบริหารจัดการและทำงานอย่างถูกต้องและคล่องแคล่ว มีประสบการณ์และความชำนาญหรือเชี่ยวชาญในงานต่างๆ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์

4) คุณสมบัติความเป็นผู้นำเชิงพุทธ คือเป็นผู้ที่มีความคิดดี มีจิตใจที่ดีงาม มีความเป็นกันเองกับคนอื่นทุกหมู่เหล่า และมีทักษะความชำนาญในการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ และกิจกรรมทางพุทธศาสนา

สิ่งสำคัญที่สุดในความเป็นผู้นำบริหารงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการ จะต้องเป็นผู้มีจิตอาสาที่ต้องการจะทำงานเพื่อสังคม และมีความเข้าใจในหลักธรรมเพื่อจะนำมาปรับใช้ในการทำงาน เช่น หลักธรรมพละ 4 ซึ่งจะช่วยสร้างพลังในการทำงานและการบริหารงานจัดการงานได้อย่างแข็งขัน 4 ประการ ได้แก่ (1) ปัญญาพละ คือ การมีกำลังแห่งความรู้และปัญญา (2) วิริยะพละ คือ กำลังแห่งความเพียรในการทำงาน (3) อนวัชชพละ คือ กำลังแห่งความสุจริต ปราศจากการทุจริตในงาน และ (4) สังคหพละ คือ มีกำลังแห่งความสามัคคีร่วมงานกับผู้อื่น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559: 169) อันเป็นหลักธรรมที่สะท้อนว่า ความเป็นผู้นำในงานสาธารณสุขสงเคราะห์จะต้องมีคุณธรรม มีความรับผิดชอบ พร้อมจะทำงานบริการสาธารณะให้งานสำเร็จผลและให้ทุกคนพอใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ การใช้พละธรรม 4 จะช่วยเสริมการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ในเชิงความร่วมมือกับทุกกลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง นำคนให้มาร่วมทำงาน นำองค์กรให้พัฒนาด้วยทีมงานหรือคณะทำงานที่มีคุณภาพ คือการมีผู้นำที่ดี การมีสมาชิกที่ดี สมาชิกมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน สมาชิกและทีมงานมีการเรียนรู้ร่วมกัน และสมาชิกมีจิตใจที่ดีงามเน้นการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

ทั้งนี้พระครูอมรชัยคุณ (สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2561) ได้อธิบายถึงภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการสร้างคุณภาพและประสิทธิภาพของงานสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มีต่อชุมชนว่า จะเกิดขึ้นได้ต้องมีระบบและรูปแบบการจัดการที่ดี มีองค์ประกอบด้านบุคคล ระบบงาน

ระบบการจัดการ และปัจจัยสนับสนุนต่างๆ อย่างเหมาะสม กล่าวคือพระสังฆาธิการต้องมีวิสัยทัศน์ในการทำงานเพื่อสังคม มีความเข้าใจ และให้ความสำคัญต่อการทำหน้าที่เป็นผู้นำคนและเป็นผู้นำองค์กรสู่การพัฒนา พร้อมทำหน้าที่ด้านการสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ มีความตั้งใจ และมีการพัฒนาคณะทำงานสู่การเป็นทีมงานในด้านสาธารณสงเคราะห์อย่างมีคุณภาพ ตลอดจนมีระบบการจัดการงานที่มีการวางแผน มีระบบโครงสร้างการทำงาน มีการจัดการด้านบุคลากร การอำนวยการ โดยเฉพาอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตามแนวทางพลังบวร คือ บ้าน วัด และราชการ (รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน)

พระครูวิสุทธาจารย์ (2558) ได้ศึกษาแนวคิดการบริหารจัดการกิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ และนำเสนอยุทธศาสตร์ในการสาธารณสงเคราะห์เพื่อให้สังคมไทยมีความสงบและมีความมั่นคงทางสังคม พบว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาแนวคิดการสาธารณสงเคราะห์ได้ปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย สอดคล้องกับความเป็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา แม้แต่การนำเสนอหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการสอนให้เหมาะสมกับพุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบัน สำหรับแนวทางการปฏิบัติเพื่อบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ที่ดี ควรจะเน้นยุทธศาสตร์เชิงรุกที่จะนำไปสู่ความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา อันประกอบด้วยความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน การร่วมกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การมีศาสนทายาทเพื่อสืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนา และการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามที่พระสังฆาธิการหลายรูปให้ความเห็นว่า เดิมนั้นการทำงานด้านการสาธารณสงเคราะห์เน้นเพียงการให้การสงเคราะห์แบบให้เปล่ากับผู้ยากจนหรือเดือดร้อนในชุมชนที่วัดตั้งอยู่ แต่ในปัจจุบันงานสาธารณสงเคราะห์ครอบคลุมทั้งการทำงานสังฆพัฒนา และการทำงานช่วยเหลือสังคมร่วมกับหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคีเครือข่ายต่างๆ จึงมีความหลากหลายมากขึ้น แต่ก็ครอบคลุมการช่วยเหลือแก่กุลประชาชนผู้ตกทุกข์ได้ยากหรือประสบภัยพิบัติต่างๆ มากขึ้น

3.2 แนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

สำหรับงานสาธารณสงเคราะห์ปัจจุบันถือเป็นบทบาทหนึ่งใน 6 ด้านหลักที่พระสังฆาธิการตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสขึ้นไป ต้องยึดถือปฏิบัติตามระเบียบที่มหาเถรสมาคมกำหนดไว้ พระสังฆาธิการจำนวนไม่น้อยจึงทำงานสาธารณสงเคราะห์ในลักษณะที่เป็นทางการตามสายการบังคับบัญชาขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ แต่มีพระสังฆาธิการอีกส่วนหนึ่งที่ท่านทำงานสาธารณสงเคราะห์โดยที่ไม่ได้คิดหรือสนใจว่าท่านกำลังทำงานในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของบทบาทในกิจการคณะสงฆ์ แต่ท่านเข้ามาทำงานด้วยจิตอาสาบนพื้นฐานของเหตุผลที่ว่า “...พระสงฆ์กับชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยกัน หากพระสงฆ์เราอยู่วัดแล้วไม่สนใจปัญหาและไม่สนับสนุนกิจกรรมของชุมชน หรือไม่ดูแลช่วยเหลือญาติโยม ก็ดูเหมือนว่าเราจะเอาวัดเอาเปรียบญาติโยม เราจึงควรจะร่วมทำงานในเชิงสาธารณสงเคราะห์หรือพัฒนาสังคม โดยไม่จำเป็นที่จะต้องมียศมาจกส่วนกลาง แต่โดยรวมแล้วกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ในปัจจุบันส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความก้าวหน้าทางตำแหน่ง หน้าที่การงาน และสมณศักดิ์มากกว่าการทำงานที่เป็นจิตอาสา พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ยอมรับว่าควรมีจิตอาสาที่จะทำงานร่วมกับญาติโยมและหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ต้องหาแนวร่วม ไม่ว่าจะเป็นพระเป็นเณร เป็นทายาททายิกา หรือชาวบ้านรอบวัด เพื่อให้สามารถทำงานได้ดี ทั้งการเป็นพระนักปกครอง พระนักบริหาร พระนักพัฒนา หรือพระนักสังคมสงเคราะห์...” (พระครูพิพิธสุตาธร, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2561)

ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ถึงแนวทางการทำงานสาธารณสงเคราะห์จากพระสังฆาธิการที่ทำงานในเชิงจิตอาสา ไม่ใช่ตามสายการบังคับบัญชา พบว่าขอบข่ายการทำงานสาธารณสงเคราะห์ควรจะสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน ประกอบด้วย

- 1) การเอื้อเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนสามารถใช้พื้นที่วัดเพื่อกิจกรรมสาธารณะของชุมชน เช่น การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ของชุมชน หรือใช้พื้นที่วัดเพื่อการจัดประชุม ทำงาน และจัดกิจกรรมของทางราชการ
- 2) สนับสนุนการทำงานด้านสุขภาพร่วมกับสถานีนามัยหรือโรงพยาบาล เพื่อการรักษาพยาบาลหรือดูแลสุขภาพอนามัยของพระสงฆ์และประชาชน

- 3) สนับสนุนการจัดตั้งห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ที่อ่านหนังสือ หรือหอกระจายข่าว เพื่อเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลหรือเป็นแหล่งความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน
- 4) สนับสนุนการจัดสร้างบ่อน้ำหรือประปาชุมชน เพื่อให้บริการน้ำประปาหรือน้ำดื่ม น้ำใช้ของหมู่บ้าน รวมถึงอาจสนับสนุนการขุดสระน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรของชุมชน
- 5) สนับสนุนกิจการสาธารณสุขสงเคราะห์ต่างๆ ทั้งในภาวะปกติและภาวะฉุกเฉิน ให้แก่คนยากจน ผู้สูงอายุ หรือคนพิการ
- 6) สนับสนุนกิจกรรมบรรเทาสาธารณภัย เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม และอื่นๆ โดยใช้วัดเป็นสถานที่พักพิงเบื้องต้นหรือเป็นพื้นที่รวมการให้บริการหรือช่วยเหลือแก่ชาวบ้าน
- 7) ให้วัดเป็นสถานที่สงเคราะห์ในยามประสบภยันตราย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้ยากไร้ ที่ไม่สามารถจัดการเรื่องงานศพได้อย่างเหมาะสม ทางวัดจะเป็นธุระจัดการให้ เช่น จัดหา โลงศพให้ฟรี ให้บริการจัดพิธีศพโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เป็นต้น (พระครูจันทสีรากร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2561)

ภาพรวมการจัดกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์จึงเป็นการให้บริการชาวบ้านและชุมชน ในการแก้ไขปัญหาหรือทุกข์บนพื้นฐานความเป็นผู้มีจิตอาสาที่มีเมตตาธรรม เพราะพระสังฆ วัตรควรดูแลเอาใจใส่และทำคุณประโยชน์ต่อชุมชนรอบวัดตามศักยภาพและความสามารถ อย่างไรก็ตามพระสงฆ์และวัดแต่ละแห่งมีศักยภาพไม่เท่ากัน การให้บริการด้านสาธารณสุข สงเคราะห์จึงไม่เท่าเทียมกัน แต่สิ่งที่เหมือนกันคือพระสังฆวัตรควรจะทำงานสาธารณสุข สงเคราะห์ในลักษณะของความเป็นผู้มีจิตอาสาที่ต้องการจะทำประโยชน์ต่อสาธารณะ และ ควรจะเป็นไปในลักษณะของความร่วมมือกันระหว่างวัดกับชุมชน เพื่อให้ประชาชนสามารถ แก้ปัญหาของตนเองได้หรือพึ่งตนเองได้ในระยะยาว แนวทางการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ จึงควรเกิดจากคุณธรรมภายในหรือจิตสำนึกของพระสงฆ์และประชาชนที่ต้องการจะช่วย เหลือเกื้อกูลหรือพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก หรือผู้ด้อยโอกาสในสังคม ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อให้ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยดี เพราะ สิ่งที่มีอิทธิพลในการกำกับพฤติกรรมของผู้คนได้มากที่สุดคือจิตสำนึกสาธารณะจากภายใน เช่น การมีสำนึกที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม ความเอาใจใส่ในทรัพยากรสาธารณะ ไม่นิ่งดูดาย กับการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปกป้องกฎเกณฑ์หรือหลักการที่สังคม

ยึดถือประโยชน์สาธารณะ เป็นต้น จิตสำนึกสาธารณะเช่นนี้หากมีรากฐานจากหลักธรรมและ
วิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาก็จะเรียกได้ว่าเป็นการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิधिพุทธ

จากการทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ช่วยให้เห็นแนวคิดการสาธารณ
สงเคราะห์วิधिพุทธได้ว่าเป็นแนวทางที่เน้นพุทธศาสนาเชิงรุกของพระสงฆ์ วัด และหน่วยงาน/
องค์กรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทรงพลังและมีประสิทธิภาพสูงในการขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้าต่อไป
ได้ เพราะหลักการบริหารการสาธารณสงเคราะห์วิधिพุทธมิได้เพียงมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์ส่วน
รวม แต่ยังได้บรรจุหลักการที่สร้างความยั่งยืนบนพื้นฐานการไม่เบียดเบียนกัน การอยู่ร่วมกัน
อย่างสงบสันติ มีความเมตตาต่อกัน และมีความสามารถอยู่ร่วมกับสังคมปัจจุบันได้ตาม
แนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคม โดยมีได้ปฏิเสศกระแสโลกาภิวัตน์หรือระบบทุนนิยม

บนพื้นฐานหลักธรรมทางพุทธศาสนาการสาธารณสงเคราะห์วิधिพุทธจะเกี่ยวข้องกับ
การสงเคราะห์ในหลายประเด็น กล่าวคือ (1) ควรสงเคราะห์ด้านจิตใจให้มีสติปัญญา รู้จัก
แก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง (2) ควรสงเคราะห์ด้านศีลธรรม เพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันโดย
ไม่เบียดเบียนกัน (3) ควรสงเคราะห์ให้มีความสว่างทางจิตวิญญาณ ปฏิบัติตามวิถีแห่งพระพุทธ
ศาสนา (4) ควรสงเคราะห์ให้กินอยู่แต่พอดี และสามารถพึ่งตนเองได้ (5) ควรสงเคราะห์
ในการให้ธรรม ไม่หลงยึดติดกับสิ่งมัวเมาตามแบบอย่างวัตถุนิยม และ (6) ควรสงเคราะห์
ให้มีความเข้มแข็ง ไม่ใช่เพียงรอรับการช่วยเหลือ ด้วยเหตุนี้การสาธารณสงเคราะห์วิधिพุทธ
จึงเป็นแนวทางที่จะช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานหมู่ชนไว้ให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือ
การให้สังคมอยู่ร่วมกันโดยไม่แตกแยกหรือขัดแย้งกัน ความมุ่งหมายของสาธารณสงเคราะห์
วิधिพุทธจึงไม่ใช่เป็นเพียงเอาอะไรไปให้แก่ผู้เดือดร้อนหรือตกทุกข์ได้ยาก ไม่ใช่เอาบริการไป
ให้ เอาทรัพย์สินเงินทองไปให้แต่หมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อให้สังคมสามารถรวมใจ
กัน ยึดเหนี่ยวกันไว้ได้ โดยเน้นที่การให้ความช่วยเหลือผู้ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เพื่อให้เขา
สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ผ่านหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักแห่งการสงเคราะห์ไว้
หรือกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ธรรมสงเคราะห์เพื่อประโยชน์ของสังคมสาธารณะ

การพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์วิधिพุทธ จึงเป็นแนวทางพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม
ที่จะช่วยเพิ่มศักยภาพให้แก่พระสงฆ์และประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขและ
ช่วยเหลือกันขับเคลื่อนงานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไป รวมถึงการพัฒนาจิตใจของ
ประชาชนให้ตื่นตัวและมีความเจริญก้าวหน้าทางธรรม เพื่อให้สังคมเกิดความสงบด้วยอำนาจ

ธรรมอย่างแท้จริง เพราะถ้าประชาชนเข้าถึงการปฏิบัติธรรมแล้วจะเข้าใจถึงคุณค่าของชีวิต รู้ว่าสิ่งใดงามอันควรทำนั้นคืออะไร พระสังคหวัตรต้องช่วยชี้แนะทางสาธารณสงเคราะห์ วิถีพุทธเพื่อลดปัญหาสังคม ให้คนใช้ปัญญาในการอยู่ร่วมกัน มีศีลบริสุทธิ์ ไม่เบียดเบียนกัน และกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อันจะนำมาซึ่งสังคมที่สงบสุขและมั่นคง โดยนัยนี้การสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธเป็นแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้คนในสังคมใช้หลักธรรมเป็นพลังในการขับเคลื่อนสู่สังคมที่ไม่เบียดเบียนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นยุทธศาสตร์การจัดทุกข์ของประชาชน ที่ไม่ใช่เป็นเพียงยุทธศาสตร์สร้างความสุขหรือสร้างผลประโยชน์ โดยปราศจากหลักธรรมและความพยายามพึ่งตนเอง รวมทั้งยังมีพุทธธรรมเป็นวิถีปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกัน อันจะยังประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกันทั้งฝ่ายสงฆ์และฆราวาส (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556) จนกว่าจะบรรลุเป้าหมายคือการลดทอนปัญหาที่คนในชุมชน และสังคมประสบ

จากการศึกษาแนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางศาสนา พบว่าประเด็นการจัดการบริหารสาธารณสงเคราะห์ควรจะมีการวางนโยบายและยุทธวิธีที่รัดกุม มีการบริหารงานสาธารณสงเคราะห์เพื่อประชาชน และเข้าช่วยเหลือทำสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เพื่อให้มีรูปแบบการประสานความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์และประชาชนอย่างมีระเบียบแบบแผน (พระมหาดนัย อุปวัฑฒโน และอำนาจ บัวศิริ, 2558) พร้อมทั้งนำหลักธรรมไปแนะนำให้ประชาชนเข้าใจและสามารถนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตได้ พระสังคหวัตรจึงควรนำเอาหลักธรรมมาสอดแทรกเพื่อการทำงานสาธารณสงเคราะห์ เช่น พรหมวิหารธรรม สังคหัตถุธรรมกัลยาณมิตรธรรม สปัปฺริสธรรม เป็นต้น พร้อมทั้งให้การสงเคราะห์ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจไปพร้อมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามภายใต้รูปแบบการปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยวิธียุทธศาสตร์สมัยใหม่มาสนับสนุนองค์กรให้สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เพื่อสนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์ให้บรรลุผลตามเป้าหมายการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

3.3 หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ ใช้ในงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

จากการวิจัยเอกสารและศึกษาข้อมูลภาคสนาม พบว่ามีหลายหลักธรรมที่พระสงฆ์นำมาใช้ในการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ โดยหลักธรรมที่พระสงฆ์นำมาประยุกต์ใช้กันมากคือ พรหมวิหาร 4, สังคหวัตถุ 4, กัลยาณมิตรธรรม 7, และ สัมปยุตธรรม 7 ดังนี้

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำหรับทุกคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมและเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่จะทำให้บุคคลแสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่แต่ละคนได้ประสบอยู่ และมีส่วนร่วมในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย

1) เมตตา คือความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ต่อเพื่อนมนุษย์ และต่อสังคม เมตตาเป็นความปรารถนาดีและมีส่วนสำคัญเพื่อสร้างสรรค์ความสุขและความเจริญก้าวหน้าให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น

2) กรุณา คือความรู้สึกคล้อยตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของคนอื่น และต้องการจะช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นทุกข์หรือความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างจากเมตตา คือเมตตาเกิดขึ้นในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นความเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มีกรุณาใส่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

3) มุทิตา คือพลอยยินดีหรือส่งเสริมสนับสนุนเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ มีความสุข หรือทำสิ่งที่ถูกต้องดีงามหรือพัฒนาก้าวหน้าไป มุทิตาเป็นความยินดีในสถานการณ์ที่คนอื่นมีความสุขหรือความสำเร็จหรือมีความก้าวหน้าไปด้วยดี

4) อุเบกขา คือการรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างใคร เพื่อการรักษาคุณภาพ เป็นการจำกัดหรือควบคุมการปฏิบัติต่อผู้อื่นไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นการเสียธรรม ซึ่งการปฏิบัติต่อคนหรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ทำให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อหลักการหรือกฎกติกาที่ชอบธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559: 124-127)

เมื่อพิจารณาหลักธรรมพรหมวิหาร 4 กับการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ พบว่าหลักธรรมที่พระสงฆ์ส่วนมากกล่าวถึงและยึดถือในการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ คือ “เมตตาธรรม” ด้วยความปรารถนาดีและต้องการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากและ

ร่วมดำเนินกิจกรรมกับชุมชนหรือการอยู่ร่วมกับคนอื่นในชุมชนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้เมื่อพระสังคหวัตรพบว่าใครมีปัญหาเดือดร้อนหรือมีทุกข์ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน มักจะมีความกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ไขปัญหามาให้เขา เมื่อมีใครประสบความสำเร็จในการทำสิ่งดีงามหรือทำให้อะไรต่ออะไรได้พัฒนาก้าวหน้าไปก็จะมีมุทิตาและช่วยส่งเสริมสนับสนุน แม้แต่ในยามปกติก็ไม่ปล่อยปละละเลย เอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดีอยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญและสามารถจะพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองได้สืบต่อไป แต่การจะช่วยเหลือแก้ไขปัญหาหรือสนับสนุนใคร พระสังคหวัตรก็ต้องมีใจเป็นกลาง ตั้งอยู่บนหลักความถูกต้องและชอบธรรม ถ้าทำเช่นนี้ได้ก็จะทำให้กิจกรรมสาธารณประโยชน์ประสบความสำเร็จได้อย่างแท้จริง หลักธรรมพรหมวิหาร 4 จึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสนับสนุนการอยู่ร่วมกันในชุมชนได้ ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสจะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเหมาะสม และมีความสัมพันธ์บนพื้นฐานของหลักธรรม คือต้องมีความเหมาะสมทั้งการอยู่ร่วมกันและการทำงานร่วมกันของทุกคน โดยมีขอบเขตที่สมดุล คือไม่ใช่มีแต่เพียงเมตตา กรุณา และมุทิตา แต่จะต้องมีอุเบกขาที่ยึดถืออยู่บนหลักการหรือหลักธรรม และกรอบการทำงานไม่ควรจะทำเพื่อบางคนหรือบางกลุ่ม แต่ควรจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของสาธารณชน โดยเน้นหลักพรหมวิหารธรรมเป็นตัวตั้ง เพื่อให้กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์นั้นเกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม เพื่อให้ตอบสนองได้ทั้งงาน ได้ทั้งคน และได้ทั้งหลักธรรม อย่างมีดุลยภาพ

สังคหัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรีเอื้อเพื่อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นหลักธรรมที่จะช่วยสนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยมีหลักธรรม 4 ประการ ได้แก่

1) ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเพื่อแบ่งปันของๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว ทานแยกได้เป็น 2 ประการ คือ ทานที่ให้เป็นบุญ (ได้แก่ การสร้างกุศล บำเพ็ญบุญ เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า) และทานที่ให้เป็นคุณ (ได้แก่ การให้สิ่งของหรือให้เงินทองแก่ผู้ที่ทุกข์ยาก ประสบความเดือดร้อน หรือขาดแคลน) ทั้งนี้หลักการสำคัญของการให้ทานที่จะเป็นบุญและเป็นคุณนั้น ประชาชนควรคำนึงอยู่เสมอว่าทรัพย์สินสิ่งของที่เรามาได้มิใช่สิ่งที่ยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้ หากเรา

ไม่สามารถละกิเลส ละความอยากได้อย่างเต็มที่ ก็จะไม่อยากให้อะไรแก่ใคร ไม่อยากสละทรัพย์สิน หรือผลประโยชน์ ทานจึงเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการอยู่ร่วมกันอย่าง เอื้ออาทรระหว่างคนในสังคม

2) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดจาหยาบค้ายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะกับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างมาก เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์ อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้นจะต้องพูดโดยเว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ซึ่งเมื่อฟังแล้วเกิดความชื่นใจ เบิกบานใจ เช่น สิ่งที่เราจะพูดนั้นต้องเป็นเรื่องจริง เป็นคำสุภาพ ไพเราะ พูดออกไปแล้วเกิดประโยชน์ เวลาพูดก็ต้องพูดด้วยจิตที่มีเมตตา และต้องเลือกพูดให้ถูกกาลเทศะด้วย

3) อัตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิด หรือการประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งรวมถึงความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพราะบางครั้งในการทำงานอาจขาดกำลังคน แต่ถ้าเราช่วยกันหรือร่วมมือกัน งานที่ว่ายากก็จะสำเร็จลุล่วงไปได้ อันเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างเสริมความรักความผูกพันของคนในองค์กรหรือชุมชน ทั้งนี้ในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์มี 2 ประการ คือต้องทำตัวเราให้เป็นคนดีมีประโยชน์เสียก่อน และสร้างประโยชน์ให้คนอื่นรอบข้าง

4) สมานัตตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย หลักธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยมและความไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย และจะช่วยสอนในเรื่องการวางตนให้เหมาะสมว่าตอนนี้เราอยู่ในฐานะอะไรถ้ามีใครไม่ทำตามหน้าที่ย่อมจะเกิดปัญหาเรื่องการก้าวก่ายหน้าที่กันตามมาจนอาจส่งผลให้เกิดความขัดแย้งหรือความไม่ปลอดภัยในชีวิตขึ้นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ การวางตนให้เหมาะสมจะช่วยให้ไม่ต้องหวาดระแวงในการทำหน้าที่ของตน ซึ่งจะส่งผลให้เราอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปลอดภัยและสบายใจ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559: 143)

โดยภาพรวมจะเห็นได้ว่าสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมอย่าง เป็นสุข และช่วยให้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้บนพื้นฐานการปฏิบัติตนต่อกันอย่างเหมาะสม ทานจะช่วยให้คนรู้จักการให้และสละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์สาธารณะ ปิยวาจาคือการพูดจาไพเราะ ฟังแล้วเกิดความชื่นใจ อุตถจริยาคือทำตนให้เป็นประโยชน์แก่

ผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม และสมานัตตตาคือวางตนให้เหมาะสมว่าตอนนี้เราอยู่ในฐานะใด ซึ่งล้วนช่วยให้เราสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้คนในสังคม ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังนั้นประโยชน์ของสังคหวัตถุ 4 คือ (1) ช่วยให้บุคคลดำรงตนอยู่ได้ในสังคมด้วยความสุข ไม่ขัดแย้งหรือคิดเอาเปรียบกัน(2) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจสมานไมตรีระหว่างกัน (3) เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควรแก่ฐานะ (4) เป็นเครื่องส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียในสังคม จากการศึกษาวิจัยในโครงการนี้พบว่าพระสังคหวัตถุส่วนใหญ่ได้นำหลักธรรมนี้มาประยุกต์ใช้เป็นหลักการทำงานสาธารณสงเคราะห์และใช้เป็นแนวทางในการดูแลผู้ป่วยใกล้ตาย ผู้ป่วยติดเตียง และคนพิการ โดยพระสังคหวัตถุมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมนี้และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม แต่ในส่วนของคฤหัสถ์นั้นยังไม่เข้าใจชัดเจน และไม่สามารถนำหลักธรรมนี้ไปปรับประยุกต์ใช้ปฏิบัติได้จริง

สารานุกรม 6 คือหลักธรรมซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน อีกทั้งมีเป้าหมายทำให้เกิดความสามัคคีแห่งการอยู่ร่วมกัน มีอยู่ 6 ประการ คือ

1) เมตตาทายกรรม คือ ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน เช่น ให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น สนับสนุนช่วยเหลือแก่ผู้ที่เดือดร้อนหรือต้องการความช่วยเหลือ ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ ของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ เช่น ช่วยถือสิ่งของ ช่วยทำความสะอาดที่อยู่อาศัย หาดอาหารให้รับประทาน ซักเสื้อผ้าให้ รวมถึงไม่เบียดเบียนหรือใช้กำลังข่มเหงผู้อื่น และไม่ใช้กำลังในการแก้ไข้ปัญหา

2) เมตตาวจีกรรม คือ ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพใช้วาจาที่แสดงความเคารพนับถือต่อกัน เช่น ไม่พูดให้ร้ายผู้อื่นหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน พูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักและความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจซึ่งกันและกันในยามที่ผู้ร่วมสังคมประสบกับความทุกข์ ความผิดหวัง หรือปัญหาต่างๆ ควรพูดแนะนำแต่สิ่งที่ดี รวมถึงพูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหก เกรงใจกันด้วยเหตุผลและด้วยสติปัญญา ไม่ใช่โทษะ

เป็นตัวนำ พุดอย่างมีจิตสำนึกในผลประโยชน์สุขร่วมกัน พุดจาอย่างสร้างสรรค์ ไม่นินทาว่าร้ายหรือกล่าวร้ายเสียชื่อเสียงประชนชั้นกัน

3) เมตตามโนกรรม คือ ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง กล่าวคือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน เป็นความคิดที่พร้อมและประกอบด้วยเมตตา เป็นการคิดดีต่อกัน ไม่คิดอิจฉาริษยา หรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท หากทุกคนคิดแล้วปฏิบัติเหมือนกันความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในสังคม มีความรักความเมตตาต่อกัน คิดพิจารณาวินิจฉัย คิดวางแผนต่างๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่คิดอคติ ไม่คิดผูกโกรธแค้นเคืองกัน รู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันอยู่เสมอ

4) สาธารณโภคิตา คือ ได้ของสิ่งใดมาโดยชอบธรรมก็แบ่งปันกัน แม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว ยินดีนำมาแบ่งปันเฉลี่ยให้กับทุกคนได้ร่วมใช้สอยหรือบริโภคทั่วกัน ถือเป็นหลักธรรมที่สอนและแนะนำให้รู้จักแบ่งปันสิ่งของให้กันและกันตามโอกาส เพื่อแสดงความรักความหวังดีของผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน รู้จักแบ่งปันผลประโยชน์ต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามอัธยาศัย เพื่อเผื่อแผ่ต่อกันอยู่เสมอ รู้จักเฉลี่ยแจกจ่ายสงเคราะห์ เช่น บริจาคอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องไม้เครื่องมือ และวิทยาการความรู้ให้แก่เพื่อนมนุษย์ รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน โดยไม่ทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อมวลมนุษย์ มุ่งช่วยเหลือและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณะ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว และไม่เอารัดเอาเปรียบใครแม้จะมีช่องทางให้ทำได้ก็ตาม

5) สีลสามัญญตา คือ มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ เป็นหลักธรรมที่สอนให้เรารักษาศีลอย่างเคร่งครัดเหมาะสมตามสถานะของตน ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของสังคม รู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ไม่ก้าวก่ายหน้าทีกัน ไม่ถือตนว่ายิ่งใหญ่กว่าผู้อื่น ไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆ ไม่ทำตนให้เป็นที่เสื่อมเสียแก่หมู่คณะ ไม่ฝ่าฝืนมติหรือหลักการของหมู่คณะอันจะก่อให้เกิดความหวาดระแวง ไม่ไว้เนื้อเชื่อใจกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

6) ทิฏฐิสามัญญตา คือ มีทิฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง กล่าวคือมีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่ความ

หลุดพ้น ลื่นทุกข์ หรือขจัดปัญหา ถือเป็นหลักธรรมที่แนะนำการมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจ ในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ ยึดถือหลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน ไม่ยึดถือความคิดของตัวเองเป็นใหญ่ฝ่ายเดียว เมื่อความคิดเห็นของตัวเองแตกต่างจากคนหมู่มากก็ต้องหันมาพิจารณาดูตัวเอง ต้องปรับมุมมองทัศนคติของตัวเองให้เหมาะสมเรียกว่ารู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ไม่สร้างข้อขัดแย้งโดยไม่มีเหตุผล ต้องมีความเข้าใจในเรื่องสิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพของแต่ละบุคคล (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559ช: 200-201)

ภาพรวมสาราณียธรรมเป็นหลักธรรมที่ช่วยสร้างความสามัคคีในการอยู่ร่วมกัน ทั้งในหมู่คณะสงฆ์ด้วยกัน และการอยู่ร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะหรือสังคมไม่เกิดความแตกแยกหรือมีปัญหาอันวุ่นวาย ไม่ตกอยู่ในภาวะสังคมที่ขาดความรัก ขาดความเมตตา อิจฉาริษยา นินทาวาร้ายกัน เบียดเบียนและรังแกกัน หรือต่างคนต่างถือความคิดของตนเป็นใหญ่ ถ้าหากทุกคนเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน เคารพในกฎกติกาเดียวกัน รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือกัน ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และรู้จักการให้อภัยกันอยู่ตลอดเวลา สังคมของเราก็จะมีความอบอุ่นและน่าอยู่ หากพระสงฆ์รูปใดสามารถบำเพ็ญสาราณียธรรมอย่างบริบูรณ์แล้ว ความตระหนี่ในทรัพย์สินของก็ไม่หลงเหลืออยู่ในใจเลย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือสงเคราะห์ทุกคนที่เดือดร้อนหรือต้องการความช่วยเหลือ และยังมีจิตใจที่เต็มไปด้วยความเอื้อเฟื้อเพื่อเกื้อกูลต่อส่วนรวม จะเป็นคุณลักษณะที่ยังช่วยให้สามารถดึงดูดความช่วยเหลือสนับสนุนจากทุกฝ่ายและทุกทิศทาง เพื่อมาเสริมกิจกรรมหรือการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของท่านได้มากขึ้น เสมือนเป็นการช่วยสร้างบุญบารมีแห่งการให้ยิ่งๆ ขึ้นไปได้โดยง่าย โดยที่ไม่ต้องเป็นกังวลในเรื่องการสะสมเงินทองและสิ่งของเพื่อการทำกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ เพราะจะหลังไหลมาเพื่อให้สามารถทำกิจกรรมที่จะยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับส่วนรวมได้ตลอดเวลา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมุ่งสอนให้พระสงฆ์และคฤหัสถ์อยู่ร่วมกันด้วยหลักของสาราณียธรรม เพื่อให้คนในสังคมมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเพื่อเกื้อกูลต่อกัน พร้อมทั้งให้ความร่วมมือต่อกัน มีความรักสามัคคีต่อกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน ปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม และเข้าใจในหลักการอยู่ร่วมกัน เพียงเท่านี้สังคมก็จะอยู่เย็นเป็นสุข และสามารถพัฒนาให้ก้าวหน้าไปบนฐานความสัมพันธ์อันดีงาม เกื้อกูลกัน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน อันจะก่อให้เกิดความรักความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดไป

กัลยาณมิตรธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่จะช่วยให้ทั้งพระสงฆ์และประชาชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะที่พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของผู้นำชุมชน ประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการ คือ

1) ปิโย แปลว่า “เป็นที่รัก” ถ้าผู้นำเป็นที่รัก ผู้ร่วมงานหรือผู้ตามก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำ เสริมความรู้สึกอยากร่วมทำงานไปด้วยกันให้หนักแน่นขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมือ

2) ครุ แปลว่า “น่าเคารพ” ผู้นำที่เป็นคนมีหลักการ หนักแน่น จึงเป็นผู้นำที่น่าเคารพ เป็นผู้ที่ยึดถือหลักการเป็นใหญ่ เอาจานเป็นสำคัญ เอาธรรมนำหน้า โดยไม่ลำเอียงเข้าหาเฉพาะหมู่พวกของตน

3) ภาวนีโย แปลว่า “น่าเจริญใจ” คือเป็นแบบอย่างได้ ทำให้ผู้ร่วมงานมีความภาคภูมิใจในตัวผู้นำว่าเป็นผู้ที่ได้พัฒนาตนแล้ว เป็นผู้ที่มีสติปัญญา มีความสามารถ มีคุณธรรมความดีงามอย่างแท้จริง น่าเอาอย่าง อันเป็นคุณสมบัติที่จะช่วยให้ชาวบ้านมีศรัทธาและให้ความร่วมมือด้วยดี

4) วัตตา คือ “เป็นผู้รู้จักพูด” หมายความว่ารู้จักพูดให้ได้ผล รู้ว่าในสถานการณ์ไหน และกับใครควรพูดอะไรและอย่างไร พูดง่ายๆ ว่าเป็นนักสื่อสารที่ดีและเอาใจใส่สื่อสารกับผู้อื่นเสมอ เพื่อให้เข้าใจกัน และเข้าใจในสิ่งที่ทำ เป็นต้น ผู้นำที่มีวัตตามักจะเป็นผู้ที่รู้จักพูดให้เข้าใจได้ พูดให้เขาเห็นใจ พูดให้เขาเชื่อถือ พูดให้เขาเห็นด้วยหรือคล้อยตาม หรือพูดให้เขาร่วมมือสร้างสรรค์ประโยชน์

5) วจนกขโม คือ “รู้จักฟัง” หมายถึงไม่ใช่เอาแต่พูดแก่เขาอย่างเดียวโดยไม่ยอมรับฟังใคร ต้องยอมรับฟัง เพราะการรับฟังเป็นส่วนหนึ่งของการที่จะสื่อสารให้ได้ผล แม้ว่าเขาพูดมาจะไม่ถูกก็ต้องทนฟัง ทั้งนี้เพื่อให้งานการและประโยชน์ที่จะทำนั้นสำเร็จ

6) คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา แปลว่า “รู้จักแถลงเรื่องราวต่างๆ ที่ลึกซึ้ง” ปัญหาอะไรที่หนักและยากก็เอามาชี้แจงอธิบาย ช่วยทำให้คนที่ร่วมงานมีความกระจ่างแจ้ง หรือเรื่องที่ลึกที่ยากก็ทำให้ตื่นให้เข้าใจได้ และพาเขาเข้าถึงเรื่องที่ยากและลึกลงไปอย่างได้ผล

7) โน จัญฐาน นิโยธะเย แปลว่า “ไม่ชักนำในเรื่องที่ไม่ใช่เรื่อง” ไม่นำเอาเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ใช่สาระ และที่ไม่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการทำงานเข้ามาทำให้เกิดปัญหาหรือความขัดแย้งในการทำงานต่างๆ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559: 204)

การที่พระสังคหัตถ์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสงเคราะห์และพัฒนาสังคม หากได้ดำเนินกิจกรรมโดยยึดในหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ พระสังคหัตถ์จะสามารถเป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับและได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะหากเป็นการทำงานสาธารณสงเคราะห์ที่เน้นความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การทำงานเพื่อประโยชน์สุขของสาธารณชน ถ้าปฏิบัติตามหลักธรรมประการนี้ได้ก็จะประสบความสำเร็จ เป็นที่พึงของประชาชนได้ นอกจากนี้ความเป็นผู้นำของพระสังคหัตถ์ยังมีสถานะอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเป็น “นาถะ” คือเป็นที่พึงของคนอื่น เป็นที่พึงของหมู่ชน และเป็นที่พึงของสังคม พระสังคหัตถ์จึงมักจะได้รับการยอมรับและศรัทธาจากบรรดาญาติโยม และมักจะถูกมองว่าพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทเป็นแกนนำในงานสาธารณสงเคราะห์โดยไม่คาดหวังสิ่งตอบแทน ทั้งในเชิงทรัพย์สิน อำนาจ หรือตำแหน่งหน้าที่ ญาติโยมจึงให้ความร่วมมือในระดับที่สูง และร่วมการทำงานโดยไม่มุ่งเน้นผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ

สัปปุริสธรรม 7 เป็นอีกหลักธรรมที่พระสงฆ์ควรจะต้องยึดถือในการทำงานสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นธรรมของสัตตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี หรือคุณสมบัติของผู้นำ โดยมี 7 ประการ ดังนี้

- 1) ธัมมัญญูตา รู้หลักการ จะทำอะไรก็ตามต้องรู้หลักการ รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์หรือกติกาที่เกี่ยวข้อง และยึดมั่นในหลักการนั้น
- 2) อุตถัญญูตา รู้ความมุ่งหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้จะนำคนและกิจกรรมไปทางไหน นอกจากจะรู้จุดหมายแล้วยังต้องมีความแน่วแน่มุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายนั้นด้วย
- 3) อุตตัญญูตา รู้จักตน คือต้องรู้ว่าตนเองมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด มีสติปัญญาและความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตนเองให้มีความสามารถและมีศักยภาพสูงขึ้น
- 4) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ คือรู้จักความพอดี ต้องรู้จักขอบเขตขีดขั้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่างๆ ถ้าไม่อยู่บนความพอดีก็อาจจะพลาดได้ ความพอดีจึงทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง
- 5) กาลัญญูตา รู้จักกาล คือรู้จักเวลา ว่าเวลาไหนทำอะไรอย่างไรจึงจะเหมาะสม ดังจะเห็นได้ว่าแม้แต่การพูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา

6) ปริสัญญูตา รู้จักชุมชน คือรู้ว่าสังคมอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขาก็ต้องรู้ปัญหาและความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด

7) ปุคคลัญญูตา รู้จักบุคคล คือรู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงาน เพื่อปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสมและได้ผล ในการใช้คนเพื่อทำงานผู้นำต้องรู้ว่าคนไหน เป็นอย่างไร มีความถนัด อัจฉริยะ และความสามารถอย่างไร เพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559ข: 210-211)

พระสงฆ์ผู้ประกอบด้วยสัปปริสธรรม 7 ประการจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วย สังฆคุณครบ 9 ประการ (ได้แก่ เป็นผู้ปฏิบัติดี เป็นผู้ปฏิบัติตรง เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง เป็นผู้ปฏิบัติสมควร เป็นผู้ควรแก่การค้ำชู เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ของทำบุญ เป็นผู้ควรแก่การกราบไหว้ และเป็นนาบุญอันยอดเยี่ยม) อันเป็นคุณสมบัติของผู้ที่ควรคบหา รวมถึงการคิดและการทำสิ่งใดล้วนไม่ใช่เพื่อการเบียดเบียนตนและผู้อื่น จะปรึกษา จะพูด หรือจะกระทำ ล้วนไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น แต่เป็นการทำในสิ่งที่ดี เอื้อเพื่อ เกื้อกูลแก่ผู้รับ ให้ของบริสุทธิ์และให้โดยเข้าใจถึงผลที่จะตามมา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559ข: 220, 224-225) คุณสมบัติเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างเสริมให้พระสังฆวัตรสามารถทำงาน สาธารณสงเคราะห์ได้โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น บนพื้นฐานของความบริสุทธิ์ใจในการ สงเคราะห์ ช่วยเหลือเกื้อกูล และเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ โดยมุ่งหวังผลที่จะตามมาเพื่อประโยชน์ของ ส่วนรวม ไม่มุ่งหวังประโยชน์ส่วนตนหรือกลุ่มพวกของตน อันเป็นแนวทางที่จะอุทิศตนเอง เพื่อสาธารณชนและสาธารณประโยชน์ บนพื้นฐานของการเป็นผู้มีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำ ที่ดี และเป็นสัตตบุรุษที่ควรแก่การเคารพยกย่องนับถือของเหล่าพุทธศาสนิกชน (สุรพล สุขะพรหม และคณะ, 2555: 43) กล่าวโดยสรุปได้ว่าสัปปริสธรรมช่วยสร้างความสัมพันธ์ ของการอยู่อาศัยและทำงานร่วมกันระหว่างคนในองค์กรหรือในชุมชน โดยคำนึงถึงคุณธรรม และจริยธรรม การพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล รู้จักโลก และรู้จักธรรมชาติ

นอกจากหลักธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีอีกหลายหลักธรรมที่พระสังฆวัตรนำไป ประยุกต์ใช้ในงานสาธารณสงเคราะห์ ยิ่งไปกว่านั้นหากพระสังฆวัตรนำหลักการบริหารเชิง พุทธศาสตร์เข้ามาบูรณาการให้เข้ากับการปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์ ก็จะนำไปสู่มิติของ การปฏิบัติงานที่มีความมั่นคงในการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ตกทุกข์ได้ยาก รวมทั้งอาจสร้าง

ประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อการปฏิบัติงานได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง อันเป็นพื้นฐานการทำงานตามแนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธอย่างแท้จริง

3.4 หลักการดำเนินงาน สาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

จากการทบทวนวรรณกรรม การสัมภาษณ์และการสังเกตกิจกรรมของพระสังฆาธิการที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในงานสาธารณสงเคราะห์ในระดับท้องถิ่นของแต่ละภูมิภาค รวมถึงพระสังฆาธิการที่มีบทบาทโดดเด่นในการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ จนกระทั่งได้รับรางวัล “เพชรงามสาธารณสงเคราะห์” และพระสังฆาธิการที่มีบทบาททั้งโดยทางการและไม่เป็นทางการในการทำงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ ช่วยให้เข้าใจถึงหลักการดำเนินงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ได้ชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นแนวทางและกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธบนพื้นฐาน 4 หลักการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

หลักการ	การสงเคราะห์	การเกื้อกูล	การพัฒนา	การบูรณาการ
แนวทาง	ช่วยเหลือแบบให้เปล่า	สนับสนุน	การมีส่วนร่วม	สร้างภาคีเครือข่าย
เป้าหมาย	แก้ไขปัญหาและสถานการณ์เร่งด่วน	สนับสนุนกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานอื่น	ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและผลิตภัณฑ์งานสังฆพัฒนาสู่สังคม	ส่งเสริมการประยุกต์หลักพุทธศาสนาเพื่อสังคม
ผู้รับประโยชน์	คณะสงฆ์และประชาชนผู้ตกทุกข์ได้ยาก	คณะสงฆ์และประชาชนผู้ต้องการความช่วยเหลือ	คณะสงฆ์และประชาชนมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา	คณะสงฆ์ ประชาชน และภาคีเครือข่าย

1. การสงเคราะห์ หมายถึง การที่พระสงฆ์ วัดหรือองค์กรคณะสงฆ์ให้ความช่วยเหลือทางตรงในแนวทางแบบให้เปล่า¹ อันเป็นการให้ความช่วยเหลือและสงเคราะห์ที่พระสังฆาตฺรให้แก่ประชาชนด้วยความ เมตตาเอื้ออาทร ทั้งการสงเคราะห์ในยามปกติที่เป็นการช่วยเหลือด้านต่างๆ แก่ประชาชนผู้ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นผู้ด้อยโอกาสหรือได้รับความเดือดร้อนที่ไม่ได้รับการเหลียวแลจากหน่วยงานใดหรือขาดการดูแลอย่างเหมาะสมจากญาติพี่น้อง เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ คนด้อยโอกาส หรือผู้ป่วยติดเตียง เป็นต้น และการสงเคราะห์ตามโอกาสที่มาถึง ซึ่งเป็นแนวทางดำเนินงานโดยให้วัดเป็นศูนย์กลางร่วมในการสงเคราะห์ช่วยเหลือของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติหรือปัญหาเฉพาะหน้าเร่งด่วน เช่น การแจกถุงยังชีพให้กับผู้ประสบภัยธรรมชาติหรือสถานการณ์ภัยพิบัติฉุกเฉิน ไม่ว่าจะเป็ นอุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย การประสบอุบัติเหตุ เป็นต้น การสาธารณสงเคราะห์ในแนวทางนี้ มีเป้าหมายเพื่อช่วยสงเคราะห์เร่งด่วนให้แก่ผู้ที่ประสบภัยหรือผู้ด้อยโอกาส สามารถรอดพ้นจากสถานการณ์ยากลำบาก หรือมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในเบื้องต้น การดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์เช่นนี้มักจะไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า เพราะเป็นการดำเนินงานที่เกิดจากสถานการณ์เฉพาะหน้าเร่งด่วนหรือมีความเดือดร้อนจำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นกรณีเฉพาะ อย่างไรก็ตามงานสงเคราะห์เช่นนี้ยังมีความจำเป็นต้องมีการวางแผนการดำเนินกิจกรรมระยะยาว เพื่อจัดเตรียมความพร้อมอย่างเป็นระบบในการดำเนินงานเมื่อเกิดสถานการณ์ปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้การสงเคราะห์ของพระสงฆ์สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นปกติและทันต่อสถานการณ์ รวมถึงมีการกำหนดขอบเขตและรูปแบบการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับแนวทางดำเนินงานของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

1 การสงเคราะห์แบบให้เปล่านั้น พระเทพปริยัติสุธี (2545) กล่าวว่าเป็ นสิ่งที่เกิดขึ้นตามโอกาสอันควร แต่ก็มีระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจนสำหรับผู้จัดการงานสาธารณสงเคราะห์ โดยเฉพาะสำหรับพระสังฆาตฺรในระดับต่างๆ กล่าวคือต้องจัดให้เป็นไปเพื่อความเรียบร้อย สงบ ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายของบ้านเมือง โดยจำเป็นต้องมีการดูแลให้เป็นไปอย่างเหมาะสม กล่าวได้ว่าการจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ให้มีประสิทธิภาพนั้นต้องมื องค์ประกอบในการจัดการที่ดี พระสงฆ์ควรมีความเป็นผู้นำที่เป็ นแบบอย่างและเป็นต้นแบบของการแสดงน้ำใจต่อสาธารณชนอย่างเหมาะสม

2. การเกี่ยว หมายถึง การที่พระสงฆ์มีบทบาทในแนวทางสนับสนุนให้ชุมชนหรือองค์กรสาธารณะ สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของวัดหรือองค์กรคณะสงฆ์เพื่อเกี่ยวแก่ผู้ต้องการความช่วยเหลือได้ เป้าหมายของการดำเนินงานคือการตอบสนองความต้องการจำเป็นหรือการแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชนหรือในพื้นที่รับบริการของวัด รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน หรือการผลักดันให้คณะสงฆ์เข้าไปมีบทบาทร่วมกับองค์กรอื่นๆ ในการยกระดับการดำเนินชีวิตของคนในสังคม กล่าวได้ว่าแนวทางการสนับสนุนนี้เป็นการทำกิจกรรมหรือโครงการ เพื่อส่งเสริมหน่วยงานอื่นที่มีแผนงานหรือกิจกรรมสาธารณะสงเคราะห์อยู่ก่อนแล้ว วัดและคณะสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนหรืออำนวยความสะดวกให้ใช้สถานที่ของวัดจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดหาทุนเพื่อช่วยเหลือทางราชการในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด การจัดตั้งมูลนิธิหรือกองทุนเพื่อการกุศล การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมอาชีพของประชาชน การให้ความร่วมมือกับทางราชการเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารอันเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในชุมชนและท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งการดำเนินงานในลักษณะนี้เป็นแนวทางการสนับสนุนหน่วยงานอื่นให้มาร่วมทำกิจกรรม อย่างไรก็ตามเพื่อให้คณะสงฆ์สามารถสนับสนุนกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานอื่นหรือองค์กรเครือข่ายได้อย่างเหมาะสมนั้น จึงควรมีการวางแผนการทำงานร่วมกันระยะยาว เพื่อยกระดับการทำงานให้เป็นกิจกรรมหรือโครงการสำคัญของคณะสงฆ์ได้ในแต่ละระดับพื้นที่การปกครอง ให้สามารถประสานเสริมหรือสนับสนุนหน่วยงานอื่นที่ดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ในแนวทางเดียวกัน เช่น การร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนในกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมส่งเสริมการเกษตร กิจกรรมส่งเสริมสัมมาชีพ กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพของประชาชนและชุมชน เป็นต้น

3. การพัฒนา หมายถึง การที่พระสงฆ์ วัดหรือองค์กรคณะสงฆ์มีบทบาทการสาธารณสงเคราะห์ในแนวทางสร้างเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และประชาชนในชุมชนรอบวัดหรือพื้นที่ให้บริการของวัด โดยเน้นให้วัดเป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นแนวทางส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมหรือกระตุ้นให้พระสงฆ์และประชาชนได้ร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ร่วมกันปรึกษาหารือวางแผนงานเพื่อการแก้ไขปัญหา ร่วมกันแสวงหาทรัพยากรการจัดการ ร่วมดำเนินการหรือบริหารจัดการโครงการให้คุ้มค่าและเกิดผลประโยชน์ ตลอดจนร่วมกันติดตามผลการทำงาน การดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์

ของพระสงฆ์ตามแนวทางนี้เน้นการส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันพัฒนาชุมชนโดยมุ่งให้เกิดสาธารณประโยชน์ รวมถึงการที่วัดและคณะสงฆ์เข้าไปร่วมมือบทบาทสำคัญในลักษณะการเป็นผู้นำในการพัฒนา เช่น การตัดถนนในหมู่บ้าน ทำประปาชุมชน ถังเก็บน้ำฝน เป็นต้น ซึ่งเป็นการดำเนินงานเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันของทุกคน โดยเน้นการร่วมมือกันตามแนวทาง “บวร” (บ้าน/ชุมชน วัด โรงเรียน) โดยที่พระสังฆาธิการจะเข้าไปมีบทบาททางด้านการกระตุ้นให้กับประชาชนร่วมกันแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและส่งเสริมประยุกต์หลักธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมระยะยาว ทั้งการพัฒนาทางวัตถุและจิตใจ

4. การบูรณาการ หมายถึง การที่พระสงฆ์ วัดหรือองค์กรคณะสงฆ์ได้ร่วมกันผลักดันให้กิจกรรมการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ จนกลายเป็นความร่วมมือทั้งในเชิงนโยบายและปฏิบัติ ด้วยการสร้างภาคีเครือข่ายขึ้นมาเป็นสื่อกลางที่ร่วมกันรับผิดชอบและผลักดันการทำงานอย่างเป็นระบบ มีเครือข่ายร่วมส่งเสริมและสนับสนุนทั้งในการดำเนินกิจกรรม บุคลากร และเทคโนโลยี หรืองบประมาณ เพื่อเป้าหมายการประยุกต์แนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคมในการสงเคราะห์ เกื้อกูล และพัฒนาสังคมอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ความร่วมมือกันของคณะสงฆ์ ประชาชน ภาคประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ หรือองค์กรสาธารณประโยชน์ ตัวอย่างการดำเนินงานเชิงบูรณาการ เช่น เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา การขับเคลื่อนธรรมนุญสุขภาพพระสงฆ์ การดำเนินโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เป็นต้น การสร้างเครือข่ายการสาธารณสงเคราะห์ ยังมุ่งหวังประโยชน์อีกประการหนึ่งคือ วัดสามารถส่งเสริมให้มีจิตอาสาทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฆราวาสเพื่อร่วมกันสร้างแนวร่วมในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาผ่านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการดำเนินกิจกรรมผ่านหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งเป็นการสร้างแนวร่วมของพระสงฆ์และผู้มีจิตอาสา โดยพระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการบริหารจัดการโครงการในลักษณะที่เป็นกิจกรรมประจำหรือชั่วคราวร่วมกับภาคีเครือข่าย โดยมีเป้าหมายสำคัญคือความพยายามส่งเสริมการประยุกต์หลักพุทธศาสนาเพื่อสังคมให้มีความเป็นรูปธรรม และสามารถดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (พระครูวิสุทธา นันทคุณ, 2558: 140-141; บุญนิธิจันทร์ทองไชยะวุฒติกุล, 2555, ออนไลน์)

จากการศึกษางานภาคสนามพบว่า พระสังฆาธิการส่วนมากทำงานสาธารณสงเคราะห์ในหลักการสงเคราะห์แบบให้เปล่ามากกว่าแนวทางอื่น เป็นการให้ความช่วยเหลือจาก

พระสงฆ์สู่ประชาชนผู้เดือดร้อน ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ หรือการเยียวยาฟื้นฟูผู้ประสบภัยใน
ด้านต่างๆ โดยแสดงบทบาทตามแผนงานโครงการและกิจกรรมที่มีกำหนดไว้ในแผนปฏิบัติ
การขององค์กรคณะสงฆ์ ซึ่งอาจจะมีการจัดทำงบประมาณเตรียมการไว้หรือเป็นการปฏิบัติ
งานที่มีตัวชี้วัดความสำเร็จกำหนดไว้ชัดเจน แต่ก็มีพระสงฆ์จิตอาสาอีกส่วนหนึ่งที่ทำงานช่วย
เหลือสงเคราะห์แบบปัจเจกบุคคล คือร่วมทำกันเองกับคณะสงฆ์ภายในวัด โดยไม่ได้อิงอยู่กับ
นโยบายหรือแผนงานขององค์กรคณะสงฆ์ รองลงมามีหลักการเชิงเกื้อกูล คือเป็นการช่วย
เหลือในเชิงสนับสนุนหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ เพื่อสร้างเสริมในการดำเนินชีวิตที่ดีให้แก่
ประชาชนในด้านการอาชีพและการสร้างรายได้ เพื่อให้ประชาชนสามารถเลี้ยงดูตนเองและ
ครอบครัวได้โดยไม่เดือดร้อน ในขณะที่การดำเนินงานของพระสังฆคหวัตรตามหลักการพัฒนา
และบูรณาการถือได้ว่าเป็นงานของกลุ่มพระสงฆ์ส่วนน้อย จึงทำให้งานสาธารณสงเคราะห์
วิถีพุทธไม่สามารถผลักดันและขยายงานเพื่อสนองตอบการทำงานเชิงพุทธศาสนาเพื่อสังคม
ในวงกว้างได้

ในกรณีของพระสงฆ์รุ่นใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ที่จบการศึกษาจาก
มหาวิทยาลัยสงฆ์ ส่วนมากให้ความสำคัญกับการทำงานสาธารณสงเคราะห์ตามหลักการ
พัฒนาและบูรณาการ โดยให้ความสำคัญมากกับการทำงานเชิงพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่
พระสงฆ์สามารถตัดสินใจร่วมกับประชาชนในชุมชนได้ว่าจะดำเนินการแก้ไขปัญหาความทุกข์
ร้อนของประชาชนหรือชุมชนอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ทั้งนี้โดยมุ่งเน้นการ
ทำงานเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คณะสงฆ์และประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนหรือตก
ทุกข์ได้ยาก แต่เนื่องจากพระสงฆ์ในแต่ละวัดย่อมมีข้อจำกัดในการดำเนินงานสาธารณ
สงเคราะห์ ทั้งในด้านความเป็นจิตอาสาของพระสงฆ์ ความพร้อมในด้านทักษะและความรู้
ความสามารถในการทำงาน ภาวะผู้นำ ตลอดจนทรัพยากรในการทำงาน พระสงฆ์ควรจะ
ประเมินความเป็นไปได้ในการปฏิบัติและจัดกิจกรรมตามกำลังความสามารถและศักยภาพของ
พระสงฆ์เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องคำนึงถึงเป้าหมายเพื่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา
และเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ดังนั้นการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ของ
พระสงฆ์จึงอาจปฏิบัติหรือดำเนินการไปตามบริบทของปัญหาและบริบทเชิงพื้นที่ แต่จะต้อง
ยึดถือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางสำคัญในการผลักดันงานสาธารณสงเคราะห์
วิถีพุทธ

3.5 รูปแบบการดำเนินงาน สาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

จากการศึกษาหลักการและแนวทางดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์สามารถกำหนดรูปแบบการทำงานสาธารณสงเคราะห์ได้เป็น 3 รูปแบบประกอบด้วย

1. รูปแบบจิตอาสา การทำงานแบบจิตอาสาหมายถึงพระสงฆ์มีจิตแห่งการให้สิ่งที่ดีงามทั้งปวงแก่เพื่อนมนุษย์ โดยเต็มใจ สม่ำเสมอ อิ่มใจ ปิติสุข โดยพร้อมจะเสียสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา ในการทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดสาธารณประโยชน์ หรือสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน และมีความสุขที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น พระสงฆ์จิตอาสาจะรู้สึกถึงความ เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูตายเมื่อพบเห็นปัญหาหรือความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดีและช่วยเหลือเกื้อกูลผู้คน โดยเฉพาะเมื่อสามารถเปลี่ยนให้คราบน้ำตาบนใบหน้ากลายเป็นรอยยิ้ม จิตอาสาที่เกิดขึ้นนั้นพระสังฆาธิการที่ทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ส่วนมากถือว่าเป็นจิตที่เปี่ยมด้วย “บุญ” คือความสงบเย็นและรับรู้ได้ถึงพลังแห่งความดี รวมถึงยังเป็นการฝึกตนให้รู้จักเสียสละเพื่อผู้อื่นและส่วนรวม และยังช่วยลด อดตาหรือความเป็นตัวตน ภาพที่เด่นชัดของการทำงานในรูปแบบจิตอาสาของพระสงฆ์ เป็นการทำงานโดยไม่แสวงหาผลประโยชน์ หรือคาดหวังผลการปฏิบัติงาน ทั้งสิ่งของตอบแทน ตำแหน่ง หรือแม้แต่คำชื่นชมยินดีทั้งหลาย เน้นการทำงานเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะ และสร้างคุณค่าต่อสังคมโดยรวม การทำงานสาธารณสงเคราะห์ในรูปแบบจิตอาสาของพระสังฆาธิการจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) การทำงานตามอุดมการณ์จิตอาสา การมีอุดมการณ์จิตอาสาหมายถึงจิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี เป็นจิตที่เปี่ยมด้วยบุญ เป็นจิตที่สงบเย็น ทั้งนี้อุดมการณ์จิตอาสาสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ โดยต้องเริ่มต้นจากการปลุกฝังให้ตระหนักถึงความสำคัญของจิตอาสา การเตรียมความพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ความรู้ การสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง และการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มทักษะและเพิ่มประสบการณ์ คุณลักษณะของผู้มีอุดมการณ์จิตอาสาคือ มุ่งทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม การทำงานทุกอย่างเป็นไปด้วยความสมัครใจ ตลอดจนการอุทิศกาย ใจ และเวลาให้แก่ส่วนรวมด้วยความเสียสละ เป็นจิตที่ประกอบขึ้นทั้งความ

มีเมตตาและกรุณา กล่าวคือต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข (เมตตา) และได้ลงมือช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ (กรุณา)

(2) การทำงานตามสถานการณ์ปัญหาหรือความต้องการของชาวบ้าน เป็นการทำงานบนพื้นฐานของจิตที่ไม่นิ่งดูตายเมื่อพบเห็นปัญหาหรือความทุกข์ยากเกิดขึ้นกับผู้คน การทำงานแบบจิตอาสาเช่นนี้ของพระสังฆวัตรเกิดจากการไม่อาจทนเห็นผู้อื่นเป็นทุกข์ พระสังฆวัตรจึงทุ่มเทสละร่างกาย แรงใจ และกำลังทรัพย์ ช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาเดือดร้อนอย่างแท้จริง พระสังฆวัตรในกลุ่มนี้บางส่วนคิดว่าหากญาติโยมยังมีปัญหาเดือดร้อนก็จะไม่มีจิตคิดใฝ่ธรรม ต่อเมื่อหมดสิ้นปัญหาเดือดร้อนแล้วจิตก็จะสงบ เป็นสุข และใฝ่ธรรม และพระสังฆวัตรอีกกลุ่มหนึ่งคิดว่าเมื่อญาติโยมหมดสิ้นปัญหาทุกข์ยากเดือดร้อน ก็จะสามารถช่วยกันดูแลทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และสามารถสนับสนุนการดำเนินชีวิตและปัจจัยสี่แก่พระสงฆ์ได้ พระสงฆ์และญาติโยมควรจะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อญาติโยมขาดแคลนหรือเดือดร้อนพระสงฆ์ก็ขาดแคลนหรือเดือดร้อนไปด้วย เมื่อญาติโยมพร้อมสมบูรณ์พระสงฆ์ก็จะไม่ขัดสนเดือดร้อนไปด้วย

2. รูปแบบการทำงานตามนโยบายหรือสายการบังคับบัญชา เป็นการทำงานสาธารณสงเคราะห์ตามกรอบบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของพระสังฆวัตรในแต่ละระดับ อันเป็นการทำงานที่พระสังฆวัตรยึดถือปฏิบัติตามกรอบนโยบายและแผนงานที่ถูกกำหนดจากองค์กรปกครองคณะสงฆ์ และดำเนินการไปภายใต้การบริหารจัดการหรือตามสายการบังคับบัญชา พระสังฆวัตรกลุ่มนี้เน้นการทำงานที่ได้รับมอบหมายเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร หรือช่วยประสานงานให้ทุกฝ่ายเข้าร่วมกันดำเนินงานได้ด้วยดี เกิดสมดุลทั้งในเชิงประโยชน์ของส่วนรวมและเพื่อประโยชน์ขององค์กร การทำงานตามนโยบายหรือสายการบังคับบัญชามีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือการทำงานสาธารณสงเคราะห์จะมีความเป็นทางการและเป็นระบบในการทำงานตามแผนงานที่กำหนดไว้ ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายในองค์กรสงฆ์และทุกกลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อเสียนั้นอาจจะเกิดขึ้นหากพระสังฆวัตรที่เป็นผู้รับผิดชอบทำงานโดยไม่มีจิตอาสา อาจทำให้การทำงานสาธารณสงเคราะห์ไม่เป็นไปตามวิถีที่ควรจะเป็น กล่าวคือเป็นเพียงการทำงานตามคำสั่งหรือสายการบังคับบัญชา ที่มักจะเป็นการทำไปเพื่อให้เสร็จสิ้นโครงการหรือกิจกรรม โดยไม่ใส่ใจต่อผลที่

จะเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลในเชิงการสร้างสาธารณประโยชน์อย่างยิ่งย่น อย่างไรก็ตาม รูปแบบการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ตามนโยบายหรือสายการบังคับบัญชาเช่นนี้จะได้ผลดี หากคณะสงฆ์มีการจัดองค์กรที่เป็นทางการขึ้นมาเพื่อรับผิดชอบดูแลและบริหารจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์โดยตรง เช่น การจัดตั้งสำนักงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อเป็นแกนกลางในการปฏิบัติงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ โดยเป็นองค์กรที่กำกับดูแลและรับผิดชอบการปฏิบัติงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และวัด ซึ่งเป็นการทำงานอย่างทั่วถึงและครอบคลุมในทุกพื้นที่ตามสายงานปกครองคณะสงฆ์

3. รูปแบบการทำงานร่วมกันเป็นภาคีเครือข่าย เป็นการเชื่อมโยงของกลุ่มคนหรือองค์กรที่สมัครใจ เพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระและเท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ดังนั้นการทำงานร่วมกันเป็นภาคีเครือข่ายจึงควรมีพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และสมาชิกควรจะต้องมีความรู้สึก ร่วมและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้าร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจใน ตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขร่วมกัน หรืออาจจะประสบปัญหา เช่นเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน จะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น ซึ่งถือเป็นหัวใจที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง เพราะถ้ามี มุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้วจะประสานงานและร่วมมือกันได้ยาก เพราะแต่ละภาคี จะติดอยู่ในกรอบความคิดของตนเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่ แตกต่างอาจช่วยให้เกิดความคิดสร้างสรรค์สร้างสรรค์ในการทำงาน ทั้งนี้เครือข่ายการดำเนินงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ มีแนวโน้มที่จะเป็นบูรณาการกันในวิถีของ “พลังบวร” ในบริบทของบ้าน วัด ราชการ คือเป็นความร่วมมือระหว่างฝ่ายบ้านคือประชาชนและกลุ่ม ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฝ่ายวัดคือ พระสงฆ์หรือองค์กรคณะสงฆ์ และฝ่ายราชการซึ่งอาจประกอบด้วยหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นต้น

การแสดงบทบาทของพระสังฆาธิการต้องแสดงออกถึงการมีศักยภาพและความพร้อมในการทำงานสาธารณะสงเคราะห์ ให้บริการอย่างเป็นระบบมีแผนงานโครงการรองรับเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนและแก้ไขปัญหาของประชาชนได้ เพื่อการเยียวยาความเดือดร้อนในเบื้องต้นแก่ผู้ประสบภัยหรือได้รับความทุกข์ร้อนในด้านต่างๆ ที่ไม่ใช่เพียงการบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้า แต่ควรจะเป็นการแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืนตามเงื่อนไขหรือปัจจัยในบริบทของพื้นที่และประชาชน

3.6 องค์ประกอบของงานสาธารณสงเคราะห์ที่ยั่งยืน

การดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ที่คณะสงฆ์พยายามผลักดัน ทั้งที่เป็นพระสงฆ์จิตอาสา พระสงฆ์ที่ทำงานโดยได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ระดับจังหวัด และการทำงานเชิงบูรณาการของภาคีเครือข่ายในระดับชุมชนหรือสังคม จะเห็นได้ถึงองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการที่สามารถสะท้อนกระบวนการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ที่จะมีความยั่งยืนในการดำเนินงานในอนาคตได้ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 การพัฒนาศาสนทายาท คือการส่งเสริมและเปิดโอกาสให้พระสงฆ์และสามเณรรุ่นใหม่ได้เข้ามาร่วมในกระบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ โดยการพัฒนาศาสนทายาทจะเกิดขึ้นจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ผู้นำองค์กรปกครองคณะสงฆ์และเครือข่ายคณะสงฆ์ร่วมกันผลักดันให้เกิดการพัฒนาหรือสร้างเสริมประสบการณ์ สร้างอุดมการณ์และสร้างองค์ความรู้ทั้งทางพระพุทธศาสนาและวิทยาการสมัยใหม่ที่จะสามารถเป็นพื้นฐานการทำงานให้พระสงฆ์รุ่นต่อไปในอนาคต ทั้งนี้ในปัจจุบันสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมการศาสนา สำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ตลอดจนหน่วยงานอื่นๆ อาทิ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้จัดการฝึกอบรมระยะสั้นและระยะยาวเพื่อพัฒนาพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือเป็นอีกหนึ่งช่องทางในการพัฒนาศาสนทายาทให้มีความพร้อมเพื่อการดำเนินการสาธารณสงเคราะห์ให้กับคณะสงฆ์ในอนาคตได้

องค์ประกอบที่ 2 การพัฒนากิจกรรม คือการส่งเสริมให้กิจกรรมที่ดำเนินการจากฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม หรือเครือข่ายพระสงฆ์ สามารถประยุกต์การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างเสริมสาธารณประโยชน์สู่สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นกิจกรรมที่จะช่วยสร้างเสริมศักยภาพและสติปัญญาของประชาชนผู้รับบริการหรือเข้าร่วมกิจกรรมให้สามารถพัฒนาตนเอง สามารถดำเนินชีวิตได้และพึ่งตนเองได้สืบไปในอนาคต เพราะถือเป็นกลไกสำคัญที่จะเป็นหลักของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการดำเนินชีวิตของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้การดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ยังจำเป็นต้องปรับรูปแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม โดยพยายามศึกษาสถานการณ์สังคม ความต้องการของชุมชน และประเด็นความร่วมมือที่หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนสนใจ เพื่อให้เกิดเครือข่ายการทำงานในระยะยาวมากยิ่งขึ้น

องค์ประกอบที่ 3 การพัฒนาความรู้ คือการส่งเสริมให้เกิดการจัดการองค์ความรู้ ถอดบทเรียน หรือสังเคราะห์ผลการดำเนินงานที่ได้จากกิจกรรมหรือโครงการสาธารณสงเคราะห์รูปแบบต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์ให้กับฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมและสำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ทุกจังหวัด ดังนั้นสำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมควรผลักดันให้คณะสงฆ์ทุกจังหวัดร่วมมือกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและภาคีเครือข่ายในการดำเนินการสร้าง

องค์ความรู้ ถอดบทเรียน หรือสังเคราะห์ความรู้ที่เกิดจากการดำเนินงานเพื่อเป็นฐานการวิเคราะห์สำหรับการพัฒนากิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ต่อไปในอนาคต เพราะบทเรียนจากการทำงานในอดีตและปัจจุบันจะช่วยในการวางแผนการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนได้อย่างตรงจุดและสอดคล้องกับสภาพปัญหา และจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการแก้ไขปัญหาลักษณะดังกล่าวได้อย่างยั่งยืน

องค์ประกอบที่ 4 การพัฒนาเครือข่าย คือการส่งเสริมให้การดำเนินงานฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ผลักดันให้พระสงฆ์จิตอาสาและเครือข่ายคณะสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ ได้สร้างความร่วมมือและพัฒนาเครือข่ายการทำงานให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น เพื่อให้มีการระดมความคิดและร่วมมือทำกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ของแต่ละเครือข่ายให้สามารถรองรับการทำงานในด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธอย่างเป็นระบบ พระสงฆ์นักพัฒนาและพระสงฆ์จิตอาสาที่มีความสนใจเฉพาะด้านหรือมีความถนัดในการทำงานด้านใดด้านหนึ่ง รวมถึงคุ้นเคยกับการทำงานแบบปัจเจกบุคคลก็ยังคงทำงานไปตามปกติ แต่หากเมื่อไรที่ต้องการความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนในด้านใด เครือข่ายคณะสงฆ์และภาคีเครือข่ายด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ก็พร้อมจะเข้าไปช่วยสนับสนุนอย่างเต็มที่ การทำงานร่วมกันในรูปแบบของเครือข่ายจะช่วยเสริมความเข้มแข็งของการทำงานฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม และช่วยเสริมสร้างความยั่งยืนให้กับกระบวนการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์เพื่อสาธารณประโยชน์ต่อผู้เดือดร้อนและผู้ตกทุกข์ได้ยาก

ทั้งนี้ในกระบวนการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ที่ยั่งยืน พระสงฆ์ควรตระหนักอยู่เสมอว่าการทำงานเพียงลำพังรูปเดิมนั้น ย่อมจะไม่สามารถขยายงานหรือผลักดันกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ให้ยั่งยืนได้ การเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่ายสาธารณสุขสงเคราะห์จะช่วยให้การทำงานของพระสงฆ์มีระบบและมีความมั่นคงในการทำงานมากขึ้น เครือข่ายจะสามารถช่วยสนับสนุนการทำงานทั้งในด้านองค์ความรู้และแนวทางที่เหมาะสม บุคลากร เทคโนโลยี หรือแม้แต่งบประมาณที่จำเป็นต่อการทำงานและให้บริการสาธารณสุขสงเคราะห์ การสนับสนุนเหล่านี้จะช่วยให้งานหรือกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ที่พระสงฆ์หรือคณะสงฆ์ทำสามารถประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของกิจกรรมหรือโครงการ รวมทั้งการกำลังคนและองค์กรที่จะมาช่วยสานต่อให้สามารถดำเนินการสืบต่อไปได้ในระยะยาว หรือมีโอกาสนี้จะสร้างความยั่งยืนขึ้นได้

อย่างไรก็ตามพระสังฆคหุระที่สนใจทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ควรจะตระหนักชัดถึงความจำเป็นในการพัฒนาองค์ความรู้และศักยภาพให้ตนเองสามารถทำงานสาธารณสงเคราะห์ด้วยตนเองได้ ไม่ใช่เป็นการทำงานในเชิงรอคอยคำสั่งตามสายการปกครอง หรือรอคำแนะนำหรือกิจกรรมสนับสนุนจากองค์กรปกครองคณะสงฆ์หรือภาคีเครือข่ายด้านสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆคหุระควรจะคิดกิจกรรมและเป็นหลักในการผลักดันกระบวนการทำงาน ไม่ควรรอความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอกชุมชน เพราะคนภายนอกย่อมจะไม่สามารถรู้ปัญหา เหตุปัจจัย หรือข้อจำกัดที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและความทุกข์ยากของประชาชนผู้เดือดร้อนและตกทุกข์ได้ยากดีเท่าที่พระสงฆ์และประชาชนในท้องถิ่น

การดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ที่ยั่งยืนจึงจำเป็นต้องเกิดจากการทำงานของพระสังฆคหุระในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งพระสงฆ์เหล่านี้ควรมีความรู้ความเข้าใจในสภาพปัญหาและเหตุปัจจัยของปัญหา เพื่อที่จะสามารถพัฒนาและสร้างสรรค์กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ที่เหมาะสม และเกิดผลลัพธ์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชนในชุมชน ตลอดจนหากพระสังฆคหุระสามารถสร้างหรือเข้าร่วมเครือข่ายการทำงานสาธารณสงเคราะห์ทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฆราวาส เพื่อการขยายงานหรือสืบสานการทำงานให้ต่อเนื่อง กิจกรรมหรือโครงการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ก็จะสามารถสร้างผลลัพธ์และสามารถกระจายผลงานสู่ชุมชนและสังคมที่กว้างขึ้นได้ กระบวนการทำงานเหล่านี้จะเป็นแนวทางสำคัญช่วยให้กิจกรรมและโครงการด้านการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยมีโอกาที่จะสร้างความยั่งยืนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาสังคมไทยได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตามเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ที่ยั่งยืน ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมควรพยายามสร้างเสริมให้พระสังฆาธิการในทุกระดับ มีความเข้าใจในเป้าหมายด้านงานสาธารณสงเคราะห์ อีกทั้งการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่จะสามารถตอบสนองทั้งแผนการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ และแผนการปฏิบัติงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ภายใต้แนวทางการขับเคลื่อนกิจการพุทธศาสนา ดังที่ได้กำหนดไว้ในคู่มือการปฏิบัติงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม (พระมงคลวรชिरากร, 2561) เพื่อพยายามจะยกระดับงานสาธารณสงเคราะห์ที่มีความยั่งยืน โดยมี 10 แนวทาง ได้แก่ (1) การพัฒนาระเบียบการสาธารณสงเคราะห์ (2) จัดทำคู่มือการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์

(3) จัดตั้งกองทุนพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (4) จัดทำคู่มือบริหารกองทุนพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (5) จัดทำกระบวนการติดตามประเมินผลการทำงานให้มีประสิทธิภาพ (6) จัดทำโครงการพัฒนาพระสงฆ์ให้เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาและพระสงฆ์จิตอาสา (7) จัดทำคู่มือการพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์ (8) จัดทำคู่มือการสงเคราะห์สังคมในภาวะวิกฤต (9) รวบรวมแนวทางการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ที่มีความเป็นเลิศ และ (10) สื่อสารองค์ความรู้ด้านสาธารณสงเคราะห์ที่ประสบความสำเร็จสู่สาธารณะ

3.7 แนวทางการดำเนินงาน ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม

องค์การปกครองคณะสงฆ์โดยมติมหาเถรสมาคมได้มีการกำหนด “ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของมหาเถรสมาคม พ.ศ.2539” เพื่อใช้เป็นหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินงานของคณะสงฆ์แต่ละฝ่าย รวมถึงคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการดำเนินงานในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และการบริหารจัดการกองทุนกิจการพระพุทธศาสนาเพื่อการสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้สามารถสนองงานมหาเถรสมาคมได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยกำหนดให้คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์มีหน้าที่ดังต่อไปนี้

- 1) กำกับ สอดส่อง ดูแล แนะนำ การสาธารณสงเคราะห์ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม เกิดประโยชน์ต่อพระศาสนาและสังคม
- 2) สนับสนุนและส่งเสริมให้มีการสาธารณสงเคราะห์ ตามความเหมาะสมแก่ท้องถิ่น
- 3) กำกับ ดูแล การสาธารณสงเคราะห์ ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยและวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร
- 4) เสนอมหาเถรสมาคม เพื่อให้ตรากฎ ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง หรือออกประกาศของมหาเถรสมาคม
- 5) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่มหาเถรสมาคมมอบหมาย

ทั้งนี้ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ 7/2559 เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ.2559 เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า พระพรหมวชิรญาณ ประธานกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ ได้มีลิขิต ที่ 01/2559 ลงวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.2559 แจ้งว่า ในการประชุมครั้งที่ 5/2559 เมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2559 เรื่อง รายงานผลการระดมความคิดเห็นเพื่อการพัฒนาภารกิจงานคณะสงฆ์ในการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา และได้มีมติมอบผู้แทนมหาเถรสมาคมเป็นประธานกรรมการ 6 ฝ่าย เพื่อให้ขับเคลื่อนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาต่างๆ และปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของมหาเถรสมาคม พ.ศ.2539 โดยให้ประธานกรรมการในแต่ละฝ่ายได้ไปรวบรวมรายชื่อคณะกรรมการเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อโปรดพิจารณา โดยประธานคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ได้พิจารณาคัดเลือกคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมแล้วประกอบด้วย

1. พระพรหมวชิรญาณ ² วัดยานนาวา (กรุงเทพฯ)	ประธานกรรมการ
2. พระพรหมเมธาจารย์ ³ วัดบูรณศิริมาตยาราม (กรุงเทพฯ)	รองประธานกรรมการ
3. พระพรหมจริยาจารย์ วัดกะพังสุรินทร์ (ตรัง)	กรรมการ
4. พระธรรมเสนานุวัตร ⁴ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (พิษณุโลก)	กรรมการ
5. พระธรรมบัณฑิต วัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก (กรุงเทพฯ)	กรรมการ
6. พระธรรมเสนาบดี วัดพระธาตุดอยสุเทพ (เชียงใหม่)	กรรมการ
7. พระเทพวิริยาภรณ์ ⁵ วัดหัวลำโพง (กรุงเทพฯ)	กรรมการ
8. พระเทพกิตติเวที วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (กรุงเทพฯ)	กรรมการ
9. พระเทพวรมุณี วัดพระธาตุพนม (นครพนม)	กรรมการ

² ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏ ที่ “สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์” เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.2562

³ ภายหลังมรณภาพ เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ.2562

⁴ ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ ที่ “พระพุทธวิงศมุนี” เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.2562

⁵ ภายหลังได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น “พระธรรมสุธี” เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2559

10. พระราชธีรจารย์ ⁶ วัดมณีวนาราม (อุบลราชธานี)	กรรมการ
11. พระราชปัญญาสุธี วัดสร้อยทอง (กรุงเทพฯ)	กรรมการ
12. พระราชภาวนาพิธาน วัดโสธรวราราม (ฉะเชิงเทรา)	กรรมการ
13. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
14. รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติที่ได้รับมอบหมาย	กรรมการ
15. ผู้อำนวยการกองพุทธศาสนสถาน	กรรมการ
16. ผู้อำนวยการสำนักงานศาสนสมบัติ	กรรมการ
17. พระครูปลัดสุวัฒนวิชิตคุณ ⁷ วัดยานนาวา (กรุงเทพฯ)	กรรมการและเลขานุการ
18. ผู้อำนวยการกลุ่มบูรณะพัฒนาวัดและศาสนสงเคราะห์	ผู้ช่วยเลขานุการ
19. ผู้อำนวยการกลุ่มจัดการศาสนสมบัติส่วนกลางและวัดร้าง	ผู้ช่วยเลขานุการ

การเสนอขอแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมดังกล่าว ได้ปฏิบัติตามข้อ 4 แห่งระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2539 ที่ประชุมพิจารณาแล้วมีมติเห็นชอบ และให้ดำเนินการตามระเบียบมหาเถรสมาคมได้ทันที โดยไม่ต้องรอรับรองรายงานการประชุม จากนั้นพระพรหมวชิรญาณผู้เป็นประธานกรรมการคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ได้พยายามผลักดันให้ทั้งคณะสงฆ์และภาคีเครือข่ายมาร่วมกันดำเนินกิจกรรมช่วยเหลือ ป้องกัน ฟื้นฟู และพัฒนาบุคคล กลุ่ม ชุมชน หรือสังคมที่ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิตหรือประสบภัยพิบัติต่างๆ เพื่อการช่วยเหลือสังคมทั้งทางวัตถุและจิตใจในรูปแบบต่างๆ โดยใช้แนวทาง “บวร” คือความร่วมมือทั้งระหว่างวัดกับบ้าน/ชุมชนและโรงเรียน หรือระหว่างวัดกับบ้าน/ชุมชนและราชการ แต่ความร่วมมือดังกล่าวจะต้องเป็นแนวทางที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมือง พร้อมทั้งมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความสมดุลทั้งทางกายและจิตใจ โดยมีคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ที่มหาเถรสมาคมแต่งตั้งได้

⁶ ภายหลังได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น “พระเทพวราจารย์” เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2559

⁷ ภายหลังได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น “พระมงคลวชิรากร” เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2559

ปฏิบัติหน้าที่สนองงานคณะสงฆ์ด้านสาธารณสงเคราะห์ร่วมกับฝ่ายฆราวาสและภาคีเครือข่าย ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ตลอดจนได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการและ คณะทำงาน เพื่อการปฏิบัติงานขับเคลื่อนนโยบายสู่ภาคปฏิบัติ จัดตั้งศูนย์การสาธารณ สงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมเป็นสำนักงานกลางในการบริหารจัดการกิจกรรมที่วัดยานนาวา และได้จัดตั้งศูนย์การสาธารณสงเคราะห์ประจำจังหวัด เพื่อให้เกิดความคล่องตัวและดำเนิน การได้อย่างทันที่ว่งที่ ขณะที่การส่งเสริมการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ คณะกรรมการ ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ก็ได้วางแผนพัฒนางานด้านการสาธารณสงเคราะห์เพื่อรองรับการ ปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ศึกษากิจกรรมต้นแบบของงานสาธารณสงเคราะห์ที่ดำเนินการ โดยคณะสงฆ์ องค์กรทางสังคม ตลอดจนบุคคลสาธารณะที่สามารถเป็นเครือข่ายการทำงาน เพื่อให้เป็นต้นแบบของกระบวนการพัฒนาและการช่วยเหลือตามแนวทางพุทธศาสนาเพื่อ สังคม

ภายใต้คำสั่งแต่งตั้งของมหาเถรสมาคม คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์และ คณะอนุกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ได้ร่วมกันผลักดันกิจกรรมเพื่อช่วยส่งเสริมและ สนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์ และประสานขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไป ด้วยความเรียบร้อยสำเร็จตามวัตถุประสงค์ มีแนวทางในการปฏิบัติงานด้านสาธารณสงเคราะห์ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นมาตรฐาน มีเป้าหมาย และได้ผลผลิตตามแผนยุทธศาสตร์ การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา งานด้านสาธารณสงเคราะห์ ทั้งในภาวะวิกฤตและภาวะปกติ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางการประสานงาน ส่งเสริมการจัดทำและบริหารแผนยุทธศาสตร์และ แผนปฏิบัติการประจำปี รวมถึงสนับสนุนให้กลไกการกำกับติดตามและประเมินผล สามารถ ดำเนินการไปได้อย่างสอดคล้องกับนโยบายของมหาเถรสมาคมและองค์กรปกครองของคณะ สงฆ์ รวมถึงได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานของคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของ มหาเถรสมาคมไว้ดังนี้

แนวทางที่ 1 ร่วมวางแผน วางแนวทางการขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนาผ่าน งานสาธารณสงเคราะห์ คือ บทบาทของการระดมการมีส่วนร่วมทั้งจากมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง หน่วยงานภาครัฐ และ เครือข่ายภาคประชาชนเกี่ยวกับบทบาทการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทย รวมทั้งการจัดทำรายงานวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้อง

กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสังคมไทย เพื่อนำข้อมูลไปสู่การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการและการจัดวางบุคลากร เครือข่ายสนับสนุนให้งานสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม สามารถยกระดับการพัฒนากิจการพระพุทธศาสนา ให้มีความมั่นคง ยั่งยืน และเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามกล่าวได้ว่าพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสส่วนมากไม่ทราบในรายละเอียดของแผนกลยุทธ์และแผนปฏิบัติงานที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน การทำงานและกิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์หากไม่ใช่ดำเนินการด้วยจิตอาสาของเจ้าอาวาสแต่ละรูป ก็มักจะดำเนินงานผ่านการประสานงานร่วมกันระหว่างเจ้าอาวาสของแต่ละวัดและพระสังฆาธิการในระดับเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอ

แนวทางที่ 2 การกำหนดแนวปฏิบัติและจัดทำคู่มือปฏิบัติงานสื่อสารเพื่อให้เกิดการนำไปปฏิบัติทุกพื้นที่ คือบทบาทของการพัฒนา จัดทำและเผยแพร่ยุทธศาสตร์การสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ตลอดจนการจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม โดยอาจจะเผยแพร่ทั้งในงานประชุมของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ประจำปี การประชุมพระสังฆาธิการระดับหน ระดับภาคหรือระดับจังหวัดตามมติมหาเถรสมาคม ตลอดจนการพัฒนาคู่มือในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล ที่สามารถบรรจุข้อมูลเครือข่ายและตัวอย่างการดำเนินงานที่สามารถช่วยให้เกิดความชัดเจนต่อคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่ได้มากขึ้น ทั้งนี้การสื่อสารของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ต้องดำเนินการในลักษณะการสื่อสารสองทาง คือเปิดโอกาสให้มีการถามและตอบ หรือเสนอแนะเพื่อช่วยยกระดับการทำงานให้มีความสอดคล้องกันมากขึ้น ทั้งนี้จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามพบว่า การสื่อสารดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงในระดับเจ้าอาวาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับวัดในชนบท

แนวทางที่ 3 สนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่ คือบทบาทของการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการและคณะทำงานที่คอยให้การสนับสนุนพระสังฆาธิการระดับจังหวัดจนถึงระดับวัด สามารถดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการที่กำหนด โดยสำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมควร

สนับสนุนหรือจัดหางบประมาณอุดหนุนการจัดกิจกรรมระดมความคิดเห็น กิจกรรมถอดบทเรียน รวมทั้งข้อมูลและเอกสารวิชาการ นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาเครือข่ายศูนย์สาธารณสงเคราะห์ต้นแบบ และเผยแพร่ฐานข้อมูลงานสาธารณสงเคราะห์ที่จะช่วยให้เกิดการขยายการเรียนรู้ในการทำงานของคณะสงฆ์ระดับพื้นที่ได้ดียิ่งขึ้น แนวทางนี้หากดำเนินการได้อย่างประสบผลสำเร็จจะเป็นประโยชน์ต่องานสาธารณสงเคราะห์ในระดับชุมชนและท้องถิ่น

แนวทางที่ 4 จัดตั้งกองทุนเพื่อกิจการพระพุทธศาสนา คือการจัดระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งกองทุนเพื่อกิจการพระพุทธศาสนา เพื่อกำหนดรูปแบบโครงสร้างการบริหารงาน ระเบียบ คณะกรรมการ บุคลากร และขอบเขตการใช้งบประมาณ โดยข้อสรุปของการระดมความคิดเห็นควรเปิดโอกาสให้คณะสงฆ์ทั่วประเทศ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา การบริหารกองทุนและงบประมาณภาครัฐ ได้เสนอแนะเพื่อให้เกิดความรอบคอบในการเสนอต่อมหาเถรสมาคมเป็นลำดับต่อไป ทั้งนี้การดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในระดับชุมชนและท้องถิ่นต้องช่วยเหลือตนเองและรับการบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา และส่วนมากยังคงทำงานกันแบบจิตอาสา ร่วมกับภาคีเครือข่ายโดยขาดการสนับสนุนและส่งเสริมอย่างเป็นระบบจากกองทุนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงทำงานได้ในขอบเขตที่จำกัด อีกส่วนหนึ่งมักจะทำงานไปตามสายการบังคับบัญชาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงไม่สนใจที่จะคิดหากิจกรรมที่เกินกำลังและศักยภาพของพระสงฆ์และบุคลากรของวัด

แนวทางที่ 5 ระดมทุน เพื่อสนับสนุนกิจการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ คือบทบาทที่ต้องรวบรวมผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ที่ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์สามารถช่วยสงเคราะห์สังคมในรูปแบบต่างๆ และนำเสนอให้กับ (1) ภาครัฐเห็นถึงประโยชน์ของการอุดหนุนงบประมาณแผ่นดินผ่านสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อเป็นกองทุนให้พระสงฆ์ในพื้นที่ต่างๆ พัฒนาโครงการเข้ามาขอรับการสนับสนุน (2) ภาคประชาสังคมและภาคเอกชนเห็นถึงความสำคัญของการร่วมเป็นภาคีเครือข่าย เพื่อยกระดับการบูรณาการความร่วมมือเพื่อแบ่งเบาภารกิจ หรือสนับสนุนกิจกรรมซึ่งกันและกันในการช่วยเหลือสังคม และ (3) คณะสงฆ์เข้าใจบทบาทการทำงานของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ว่าเป็นเพื่อ

คณะสงฆ์และสังคมไทย จนนำไปสู่การระดมทุนทางสังคมเพื่อสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนเพื่อ
กิจการพระพุทธศาสนา ทั้งนี้การบริหารด้านงบประมาณต้องดำเนินการร่วมกับทุกฝ่ายที่มีส่วน
เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดธรรมาภิบาลและแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ร่วมกันของสังคมจากการใช้
งบประมาณของกองทุนนี้

แนวทางที่ 6 **คัดเลือกผลงานดีเด่นในพื้นที่เข้ารับรางวัล “เพชรงามการสาธารณสุข
สงเคราะห์”** คือบทบาทที่สำนักงานฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมหารือกับเจ้า
คณะปกครองระดับหนและระดับภาค เพื่อเสนอรายชื่อ รวบรวมและจัดทำประวัติเพื่อคัดเลือก
พระสงฆ์ ฆราวาสและหน่วยงานที่เหมาะสมกับรางวัลเพชรงามการสาธารณสุขสงเคราะห์ประจำ
ปี เพื่อนำเสนอต่อให้คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมพิจารณาและ
มีมติร่วมกัน ก่อนส่งให้สำนักงานเลขานุการสมเด็จพระสังฆราชฯ นำความขึ้นกราบทูล สมเด็จพระ
สังฆราชฯ เพื่อให้ลงพระนามต่อไป อย่างไรก็ตามในการคัดเลือกผู้ได้รับรางวัลเพชรงาม
การสาธารณสุขสงเคราะห์นั้นนอกจากควรจะมีตัวชี้วัดและระบบการคัดเลือกที่ชัดเจนแล้ว รางวัล
เหล่านี้ควรจะมีวัตถุประสงค์ในเชิงการเผยแพร่ผลงานที่ดี เพื่อเป็นแบบอย่างของการทำงาน
สาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ โดยควรจะต้องมีการถอดบทเรียนการทำงานของผู้ที่ได้รับรางวัล
เพชรงามการสาธารณสุขสงเคราะห์ในแต่ละปีเพื่อการเผยแพร่ให้เป็นแบบอย่างต่อพระสงฆ์และ
พระสงฆ์ให้การให้กว้างขวางต่อไป

3.8 การมอบรางวัลเพชรงาม การสาธารณสุขสงเคราะห์

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าผู้เป็นประธานคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ ได้
พยายามขับเคลื่อนภารกิจด้วยการสร้างกิจกรรมช่วยเหลือ บำรุง และพัฒนาสังคมตาม
แนวพระพุทธศาสนา โดยการดำเนินงานที่ผ่านมามีคณะกรรมการฯ ได้พัฒนาและวางแผนงาน
สาธารณสุขสงเคราะห์เพื่อรองรับการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รวมทั้งศึกษา
กิจกรรมต้นแบบของงานสาธารณสุขสงเคราะห์ที่ดำเนินการโดยคณะสงฆ์ องค์กรทางสังคม

ตลอดจนบุคคลสาธารณะที่สามารถเป็นเครือข่ายการทำงาน รวมทั้งเป็นต้นแบบของ กระบวนการพัฒนาและการช่วยเหลือสังคมอย่างยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนาได้ในอนาคต ซึ่งมาตรการหนึ่งคือการมอบหมายให้คณะกรรมการดำเนินการพิจารณาเพื่อมอบรางวัล “เพชรงามการสาธารณสงเคราะห์” แก่พระสงฆ์ คฤหัสถ์ และองค์กร ที่ทำคุณประโยชน์ด้าน การสาธารณสงเคราะห์ประมาณปีละ 20 รูป/คน มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2560 เพื่อประกาศเกียรติคุณ และส่งเสริมการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ โดยสมเด็จพระมหาธีรราชย์ได้ ขอประทานอนุญาตให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา สังฆปริณายก เป็นประธานประทานรางวัลแก่ผู้ที่เหมาะสมในแต่ละปีเพื่อเป็นกำลังใจให้แก่ พระสงฆ์ที่ทำคุณประโยชน์ด้านการสาธารณสงเคราะห์แก่คณะสงฆ์และสังคมไทย

รางวัลเพชรงามการสาธารณสงเคราะห์เป็นรางวัลที่ได้จัดขึ้นและคัดเลือกผู้ได้รับ รางวัล โดยทางสำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ซึ่งในแต่ละปีจะมี พระสงฆ์ บุคคล และองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคมและสาธารณสงเคราะห์ที่เหมาะสม สำหรับการได้รับการเสนอชื่อมีหลายวิธี ได้แก่ (1) การเสนอชื่อผ่านสำนักงานเจ้าคณะใหญ่ หรือเจ้าคณะหน (2) การเสนอชื่อผ่านที่ประชุมคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของ มหาเถรสมาคม และ (3) การเสนอชื่อผ่านฝ่ายเลขานุการของสำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ ของมหาเถรสมาคม ทั้งนี้ทางสำนักงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมได้กำหนด เกณฑ์การตัดสินองค์กร พระสงฆ์และฆราวาสที่มีความเหมาะสมในการเข้ารับการประทาน รางวัลดังต่อไปนี้

ข้อที่ 1 เป็นพระสงฆ์ ฆราวาสหรือองค์กรที่มีความเสียสละและเกื้อกูลในการดำเนิน กิจกรรมเพื่อสังคม ครอบคลุมมิติสาธารณสงเคราะห์ การพัฒนาสังคม และการช่วยเหลือ ผู้ตกทุกข์ได้ยากในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรม

ข้อที่ 2 เป็นพระสงฆ์ ฆราวาสหรือองค์กรที่สนับสนุนกิจการทางพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญงอกงาม รวมทั้งส่งเสริมการขยายโอกาสเพื่อการสงเคราะห์ การพัฒนา และการ ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากในสังคม

ข้อที่ 3 เป็นพระสงฆ์ ฆราวาสหรือองค์กรที่ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการทำงานเพื่อ สังคม การทำงานจิตอาสา และการผลักดันให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสังคมบูรณาการกับ หลักการทางพระพุทธศาสนา

ข้อที่ 4 เป็นพระสงฆ์ ขรวาสาหรือองค์กรที่สนับสนุนการจัดการภัยพิบัติ การสาธารณสุข สงเคราะห์ และการส่งเสริมกิจกรรมบรรเทาสาธารณภัยอย่างต่อเนื่องและได้รับการยอมรับจากสังคม

ข้อที่ 5 เป็นพระสงฆ์ ขรวาสาหรือองค์กรที่สนับสนุนและเปิดโอกาสให้องค์กรทุกภาคส่วน ทุกศาสนาได้มีโอกาสร่วมส่งเสริมกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ การพัฒนาอย่างยั่งยืน และการสร้างเครือข่ายการพัฒนาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมในสังคมไทย

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ารางวัลเพชรงามการสาธารณสุขสงเคราะห์เป็นรางวัลสำหรับคนทำงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์และการพัฒนาสังคม เพื่อเป็นกำลังใจให้แก่พระสงฆ์ ขรวาสาหรือองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการทำงานเพื่อสาธารณสุขประโยชน์และการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกระบวนการทำงานที่ได้ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักการสำคัญและเป็นแนวทางในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นการทำงานเชิงจิตอาสา หรือการทำงานที่เป็นทางการภายใต้การกำกับดูแลขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ระดับต่างๆ หรือการทำงานภายใต้ความร่วมมือหรือสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและภาคีเครือข่ายของคณะสงฆ์ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชน รางวัลเพชรงามการสาธารณสุขสงเคราะห์จึงเป็นรางวัลที่มีส่วนสำคัญต่อการกระตุ้นให้พระสงฆ์และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องมีความกระตือรือร้นในการผลักดันงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย

ในปี พ.ศ. 2560 คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมได้พิจารณาคัดเลือกพระสงฆ์ คฤหัสถ์ และองค์กร ที่ทำคุณประโยชน์ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ จำนวน 16 รูป/คน/องค์กร ให้ได้รับรางวัล “เพชรงามการสาธารณสุขสงเคราะห์” เพื่อประกาศเกียรติคุณ และส่งเสริมการทำงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้แผ่ไพศาลเป็นปฏิฐานคุณคติแก่อนุชนสืบต่อไป ดังนี้

1) พระเทพสิทธิมงคล	วัดตโปทาราม จังหวัดระนอง
2) พระเทพวรมนี	วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
3) พระราชธรรมนิเทศ	วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี
4) พระราชญาณกวี	วัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก กรุงเทพฯ
5) พระราชโพธิวรคุณ	วัดพระธาตุดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
6) พระราชวิสุทธิประชานาถ	วัดพระบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี

- 7) พระปัญญานันทมณี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัดนนทบุรี
- 8) พระมหาอุทัย วชิรเมธี⁸ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงราย
- 9) มุลนิธิป่อเต็กตึ๊ง
- 10) มูลนิธิร่วมกตัญญู
- 11) วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 12) แม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต
- 13) คุณมีชัย วีระไวทยะ
- 14) คุณทิวา ณ นคร
- 15) คุณสรพงษ์ ชาตรี
- 16) คุณวิวัฒน์ ศัลยกำธร

ในปี พ.ศ.2561 ได้มีการมอบรางวัล “เพชรงามการสาธารณสุขสงเคราะห์” ในงานประชุมสัมมนาขับเคลื่อนงานฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ตามแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา จากนโยบายสู่การปฏิบัติระดับจังหวัด ในวันที่ 23-24 พฤษภาคม พ.ศ.2561 ณ วัดยานนาวา ในการนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จมาทรงเปิดการประชุมสัมมนาและประทานรางวัลแก่ผู้ได้รับการพิจารณาจำนวน 20 รางวัล ดังนี้

- 1) พระพรหมมงคล วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
- 2) พระสุธรรมมาธิบดี วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
- 3) พระธรรมโมลี วัดศาลาลอย จังหวัดสุรินทร์
- 4) พระเทพศีลวิสุทธิ วัดประชุมชลธารา จังหวัดนราธิวาส
- 5) พระเทพโกศล วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่
- 6) พระเทพประสิทธิ์มณฑต์ วัดศรีสุदारาม กรุงเทพมหานคร
- 7) พระเทพศาสนาภิบาล วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
- 8) พระภาวนาวิสุทธิญาณเถร วัดดอยธรรมเจดีย์ จังหวัดสกลนคร

⁸ ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ “พระเมธีวชิโรดม” เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.2562

9) พระพุทธิญาณมุนี	วัดพระธาตุผาเงา จังหวัดเชียงราย
10) พระสิริพัฒน์นอม	วัดเอก จังหวัดสงขลา
11) พระครูอภัยโกศล	วัดกรับพวงเหนือ จังหวัดพิษณุโลก
12) พระครูพิทักษ์นันทคุณ	วัดอรัญญาวาส จังหวัดน่าน
13) พระครูวิมลปัญญาคุณ	วัดป่าศรีแสงธรรม จังหวัดอุบลราชธานี
14) พระครูโพธิวีรคุณ	วัดโพธิการาม จังหวัดร้อยเอ็ด
15) พระครูอดุลคุณาธาร	วัดนิคมประทีป จังหวัดตรัง
16) พระครูอมรชัยคุณ	วัดสุขชัยคุณาราม จังหวัดนครราชสีมา
17) พระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม	วัดโพธิ์ทอง จังหวัดจันทบุรี
18) พระสุบิน ปณีโต	วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด
19) กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย	
20) บริษัท เนเจอร์กิฟ จำกัด	

บรรณานุกรม

• เอกสารภาษาไทย •

- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2540ก) *การคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2540ข) *คู่มือเจ้าอาวาสว่าด้วยพระราชบัญญัติกฎระเบียบและคำสั่งของคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2540ค) *คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติกฎระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. (2547) “สำนักพุทธศาสนาของไทย : มุมมองทางสังคมวัฒนธรรม” *คอลัมน์หน้าต่างความจริง*. มติชน. 27(9612), 4 กรกฎาคม 2547, หน้า 6.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543) *พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- บุญศรี พานะจิตต์. (2540) *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: กรณีศึกษาวัดสวนแก้ว อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2530) *พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจะกู้ชาติได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ประเวศ วะสี. (2542) *ธรรมิกสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ประเวศ วะสี. (2559) *พระพุทธศาสนา : ทุนอันยิ่งใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ.

- พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโณ (แย้มชุ่ม) (2558) “การพัฒนารูปแบบงานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนการทัศน์วิถีพุทธ” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระครูปริยัติกิจจาภิวัฒน์. (2558) “ภาวะผู้นำกับการจัดการประสิทธิภาพงานสาธารณสงเคราะห์” วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง. 4(2), กรกฎาคม – ธันวาคม 2558. หน้า 78-90.
- พระครูวิสุทธธานันทคุณ (สุรศักดิ์ วิสุทธาจาโร) (2558) “ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา” วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ 3 ฉบับที่ 1, ม.ค. – มิ.ย. 2558. หน้า 130-143.
- พระครูสุภาจารวัฒน์ (2542) บทบาทพระสงฆ์ในชนบท ท่ามกลางวิกฤต. กรุงเทพฯ: บริษัทเคล็ดไทย จำกัด.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปัญโญ). (2545). การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2534). พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ: พิมพ์อำเภอ.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551) พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบัณฑิตสื่อสารธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2539) นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546) ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556) ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในศาสนาประจำชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559ก). พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 45. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์.(ป.อ. ปยุตโต) (2559ข). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 36, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธรรม.

- พระไพศาล วิสาโล. (2546) *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระมงคลวรชिरากร (บรรณาธิการ). (2561). *คู่มือการปฏิบัติการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม.
- พระมหาดนัย อุปวัฑฒโน (ศรีจันทร์) และอำนาจ บัวศิริ. (2558) “รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสันติสุข : ศึกษากรณีวัดปัญญาบันฑิตาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 3(1), มกราคม – มิถุนายน 2558, หน้า 23-36.
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (2549) “ประเด็นโต้แย้งว่าด้วยพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 2(4), หน้า 52-88.
- พระมหาสุหิตย์ อาภากร และคณะ. (2556) *การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระมหาสุหิตย์ อาภากร. (2557), *CSR เชิงพุทธแปลงทุนให้เป็นบุญสร้างบุญด้วยปัญญา*. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุภา อุทโท (2541) “บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมไทย ใน 2 ทศวรรษหน้า” *วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต*. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) บทคัดย่อ.
- พระมหาโสภณ วิจิตตธัมโม. (2553) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพราหมณ์สังยุตไสนคัมภีร์สังยุตตนิคาย” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2557) “แนวโน้มบทบาทพระสงฆ์กับการเมืองไทยในสองทศวรรษหน้า” *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 21(3), กันยายน – ธันวาคม 2557, หน้า 29-54.
- พระมหาอำนาจ อานนุโท (จันทร์เปล่ง). (2542). *การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปัญญาสิริ). (2540) *การจัดการสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ของวัด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเลิศพิพัฒน์ จนฺทปญฺโญ (แก้ววันทอง). (2554) “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมโลกาภิวัตน์” *วารสารการศึกษาศาสตร์และพัฒนาสังคม*. ปีที่ 7 ฉบับที่ 2, พฤศจิกายน 2554 – เมษายน 2555, หน้า 6-16.
- พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ. (2562). *คู่มือและแบบรายงาน หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)*. พระนครศรีอยุธยา: โครงการพัฒนาสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาส อินทปัญโญ. (2538) *ธัมมิกสังคมนิยม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามประเทศ.
- ภัทรพร สิริกาญจน์ (2535) “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของหลวงพ่อบุญเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน” งานวิจัยจากทุนสนับสนุนของสถาบันไทยคดีศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภาณุทัต ยอดแก้ว. (2560) “ความเป็นยุคสมัยใหม่ของพระพุทธศาสนาไทย : พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” *วารสารไทยศึกษา*. ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2560, หน้า 27-54.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺโญ). 2540. *คู่มือเจ้าอาวาสว่าด้วยเรื่อง การคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- สายพิรุณ เพิ่มพูน. (2560). “การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา” ใน พระมงคลวชิรากร (บรรณธิการ) *พระสงฆ์กับงานสาธารณสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสงเคราะห์ ของมหาเถรสมาคม. หน้า 23-72.
- สุชาติ หงษา. (2545). *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ. สถาบันสันติธรรม.
- สุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ. 2541. *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา. สุรพล สุยะพรหม และคณะ. (2555) *ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542) *รายงานผลการเสวนา บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2547) “วิเคราะห์มหา ยัญในกฎทนต์สูตร” สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ 49, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

• เอกสารภาษาอังกฤษ •

.....

Bond, George D. (1996). “A.T. Ariyatne and the Sarvodaya Shramadana Movement,” *Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia*, ed. By Christopher S. Queen. New York: State University of New York Press.

Gombrich, Richard. (1988). *Theravada Buddhism : A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. London and New York: Rout ledge & Kegan Paul.

Goss, Robert E. (2000). “Naropa Institute: The Engaged Academy” in Queen, Christopher S. (ed.). *Engaged Buddhism in the West*. Boston: Wisdom Publications, pp.328-346.

Hunt-Perry, P. and Fine, L. (2000). “All Buddhism is Engaged: Tich Nhat hanh and the Order of Inter-being” in Queen, Christopher S. (ed.). *Engaged Buddhism in the West*. Boston: Wisdom Publications, pp.35-66.

Keown, Damien. (2003). *A Dictionary of Buddhism*. New York: Oxford University Press.

King, S.B. (2009). *Socially Engaged Buddhism*. Hawaii: University of Hawaii Press.

Lapthananon, Pinit. (2012) *Development Monks in Northeast Thailand*. Kyoto Area Studies on Asia Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, Volume 22, Kyoto: Kyoto University Press

- Puri, Bharati. (2006), *Engaged Buddhism: The Dalai Lama's Worldview*, New Deli: Oxford University Press.
- Queen, C.S. (1996). (ed.). *Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia*. Albany: State University of New York Press,
- Queen, C.S. (2000). "Introduction: A New Buddhism" in Queen, Christopher S. (ed.). *Engaged Buddhism in the West*. Boston: Wisdom Publications. pp.1-34.
- Walpola, Rahula. (1974). *The Heritage of the Bhikkhu: A Short History of the Bhikkhu in Educational, Cultural, Social and Political Life*. New York: Grove Press.
- Walpola, Rahula. (2006). *What the Buddha Taught*. Revised Edition, Bangkok: Haw Trai.

• เอกสารออนไลน์ •

- บุญนิธิ จันทรต่องไชยระวุทฒิกุล. (2555) “พุทธศาสนาเชิงรุกด้านการสาธารณสงเคราะห์” (23 มิถุนายน 2555). สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2562. เข้าถึงได้จาก <https://www.gotoknow.org/posts/475386>
- บุรกรณั์ บริบูรณ์ และวิบูลย์ แมนสถิต (2556) “รูปแบบการนำตนเองเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาสังคม” สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2562. เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1616&articlegroup_id=300
- ประเสริฐ ปอนถิ่น. (2561). “พระสงฆ์กับการสงเคราะห์ชุมชน” *สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต 2561*. (30 เมษายน 2561), หน้า 128-135. สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2562. เข้าถึงได้จาก <http://ir.mcu.ac.th/content/2561/10>.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธัมมจิตฺโต). (2550) “พระพุทธศาสนากับความสามานฉันท์แห่งชาติ” ปาฐกถาแสดงแก่พระนิสิตปฏิบัติศาสนิกจภาคเหนือ โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ สืบค้นเมื่อ 6 พฤษภาคม 2562. เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=590&articlegroup_id=21

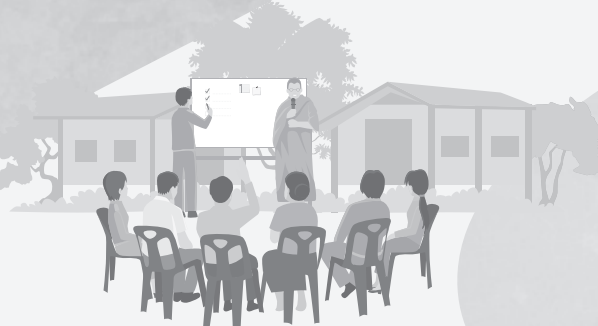
พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร. (2548) “ขบวนการพระพุทธศาสนาในสังคมยุคใหม่” สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2562. เข้าถึงได้จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=437&articlegroup_id=102.

พีร์ พงศ์พิพัฒน์พันธุ์, (2558) “พุทธศาสนาเพื่อสังคมในโลกตะวันตก” *สยามรัฐออนไลน์*. (6 มิถุนายน 2558) สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2562. เข้าถึงได้จาก <http://www.siamrath.co.th/web>

มานพ นักการเรียน. (2552ก). “พุทธศาสนากับสังคม ตอนที่ 4 : วัดกับบ้าน – ศึกษาจากพระไตรปิฎก” (24 กุมภาพันธ์ 2552) สืบค้นเมื่อ 6 เมษายน 2562. เข้าถึงได้จาก <http://www.src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=738&Itemid=69>

มานพ นักการเรียน. (2552ข). “พุทธศาสนากับสังคม ตอนที่ 6 : ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรกับองค์กรสงฆ์” (26 กุมภาพันธ์ 2552) สืบค้นเมื่อ 6 เมษายน 2562. เข้าถึงได้จาก <http://www.src.ac.th/web/index.php?option=content&task=view&id=740&Itemid=69>

อดีต ปัจจุบัน และอนาคต
งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ
ของคณะสงฆ์ไทย

.....

พินิจ ลากรนานนท์

บทที่ 1

ความสำคัญของ งานสาธารณสงเคราะห์ วิถีพุทธ

พุทธศาสนา เป็นสถาบันที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน มีบทบาทในการจัดระเบียบสังคมไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม หรืออาจกล่าวโดยรวมได้ว่าพุทธศาสนามีบทบาทและหน้าที่สร้างความมั่นคงทางสังคม สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม และสามารถช่วยเหลือสงเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมได้ หมายความว่า การดำรงอยู่ เจริญขึ้น หรือเสื่อมลงของพุทธศาสนาจะสัมพันธ์กับประโยชน์ที่มีต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนให้ชาวพุทธเลือกทำในสิ่งที่ควรทำ และละเว้นในสิ่งที่ควรละเว้น รวมทั้งยังสอนในเรื่องคุณธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เช่น สอนเรื่องเมตตากรุณา ให้ทุกคนรักใคร่และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ถ้าทุกคนประพฤติดี ปฏิบัติชอบ คนในสังคมจะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในอดีตมีความชัดเจนว่าพุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมไทยหลากหลายด้าน แต่ปัจจุบันความสำคัญของพุทธศาสนาลดลง เพราะมีสถาบันสังคมอื่นมารับบทบาทหน้าที่แทน พุทธศาสนาจึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาท

ในฐานะที่เป็นสถาบันสังคมหนึ่ง โดยวัดและสังคมควรจะอยู่ร่วมกันในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ และก้าวเดินไปร่วมกัน ไม่ใช่วัดก้าวหน้ามีศาสนสถานและศาสนวัตถุสวยงามหรูหราในขณะที่ ชุมชนรอบวัดเป็นแหล่งเสื่อมโทรม เป็นแหล่งค้ายาเสพติด หรือแหล่งบริการทางเพศ ถ้าวัดมีความเจริญชุมชนก็เจริญควบคู่กันไปด้วย วัดและพระสงฆ์จึงต้องมีบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมกับสถานะความเป็นอยู่และเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะเมื่อประเทศไทยพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยม คนไทยและพระสงฆ์ย่อมได้รับผลกระทบจากระบบทุนนิยมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และถ้าพระสงฆ์ไม่สามารถปรับตัวอย่างเหมาะสม ก็จะไม่สามารถดำรงความสำคัญในสังคม และอาจนำพุทธศาสนาไปสู่ภาวะเสื่อมถอยได้ แต่ยังมีข้อโต้แย้งจากนักวิชาการทางพุทธศาสนาหลายท่านว่าพระพุทธรูปไม่ได้เสื่อมถอยลง พระพุทธเจ้าและพระธรรมยังคงมีความบริสุทธิ์ และทรงคุณค่าเช่นเดิม ที่เสื่อมถอยนั้นเป็นความเสื่อมในหมู่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้นแต่ที่ควรพิจารณาให้ลึกลงไปก็คือพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าคือผู้เผยแผ่พระธรรม เมื่อผู้เผยแผ่เสื่อมแล้วการนำธรรมไปเผยแผ่ให้พุทธศาสนิกชนจะมีความน่าเชื่อถือ มีความถูกต้องหรือความบริสุทธิ์เพียงไร พระธรรมคำสอนแม้จะยังคงเป็นความจริงอันเที่ยงแท้ แต่ถ้าถูกพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนนำไปตีความในทางที่ไม่ถูกต้อง ในอนาคตพระธรรมและพระพุทธเจ้าในสายตาของคนไทยจะเป็นเช่นไร ความเสื่อมของพุทธศาสนาจึงไม่ควรจะมองแยกว่าเป็นความเสื่อมเฉพาะของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน เนื่องจากหลักธรรมที่ไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนได้ก็อาจจะไม่ทรงคุณค่าเพียงพอสำหรับสังคม รวมทั้งยังเป็นภาพสะท้อนความอ่อนแอขององค์กรสงฆ์ ดังนั้นความเจริญหรือเสื่อมของพุทธศาสนาจึงขึ้นอยู่กับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ว่าจะดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างไร

ทั้งนี้ในมุมมองของฝ่ายฆราวาสมักจะมองว่าการจะดำรงศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา นั้นควรจะมีการทบทวนบทบาทของพระสงฆ์ในแนวทางที่จะสามารถสร้างประโยชน์สุขกับประชาชน ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยแนวทางที่พระสงฆ์ควรจะให้มีความสำคัญคือ หากบทบาทและกิจกรรมใดที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมพระสงฆ์ก็ควรจะดำรงไว้ ขณะที่ส่วนใดที่บ่อนทำลายศรัทธาของพุทธศาสนิกชนก็ควรละเลิกไป และพิจารณาว่าส่วนใดที่ควรสร้างเสริมขึ้นมาเพื่อ การรังสรรค์ประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่คนในสังคมทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ตัวอย่างเช่น การแสดงบทบาทของพระสงฆ์ในงานสาธารณสงเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชนที่ยังมีความทุกข์ยากเดือดร้อนในรูปแบบต่างๆ ถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการทำงานของพระสงฆ์

ที่จะช่วยเสริมศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนได้มาก การศึกษาในส่วนนี้จึงพยายามทำความเข้าใจในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ เพื่อค้นหาแนวทางการทำงานทางสังคมหรือบทบาทสังฆทูระ¹ ที่เหมาะสมในวิถีของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการทำงานที่อิงหรือประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมในวิถีปฏิบัติที่เหมาะสมกับชาวพุทธไทย

1.1 บทบาททางสังคมของวัดและพระสงฆ์ไทย

ภายใต้แนวคิดบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ วัดและพระสงฆ์ดำรงความเป็นสถาบันสังคมที่พร้อมจะเข้ามาแสดงบทบาทเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้ที่ประสบปัญหาหรือผู้ด้อยโอกาสในสังคม โดยพระสงฆ์ควรจะมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมไทย ดังนี้

1) หน้าที่ในการให้คำอธิบายถึงเหตุผล เพื่อให้เข้าใจในเหตุปัจจัยของปัญหาและสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม เพราะพระสงฆ์ถูกมองว่าเป็นผู้นำทางปัญญามีความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างเป็นกลางมากกว่าคฤหัสถ์

2) หน้าที่ในการให้การสนับสนุนสถาบันสังคมอื่น เพื่อให้สามารถสร้างประโยชน์แก่คนในสังคม ตัวอย่างเช่น สนับสนุนด้านการศึกษาและเสริมสร้างวัฒนธรรม สอนหรืออบรมเยาวชนให้มีคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อให้เป็นคนดีและอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่เบียดเบียนกัน เป็นต้น

3) หน้าที่ในการให้กำลังใจหรือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของพุทธศาสนิกชน ในกรณีเกิดวิกฤตหรือสถานการณ์ปัญหาขึ้น คนที่ประสบปัญหาหรือมีเรื่องไม่สบายใจมักจะเข้าวัดเพื่อทำบุญหรือขอคำปรึกษาจากพระสงฆ์ในปัญหาที่ประสบ

4) หน้าที่ในด้านการบูรณาการทุกภาคส่วนของสังคมให้เป็นเอกภาพ ผ่านขนบธรรมเนียม ประเพณีและระบบความเชื่อต่างๆ เช่น พิธีทำบุญก่อกำเนิดความสามัคคีอย่างใกล้ชิดในหมู่ประชาชน และก่อกำเนิดกิจกรรมนันทนาการและการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น

¹ บทบาทด้านสังฆทูระนับเป็นบทบาทเชิงรุกของพระสงฆ์ในการเป็นผู้ทำประโยชน์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลต่อสังคม “สังฆทูระ” มีความหมายว่า เป็นหน้าที่การงานหรือกิจในพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ควรปฏิบัติเพื่อเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ และให้การสงเคราะห์แก่คฤหัสถ์ตามสมควรแก่สถานะของบรรพชิต ในเงื่อนไขที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของศาสนิกชน

5) ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการควบคุมทางสังคม เพื่อให้ประชาชนมีพฤติกรรมถูกต้อง เพื่อนำไปสู่ความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม เช่น นำหลักธรรมและศีลมาสอนให้คนทำความดีละเว้นความชั่ว หรือคอยยับยั้งมิให้คนในสังคมประพฤติชั่วหรือเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นต้น

พระไพศาล วิสาโล (2544) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคมไทยและบทบาทของพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์ในอดีตไม่ได้สอนธรรมอย่างเดียว ยังมีบทบาทในทางโลก เช่น สอนวิชาช่าง แพทย์แผนไทย สร้างสรรค์งานศิลปะ เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน (ขุดบ่อน้ำ ทำถนน สร้างสะพาน) และเป็นผู้ไกล่เกลี่ยระงับความขัดแย้งในหมู่บ้าน เป็นต้น วัดและพระสงฆ์สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลคนในสังคมมาโดยตลอดนับจากอดีต แต่การที่รัฐดึงเอาการศึกษาในระบบโรงเรียนออกไปจากวัดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 นับเป็นจุดเริ่มต้นของการลดบทบาททางการศึกษาและทาง “โลก” ออกจากพระสงฆ์ และบทบาทของพระสงฆ์เน้นเพียงเรื่องทาง “ธรรม” ได้แก่ การศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม สอนธรรม และประกอบศาสนพิธีเท่านั้น ในวัดเรียนแต่เรื่องปริยัติธรรม ส่วนวิชาการสมัยใหม่นั้นถูกมองว่าเป็น “วิชาทางโลก” จึงถูกกำหนดให้เป็นบทบาทหน้าที่ของสถาบันการศึกษาที่อยู่นอกวัด เด็กและเยาวชนไม่ได้ถูกส่งเข้ามาศึกษาเล่าเรียนในวัดดังเช่นแต่ก่อน จึงหย่อนยานในทางศีลธรรมและคุณธรรมตามไปด้วย

ขณะเดียวกันฆราวาสก็มองว่าตนเองอยู่ฝ่าย “โลก” คือเห็นว่าการศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องของพระสงฆ์ ผลคือธรรมถูกแยกจากชีวิตประจำวันของผู้คน ธรรมถูกกันให้มาอยู่ในบางมุมของชีวิต เช่น เข้าวัดเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศล หรือเพื่อประกอบพิธีกรรม รวมถึงพระสงฆ์ก็มีแนวโน้มจะไม่สนใจช่วยเหลือสังคม เพราะถือว่าเป็นเรื่องทางโลก แม้กระทั่งการเทศน์ก็เน้นการสอนแต่ในแง่ที่เป็นการทำความดีของปัจเจกบุคคล โดยมองข้ามการทำความดีเพื่อสังคม เช่น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การรักษาสมาคมของส่วนรวม การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น ตลอดจนเมื่อพูดถึงผลของการละเมิดศีล ก็มักจะเน้นเฉพาะส่วนที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ผู้กระทำและผู้ถูกกระทำในเชิงปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ไม่ได้พูดถึงผลกระทบต่อส่วนรวมหรือสังคม ทั้งที่ธรรมในพุทธศาสนาล้วนมีมิติทางสังคมหรือเกี่ยวข้องกับส่วนรวมทั้งสิ้น ความเข้าใจธรรมอย่างไม่ครบถ้วนเช่นนี้ส่งผลให้ความเป็นส่วนตัวกับส่วนรวมกลายเป็นเรื่องที่แยกจากกัน

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาภาพรวมในอดีต กล่าวได้ว่าพระสงฆ์นับเป็นบุคคลที่ประชาชนให้ความเชื่อมั่นและศรัทธา ว่าเป็นผู้ที่จะสามารถช่วยแก้ไข้ปัญหาของปัจเจกบุคคลและสังคมได้ ความเชื่อมั่นและศรัทธาเช่นนี้ช่วยให้บทบาทของพระสงฆ์เป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนไทยมาเป็นเวลายาวนาน และยังมีส่วนช่วยกำหนดวิถีการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสมและมั่นคงของคนในสังคม (อมรา พงศาพิชญ์, 2541: 54-55) เนื่องจากในอดีตพระสงฆ์มีภาพลักษณ์ของผู้มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และมีปัญญา จึงมีฐานะเป็นทั้งผู้นำทางจิตใจและผู้นำทางสังคมของพุทธศาสนิกชนมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าการยอมรับในปัจจุบันลดลง บทบาททางสังคมไม่เด่นชัดดังเช่นในอดีต แต่ทุกครั้งเมื่อเกิดวิกฤตทางสังคมหรือเกิดภัยพิบัติต่างๆ คนไทยและสังคมไทยก็มักจะมองหาการสนับสนุนหรือคำปรึกษาจากพระสงฆ์ และพระสงฆ์เองก็พยายามเข้ามามีส่วนร่วมหรือมาแสดงบทบาทเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมตามศักยภาพและกำลังความสามารถเท่าที่จะทำได้ ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ.2554 ที่เกิดปัญหาน้ำท่วมใหญ่ วัดคือแหล่งพักพิงและพระสงฆ์ได้เข้ามาช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม ทั้งการกิน การอยู่ ตามสมควร แก่อัตภาพที่วัดและพระสงฆ์จะสามารถทำได้ ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ อันเป็นบทบาทด้านสังคหธุระที่สำคัญประการหนึ่งของพระสงฆ์

พระสงฆ์ช่วยเหลือผู้ถูกภัยจากปัญหาน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2554

ในประเด็นนี้ พีร์ พงศ์พิพัฒน์พันธ์ (2558) อธิบายว่าพระสงฆ์ไทยในอดีตมีบทบาททางสังคมที่ชัดเจนในการสงเคราะห์ประชาชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข โดยพยายามนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์กับส่วนรวม และเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลคนในสังคม อย่างไรก็ตามในช่วงที่สังคมไทยเปลี่ยนผ่านไปสู่ความทันสมัย มีพระสงฆ์ส่วนน้อยที่มองว่าสังคหุระเป็นบทบาทหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ ส่วนใหญ่ยังคงมุ่งมั่นเรียนรู้และให้ความสำคัญกับคันถุระและวิปัสสนาธุระ โดยไม่สนใจการทำงานเพื่อสังคม ขณะเดียวกันประชาชนส่วนใหญ่อีกไม่สนใจจะนำเอาหลักธรรมมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม จึงไม่คาดหวังว่าพระสงฆ์ควรจะเข้ามามีบทบาทด้านสังคหุระ แต่ในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนไทยให้ความสนใจบทบาทในเชิงสังคหุระของพระสงฆ์มากขึ้น เพราะมีนักคิดทางพุทธศาสนาหลายท่านได้เสนอแนวคิดและแนวทางการนำหลักธรรมมาปรับใช้เพื่อส่งเสริมให้พระสงฆ์และประชาชนทำงานร่วมกันบนพื้นฐานเมตตาธรรม ไม่เบียดเบียนแม้กระทั่งกับสิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์และพืช รวมทั้งการยกหลักธรรมขึ้นมาใช้เป็นกรอบวิถีปฏิบัติร่วมกันของคนในสังคม (ประเวศ วะสี, 2530) วัดและพระสงฆ์จึงถูกดึงให้เข้ามามีบทบาทด้านสังคหุระมากขึ้น โดยเริ่มจากการฟื้นฟูบทบาทของวัดในด้านการสงเคราะห์และพัฒนาสังคม

จากอดีตจนถึงปัจจุบันบทบาทในเชิงสังคหุระของพระสงฆ์มีความเด่นชัดในสังคมชนบท ซึ่งเป็นบทบาทที่ช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนและสนองตอบความต้องการของชาวบ้าน บทบาทด้านสังคหุระของพระสงฆ์ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการทำกิจกรรมสงเคราะห์หรือช่วยเหลือประชาชนผู้ตกทุกข์ได้ยาก แต่ยังรวมถึงการพัฒนาสังคมและให้คำแนะนำข้อธรรมที่เป็นประโยชน์หรือเสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมแก่บุคคลและชุมชน พระสงฆ์ที่เน้นบทบาทสังคหุระในการศึกษานี้จะเรียกว่า “พระสังคหวัตร” ซึ่งวัตรนั้นหมายถึง กิจพึงกระทำหน้าที่ ธรรมเนียม ความประพฤติ การปฏิบัติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1059-1060) ดังนั้นพระสังคหวัตรจึงหมายถึงพระสงฆ์ที่ยึดถือปฏิบัติหรือกระทำหน้าที่เพื่อความเกื้อกูล เอื้อเพื่อและให้การสงเคราะห์บนพื้นฐานของความมีเมตตาธรรมต่อประชาชน โดยไม่ทำงานเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ใดๆ กล่าวคือเป็นการปฏิบัติงานเพื่อมุ่งประโยชน์สุขของประชาชน มิใช่เพื่อมุ่งให้เกิดประโยชน์ส่วนตัว กลุ่มคน หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าบทบาทสังคหุระของพระสงฆ์เป็นพฤติกรรมหรือการกระทำของพระสงฆ์ที่ดำเนินไปตามสถานภาพหรือตำแหน่ง เพื่อสงเคราะห์และเกื้อกูลให้เกิดประโยชน์แก่

พุทธศาสนิกชน ครอบครัว ชุมชน และสังคม ตามศักยภาพและความรู้ความสามารถของ พระสงฆ์ โดยไม่ประพฤติหรือปฏิบัติที่ขัดต่อพระธรรมวินัย ดังนั้นหากพระสงฆ์ต้องการมีบทบาท ในเชิงสังคหธุระต้องปลูกความเป็นผู้มีจิตอาสาที่พร้อมจะเผชิญหน้ากับปัญหาและทุกข์ของ สังคม พร้อมอุทิศตนเพื่อสังคม โดยเฉพาะกับพระสงฆ์ผู้มีศีลาจารวัตรตรงดงามจะสามารถแสดง บทบาทเพื่อสังคมได้บนพื้นฐานได้รับความศรัทธาและความร่วมมือจากประชาชน แต่พระสงฆ์ จะมีบทบาททางสังคมในสมัยปัจจุบันได้ยังต้องรู้เท่าทันสถานการณ์ปัญหาและทุกข์ของสังคม พระสงฆ์จึงจะสามารถช่วยเหลือผู้ที่ทุกข์ยากเดือดร้อนได้อย่างเหมาะสมตามบทบาทหน้าที่ด้าน สังคหธุระ และต้องอาศัยทักษะและความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่ดีบนพื้นฐาน ความร่วมมือกันทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส โดยเฉพาะการปฏิบัติตนโดยคำนึงถึงประโยชน์ ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง อันเป็นบทบาทเชิงรุกตามแนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ทั้งนี้เพื่อ ความเข้าใจในบทบาทด้านสังคหธุระของพระสงฆ์ในปัจจุบันให้ชัดเจนขึ้น ควรจะทำความเข้าใจ ต่อบทบาทของพระสังคหวัตรในงานสงเคราะห์และพัฒนาสังคม ภายใต้กรอบงานสาธารณ สงเคราะห์วิถีพุทธ

1.2 งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

ปัจจุบันงานสาธารณสงเคราะห์ถือเป็นบทบาทหนึ่งที่พระสังฆาธิการ² ตั้งแต่ระดับ เจ้าอาวาสขึ้นไปต้องยึดถือปฏิบัติตามระเบียบของมหาเถรสมาคมอย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบกับจำนวนพระสังฆาธิการทั่วประเทศ อาจกล่าวได้ว่าพระสังฆาธิการส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการข้อมูลและเรื่องงานด้านสาธารณสงเคราะห์อย่างจริงจัง และมีพระสังฆาธิการ จำนวนไม่น้อยที่ยอมรับว่ามักจะทำงานสาธารณสงเคราะห์ไปตามกรอบนโยบายและแผนงาน ที่ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมกำหนด โดยมักจะร่วมกิจกรรมในลักษณะตาม

² บทบาทของพระสังฆาธิการตามระเบียบของมหาเถรสมาคมประกอบด้วย ๖ ด้าน คือ การปกครอง การสาธารณูปการ การเผยแผ่ การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ จากการสอบถามถึงความถนัดของ พระสังฆาธิการในแต่ละบทบาท พบว่าพระสังฆาธิการส่วนมากให้ความสำคัญกับงานปกครองและงานสาธารณูปการ มากกว่าบทบาทอื่น โดยบทบาทในด้านสาธารณสงเคราะห์มีพระสังฆาธิการให้ความสำคัญน้อยที่สุด

คำสั่งหรือจดหมายแจ้งขอความร่วมมือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในขณะที่มีพระสังฆาธิการส่วนหนึ่งที่เลือกจะทำงานสาธารณสงเคราะห์โดยที่ไม่ได้คิดหรือสนใจว่าท่านจะต้องแสดงบทบาทไปตามเงื่อนไขขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่เข้ามาทำงานด้วยจิตอาสาโดยมีความคิดพื้นฐานว่าหากพระสงฆ์เราอยู่วัดแล้วไม่สนใจปัญหาและไม่สนับสนุนกิจกรรมของชุมชน หรือไม่ดูแลช่วยเหลือญาติโยม ก็จะเป็นการเอาวัดเอาเปรียบญาติโยม พระสงฆ์ควรจะร่วมทำงานสาธารณสงเคราะห์ โดยไม่จำเป็นต้องมีคำสั่งมาจากส่วนกลาง หรือเป็นการทำงานเพื่อความก้าวหน้าทางตำแหน่ง หน้าที่การงาน และสมณศักดิ์ ทั้งนี้หากพระสงฆ์มุ่งมั่นทำงานสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสาจะสามารถสร้างแนวร่วมในการทำงานทั้งภายในวัดและชุมชนได้ดี สามารถทำงานร่วมกับญาติโยมและหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องได้ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายสงฆ์หรือฝ่ายฆราวาส

การทำงานสาธารณสงเคราะห์ในเชิงจิตอาสาของพระสงฆ์นั้น ในภาพรวมมักจะเป็นขอข่วยการทำงานที่มุ่งไปที่การแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของประชาชน ประกอบด้วย (1) สนับสนุนให้ชุมชนสามารถใช้พื้นที่วัดเพื่อกิจกรรมสาธารณะของชุมชน เช่น การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ของชุมชน หรือใช้พื้นที่วัดเพื่อการจัดประชุม ทำงาน และจัดกิจกรรมของทางราชการ (2) สนับสนุนการทำงานด้านสุขภาพร่วมกับสถานอนามัยหรือโรงพยาบาล เพื่อการรักษาพยาบาลหรือดูแลสุขภาพอนามัยของพระสงฆ์และประชาชน (3) สนับสนุนการจัดตั้งห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ที่อ่านหนังสือ หรือหอกระจายข่าว เพื่อเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลหรือเป็นแหล่งความรู้ของชุมชน (4) สนับสนุนการจัดสร้างบ่อน้ำหรือประปาชุมชน เพื่อให้บริการน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคของชุมชน รวมถึงอาจสนับสนุนการขุดสระน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรของชุมชน (5) สนับสนุนกิจการช่วยเหลือสงเคราะห์ ทั้งในภาวะปกติและภาวะฉุกเฉิน ให้แก่คนยากจน ผู้สูงอายุ หรือคนพิการ (6) สนับสนุนกิจกรรมบรรเทาสาธารณภัยต่างๆ เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม และอื่นๆ โดยใช้วัดเป็นสถานที่พักพิงหรือเป็นพื้นที่รวมการให้บริการหรือช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ประชาชน (7) ให้วัดเป็นสถานที่สงเคราะห์ในยามประสบภยันตราย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้ยากไร้ที่ไม่สามารถจัดการเรื่องงานศพได้อย่างเหมาะสม ทางวัดจะเป็นธุระจัดการให้ เช่น จัดหาโลงศพให้ฟรี ให้บริการจัดพิธีศพโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เป็นต้น (พระครูจันทสีรากร, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2561) เหล่านี้คือบทบาทสำคัญด้านการสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสาด้านสาธารณสงเคราะห์ที่พบเห็นได้มากของคณะสงฆ์จึงเป็นการให้บริการ

ประชาชนและชุมชนในการแก้ไขปัญหาหรือทุกข์บนพื้นฐานความเป็นผู้มีจิตอาสาที่มีเมตตาธรรม โดยจะดำเนินการตามศักยภาพและความสามารถของพระสงฆ์ อย่างไรก็ตามพระสงฆ์และวัดแต่ละแห่งล้วนมีศักยภาพไม่เท่ากันการให้บริการด้านสาธารณสงเคราะห์จึงแตกต่างกัน แต่สิ่งที่เป็นหลักการพื้นฐานคือพระสงฆ์ทำงานสาธารณสงเคราะห์ในลักษณะของความเป็นผู้มีจิตอาสาที่ต้องการจะทำประโยชน์ต่อสาธารณะ และเป็นไปในลักษณะของความร่วมมือกันระหว่างวัดกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้หรือพึ่งตนเองได้ในระยะยาว แนวทางการทำงานสาธารณสงเคราะห์จึงควรจะเกิดจากคุณธรรมภายในหรือจิตสำนึกของพระสงฆ์และประชาชนที่ต้องการจะช่วยเหลือเกื้อกูลหรือพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้ทุกข์ยาก หรือผู้ด้อยโอกาสในสังคม ภายใต้เงื่อนไขที่เอื้อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยดี เช่น การมีสำนึกที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ยากไร้ ความเอาใจใส่ในทรัพยากรสาธารณะ ไม่เพิกเฉยกับการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปกป้องสาธารณประโยชน์ เป็นต้น จิตสำนึกสาธารณะเช่นนี้หากมีรากฐานจากหลักธรรมและวิถีปฏิบัติทางพุทธศาสนาก็จะเรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

การสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธเป็นแนวทางการทำงานที่เน้นพุทธศาสนาเชิงรุกของพระสงฆ์ ภายใต้การทำงานในวิถีของพุทธศาสนาเพื่อสังคม ทั้งวัดและหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องสามารถร่วมกันทำงานและกิจกรรมเพื่อการขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้า เพราะหลักการบริหารการสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธมิได้เพียงมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม แต่ยังได้บรรจุหลักการที่สร้างความยั่งยืนบนพื้นฐานของการมีคุณธรรม การไม่เบียดเบียนกัน การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสันติ มีปฏิสัมพันธ์บนพื้นฐานเมตตาธรรมต่อกัน และมีความสามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้ตามแนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคม โดยมีได้ปฏิเสศกระแสโลกาภิวัตน์หรือระบบทุนนิยม อย่างไรก็ตามการสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่าต้องเป็นกิจกรรมหรือบทบาทของพระสงฆ์ แต่ที่จริงแล้วจะเป็นการทำงานของหน่วยงานหรือองค์กรใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายสงฆ์หรือฝ่ายฆราวาส แต่ประเด็นสำคัญคือเป็นกิจกรรมและบทบาทที่ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแกนหลักในการทำงาน เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมไม่ใช่ของปัจเจกบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มบุคคล

บนพื้นฐานหลักธรรมทางพุทธศาสนาการสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจะเกี่ยวข้องกับ การสงเคราะห์ในหลายประเด็น กล่าวคือ (1) ควรสงเคราะห์ฝ่ายจิตใจให้มีสติปัญญา รู้จักแก้ไข

ปัญหาด้วยตัวเอง (2) ควรสงเคราะห์ด้านศีลธรรม เพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกัน (3) ควรสงเคราะห์ให้มีความสว่างทางจิตวิญญาณ ปฏิบัติตามวิถีแห่งพระพุทธศาสนา (4) ควรสงเคราะห์ให้กินอยู่แต่พอดี และสามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (5) ควรสงเคราะห์ในการให้ธรรม ไม่หลงยึดติดกับสิ่งมัวเมาตามแบบอย่างวัตถุนิยม และ (6) ควรสงเคราะห์ชุมชนให้มีความเข้มแข็งไม่ใช่เพียงรอรับการช่วยเหลือจากภายนอก (พระชยานันทมุนี, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2562) ด้วยเหตุนี้การสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจึงเป็นแนวทางที่จะช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานหมู่ชนให้อยู่ร่วมกันโดยไม่แตกแยกหรือขัดแย้งกัน ความมุ่งหมายของสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจึงไม่ใช่เป็นเพียงเอาอะไรไปให้แกผู้เดือดร้อนหรือตกทุกข์ได้ยาก ไม่ใช่เอาบริการไปให้ เอาเงินทองและสิ่งของไปให้ แต่หมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้ผ่านหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักแห่งการสงเคราะห์ไว้ หรือกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ธรรมสงเคราะห์เพื่อประโยชน์ของสังคมสาธารณะ

การสนับสนุนหรือส่งเสริมงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ จึงเป็นแนวทางพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่จะช่วยเพิ่มศักยภาพให้แก่พระสงฆ์และประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขและสนับสนุนความเจริญก้าวหน้าทางธรรม เพราะถ้าประชาชนเข้าถึงการปฏิบัติธรรมแล้วจะเข้าใจถึงคุณค่าของชีวิต รู้ว่าสิ่งดั่งามอันควรทำนั้นคืออะไร พระสงฆ์ต้องช่วยชี้แนะแนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธเพื่อลดปัญหาสังคม ให้คนใช้ปัญญาในการอยู่ร่วมกัน มีศีลบริสุทธิ์ ไม่เบียดเบียนกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยนัยนี้การสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธเป็นแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้คนในสังคมใช้หลักธรรมเป็นพลังในการขับเคลื่อนสู่สังคมเอื้ออาทร โดยเน้นยุทธศาสตร์การจัดทุกข์ของประชาชนที่ไม่ใช่เป็นเพียงการสร้างความสุขบนความคาดหวังผลประโยชน์ โดยปราศจากความพยายามพึ่งตนเอง รวมทั้งยังมีธรรมเป็นวิถีปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกัน อันจะยังประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกันทั้งฝ่ายสงฆ์และฆราวาส (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556) จนกว่าจะบรรลุเป้าหมายคือการลดทอนปัญหาที่คนในชุมชนและสังคมประสบ

การกำหนดแนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ควรจะมีการวางนโยบายและยุทธวิธีที่รัดกุม มีการบริหารงานสาธารณสงเคราะห์เพื่อประชาชน และเข้าช่วยเหลือทำสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์แก่ประชาชนที่เดือดร้อน โดยควรมีรูปแบบการประสานความร่วมมือระหว่าง

พระสงฆ์และประชาชนอย่างมีระเบียบแบบแผน (พระมหาดนัย อุปวัฑฒโน และอำนาจ บัวศิริ, 2558) พร้อมทั้งนำหลักธรรมไปแนะนำให้ประชาชนเข้าใจและสามารถนำมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตได้ พระสงฆ์จึงควรนำเอาหลักธรรมมาสอดแทรกเพื่อการทำงานสาธารณสงเคราะห์ เช่น พรหมวิหารธรรม สังคหวัตถุธรรม กัลยาณมิตรธรรม สปัจริศธรรม เป็นต้น พร้อมทั้งให้การสงเคราะห์ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจไปพร้อมกัน อย่างไรก็ตามภายใต้การปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยวิทยาการสมัยใหม่ เช่น เทคโนโลยีสื่อสารแบบสังคมออนไลน์มาสนับสนุนให้สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อการทำงานสาธารณประโยชน์

ทั้งนี้การจะทำความเข้าใจบทบาทการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยได้อย่างชัดเจน ควรจะทำความเข้าใจบทบาทของพระสงฆ์จากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน³ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการทำงานที่จะสามารถนำมาสังเคราะห์ให้เห็นถึงแนวทางการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาและสถานการณ์สังคมไทยในอนาคต เพราะทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตพระสงฆ์ไม่สามารถดำเนินชีวิตแยก อยู่โดดเดี่ยวจากศฤง์สได้ หากไม่มีแนวทางการช่วยเหลือเกื้อกูลกันหรือพึ่งพาอาศัยกันอย่างเหมาะสม ทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนไทยจะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างยากลำบาก ในอดีตงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์มักจะเน้นในเชิงความช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน จนกระทั่งเมื่อสังคมก้าวเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมที่ทันสมัย บทบาทสาธารณสงเคราะห์ได้ขยายขอบเขตไปสู่การร่วมพัฒนาสังคมเพื่อให้ทันกับสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน ในขณะที่ความต้องการช่วยเหลือสงเคราะห์ยังคงมีอยู่ พระสงฆ์ในปัจจุบันจึงต้องมีบทบาทสาธารณสงเคราะห์ทั้งในแนวทางการช่วยเหลือสงเคราะห์และการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ต้องทำงานเชิงรุก ไม่สามารถรอคอยให้ญาติโยมมาร้องขอความช่วยเหลือสงเคราะห์ แต่จะต้องพยายามคิดหากิจกรรมหรือโครงการพัฒนาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลญาติโยมเมื่อพบว่าญาติโยมมีความทุกข์ยากเดือดร้อนในการดำเนินชีวิต อันเป็นการแสดงบทบาทที่เน้นพุทธศาสนาเชิงรุกตามแนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคม

³ การศึกษานี้ได้จำแนกช่วงเวลาในอดีตกับปัจจุบัน โดยใช้ปี พ.ศ.2531 ซึ่งเป็นปีที่สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้าของนายกรัฐมนตรี พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ดังนั้นช่วงเวลาในอดีตจึงหมายถึงช่วงเวลาย้อนหลังก่อนปี พ.ศ.2531 ส่วนในปัจจุบันนี้หมายถึงช่วงเวลานับตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 จนถึงปี พ.ศ.2561 หรือในราว 3 ทศวรรษที่ผ่านมา

บทที่ 2

งานสาธารณสงเคราะห์ ของสงฆ์ ในอดีต

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับพุทธศาสนิกชนมีรากฐานมาจากคำสั่งสอนในพุทธศาสนาที่กำหนดให้พระสงฆ์ต้องฝากชีวิตไว้กับประชาชนโดยการรับบิณฑบาตอาหารและปัจจัยสี่ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสสอนพระสงฆ์ให้รำลึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อประชาชนว่า “การบวชนี้อาศัยข้าวที่ชาวบ้านใส่บาตรกินอยู่ เธอพึงทำความอุตสาหะในข้อนี้ตลอดชีวิต... บรรพชิตพึงพิจารณาเนืองๆ ว่าชีวิตเราเนื่องด้วยผู้อื่น จงทำตัวให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย” (พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, 2532: 19) ทั้งนี้ประชาชนอุปัถุม์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่เป็นการให้ทางวัตถุเพื่อความอยู่รอดของพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็ต้องตอบแทนประชาชนด้วยการให้ธรรมเพื่อนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม ไม่อยู่บนความประมาทหรือความเสื่อมในทางศีลธรรมและจริยธรรม แต่เมื่อสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนก็ได้ปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขหรือกลไกทางสังคมและเศรษฐกิจ จนกระทั่งปัจจุบันวัดและพระสงฆ์ถูกลดทอนบทบาทหน้าที่ต่อสังคมไปมาก ดังนั้นเพื่อความเข้าใจบทบาท

ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในอดีต จึงควรเริ่มพิจารณาจากแนวคิด อุดมการณ์ และบทบาทด้านสาธารณสุขสงเคราะห์บนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและอุดมการณ์ พุทธศาสนาในอดีต

นับตั้งแต่แรกเริ่มที่พุทธศาสนาแพร่เข้ามาในดินแดนสยามประเทศนั้น การนับถือศาสนาของคนไทยมีลักษณะที่ผสมกลมกลืนกันระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาชาวบ้าน (Reynolds 2004: 164-165) โดยศาสนาชาวบ้านในที่นี้หมายถึงความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติของผี วิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย แต่ในส่วนของชนชั้นสูงและราชสำนักนั้น เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ด้วยเหตุนี้วิถีปฏิบัติของพุทธศาสนาในอดีตทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชาชนและราชสำนัก จึงผูกพันอยู่กับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงความเชื่อในเรื่องนรกและสวรรค์หรือชีวิตในชาตินี้และชาติหน้า อันเป็นแนวทางในการให้คำอธิบายต่อปัญหาและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม วิถีชีวิตและวิถีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับระบบความเชื่อทางศาสนาเช่นนี้ยังคงอยู่ในสังคมไทยมาช้านานตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย จนกระทั่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา

การที่พุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลายาวนานหลายศตวรรษ กล่าวได้ว่าเป็นเพราะมีวิถีปฏิบัติที่กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนไทย เมื่อถึงในสมัยอยุธยาตอนต้นพระมหากษัตริย์และราชสำนักได้อาศัยสถาบันสงฆ์ในการจัดการด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม วัดกลายเป็นศูนย์กลางทางพิธีกรรมและการศึกษาท้องถิ่น โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ดูแลและให้บริการ รวมถึงมีหน้าที่สอนให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม ในยุคนี้ประชาชนมองพระมหากษัตริย์เปรียบเหมือนพระโพธิสัตว์ที่จะนำมนุษย์ไปสู่สุคติ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2542: 71-74) และยังได้เผยแพร่คำสอน

และความเชื่อทางศาสนาที่เห็นว่าเป็นประโยชน์กับฝ่ายบ้านเมืองและสังคมลงสู่ท้องถิ่นผ่านทางองค์กรสงฆ์ เพื่อความเป็นเอกภาพในสังคม

อย่างไรก็ตามในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยามีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่มีผลกระทบต่อพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด โดยเกิดขึ้นจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจ ที่ชนชั้นนำในสังคมได้รับอิทธิพลทางความคิดจากชาวตะวันตกและพ่อค้าชาวจีน มาปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางชนชั้นและวิถีชีวิตของคนในทุกระดับสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความคิดและความเชื่อทางศาสนาของประชาชน จากที่ผูกพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ มาเน้นการอธิบายธรรมในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผล บนพื้นฐานความเชื่อที่สัมพันธ์อยู่กับเหตุปัจจัยในทางโลกมากขึ้น คือมีความคิดในเชิงใช้เหตุผลบนความจริงตามปรากฏการณ์สังคมที่เกิดขึ้น และมีความเชื่อในสติปัญญาความสามารถของมนุษย์มากขึ้น รวมทั้งนำเอาความรู้สมัยใหม่ที่รับจากชาวต่างชาติ มาปรับใช้เพื่อเอาชนะธรรมชาติและเพื่อสร้างเสริมประโยชน์ของคนในสังคม (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546: 41-42) อย่างไรก็ตามสังคมไทยในช่วงนี้แม้มีความเปลี่ยนแปลงในหลายด้านค่อนข้างชัดเจน แต่ความคิดและความเชื่อในพระพุทธศาสนายังคงมีอิทธิพลอยู่มากในวิถีปฏิบัติของประชาชน รวมถึงศาสนาชาวบ้านที่เน้นในอำนาจเหนือธรรมชาติหรืออิทธิปาฏิหาริย์ยังคงมีอิทธิพลอยู่โดยทั่วไป ขณะที่ศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอิทธิพลสูงในราชสำนักและแวดวงคนชั้นสูงของสังคม ซึ่งปรากฏชัดเจนในพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ

พอมาถึงช่วงเสียกรุงศรีอยุธยา ความอดอยากยากแค้นเกิดขึ้นทุกหย่อมหญ้า สังคมไทยในช่วงเวลานั้นมีความสับสนวุ่นวาย ขาดระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตร่วมกัน เกิดผลกระทบในหมู่พระสงฆ์และประชาชน พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยต้องลาสิกขาออกมาทำมาหากิน เพราะประชาชนไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะสามารถทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาได้ แต่คนไทยก็ยังคงยึดมั่นในการนับถือพระพุทธศาสนา ด้วยมีความหวังที่จะใช้หลักคำสอนทางศาสนามาช่วยให้สังคมเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น ช่วยให้คำอธิบายสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามกำลังอันควร และสร้างสำนึกในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งนี้ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นได้ชักนำให้คนส่วนใหญ่หันเข้าหาความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมมากขึ้นด้วย ความเชื่อทางศาสนาในลักษณะเช่นนี้ได้สืบทอดต่อมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี

ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์สภาพเศรษฐกิจได้เริ่มฟื้นตัวและกลับเข้าสู่ภาวะปกติ พุทธศาสนิกชนได้นำพุทธศาสนามารื้อฟื้นตีความใหม่ตามแนวทางมนุษยนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อในพลังอำนาจของมนุษย์มากกว่าพลังอำนาจในสิ่งเหนือธรรมชาติและไสยศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะนั้นมีความพยายามที่จะนิยามพุทธศาสนาอันใหม่ โดยพยายามแยกแยะและกลั่นกรองว่าอะไรเป็นพุทธ อะไรไม่ใช่พุทธ และเป็นผลให้ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดาเริ่มถูกกันออกไปเป็นเรื่องนอกพุทธศาสนา แต่แนวคิดพุทธศาสนาแบบมนุษยนิยมก็ยังมี การยอมรับนับถืออยู่ในกลุ่มพระสงฆ์ส่วนน้อย สำหรับประชาชนส่วนใหญ่ยังคงไม่สามารถสลัดทิ้งความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติออกไปได้อย่างสิ้นเชิง กล่าวคือทั้งไม่ละทิ้งและไม่ถือเคร่งครัดในจารีตประเพณีเก่าๆ ในขณะที่มีความเชื่อมั่นในสติปัญญาของมนุษย์ว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จในโลกนี้ได้มากกว่า ทั้งนี้กลุ่มผู้นำและราชสำนักได้พยายามผลักดันการขยายตัวของแนวคิดพุทธศาสนาแบบมนุษยนิยม ด้วยการส่งพระสงฆ์จากส่วนกลางออกไปสู่หัวเมืองต่างๆ โดยหวังว่าจะช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนมีเอกภาพทางความเชื่อและความคิดทางศาสนา มากขึ้น และนำไปสู่การยอมรับอุดมการณ์รัฐที่จะช่วยเสริมให้เกิดความมั่นคงในการเมืองการปกครอง

เมื่อพระสงฆ์จากส่วนกลางถูกส่งไปเป็นเจ้าอาวาสตามหัวเมืองต่างๆ เพื่อการจัดระเบียบคณะสงฆ์แนวใหม่ จึงมีปฏิกริยาในทางลบต่อวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนาในท้องถิ่น ซึ่งมีผลให้ไม่สามารถผสมผสานการทำงานระหว่างพระสงฆ์จากส่วนกลางกับพระสงฆ์ท้องถิ่นและประชาชน ยิ่งไปกว่านั้นพระสงฆ์จากส่วนกลางยังได้กำหนดกฎเกณฑ์ให้พระสงฆ์ท้องถิ่นใช้ข้อวัตรอย่างใหม่ ที่แปลกแยกจากวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การไม่ให้พระสงฆ์ทำงานประเภทใช้แรงงาน เพราะถือว่าการทำงานอาบเหงื่อและเนื้อตัวเประอะเปื้อนนั่น เป็นอาการอย่างไพร่ งานดังกล่าวควรให้เป็นเรื่องของฆราวาส ส่วนพระสงฆ์นั้นควรรักษาตัวให้สะอาดหมั่นจีวรประณีต พระสงฆ์จึงถูกห้ามลงมือซ่อมแซมวัดด้วยตนเอง ห้ามตัดต้นไม้ ห้ามเกี่ยวหญ้าแฝกเพื่อมุงหลังคา ห้ามขุดดิน ห้ามตัดหญ้า ห้ามตีกลอง ระเบียบต่างๆ ที่ถูกนำเข้ามาโดยพระสงฆ์จากส่วนกลางนั้นส่วนมากเป็นข้อห้ามที่มีอยู่ในพระธรรมวินัย แต่ก็มีไม่น้อยที่เป็นเพียงค่านิยมอย่างคนเมือง (พระไพศาล วิสาโล 2546: 54-5) อันเป็นภาวะที่สะท้อนให้เห็นถึงการมีอคติต่อศาสนาชาวบ้าน และความไม่เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเอากรอบของวัฒนธรรมเมืองมาเป็นตัวบ่งชี้ความถูกต้องเหมาะสมในวิถีปฏิบัติของพระสงฆ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นสาเหตุเบื้องต้นให้เกิดความแปลกแยก

ระหว่างพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมกระแสหลักกับศาสนาชาวบ้านในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมรอง

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ รัฐ และพระพุทธศาสนา ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 โดยการนำของพระวชิรญาณภิกขุ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) การปฏิรูปพระพุทธศาสนาในช่วงแรกนั้นได้ทำให้พระพุทธศาสนายึดถือหลักเหตุผลและวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ ด้วยการสร้างคำสอนและเผยแพร่ผ่านคณะธรรมยุติกนิกายที่ทรงก่อตั้งขึ้น ซึ่งให้ละวางสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงคติและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนรกสวรรค์ที่ผูกติดกับศาสนาชาวบ้านมาช้านาน พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับจุดมุ่งหมายที่พึงปรารถนาในชีวิตนี้ จุดมุ่งหมายหลักในการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเพื่อที่จะชำระทั้งคำสอนและข้อวัตรของพระสงฆ์ให้ตรงตามพระพุทธวจนะมากที่สุด โดยไม่สนใจแนวทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาตามประเพณี (พระไพศาล วิสาโล, 2542: 74-75) รวมถึงมีการปฏิเสธแนวคิดเรื่อง “การเป็นพระโพธิสัตว์ของพระมหากษัตริย์” และความคิดทางจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิที่เชื่อกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2545)

การปฏิรูปพระพุทธศาสนาของไทยเริ่มปรากฏผลเด่นชัดในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการปฏิรูปคณะสงฆ์อย่างเป็นทางการโดยการนำของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส¹ การปฏิรูปทำให้คณะสงฆ์ไทยมีความเป็นเอกภาพมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านรูปแบบการปกครอง ด้วยการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2445 ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์สืบมาจนปัจจุบัน และทำให้คณะสงฆ์เป็นองค์กรที่ผูกติดเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ อย่างไรก็ตามการปฏิรูปพระพุทธศาสนาในช่วงเวลานั้น แม้จะก่อให้เกิดผลดีในแง่การจัดระเบียบองค์กรสงฆ์หลายประการ แต่ก็ได้สร้างปัญหาในระดับท้องถิ่นไว้มิใช่น้อยในการปรับเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรม การจัดระเบียบคณะสงฆ์ทำให้พระสงฆ์ทั่วประเทศถูกรวมเข้าอยู่ในโครงสร้างองค์กรสงฆ์เดียวกัน และขึ้นอยู่กับ การปกครองส่วนกลาง เพื่อรองรับบทบาทและโครงสร้าง

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ 10 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เสด็จสถิต ณ วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ได้รับมหาสมณุตตมาภิเษกเมื่อปี พ.ศ.2453 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงพระอิสริยยศ 11 พรรษา สิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ.2464 พระชันษา 61 ปี (บุหลง ศรีกนก, 2558, ออนไลน์)

ใหม่ของคุณะสงฆ์ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ถูกนำมาอธิบายใหม่ให้สอดคล้องกับโลกทัศน์และความเปลี่ยนแปลงในสังคม จึงเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาไทยช่วงนั้นเต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ แต่ผลกระทบที่สำคัญคือทำให้พระสงฆ์เหินห่างและลดความสำคัญต่อชุมชน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนับจากยุครัตนโกสินทร์ตอนกลางมานั้น หากพิจารณาอิทธิพลของสถาบันสังคมอื่นๆ ต่อการปรับเปลี่ยนสถาบันพุทธศาสนา พบว่าในระยะแรกการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองซึ่งรับอิทธิพลจากต่างชาติได้ชักนำการพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย ถือเป็นารเริ่มเปิดประตูสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยม อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ชักนำวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้าสู่สังคมไทยผ่านแนวคิดเชิงเหตุผลนิยม พร้อมกับการปรับเปลี่ยนที่เริ่มเกิดขึ้นในสถาบันสงฆ์และวิถีปฏิบัติของพระสงฆ์ที่มีแนวโน้มให้เห็นทั้งด้านบวกและลบ จนกระทั่งอาจกล่าวได้ว่ากระแสเศรษฐกิจและสังคมแบบ “ทุนนิยม” และ “บริโภคนิยม” ได้เริ่มแทรกซึมเข้าสู่วิถีปฏิบัติของคุณะสงฆ์และวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน เนื่องจากการตีความหรือเข้าใจหลักธรรมคำสอนคลาดเคลื่อนจากหลักการที่แท้จริงของพุทธศาสนา และดูเหมือนว่าระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมได้กลายเป็นอุดมการณ์สังคมที่ดึงเอาพุทธศาสนิกชนออกห่างจากวัดและพระสงฆ์

2.2 บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ ของคุณะสงฆ์ในอดีต

การวิเคราะห์บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของคุณะสงฆ์ไทยในอดีตนับตั้งแต่หลังสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ ศึกษาข้อมูลจาก “แถลงการณ์คณะสงฆ์”² ซึ่งเป็นเอกสารขั้นต้น (primary data) ที่สะท้อนให้เห็นการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2456 หรือราว 106 ปี

² แถลงการณ์คณะสงฆ์ได้เริ่มจัดทำขึ้นฉบับแรกในปี พ.ศ.2456 เพื่อความประสงค์จะรวบรวมข้อมูลข่าวสารในกิจการต่างๆ ซึ่งเกี่ยวเนื่องด้วยคณะสงฆ์ไว้ให้เป็นหมวดหมู่ รวมถึงเรื่องราวที่ควรจะรู้ทั่วถึงกันในบรรดาเจ้าหน้าที่ทั้งหลาย โดยผู้มีกิจเกี่ยวข้องจะได้รับรู้และสามารถสืบค้นได้ แทนที่จะต้องติดต่อเจ้าหน้าที่กันทุกครั้ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช ได้ตรัสมอบให้มีการรวบรวมพิมพ์หนังสือนี้ โดยอยู่ในหน้าที่ของกรมราชบัณฑิต กระทรวงธรรมการ ทำด้วยทุนของมหามกุฏราชวิทยาลัย (แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 1, 2456: 1-2)

ที่ผ่านมา ในช่วงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ข้อมูลจาก แลกเปลี่ยนการณ์คณะสงฆ์ที่จะช่วยสะท้อนบทบาทสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยประกอบด้วย ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์ คำสั่ง ประกาศ ระเบียบ พระดำรัส เทศนา รายงานการประชุมมหาเถรสมาคม การวินิจฉัยอธิกรณ์ และที่สำคัญมากคือรายงานการเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช เพื่อตรวจเยี่ยมกิจการคณะสงฆ์ในมณฑลต่างๆ³

ข้อมูลแลกเปลี่ยนการณ์คณะสงฆ์เป็นข้อมูลขั้นต้นที่ช่วยให้สามารถวิเคราะห์การทำงาน สาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยในอดีตช่วงรัตนโกสินทร์ตอนปลาย สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลามากกว่าหนึ่งศตวรรษ จึงนับเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง โดยในเบื้องต้นจะพิจารณาใน 3 ประเด็น คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน บทบาทด้าน สังคหะระในแนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคม และบทบาทสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในอดีต

1) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชน

จากข้อมูลในแลกเปลี่ยนการณ์คณะสงฆ์ช่วยยืนยันให้เห็นว่า นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์กับคนไทยมีความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยกันมาโดยตลอด ทั้งในทางศาสนาและทางสังคม พระสงฆ์ต้องพึ่งพาปัจจัยสี่และการสนับสนุนจากการบริจาคทรัพย์และสิ่งของจากญาติโยม เพื่อ

3 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นว่าการไปตรวจกิจการคณะสงฆ์มีประโยชน์มาก เพราะได้เห็นความเป็นอยู่ของคณะสงฆ์และการนับถือศาสนาของชาวบ้านในหัวเมืองทั้งหลาย รู้ถึงความสัมพันธ์ และสถานการณ์ปัญหาระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน ข้อมูลเหล่านี้ย่อมเป็นประโยชน์ในการบริหารกิจการ พระพุทธศาสนา ช่วยให้สิ่งที่ไม่ค่อยผิดพลาด บันทึกการตรวจการคณะสงฆ์จึงเสมือนเป็นรูปถ่ายที่ช่วยสะท้อนให้เห็นสถานการณ์ปัญหาของกิจการคณะสงฆ์ และปัญหาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ได้ดีกว่าการอยู่แต่ เฉพาะในกรุงเทพฯ รอคอยข้อมูลหรือรายงานจากเจ้าอาวาสและเจ้าคณะต่างๆ ที่อาจผิดพลาด นอกจากนี้ประโยชน์ อีกประการหนึ่งคือสมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้มีโอกาสพบปะและเรียนรู้กิจการคณะสงฆ์ได้จากเจ้าอาวาสและ เจ้าคณะต่างๆ โดยตรง ได้พบชาวบ้านที่ประสบปัญหาเดือดร้อน ได้ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลต่างๆ รวมถึงยังได้แสดงธรรม เทศนาหรือประทานโอวาทเพื่อสั่งสอนทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน เพื่อให้มีวิถีปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม มีความสัมพันธ์ที่ดี สนับสนุนช่วยเหลือกัน หรือร่วมกันแก้ไขปัญหา ทั้งที่เป็นปัญหาของฝ่ายสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์ (แลกเปลี่ยนการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 8, 2463: 253-254) จึงสามารถสะท้อนภาพการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ของ คณะสงฆ์ไทยในอดีตได้ชัดเจน แต่รายงานการตรวจการคณะสงฆ์มีปรากฏอยู่ในแลกเปลี่ยนการณ์คณะสงฆ์เฉพาะ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2456-2463 เท่านั้น อันเป็นช่วงก่อนที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าจะสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.2464

การดำเนินชีวิตและศึกษาปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสมกับสมณเพศ ขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็ให้บริการในด้านพิธีกรรม การเทศนาและอบรมธรรม การให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน รวมถึงการดูแลทุกข์สุขหรือให้คำปรึกษาในปัญหาการดำเนินชีวิตของญาติโยม ทั้งนี้ในอดีตแบบแผนพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนจะดำเนินไปตามพระธรรมวินัยและระเบียบของมหาเถรสมาคม เพื่อให้ทั้งพระสงฆ์และประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุขและไม่ขัดแย้งกัน ดังเช่นในปี พ.ศ.2456 มหาเถรสมาคมได้ออกประกาศห้ามไม่ให้พระภิกษุประกอบกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้นอกธรรมเนียมของสมณะ เนื่องจากเกิดคดีฟ้องร้องในศาล จากกรณีที่มีพระภิกษุบางรูปบุกรุกจับจองที่ดินของราษฎรเพื่อบุกเบิกทำนา และมีพระภิกษุบางรูปทำการค้าขาย โดยหลักการแล้วพระภิกษุไม่ควรจะประกอบการทำมาหากินเฉกเช่นเดียวกับประชาชน เพราะพระภิกษุได้รับบริจาคทรัพย์และถวายบิณฑบาตจากประชาชน โดยคาดหวังให้พระภิกษุได้ปฏิบัติธรรมเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา พระภิกษุจึงไม่ควรจะออกไปประกอบการทำมาหากิน จนกลายเป็นการแย่งชิงผลประโยชน์ เป็นการผิดธรรมเนียมของสมณะ ในประเด็นนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงมีพระดำรัสไว้ในแถลงการณ์คณะสงฆ์เพื่อห้ามไม่ให้พระภิกษุประกอบการทำมาหากิน เช่น ทำนา หรือค้าขาย แต่ข้อนี้ไม่ได้รวมถึงการที่พระภิกษุช่วยเป็นธุระในการจัดพิธีกรรมหรืองานศพให้ หรือการช่วยรักษาอาการเจ็บไข้ของประชาชน และได้รับผลประโยชน์จากประชาชน เป็นการสมนาคุณ (แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 1, 2456: 493-494) โดยควรเป็นเฉพาะกิจกรรมที่ประชาชนไม่สามารถดำเนินการเองได้ แต่ต้องพึ่งพาพระสงฆ์ในการเป็นสื่อดำเนินการหรือให้บริการ

นอกจากนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสในคราวที่เสด็จตรวจราชการคณะสงฆ์อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ในมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ.2457 ได้ทรงประทานโอวาทแก่พระสงฆ์และประชาชนที่นำภัตตาหารมาถวายพระสงฆ์ผู้ตามเสด็จและพระสงฆ์ท้องถิ่น ในประเด็นความสัมพันธ์และการทำหน้าที่ต่อกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชน บนพื้นฐานการพึ่งพาอาศัยกันและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังความตอนหนึ่งว่า

“...ภิกษุสงฆ์กับชาวบ้าน ภิกษุสงฆ์มีหน้าที่จะสั่งสอนเขาจากความชั่ว ให้ประพฤติแต่ความดี ตลอด จนถึงเมื่อเขาเอาลูกเต้ามาฝาก ก็ตั้งใจสั่งสอนในวิชาความรู้ ให้ด้วยเมตตาปราณีจริงๆ ส่วนชาวบ้านแลที่เป็นศิษย์ก็ควรรู้จักคุณพระศาสนา แล้วแลช่วยทำนุบำรุงพระศาสนา ตั้งต้นแต่ช่วยกิจการในวัดซึ่งเกิดขึ้น และควรเคารพนับถือรู้จักอุปการคุณของพระสงฆ์ หรือเมื่อท่านมีกิจการอะไรเกิดขึ้น ก็ช่วยท่านทำตามกำลัง เปนต้น...”

(แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 3, 2458: 183-184)

รวมถึงพระดำรัสของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในคราวอนุโมทนาโชติกส์สวัสดิ์บุญนิธิจากการที่ได้บริจาคทรัพย์เพื่อบำรุงการเรียนแก่พระนิสิตของมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2462 ซึ่งมีประเด็นที่สะท้อนให้เห็นถึงการเสียสละของประชาชนช่วยสนับสนุนพระสงฆ์และกิจการพระพุทธศาสนา ดังความตอนหนึ่งว่า

“...ฝ่ายคุณหัสดีได้เฉลี่ยทรัพย์อันตนหาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงหรือด้วยการลงทุนที่ต้องเสี่ยงได้เสี่ยงเสียมาบำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่ เพื่อมีกำลังทำกิจพระศาสนามากบ้างน้อยบ้างตามกำลังทรัพย์ประกอบกับศรัทธา ...นับว่าได้ทำในทางอันจะยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่พระศาสนา...”

(แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 7, 2462: 153-154)

2) บทบาทสังคหฐานะของพระสงฆ์

เมื่อพระสงฆ์ไม่สามารถประกอบอาชีพหารายได้เป็นของตนเองได้ และต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากประชาชน พระสงฆ์จึงต้องมีหน้าที่ในการตอบแทนประชาชน ชุมชน และสังคม ไม่เพียงบทบาทหน้าที่ทางศาสนา แต่ยังคงจะมีบทบาทในเชิงการสงเคราะห์และพัฒนาสังคม ซึ่งจะเห็นได้จากที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงมีพระดำรัสเตือนพระอุปัชฌายะทั้งหลาย เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2456 เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของการมีบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในการสอนธรรมและดูแลทุกข์สุขของประชาชน รวมถึงบทบาท

ของพระสงฆ์ในเชิงเป็นสื่อประสานระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ดังความตอนหนึ่งว่า

“...พวกภิกษุเราก็ออยู่ในจำพวกคนคอยกิน ท่านผู้ปกครองปล่อยให้ตั้งอยู่ไม่กำจัดเสีย ซ้ำยังทำนุบำรุงเป็นพิเศษอีก ก็เพราะพวกเราทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองอยู่บ้าง ถ้าไม่มาก ไม่ใช่ผู้อยู่กินเปล่าทีเดียว พวกเราปฏิบัติตนเป็นผู้นำแลสั่งสอนประชาชนในทางพระพุทธศาสนา ให้ตั้งอยู่ในธรรมสุจริต เว้นจากเบียดเบียนกันแลกัน เป็นเจ้าสำนักเลี้ยงดู เอาธุระในการเล่าเรียนของเด็กๆ บุตรราษฎร เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาสุขทุกข์ของชาวบ้าน เป็นกัลยาณมิตรของผู้ปกครอง เป็นผู้ชักโยงในรวางพวกผู้ปกครองกับพวกราษฎรให้สนิทสนม...”

(แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 1, 2456: 156-157)

นอกจากนี้ วันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2457 เมื่อเสด็จตรวจราชการคณะสงฆ์อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงประทานโอวาทแก่พระสงฆ์ที่วัดสว่างอารมณ์ให้ทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และพระพุทธศาสนา ดังเป็นดวงเทียนที่จุดขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยไม่ใช่ปล่อยให้มอดมลายไปโดยเปล่าประโยชน์ ดังความตอนหนึ่งว่า

“...คนเราที่เกิดมา ควรจะทำชีวิตของตนให้เป็นประโยชน์ ไม่ควรจะให้ล่องไปเสียเปล่า ...ชีวิตเปรียบเหมือนเทียนที่เขาจุดส่งให้เล่มหนึ่ง บุคคลปล่อยให้หมดไปเฉยๆ ด้วยไม่ได้ใช้ทำอะไร ก็หาประโยชน์มิได้ ต่อให้หมดไปด้วยการอันเป็นประโยชน์ เช่น จุดบูชาพระหรือจุดดูหนังสือ เป็นต้น เทียนดวงนั้นจึงมีประโยชน์ฉันใด แม้ชีวิตของบุคคลก็เช่นเดียวกัน ทางที่จะทำชีวิตของตนให้เป็นประโยชน์นั้น เบื้องต้นจงตั้งตนในลัมมาปฏิบัติ มีหิริ โอตตัปปะ เป็นต้น เมื่อบริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติแล้ว ก็พึงช่วยเอาธุระพระศาสนา ช่วยกันปกครองหมู่คณะให้อายุพระศาสนายืนสืบต่อไป เมื่อทำตนได้เช่นนี้

จึงจะชื่อว่าไม่ทำชีวิตให้ล่วงไปเสียเปล่า... คนเราเนืองกันเหมือนร่างกาย
เช่นนี้ จึงเป็นหน้าที่จำต้องรับผิดชอบช่วยกันป้องกันทุกคน เพราะฉะนั้นควร
จะช่วยกันทำตนให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน...”

(แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 3, 2458: 195-199)

จากรายงานตรวจราชการคณะสงฆ์ในจังหวัดลพบุรีระหว่างวันที่ 7-14 พฤษภาคม
พ.ศ.2460 ของพระครูโยคานุกูล เจ้าคณะจังหวัดลพบุรี ได้แนะนำเจ้าอาวาสและพระสงฆ์
หลายเรื่องในประเด็นบทบาทของคณะสงฆ์ ทั้งหน้าที่ภายในวัดและหน้าที่ทางสังคมร่วมกับ
ชาวบ้านและชุมชนในเชิงการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังความตอนหนึ่งว่า

“จงอุสาตั้งใจปกครองรักษาวัดให้เรียบร้อย... แลหมั่นรักษากิจวัตร... ควร
จะมีจิตต์ประกอบไปด้วยพรหมวิหาร แนะนำสั่งสอนพระเณรที่อยู่ใน
ความปกครองให้มีความรู้เพื่อจะได้ปฏิบัติให้สมควรเป็นพระที่ดี และจงมี
สังฆวัตถุเกื้อกูลแก่ภิกษุแลสามเณรตามสมควร... อนึ่งควรจะทำความ
กลมเกลียวกับชาวบ้าน หมั่นแนะนำสั่งสอนเขาให้เข้าใจในทางพระศาสนา
เมื่อนำเอาเด็กมาฝากก็ควรจะมีจิตต์เมตตาแนะนำสั่งสอนให้ได้รับความ
รู้ตามสมควร อันวัดกับบ้านต้องอาศัยซึ่งกันและกัน วัดจะมีความเจริญหรือ
บริบูรณ์ด้วยปัจจัย ก็ด้วยอาศัยชาวบ้านเขาเกื้อกูลอุดหนุน...”

(แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 5, 2460: 235-236)

3.) บทบาทสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์

บนพื้นฐานความสัมพันธ์ในเชิงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชน
เมื่อพระสงฆ์พบว่ามีปัญหาหรือความเดือดร้อนเกิดขึ้นแก่ประชาชนและสังคม พระสงฆ์จึงต้อง
เข้ามาร่วมจัดกิจกรรมสงเคราะห์หรือพัฒนาสังคมเพื่อช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาให้แก่
ประชาชนและสังคม เช่น การรักษาพยาบาลแก่ประชาชนผู้เจ็บป่วย ซึ่งโดยนัยหนึ่งคือการ
ตอบแทนหรือปลดเปลื้องหนี้จากการที่ประชาชนเป็นผู้คอยดูแลสนับสนุนปัจจัยสี่และชีวิต

ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสจึงทรงประทาน โอิวาทแก่พระสงฆ์และราษฎรที่มารับเสด็จและร่วมทำบุญ เมื่อทรงเสด็จตรวจราชการคณะสงฆ์ อำเภอสยามแจ่ง จังหวัดลพบุรี ในมณฑลกรุงเก่า เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ.2458 ดังความ ตอนหนึ่งว่า

“...อนึ่งชาวบ้านเขาหากินลงทุนรอน เสี่ยงได้เสี่ยงเสีย แล้วยังแบ่งส่วนมา บำรุงพระสงฆ์ เช่นนี้ เพราะเขาเห็นแก่พระศาสนา ฝ่ายพระสงฆ์ควร เปลื้องหนี้ของเขา ด้วยเอาเงินบูรณะพระศาสนา สั่งสอนเขาให้ตั้งอยู่ในความ ดี รับเอาลูกเต้าของเขามาเลี้ยงไว้ เอาใจใส่ปกครองแลสั่งสอนให้ได้ความรู้ แลตั้งตัวในความดี ดังนี้ จึงจะเปลื้องหนี้ของเขาได้...และควรมีความสามัคคี แก่พวกชาวบ้านใกล้ไกล เปนสหายของเขาในคราวทุกข์สุข ช่วยเอื้อเพื่อ แก่เขาในเวลาเจ็บไข้ ดังนี้จึงจะผูกความสามัคคีกับชาวบ้านไว้ได้...”

(แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 4, 2459: 65-66)

สำหรับการทำงานสาธารณสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์ช่วยเหลือและการพัฒนาสังคม มีแนวทางสอดคล้องกับหลักธรรม “ทาน ศีล ภาวนา” ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงประทานโอวาทแก่พระสงฆ์และราษฎรที่มารับเสด็จและร่วมทำบุญ ใน คราวที่เสด็จตรวจราชการคณะสงฆ์อำเภอโพประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ในมณฑลพิษณุโลก เมื่อ วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2460 ความตอนหนึ่งว่า

“...บุญคือทำใจดีว่ายอมเปนเหตุให้ได้ความสุข แลทางทำบุญคือทำทาน รักษาศีล จำเรี่ยภาวนา ทรงจำแนกทางทั้ง 3 นี้โดยลำดับกัน ประการที่ต้น ฟังทำความเพียรไม่เหน็ดแค้นตัวมากเกินไป เพราะการให้ปันเพื่อแม่เป็น เครื่องหมายน้ำใจที่ดี คนใจคับแคบเขาก็มีทรัพย์เลี้ยงตัวเองได้ เปนแต่ ไม่เอื้อเพื่อแก่ใคร ทำไม่จึงพากันข้อนขอดเกลียดขังเขา เพราะเขาขาดความ เพียรแม่ คนผู้เอื้อเพื่อแม่แก่ผู้อื่น ทำไม่เขาจึงพากันนิยมรักใคร่ เพราะเขา ได้เฉลี่ยสุขอันเขาจะพึงได้ให้แก่ผู้อื่นด้วย ประการที่ 2 ฟังรักษาศีลประพฤติ

กายวาจาให้เรียบร้อย ไม่ฟังเบียดเบียนกัน แลฟังรู้จักรักษามารยาทแผ่นดิน
ว่า นุ่งห่มเดิรนั่งให้สงบเสงี่ยม ทรงแสดงศีล 5 เปนอย่างดำ... ประการที่ 3
ฟังเจริญภาวนาอบรมใจในความดีงาม คือคิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่คิด
เบียดเบียนกัน ใจอันผ่องใสย่อมเปนปัจจัยความรักษาศีลบริสุทธิ์ แลความ
พอใจเอื้อเพื่อแผ้วประจาคทาน...”

(แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 7, 2462: 293-294)

อีกประการหนึ่งการจะแสดงบทบาทสาธารณสงเคราะห์พระสงฆ์จะต้องฝึกปฏิบัติให้มี
คุณสมบัติพื้นฐานบางประการ โดยเฉพาะการเป็นผู้รู้จักประมาณตน เป็นผู้สันโดษ สร้างเสริม
สติปัญญา และมีความเพียรเป็นที่ตั้ง เพื่อการเป็นพระสงฆ์ที่อยู่ในหลักธรรมอย่างเหมาะสม
และอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมตามแนวทางของพระพุทธองค์ ดังที่สมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงประทานโอวาทสอนแก่พระสงฆ์และราษฎร
ที่มารับเสด็จและร่วมทำบุญ ในคราวที่เสด็จตรวจราชการคณะสงฆ์อำเภอโพทะเล อำเภอ
บางลาน และอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร ในมณฑลพิษณุโลก เมื่อวันที่ 11-13 มีนาคม
พ.ศ.2460 ความตอนหนึ่งว่า

“...ภิกษุตั้งอยู่ในสังวร เปนผู้รู้จักประมาณ เปนผู้สันโดษ เปน ผู้มีสติ
สัมปชัญญะ แลเปนผู้มีเพียรอย่างนี้ ย่อมเปนสมณะที่ดี สมควรสืบอายุ
พระศาสนา เปนอันได้บูชาพระศาสดาด้วยบูชาอย่างยิ่ง แม้คฤหัสถ์ผู้ได้ฟัง
มาอนุโลมปฏิบัติตามพระสงฆ์ เช่น ประพฤติเรียบร้อย รู้จักประมาณในการ
แสวงหา รู้จักทำใจให้พอด้วยของที่แสวงหาได้ มีสติสัมปชัญญะ รว้งความ
พลาดความพลั้ง เพียรทำความดีหลีกเลี่ยงความเสีย จักเปนสัตบุรุษดุจกัน... ได้
ประพฤติประโยชน์แก่ประชาชนเปนอันมาก ควรคนในภายหลังจะถือเอา
เปนตัวอย่างประพฤติตาม ทำชีวิตของตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง
แลพระศาสนา...”

(แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 7, 2462: 301, 304)

เมื่อพิจารณาบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในอดีตจากข้อมูลใน แดงการณคณะสงฆ์กล่าวได้ว่าพระสงฆ์ได้บำเพ็ญสมณกิจเพื่อประโยชน์ต่อสังคมไทยมากมาย มีบทบาทเป็นผู้นำทั้งทางจิตใจและทางสังคม รวมถึงวัดได้เป็นส่วนประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ ของชุมชนทั้งในเขตเมืองและชนบท เพราะบนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และ ประชาชน วัดมีบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นศูนย์กลางทางสังคม ดังนี้

1) วัดเป็นสถานที่ประพาศิพพรหมจรรย์ ที่ประชาชนส่งกุลบุตรไปบรรพชาหรืออุปสมบท เพื่อศึกษาพุทธธรรม และเป็นสถานที่ที่ประชาชนไปถือศีล ฟังธรรม บำเพ็ญความดีงามทาง ศาสนา

2) วัดเป็นสถานที่ที่ประชาชนส่งกุลบุตรมารับการฝึกอบรมธรรมและเล่าเรียน วิทยาการต่างๆ ตามที่มีสอนในวัดแต่ละยุคสมัย เพื่อการประกอบอาชีพหรือสร้างรายได้และ เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม

3) วัดเป็นสถานที่จัดงานบุญประเพณีต่างๆ ของชุมชน เช่น งานก่อพระเจดีย์ทราย ในวันสงกรานต์ งานเทศน์มหาชาติ งานลอยกระทง ฯลฯ

4) วัดเป็นสถานที่สำหรับประชาชนมาทำบุญ บำเพ็ญกุศล ฌาปนสถาน และประกอบ พิธีกรรมทั้งสำหรับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน

5) วัดเป็นสถานที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น พระสงฆ์ทำหน้าที่ รักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย ทั้งโดยการใช้สมุนไพร น้ำมันต์ และเวทมนต์ รวมทั้งการรักษาจิตใจ ด้วยธรรม

6) วัดเป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานประชาชนยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและ ศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนได้มาอาศัยยังชีพ

7) วัดเป็นสถานที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้ยากไร้ หรือผู้ประสบภัยคุกคาม เพื่อเป็น ที่พักพิงชั่วคราวตามความจำเป็นหรือเมื่อประสบภัยและเผชิญปัญหา

8) วัดเป็นสถานที่ที่ประชาชนได้มาพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ โดยจัดบริเวณ วัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และร่มรื่น

9) วัดเป็นศูนย์กลางของศิลปกรรมแขนงต่างๆ เช่น จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ปฎิมากรรม และวรรณกรรม เป็นต้น

10) วัดเป็นสถานที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือความขัดแย้ง และมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้คำ ปรึกษาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ ของประชาชน

11) วัดเป็นสถานที่สาธารณะในการจัดกิจกรรมของชุมชน เช่น การจัดประชุมหมู่บ้านที่วัด เพื่อบอกแจ้งกิจการต่างๆ ทั้งของชุมชนและของราชการ เป็นต้น

12) วัดเป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งประชาชนจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือขอยืมไปใช้เมื่อคราวมีงานที่บ้านและในชุมชน

บทบาทในอดีตดังกล่าวข้างต้นของวัดสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทด้านสังคมที่วัดและพระสงฆ์ให้บริการตามความจำเป็นและความต้องการของประชาชน บทบาทเช่นนี้เด่นชัดมากในชนบทที่อยู่ห่างไกลไม่ได้รับบริการจากรัฐอย่างทั่วถึง แต่เมื่อสังคมไทยเข้าสู่ยุคการพัฒนา เศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงทศวรรษ 2500 บทบาทสังคมของพระสงฆ์ก็ถูกสถาบันใหม่ๆ เข้ามาทำหน้าที่แทน เพราะการพัฒนาประเทศในยุคนี้เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้ค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม เกิดปัญหาความยากจน เกิดความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ การแก่งแย่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาคุณภาพชีวิตของประชาชนที่เสื่อมโทรมลง จนถึงช่วงทศวรรษ 2520 พระสงฆ์ส่วนหนึ่งได้เริ่มต้นตัวต่อสถานการณ์ปัญหาเดือดร้อนและปัญหาที่อยู่พัฒนาของประชาชน จึงได้ปรับเปลี่ยนบทบาทเชิงรุกโดยเริ่มเป็นฝ่ายออกไปหาประชาชน ไปร่วมพัฒนาและช่วยเหลือประชาชน ทั้งโดยอาศัยกำลังของพระสงฆ์หรือโดยร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งในเมืองและชนบท การทำงานของพระสงฆ์กลุ่มนี้เรียกโดยรวมว่า “งานสังคมพัฒนา”

งานสังคมพัฒนาหมายถึงกิจกรรมหรืองานพัฒนาที่พระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ หรือมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้ดำเนินการ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนในสังคมไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งครอบคลุมทั้งกิจกรรมที่เน้นการช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ยากไร้ กิจกรรมการแก้ไขปัญหาของชุมชนจากการประกอบอาชีพหรือจากภัยพิบัติต่างๆ และกิจกรรมการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตหรือสุขภาวะของประชาชน การแสดงบทบาทสังคมพัฒนานั้นถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการปรับเปลี่ยนบทบาทของพระสงฆ์ อันเป็นผลกระทบบางส่วนหนึ่งมาจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย

อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาถึงการเริ่มต้นเข้ามาแสดงบทบาทการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์อย่างเป็นทางการ กล่าวได้ว่ามีจุดเริ่มต้นในปี พ.ศ.2507 เมื่อรัฐบาลของพลเอก อดุล

กิตติขจร และองค์กรปกครองคณะสงฆ์ได้ร่วมกันผลักดันโครงการพระธรรมทูตและโครงการพระธรรมจาริก ซึ่งได้ระดมพระสงฆ์ให้เข้ามาสนับสนุนโครงการ เพื่อการพัฒนาชนบทและการสร้างบูรณาการแห่งชาติ อันเป็นความพยายามของรัฐบาล ที่จะแสวงหาความชอบธรรมและสร้างเสถียรภาพให้กับระบบการปกครองเผด็จการของตน โดยการเร่งรัดการพัฒนาประเทศ เพื่อสนองความต้องการของประชาชนทางด้านวัตถุ โครงการพระธรรมทูตและโครงการพระธรรมจาริกจึงถูกวางแผนและกำกับดูแลอย่างใกล้ชิดโดยหลายหน่วยงานรัฐ คือ กรมการศาสนา กรมการพัฒนาชุมชน กรมประชาสัมพันธ์ และหน่วยพัฒนาของกองทัพไทย รวมถึงมีการสนับสนุนทั้งทางด้านวิชาการ การปฏิบัติ และงบประมาณ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นผู้ให้การอบรมแนวทางพัฒนา ให้แก่พระสงฆ์ที่ได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วมในโครงการ เพื่อให้พระสงฆ์ทำงานพัฒนาชุมชนตามแนวทางที่รัฐบาลได้กำหนดขึ้น

โครงการพระธรรมทูต พระธรรมทูตคือผู้ที่เดินทางออกไปแสดงธรรมในที่ต่างๆ ทำหน้าที่เสมือนทูตทางธรรม โดยทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาออกไปยังดินแดนต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ (พระธรรมกิตติวงศ์, 2551: 646) แต่ในระยะแรกโครงการพระธรรมทูตเน้นการเผยแผ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีเป้าหมายแฝงคือการสร้างบูรณาการและความมั่นคงของชาติ โดยรัฐบาลได้มอบหมายให้พระธรรมทูตเข้าไปอบรมประชาชนให้เข้าใจและศรัทธาในพุทธศาสนา และแนะนำแนวทางการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่างๆ แต่ส่วนมากเน้นการสร้างและปรับปรุงถนน บ่อน้ำ และพัฒนาวัดทั้งนี้ปรัชญาของโครงการพระธรรมทูตคือถ้าหากประชาชนยึดมั่นในพุทธศาสนาแล้ว ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะที่เป็นคนไทยก็จะตามมา และจะไม่หันเหไปสนับสนุนลัทธิคอมมิวนิสต์ พระธรรมทูตขณะนั้นส่วนใหญ่เป็นคณะสงฆ์จากส่วนกลางที่ถูกส่งออกไปยังชนบท แต่มีส่วนหนึ่งที่เป็นพระสงฆ์ในท้องถิ่น ซึ่งเจ้าคณะจังหวัดเสนอชื่อเข้ามาให้ส่วนกลางพิจารณา สำหรับพระสงฆ์จากส่วนกลางนั้นคัดเลือกจากผู้ที่อาสาสมัครมาร่วมโครงการและพระนิสิตจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ทั้งนี้รัฐบาลมีความคาดหวังการทำงานของพระธรรมทูตในช่วงเวลานั้น ดังนี้

- 1) เพื่อเสริมสร้างศรัทธาของประชาชนให้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา มีความเคารพรักต่อประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

- 2) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยแห่งประเทศไทยชาติและศาสนา
- 3) เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และให้คำแนะนำทางจิตใจแก่ประชาชน
- 4) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนที่นับถือศาสนาต่างกัน
- 5) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือกันระหว่าง ข้าราชการ ประชาชน พระสงฆ์ และผู้นำทางศาสนา ในการพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชน (สง่า พิมพ์พงษ์, 2551)

ในการดำเนินงานโครงการมีพระธรรมทูตจำนวน 3-6 รูปอยู่ประจำหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ราว 5-7 วัน แล้วเคลื่อนที่ไปเรื่อยๆ จนหมดเขตท้องที่รับผิดชอบปฏิบัติงาน และหมุนเวียนทำ เช่นนี้เป็นประจำทุกปี ทั้งนี้วิธีการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตจะใช้การเทศนาสั่งสอน การอบรม สันทนา และอภิปรายธรรมตามที่ต่างๆ รวมทั้งการออกเยี่ยมเยียนให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนตามความเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น มีการแจกเสื้อผ้า หนังสือ ยารักษาโรค และสิ่งอื่นๆ ที่จำเป็น และในบางพื้นที่อาจจะเข้าร่วมกับประชาชนก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เช่น สร้างถนน สะพาน บ่อน้ำ ชุดลอกคูคลอง เป็นต้น การทำงานของพระธรรมทูตจึงไม่ได้เน้นเพียงงานด้านการเผยแผ่ แต่ยังเป็นงานในลักษณะการสงเคราะห์และพัฒนาสังคม ซึ่งก็คือบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในอดีต

โครงการพระธรรมทูตนี้กรมการศาสนาได้ประเมินผลการปฏิบัติงานในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2508-2520 ว่าประสบผลดีต่อการพัฒนาชุมชนและความเลื่อมใสศรัทธาต่อพุทธศาสนา อย่างกว้างขวาง แต่การประเมินผลดังกล่าวเป็นการประเมินผลในเชิงสถิติโดยหน่วยงานผู้รับผิดชอบ ซึ่งไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยประเมินผลของนักวิชาการชาวไทยและต่างประเทศ หลายท่านที่สรุปว่า โครงการพระธรรมทูตถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐบาล ส่งผลให้เกิดความสงสัยในแง่ความบริสุทธิ์และความเป็นอิสระของสถาบันสงฆ์ และทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาได้ (Somboon Suksamran, 1977; Keyes, 1971: 560; Mulder, 1973: 23) บทบาทของพระธรรมทูตจึงกล่าวได้ว่าไม่ประสบความสำเร็จตามที่รัฐบาลคาดหวังไว้ ทั้งในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และส่งเสริมการพัฒนาชุมชน เพราะพระธรรมทูตเข้าไปทำงานในแต่ละพื้นที่ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เพียงไม่กี่วันในรอบหนึ่งปี ความสนใจและร่วมมือจากประชาชนและพระสงฆ์ในท้องถิ่นจึงเป็นเพียงผิวเผิน ขาดการต่อเนื่องและไม่จริงจังในการมีส่วนร่วมพัฒนาชนบท

หลังจากนั้นการทำงานของพระธรรมทูตยังคงถูกดึงเข้ามาร่วมสนับสนุนกิจกรรมของรัฐบ้างตามโอกาสและตามสถานการณ์ปัญหา ตัวอย่างเช่นในช่วงทศวรรษ 2540 มหาเถรสมาคมตัดสินใจส่งพระธรรมทูตมากกว่า 50 รูปลงไปในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือยะลา ปัตตานี และนราธิวาส การส่งพระธรรมทูตไปครั้งนี้ไม่ได้เน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือการพัฒนาชนบทดังเช่นในอดีต แต่เป็นการส่งพระธรรมทูตลงไปเพื่อสร้างเสริมกำลังใจให้แก่พระสงฆ์ สามเณรของวัดต่างๆ ในพื้นที่ 3 จังหวัดนั้น เนื่องจากปัญหาความรุนแรงที่เกิดในพื้นที่ได้กระทบต่อสวัสดิภาพและขวัญกำลังใจของพระสงฆ์สามเณร บางวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อันตรายพระสงฆ์สามเณรไม่กล้าที่จะออกไปบิณฑบาตและไม่ได้รับการสนับสนุนปัจจัยสื่อย่างพอเพียง (แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 92 ตอนที่ 11, 2547: 25-27) สำหรับพระธรรมทูตที่เดินทางไปภาคใต้นั้น ล้วนเป็นผู้ที่ได้รับการถวายความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และได้รับการอบรมให้ทราบถึงแนวทางการปฏิบัติงานและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่อาจเกิดขึ้น (ตวงศักดิ์ ชื่นสินธุ, 2547: 33) จึงกล่าวได้ว่าโครงการพระธรรมทูตได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินกิจกรรมไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หรือตามความต้องการเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของคณะสงฆ์และรัฐบาลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

โครงการพระธรรมจาริก คือโครงการที่จัดส่งพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรม ให้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในหมู่ชาวเขาภาคเหนือ โดยเป็นความร่วมมือกันระหว่างคณะสงฆ์และกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อชักจูงชาวเขาให้เปลี่ยนจากนับถือผีมานับถือศาสนาพุทธ โครงการนี้มีปรัชญาการทำงานคือ ถ้าหากชาวเขานับถือหรือมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้วจะเกิดความรู้สึกเป็นคนไทย และจะยอมรับวัฒนธรรมไทย กระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ไม่หันไปสนับสนุนฝ่ายคอมมิวนิสต์ โครงการนี้จึงมีเป้าหมายทั้งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยพัฒนาชาวเขา และการต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ ดังที่ปรากฏในวัตถุประสงค์ของโครงการพระธรรมจาริก ดังนี้

- 1) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา และอบรมศีลธรรมตลอดจนหน้าที่พลเมืองดีแก่ชาวเขา

2) เพื่อเร่งกระชับความสัมพันธ์ทางจิตใจกับชาวเขา โดยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นสื่อกลาง อันจะทำให้ชาวเขามีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติมากยิ่งขึ้น และเป็นการง่ายต่อการพัฒนาของทางราชการ

3) เพื่อให้การสงเคราะห์ด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล การช่วยเหลือในการแก้ปัญหาเดือดร้อนเฉพาะหน้าต่างๆ ตลอดจนแนะนำการพัฒนาระบบสาธารณสุข เกษตรกรรม เศรษฐกิจ และการคมนาคมให้แก่ชาวเขา

4) เพื่อฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรชาวเขาทั้งด้านปริยัติธรรมและด้านสามัญศึกษา เพื่อเข้าร่วมเป็นพระธรรมจาริก เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามภูมิลำเนาเดิมของตน และทำประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นและบ้านเมือง (โครงการพระธรรมจาริก, 2538)

โครงการพระธรรมจาริกมีหน่วยงานหลักที่ให้การสนับสนุน ทั้งในด้านงบประมาณและการประสานงาน คือกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย โดยมีศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาที่วัดศรีโสดา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2513 ทำหน้าที่เป็นศูนย์อำนวยการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกทั้งหมด พระธรรมจาริกที่ไปปฏิบัติงานในชุมชนชาวเขาในระยะแรกนั้นส่วนใหญ่ถูกคัดเลือกมาจากพระนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อให้ออกไปปฏิบัติศาสนกิจในระยะสั้นๆ ระหว่างปิดการศึกษาภาคฤดูร้อนร่วมกับพระสงฆ์ในท้องถิ่นภาคเหนือที่ทางวัดศรีโสดาคัดเลือกไว้ เมื่อพระธรรมจาริกเข้าไปถึงหมู่บ้านจะพบปะกับผู้นำในหมู่บ้าน เพื่อขอความร่วมมือสร้างอาศรมพระธรรมจาริกประจำหมู่บ้าน จากนั้นออกปฏิบัติศาสนกิจเช่น แนะนำทำวัตรสวดมนต์ ฟีกสมาธิ เทศนาธรรม บรรยายธรรม สันทนาธรรมแนะนำการทำศาสนพิธี การบำเพ็ญกุศลต่างๆ แนะนำให้มีการบวชพระ เลิกนับถือผี ในด้านสังคมสงเคราะห์จะทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับกิจการต่างๆ ในชุมชน สอนภาษาไทย ช่วยเหลือด้านการปฐมพยาบาล แจกยารักษาโรค รักษาผู้ติดฝิ่น และพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ เช่น สร้างโรงเรียน สร้างศาลาที่พักคนเดินทาง ประปาหมู่บ้าน ฝายน้ำล้น ถนน สะพาน ส่งเสริมการปลูกพืชไร่พืชผัก เลี้ยงสัตว์ และด้านสุขอนามัยต่างๆ

ผลการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริก หากเปรียบเทียบกับโครงการพระธรรมทูตแล้ว กล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จสูงกว่ามาก แม้ว่าจะมีเป้าหมายทางการเมืองเช่นเดียวกัน แต่โครงการพระธรรมจาริกมีความพยายามที่จะพัฒนาเพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตของชาวเขา รวมถึงได้ผลในทางการเมือง ศาสนา และการพัฒนามากกว่าโครงการพระธรรมทูต แต่ความสำเร็จ

ในระยะแรกนั้นยังมีลักษณะผิวเผิน เพราะมีอุปสรรคสำคัญในเรื่องภาษา พระธรรมจาริกไม่สามารถสอนและอธิบายให้ชาวเขาเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงหลักธรรมของพุทธศาสนาได้ และการยอมรับพระพุทธศาสนาของชาวเขาก็เป็นไปในรูปแบบพิธีกรรมมากกว่า (Keyes, 1971: 564) เป็นเพราะชาวเขามีความต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในฐานะเป็นพลเมืองไทย ดังนั้นเมื่อพระธรรมจาริกกลับออกมา วิถีชีวิตและความเชื่อของชาวเขาก็ยังเป็นอยู่เหมือนเดิม โดยไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก รวมถึงในการบวชพระภิกษุและสามเณรให้ชาวเขานั้นส่วนมากเป็นการบวชระยะสั้น เมื่อลาสิกขาแล้วก็กลับไปใช้ชีวิตแบบเดิมในชุมชน ซึ่งในบางชุมชนคนเหล่านี้อาจจะถูกเพื่อนบ้านหวาดระแวงว่าเป็นสายลับให้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ อย่างไรก็ตามระยะหลังมีการปรับเปลี่ยนวิธีการให้พระธรรมจาริกได้เข้าไปอยู่ในหมู่บ้าน ชาวเขาเป็นเวลานาน และส่งพระภิกษุสามเณรชาวเขาไปปฏิบัติหน้าที่พระธรรมจาริกในชนเผ่าของตน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของโครงการพระธรรมจาริกในเชิงของการศาสนา และการพัฒนาชุมชนพอสมควร

กล่าวโดยสรุป บทบาทของพระธรรมจาริกในการสงเคราะห์และพัฒนาสังคมเน้นการแนะนำชาวเขาทั้งด้านอาชีพ การศึกษา สุขอนามัย และการก่อสร้างถาวรวัตถุ บทบาทเหล่านี้ยังคงเป็นการส่งเสริมให้นโยบายของรัฐบาลบรรลุเป้าหมายทางการเมืองมากกว่าการคาดหวังผลในเชิงการพัฒนาอย่างแท้จริงในปัจจุบันยังมีการส่งพระธรรมจาริกไปปฏิบัติศาสนกิจในหมู่บ้านชาวเขาทั่วประเทศเหนือกว่า 200 หมู่บ้าน ซึ่งแบ่งเป็น 40 กลุ่มๆ ละ 5 หมู่ โดยมี “อาศรมพระธรรมจาริก” มากกว่า 150 แห่ง เป็นสถานที่สำหรับปฏิบัติศาสนกิจ และอาศรมแต่ละแห่งสามารถเข้าถึงชุมชนชาวเขาได้ 3-7 หมู่บ้าน ภารกิจหลักของพระธรรมจาริกในปัจจุบันนั้น นอกเหนือจากจะต้องเผยแผ่พุทธธรรมแล้ว ยังต้องปฏิบัติหน้าที่เป็น “พระนักพัฒนา” โดยเฉพาะการส่งเสริมงานด้านอาชีพ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2541 โครงการพระธรรมจาริกมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาในพื้นที่ชุมชนชาวเขาภาคเหนืออย่างมาก โดยเฉพาะการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีจริยธรรม มีความเชื่อมั่น เคารพและหวงแหนในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชนเผ่าตนเอง ตลอดจนมีบทบาทและมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนในการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน และเตรียมตัวก้าวไปสู่การเป็นผู้นำชุมชนต่อไปในอนาคต (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาคเหนือ, 2547)

นอกจากโครงการพระธรรมทูตและโครงการพระธรรมจาริกแล้ว ยังมีอีกโครงการหนึ่งที่ได้เริ่มต้นในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน คือโครงการอบรมพระภิกษุสงฆ์เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น โครงการนี้ร่วมกันจัดตั้งโดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองในปี พ.ศ.2509 โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อถวายเป็นกุศลทางพระพุทธศาสนาและความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทแก่พระภิกษุสามเณร เพื่อให้มีฐานะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของประชาชนได้อย่างแท้จริง
- 2) เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีส่วนช่วยพัฒนาชนบทให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
- 3) เพื่อส่งเสริมสามัคคีธรรมในหมู่ประชาชนชาวไทย อันจะช่วยนำมาซึ่งความมั่นคงแก่ชาติและพระพุทธศาสนา (พ่วง สุวรรณรัฐ, 2513: 37-39)

โครงการอบรมพระภิกษุสงฆ์เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นนี้ได้จัดส่งพระสงฆ์ที่ผ่านการอบรมออกไปปฏิบัติงาน ซึ่งมีทั้งพระสงฆ์ที่ได้รับคัดเลือกมาจากแต่ละจังหวัดโดยตรงจังหวัดละ 5 รูป และพระสงฆ์ที่สำเร็จปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ ให้เข้ารับการอบรมเกี่ยวกับศาสนาและการพัฒนาเป็นเวลา 4 เดือนและ 2 เดือนตามลำดับ เมื่อจบหลักสูตรแล้วพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมจะต้องกลับไปจังหวัดเดิม และใช้ความรู้ที่ได้รับอบรมไปพัฒนาหมู่บ้านหรือชุมชนของตน โครงการนี้เป็นอีกโครงการหนึ่งที่มุ่งให้พระสงฆ์ที่เข้ารับการอบรมสามารถกลับไปพัฒนาท้องถิ่นของตนได้ เช่น จัดอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนและนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ให้คำแนะนำการพัฒนาชนบทแก่ประชาชน ได้แก่ สุขภาพอนามัย โภชนาการ และการอาชีพบางอย่าง เป็นต้น แต่ด้วยอุปสรรคด้านเงินทุนสนับสนุน โครงการอบรมนี้ต้องยุติไปในปี พ.ศ.2516 (อมรา พงศาพิชญ์, 2541: 188)

หากพิจารณาจากการประเมินผลโครงการนี้ ด้านวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะผลิตพระสงฆ์เพื่อเสริมสร้างการพัฒนาชนบทระหว่างวัด บ้าน และราชการ กล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จพอสมควร แต่ดำรงอยู่เพียงระยะเวลาสั้นๆ อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ท้องถิ่นที่ผ่านการอบรมออกไปปฏิบัติงานสามารถส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาชนบทในหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะที่พระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนมากยุติบทบาทหลังจากที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ไม่นานนัก เพราะต้องการไปศึกษาต่อในระดับปริญญาที่สูงขึ้น เนื่องจากโครงการนี้เน้นที่การพัฒนาชนบท ดังนั้นการฝึกอบรมจึงเน้นในการให้ความรู้และประสบการณ์อันจะเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ในการประยุกต์ใช้เพื่อการ

พัฒนาชนบท แต่โครงการ ที่พระสงฆ์นำไปปฏิบัติงานในพื้นที่ส่วนมากเป็นการพัฒนาทางวัตถุ เช่น การสร้างโรงเรียน สะพาน ถนน บ่อน้ำ ส้วม บ่อเลี้ยงปลา ฯลฯ ภายหลังจึงได้ขยายกิจกรรม ไปในรูปแบบการฝึกอาชีพ เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี การพัฒนาการเกษตร และวิชาช่างต่างๆ เป็นต้น

แม้ว่าโครงการนี้จะต้องยุติบทบาทไปนานแล้ว แต่ได้ทิ้งมรดกล้ำค่าไว้ให้วงการ สังคมพัฒนา คือมีพระสงฆ์หลายรูปสานต่อการทำงานพัฒนาชนบทเรื่อยมา ซึ่งบางกลุ่มยังได้มีการจัดตั้งศูนย์หรือเครือข่ายการพัฒนาเพื่อประสานงานและส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาซึ่งกัน และกัน โดยสามารถพบเห็นได้ชัดเจนในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในนาม “พระนักพัฒนา” หรือ “พระสงฆ์นักพัฒนา” (พินิจ ลาภธนานนท์, 2529; สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2527) ซึ่งโดยมากดำเนินกิจกรรมการพัฒนาสังคมอย่างค่อนข้างเป็นอิสระจากหน่วยงานของ รัฐ โดยคิดว่ากิจกรรมการพัฒนาที่รัฐบาลสนับสนุนเน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ ส่วนด้าน จิตใจขาดการเอาใจใส่ คือประชาชนขาดความตระหนักในปัญหาของตนและขาดความมั่นใจ ในศักยภาพการพัฒนาตนเอง จนก่อให้เกิดการดูถูกตนเองและอาจคิดว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็น เรื่องล้าหลังและด้อยพัฒนา พระสงฆ์กลุ่มนี้จึงพยายามผลักดันและชักจูงประชาชนมาร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมในหมู่บ้าน โดยมีได้อยู่ภายใต้การกำกับหรือสั่งการจากหน่วยงานรัฐ การดำเนินงานของพระสงฆ์เหล่านี้เป็นไปโดยอิสระทั้งด้านแนวคิด รูปแบบ และกลยุทธ์การพัฒนา ต่อมา การทำงานของพระสงฆ์นักพัฒนาได้ขยายขอบเขตมากขึ้น และมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการ พัฒนาอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยทำงาน ควบคู่กันไปทั้งงานในเชิงสงเคราะห์และพัฒนาสังคม พร้อมทั้งมีการขยายเครือข่ายและได้รับการ ส่งเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชน

สำหรับการศึกษาครั้งนี้พิจารณาพระสงฆ์นักพัฒนาอยู่ร่วมในกลุ่มพระสังฆวัตร เพราะพระสังฆวัตรจะมีความหมายที่กว้างและครอบคลุมงานสาธารณสงเคราะห์ ทั้งใน ส่วนที่เป็นงานสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาสังคม ในภาพรวมกล่าวได้ว่าพระสังฆวัตรเป็น กลุ่มพระสงฆ์ที่เห็นความทุกข์ยากของประชาชน จึงได้ก้าวออกจากวัดมาส่งเสริมให้ประชาชน ทำกิจกรรมเพื่อขจัดทุกข์และแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชน อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสังฆวัตรจะได้รับการยอมรับจาก สังคมและคณะสงฆ์เพียงไร ขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาของประชาชนและกระแสการพัฒนาสังคม

ในแต่ละช่วงเวลา ปัจจุบันการแสดงบทบาทของพระสังคหัตถ์มีลักษณะที่หลากหลายมากขึ้น และมีลักษณะที่เป็นทางการมากขึ้น ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และจากหน่วยงานราชการ อันอาจจะมองอีกแง่หนึ่งได้ว่าสังคมได้เปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญในเชิงพุทธศาสนาเพื่อสังคมมากขึ้น

ในอดีตพระสังคหัตถ์บางรูปพยายามรักษาบทบาทการเป็นผู้นำทางสังคม โดยเริ่มจากการให้ความรู้ด้านการพัฒนาแก่ประชาชน ผ่านการเทศน์และการอบรมในทุกโอกาส เพื่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงานพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของโทษอบายมุข ปัญหาความยากจน ปัญหาของชุมชน และแนวทางในการทำงานร่วมกันเพื่อสาธารณประโยชน์ ตัวอย่างเช่นการเทศน์ของพระครูพิพิธประชานาถ (นาน สุทฺธสีโล) ตำนานของพระสงฆ์ นักพัฒนารูปหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

“...ความยากจนเป็นปัญหาที่มีให้เห็นอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน พระสงฆ์ควรร่วมมือกันแก้ไขปัญหา เพราะเรามีผ้ากาสาฬวพัสดุ์ปลูกศรัทธาไว้เป็นฐานสำคัญอยู่แล้ว และที่พระสงฆ์เราต้องอยู่ด้วยการสนับสนุนปัจจัยสี่จากชาวบ้าน จึงควรเป็นที่พึ่งของชาวบ้านในการสงเคราะห์ โดยเฉพาะในปัญหาด้านปากท้อง ต้องช่วยกันพัฒนาอาชีพให้ชาวบ้านมีกินมีใช้ไปพร้อมกับการพัฒนาศีลธรรมจริยธรรม พระสงฆ์จะต้องทำงานร่วมกับผู้นำชุมชน สร้างประโยชน์ต่อชุมชน ให้สมกับที่ชาวบ้านเกื้อกูลสนับสนุนพระเณรเราตลอดมา... พระสงฆ์ควรเป็นผู้รับฟังความเห็นของชาวบ้านในทุกเรื่องทุกปัญหา จึงจะสามารถชักนำชาวบ้านพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น โดยไม่ต้องรอการพัฒนาจากภาครัฐ พระสงฆ์เราต้องไม่ลืมนึกว่าเราจะอยู่ได้ด้วยดี ก็เพราะชาวบ้านและชุมชนอยู่รอดด้วยดีเช่นกัน”

(พระครูพิพิธประชานาถ, สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2546)

อย่างไรก็ตามในช่วงทศวรรษ 2520 และ 2530 นั้นประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่ไว้วางใจให้พระสังคหัตถ์เข้ามามีบทบาททางสังคม เพราะมองว่าไม่ใช่กิจของสงฆ์ที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางโลก อันทำให้กระทบต่อความศรัทธาที่มีต่อสถาบันสงฆ์ ที่ถูกคาดหวังให้อยู่เหนือ

กิจกรรมของทางโลก เมื่อพระสงฆ์เข้าร่วมกิจกรรมสังคหฺรฐะ จึงอาจจะทำให้พระสงฆ์อุกวิพากษ์วิจารณ์ไปในทางที่ไม่เหมาะสม เพราะกิจกรรมดังกล่าวแม้จะช่วยให้ประชาชนได้รับประโยชน์โดยตรง แต่ประชาชนก็มองว่าไม่ใช่กิจที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติ รวมทั้งยังมีการเพ่งเล็งจากราชการและกล่าวหาพระสงฆ์ที่ทำงานพัฒนาว่าเป็น “พระคอมมิวนิสต์” ยิ่งทำให้ประชาชนเกิดความระแวงแคลงใจ พระสังคหฺวัตรต้องพยายามชี้แจงและแสดงความบริสุทธิ์ใจให้ประชาชนและหน่วยงานภาครัฐได้เห็นว่าการที่ต้องเข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางโลก ก็เพราะเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะช่วยเหลือและเป็นที่ยึดให้ประชาชน การที่พระสังคหฺวัตรมาช่วยประชาชนก็คือการทำภารกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ เพื่อทำประโยชน์ช่วยเหลือเรื่องปากท้องของประชาชนให้อยู่ดีกินดี จึงเป็นที่ยอมรับจากประชาชน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนมากขึ้น

กิจกรรมของพระสังคหฺวัตรในอดีตมักจะเป็นการพยายามแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชน トラบใดที่การบริการและการพัฒนาจากรัฐยังไม่ทั่วถึงพระสังคหฺวัตรก็ต้องรับภาระในกิจการแทบทุกด้านในชุมชน ทั้งในการสอนหนังสือ การส่งเสริมอาชีพ การรักษาโรค การให้คำแนะนำต่อปัญหาต่างๆ เมื่อการพัฒนาของรัฐเข้าไปถึงพระสังคหฺวัตรก็เริ่มผ่อนคลายกิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ลง จุดเด่นในการทำงานของพระสังคหฺวัตรคือมีความเป็นอิสระจากการครอบงำของภาครัฐ พระสังคหฺวัตรใช้ความศรัทธาจากประชาชนมาเป็นสื่อสร้างการร่วมมือกันระหว่างผู้นำท้องถิ่น พระสงฆ์ และประชาชน พระสังคหฺวัตรได้นำเอาหลักธรรมคำสอนต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการทำงานสาธารณสงเคราะห์ โดยเฉพาะในเรื่องการทำมาหากินและการทำบุญเพื่อสังคม ซึ่งช่วยโน้มนำให้ประชาชนมาร่วมดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมพร้อมกับถือเป็นการทำความดีและการทำบุญไปด้วย แต่ก็มีผู้นำชุมชนและประชาชนบางส่วน โดยเฉพาะกับผู้ที่สูญเสียผลประโยชน์ไม่ชอบการทำงานของพระสังคหฺวัตร และได้มีการแสดงปฏิกิริยาต่อต้านการทำงานของพระสังคหฺวัตร โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ 2520 ถึง 2530 ซึ่งอยู่ในช่วงของกระแสการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาสู่สังคมสมัยใหม่ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศไทย

บทที่ 3

งานสาธารณสงเคราะห์ ของสงฆ์ ในปัจจุบัน

ปัจจุบัน ความศรัทธาและเชื่อมั่นในพุทธศาสนาของคนไทยลดลง ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาตามประเพณีหรือตามทะเบียนราษฎร โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา เข้าใจเพียงว่าเรื่องของศาสนาเกี่ยวกับพิธีกรรม หน้าที่สำคัญของพระสงฆ์คือเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เช่น สวดศพ ทำบุญบ้าน สะเดาะเคราะห์ รดน้ำมนต์ เจริญปาย เจริญรถ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ศรัทธาของประชาชนต่อพุทธศาสนาจึงไม่มั่นคง และอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจที่ผิดพลาด ละเลยการศึกษาและปฏิบัติธรรม ไม่รู้จักวิถีของชาวพุทธที่แท้จริง พระสงฆ์เองถูกทำลายจากสังคมว่าหมกมุ่นในลาภยศ แข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ในทางที่ไม่เหมาะสมแก่ความเป็นบรรพชิต ส่งเสริมให้ประชาชนนับถือเครื่องรางของขลังแทนหลักธรรมของพระพุทธเจ้า บางวัดเปิดเป็นตลาดซื้อขายพระเครื่องและเครื่องรางของขลังในรูปลักษณะต่างๆ บางวัดเปิดให้เช่าใช้บริเวณวัดเป็นตลาดสดหรือเป็นที่จอดรถเพื่อหารายได้ จนแทบจะหาบรรยากาศของการเป็นวัดวาอารามที่เหมาะสมไม่ได้ นี่คือการกระทำที่บ่อนทำลายศรัทธาของพระสงฆ์และสภาพของวัดในกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมสมัยใหม่

3.1 บทบาทของพระสงฆ์ ในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

บทบาทด้านสังคหธุระของพระสงฆ์ในปัจจุบันยังคงมีความเด่นชัดในสังคมชนบท เพราะพระสงฆ์ยังคงมีสถานะเป็นผู้นำของชุมชน แต่ในสังคมเมืองการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีแนวโน้มในเชิงการลดทอนบทบาทความเป็นผู้นำด้านสังคมของพระสงฆ์ที่เคยมีมาแต่อดีตลงอย่างมาก พระสงฆ์ส่วนหนึ่งถูกลัทธิทุนนิยมและบริโภคนิยมสะกดให้เห็นเงินทองและโภคทรัพย์เป็นสิ่งสำคัญ วัดถูกตั้งคำถามว่ากลายเป็นหน่วยธุรกิจที่เรียกกันว่า “พุทธพาณิชย์” และ “บุญพาณิชย์” มอมเมาประชาชนเพื่อผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ ด้วยการมีบทบาทเป็นเกจijaจารย์ผลิตเครื่องรางของขลัง เป่าเสกเลขมนต์ ทำนายโชคชะตา หรือไ้ห่วย แทนที่จะเป็นพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา และอบรมสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่หลงมัวเมากับการพึ่งพาหรือรอคอยความช่วยเหลือจากสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งส่งผลให้พุทธศาสนิกชนไม่สามารถเรียนรู้วิถีชีวิตและวิถีปฏิบัติอย่างพุทธแท้ได้ แต่กลับลุ่มหลงมกภายในความเป็นพุทธเทียมจากพระสงฆ์ผู้ไม่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยและจารีตปฏิบัติที่เหมาะสมในวิถีของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์เหล่านี้มีส่วนในการทำลายความภูมิใจในศาสนธรรม ปล่อยให้ผลประโยชน์จากเงินตราเข้ามาแทนที่อุดมการณ์พุทธศาสนา จนกระทั่งพุทธศาสนาในสังคมไทยมีแนวโน้มกลมกลืนไปกับลัทธิบริโภคนิยม คือ

1) เน้นคุณค่าแบบวัตถุนิยม ด้วยการสร้างวัตถุมงคลเพื่อสนองความเชื่อของประชาชน ในลักษณะทำมาค้าขึ้น โชคดี หรือมีเมตตามหานิยม ซึ่งล้วนเป็นเรื่องงมงายที่ชักนำให้ประชาชนพึ่งตนเองไม่ได้ หวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กลายเป็นคนที่ไม่มีความวิริยะอุตสาหะ และไม่เข้าใจในเหตุปัจจัยของปัญหาหรือทุกข์

2) เน้นบุญพาณิชย์ การทำบุญถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ซึ่งสามารถใช้เงินซื้อ โดยไม่ต้องรักษาศีลปฏิบัติธรรมหรือเพียรพยายามทำความดี วัดและพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยจึงพยายามให้บริการทำบุญ ทั้งด้วยการถวายสังฆทานและการบริจาคเงินในหลากหลายรูปแบบที่พุทธศาสนิกชนสามารถทำได้ง่าย และสามารถคาดหวังจะได้รับผลที่เป็นรูปธรรม คือได้ขึ้นสวรรค์หรือไปสู่ภพภูมิที่ดีในชาติหน้าหรือในช่วงชีวิตหลังความตาย

3) สร้างเงื่อนไขที่กระตุ้นความต้องการร่วมกิจกรรมทางศาสนาในเชิงบริโภคนิยมมากกว่า

ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น ทำให้เกิดความอยากที่จะเข้าร่วมอบรม การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่จัดขึ้นในโรงแรม หรือสถานฝึกอบรมที่สะดวกสบายมีเครื่องอำนวยความสะดวกและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งถูกตั้งข้อสงสัยว่าเป็นวิถีพุทธที่เหมาะสมหรือไม่ รวมถึงมีการแยกย่อยความสำเร็จออกเป็นหลายชั้น

พระสงฆ์บางรูปมีชื่อเสียงมากในฐานะเป็นเกจิอาจารย์ชื่อดัง ผลิตวัตถุมงคลของตนเอง ออกขาย ทั้งรูป เหรียญ ผ้ายันต์ ตะกรุด และอื่นๆ สามารถขายได้เงินจำนวนมาก มุ่งสร้างกลุ่มหลงมกมายให้พุทธศาสนิกชนยึดติดกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย พระภิกษุบางรูปสร้างวาทะศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ตนเอง จนสามารถเขกบาล เป่าน้ำหมาด สาดน้ำมนต์ ให้คนเชื่อว่าจะพ้นโรค พ้นภัย มีโชคลาภ แต่โดยความเป็นจริงแล้วใครคือบุคคลที่จะได้รับโชคลาภร่ำรวยก่อนย่อมมองเห็นกันได้ชัดเจน ทั้งพระสงฆ์และบรรดาลูกศิษย์หรือคนใกล้ชิด ในขณะที่ประชาชนผู้มกมาย ต้องสูญเสียเงินทองและเสื่อมปัญญา เสื่อมศักยภาพในการพึ่งตนเอง มุ่งหวังและรอคอยความสำเร็จและความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะบันดาลให้ และกลายเป็นคนที่ขาดความเชื่อมั่น และไม่สามารถพึ่งตนเองได้ อย่างไรก็ตามในประเด็นนี้หากพิจารณาโดยความเป็นธรรมแล้ว เราคงต้องยอมรับว่าการตบมือข้างเดียวนั้นย่อมไม่ดัง จึงไม่สามารถจะตำหนิพระสงฆ์ฝ่ายเดียว เพราะความนิยมในวัตถุมงคลและผลประโยชน์จากความมกมายของบรรดาผู้ที่เรียกตนเองว่า ชาวพุทธนั่นเองที่มีส่วนผลักดันให้พระสงฆ์เหล่านี้แสวงหาผลประโยชน์จากพุทธพาณิชย์และ บุญพาณิชย์ อย่างไรก็ตามมีพระสังฆาธิการส่วนหนึ่งให้ความเห็นในเชิงสนับสนุนการทำวัตถุมงคลว่า ถ้าหากได้เงินจากสิ่งเหล่านี้แล้วนำเงินรายได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ก็พอจะอนุโมทนาได้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วพระสงฆ์กลุ่มนี้มักสร้างวัตถุมงคลมาเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนและพรรคพวกมากกว่า เมื่อมีส่วนเหลือจากการแบ่งปันจนมากพอแล้วจึงจะบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ จึงเกิดคำถามว่าลักษณะเช่นนี้ควรจะนับเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธหรือไม่

บทบาทเชิงพุทธพาณิชย์และบุญพาณิชย์ล้วนมีส่วนสำคัญให้พระพุทธศาสนาและสังคมไทยเข้าสู่ภาวะวิกฤต เพราะกำลังสอนคนไทยให้เบี่ยงเบนออกจากหลักการที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นระบบผลประโยชน์ คนจำนวนมากไปวัดไม่ได้ตั้งใจจะไปฟังธรรมหรือศึกษาธรรม แต่จะไปรับเครื่องรางของขลัง การที่คนไทยยังคงหมกมุ่นและฝากความหวังไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่ขัดกับ

หลักการของพุทธศาสนาที่ว่าทุกสิ่งมีเกิดมีดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้เป็นไป ใครต้องการอะไรต้องทำให้เกิดสิ่งนั้นตามเหตุปัจจัยด้วยตนเอง อันประกอบไปด้วยความพยายาม ความไม่ประมาท และการฝึกฝนพัฒนาด้วยตนเองอยู่เสมอ (พระธรรมปิฎก, 2539ข) ปัญหาเช่นนี้ถือเป็นวิกฤตของพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ไม่ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม ไม่พยายามอบรมสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจในหลักพุทธธรรมและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตจนกระทั่งไม่สามารถจะหาหนทางปลดทุกข์และแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ต้องเอาชีวิตไปฝากไว้กับสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งหลาย นิยมที่จะดำเนินชีวิตในลักษณะที่อยู่ในวังวนของกระแสพุทธพาณิชย์และบุญพาณิชย์ แต่ละเลยแนวทางที่เรียบง่ายบนพื้นฐานเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ (Buddhist Economy) ซึ่งยึดถือหลักเศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา คือมีความพอดีพอประมาณไม่ว่าในการทำงาน การบริโภค การแจกจ่าย และการผลิต รวมทั้งต้องไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เมื่อคนในสังคมยึดถือหลักดังกล่าว จะสามารถทำให้กิจกรรมในทางเศรษฐกิจทุกอย่างเป็นกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตลอดเวลา (พระธรรมปิฎก, 2539ก)

ประเวศ วะสี (2542: 35) ได้เสนอแนะให้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นหลักในการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ ซึ่งเน้น 3 แนวทางคือ (1) เศรษฐกิจแบบเอื้ออาทรบนรากฐานเศรษฐกิจแบ่งปันและการช่วยเหลือพึ่งพากัน (2) แนวทางการอยู่ร่วมกันด้วยสันติทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และ (3) แนวทางการพัฒนาจิตใจเพื่อยกระดับจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น หากสามารถพัฒนาหรือดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานทั้ง 3 แนวทางนี้ได้ จะนำไปสู่การมีครอบครัวอบอุ่นและชุมชนเข้มแข็งภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เศรษฐกิจที่เอาเงินเป็นตัวตั้ง เกิดชุมชนเข้มแข็งที่มีระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ต้องพึ่งพิงภายนอก และเน้นการนำธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม อันเป็นแนวทางที่จะช่วยสร้างเสริมให้วัดและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตามแนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคม มากกว่าที่วัดและพระสงฆ์จะเน้นบทบาทด้านพิธีกรรม หรือการแสวงหาผลประโยชน์ตามแนวทางพุทธพาณิชย์และบุญพาณิชย์

หากกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ในการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในปัจจุบัน พระสงฆ์จะต้องสามารถช่วยเหลือคลายความทุกข์ยากของคนในสังคมได้ พระสงฆ์จะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทโดยต้องสนใจถึงปัญหาในการดำรงชีวิตของคนในสังคม และตระหนักถึงพันธกิจในการช่วยเหลือและพัฒนาสังคม การจะปรับเปลี่ยนบทบาทของพระสงฆ์ให้เหมาะสมกับงานสาธารณ

สงเคราะห์ในปัจจุบันนี้ สิ่งหนึ่งที่พระสงฆ์ต้องตระหนักก็คือ ธรรมที่พระสงฆ์จะนำมาเผยแผ่ นั้นจะต้องสัมพันธ์กับชีวิตของคนในสังคม การเผยแผ่ธรรมตามใจนึกของผู้สอนนั้นได้ผลน้อยกว่าการเอาปัญหาของฆราวาสเป็นตัวตั้ง ประเด็นที่พระสงฆ์ต้องตระหนักคือปัญหาของฆราวาสในปัจจุบันนี้แตกต่างจากอดีตมาก มีปัญหาใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย รวมทั้งยังมีปัจจัยใหม่ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมมากขึ้น ทุกปัญหามีความซับซ้อนมากกว่าในอดีต ธรรมที่สอนจึงควรจะช่วยให้ประชาชนได้เรียนรู้ที่จะจัดการกับสภาวะปัญหาได้อย่างรู้เท่าทัน (อภิญาญา เพื่อองฟูสกุล, 2541: 7-10) พระสงฆ์จะต้องศึกษาค้นคว้าเพื่อการจัดการปัญหาให้เหมาะสมแก่กาลสมัย เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่พระสงฆ์จะต้องทำ เพราะแสดงถึงความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงที่จะร่วมกันดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์

พระมหาสุเทพ สุวณฺโณ (2546) นำเสนอแนวทางการประยุกต์สาระคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อใช้ในกิจกรรมทางสังคม ว่าควรพยายามสร้างสรรค์ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมผ่านกรอบของศีลธรรมและจริยธรรม ให้สามารถชี้้นำในการพัฒนาสังคมบนพื้นฐานสุขภาวะทั้ง 4 ด้าน คือ กาย จิต สังคม และปัญญา การพัฒนาสังคมจึงไม่ใช่แค่เพียงการโยนเงินล้านเข้าไปในหมู่บ้าน หรือการขึ้นทะเบียนคนจนเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจเฉพาะกลุ่ม เพราะนั่นเป็นเพียงการตีค่าของการพัฒนาคนด้วยแว่นของทุนนิยม ที่ยังคงเอาตัวเงินเป็นฐานในการพัฒนา แต่มีประเด็นคำถามที่สำคัญยิ่งในกระบวนการพัฒนาสังคมไทยปัจจุบันคือ องค์กรสงฆ์ควรจะทำอย่างไรให้กระบวนการสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธได้เกิดผลในเชิงปฏิบัติ

ในหลายทศวรรษที่ผ่านมาเราได้พบข่าวของพระสังฆาธิการที่ทำงานสาธารณสงเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาของผู้ทุกข์ยากและช่วยเหลือชุมชนเพิ่มขึ้น พระสงฆ์เหล่านี้ส่วนใหญ่เข้ามาทำงานด้วยความเป็นผู้มีจิตอาสาของท่านเองมากกว่าจะมาจากการริเริ่มขององค์กรสงฆ์ และมีใช้เพราะเพื่อสนองนโยบายของรัฐ พระสังฆาธิการได้พบเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน จึงได้เริ่มช่วยเหลือด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์รับเลี้ยงดูเด็กเล็กในวัด การอบรมเยาวชน ต่อมาก็ขยายไปสู่การช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจหรือความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เช่น โครงการฝึกอาชีพ ธนาคารข้าว ธนาคารควาย สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ บ้างก็สงเคราะห์ประชาชนทางด้านสุขภาพอนามัย เช่น ส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ยาสมุนไพร การดูแลรักษาผู้ป่วยเอดส์ หรือการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด ขณะที่พระสงฆ์หลายรูปส่งเสริมประชาชนในเรื่องเกษตรผสมผสานหรือเกษตรอินทรีย์ พระสังฆาธิการเหล่านี้ได้ทำให้สังคมไทย

ตระหนักว่าพระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาทเฉพาะพิธีกรรมอย่างที่เห็นกันโดยทั่วไป แต่ยังมีศักยภาพในการร่วมช่วยเหลือสงเคราะห์และพัฒนาสังคม ในประเด็นนี้พระสังคหวัตรได้พยายามให้คำอธิบายถึงเหตุผลถึงการเข้ามามีบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ ดังนี้

1) พระสงฆ์ควรเข้าร่วมทำงานสาธารณสงเคราะห์ เพราะถือเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ พระสงฆ์ควรจะเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อนทุกข์ยากและประสบปัญหาต่างๆ เช่น เป็นผู้ต้อยโอกาสหรือไม่ได้รับความเป็นธรรมทางสังคม เป็นผู้ประสบสาธารณภัย เป็นต้น

2) พระสงฆ์ควรร่วมมือกับประชาชนในการพัฒนาสังคม เพราะหากจะรอการพัฒนาโดยหน่วยงานของรัฐคงยากที่จะทั่วถึง เพราะข้าราชการซึ่งเป็นคนจากภายนอกชุมชนยังไม่เข้าใจปัญหาและความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง เมื่อเปรียบเทียบกับพระสงฆ์ที่อยู่ในชุมชนนั่นเอง

3) พระสงฆ์ควรคิดว่าทางธรรมและทางโลกมีเงื่อนไขในการปฏิบัติร่วมกัน มิใช่จะแยกกันได้เด็ดขาด พระสงฆ์จึงควรจะใช้ธรรมช่วยชี้ทางในการสาธารณสงเคราะห์ให้แก่ประชาชนและชุมชน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตและสามารถช่วยเหลือตนเองและครอบครัวได้ และช่วยกันแก้ไข้ปัญหาของชุมชน

4) การที่พระสงฆ์ออกไปสงเคราะห์และพัฒนาสังคมไม่ถือว่าเป็นการผิดพระธรรมวินัย ตรงกันข้ามกลับถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้ว่าประชาชนไม่ยอมให้พระสงฆ์ทำอะไรเลย และถือว่างานสาธารณสงเคราะห์ไม่ใช่กิจธุระของพระสงฆ์ แต่พระสงฆ์ต้องช่วยเหลือประชาชนมิใช่แต่เพียงด้านจิตใจ แต่ต้องรวมถึงด้านการครองชีพครองเรือนอีกด้วย (พระเทพสิทธิมงคล, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2562)

ทั้งนี้พระสังคหวัตรพยายามจะมีบทบาทช่วยขจัดความทุกข์หรือปัญหาของสังคม และช่วยเสริมสร้างวิถีสังคมที่มีสมดุลทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แต่พระสังคหวัตรจะแสดงบทบาทสาธารณสงเคราะห์มากนักน้อยเพียงใดนั้นล้วนขึ้นอยู่กับตัวพระสงฆ์เอง ไม่ได้มีกรอบบังคับการทำหน้าที่ที่ชัดเจน เราจึงมีโอกาสพบเห็นทั้งพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่ไม่สนใจกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์เลย พระสงฆ์ที่ทำงานตามคำสั่งการขององค์กรสงฆ์ และพระสงฆ์ที่มีจิตอาสาและกระตือรือร้นที่จะทำงานสาธารณสงเคราะห์อย่างอิสระ ความแตกต่างดังกล่าวนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่จะนำมาทบทวนบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ทั้งนี้หากพระสงฆ์ส่วนใหญ่

ให้ความสำคัญกับบทบาทสังฆคหรัและงานสาธารณสงเคราะห์ กลุ่มพระสังฆาภิบาลก็จะสามารถฟื้นฟูคณะสงฆ์ให้กลับมาเป็นกลุ่มพลังทางการพัฒนาที่สำคัญของสังคมไทย โดยเน้นจิตอาสาในการทำงานตามแนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในแนวทางที่เหมาะสม

3.2 บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ ของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

โดยหลักการทำงานของงานสาธารณสงเคราะห์มีเป้าหมายหลักคือการช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถแก้ไขปัญหาได้ และหลุดพ้นจากความทุกข์ โดยต้องการให้ทุกภาคส่วนในสังคมมีส่วนร่วมช่วยเหลือเกื้อกูลและเผื่อแผ่แบ่งปันกัน ไม่ใช่เป็นเพียงโครงการหรือกิจกรรมหนึ่งที่ส่งต่อการช่วยเหลือให้ประชาชน อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของคนในสังคมอาจจะมีระดับแตกต่างกัน เช่น บางคนเพียงร่วมบริจาคเงินหรือสิ่งของ บางคนที่ยากจนก็ร่วมบริจาคแรงงาน บางคนมีศักยภาพและมีความรู้ความสามารถก็มาร่วมกันคิดแผนงานและกิจกรรม เป็นต้น การทำงานสาธารณสงเคราะห์ในสังคมไทยจึงมักจะมีเรื่องของการบริจาคและการเสียสละเข้ามาเป็นเงื่อนไข และพระสงฆ์สามารถเข้ามาเป็นสื่อหรือมีบทบาทร่วมอย่างสำคัญได้

พระสังฆาภิบาลยอมรับว่าเป็นโอกาสดีที่ในปัจจุบันคนไทยนิยมทำบุญ ทั้งด้วยการบริจาคเงินหรือสิ่งของแก่พระสงฆ์หรือให้ทานแก่ผู้ยากไร้ พระสังฆาภิบาลจึงเสนอว่าเรื่องการทำบุญนั้นไม่ควรจำกัดวงอยู่เฉพาะการใส่บาตร เลี้ยงพระ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า หรือบริจาคเงินให้กับวัดหรือพระสงฆ์ แต่ควรส่งเสริมให้ญาติโยมร่วมทำบุญด้วยการช่วยเหลือกัน ใส่ใจปัญหาท้องถิ่นและร่วมกันดูแลสาธารณประโยชน์ หรืออาจจะบริจาคเงินหรือสิ่งของให้แก่ผู้ทุกข์ยากเดือดร้อนโดยตรง โดยไม่จำเป็นต้องผ่านวัดหรือพระสงฆ์ แต่ที่สำคัญคือการมีจิตสำนึกของการแบ่งปันและเสียสละ หากคาดหวังหรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนจากการทำบุญ การทำบุญก็จะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในส่วนบุคคลและส่วนรวม รวมถึงทุกคนไม่ควรจะทำบุญด้วยการบริจาคจนกระทั่งขัดสนหรือประสบปัญหาตามมา การทำบุญเช่นนี้จะเป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ

พระสังคหวัตรพยายามสอนให้ญาติโยมร่วมกันทำบุญโดยใช้ปัญญา และควบคู่ไปกับการถือศีล และปฏิบัติธรรม โดยให้ลดละการเอาวัดเอาเปรียบหรือเบียดเบียนคนอื่น เน้นช่วยเหลือเผื่อแผ่ แบ่งปันกัน การทำดังนี้จึงจะถือว่าเป็นการทำบุญเพื่อสังคม

ประเด็นเรื่องการทำบุญเพื่อสังคมของคนไทยในอดีตนั้น กล่าวได้ว่ายังขาดความชัดเจน ในเชิงรูปธรรม เพราะมักจะเป็นการปฏิบัติไปตามวิถีของวัฒนธรรมท้องถิ่น จนกระทั่งราว ทศวรรษ 2530 ได้มีหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาส่งเสริมให้ชุมชนรวมตัว กันทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมภายใต้ नियามของการพัฒนาสังคม จนเกิดกลุ่มต่างๆ ขึ้นมากมาย เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทอผ้า กลุ่มเลี้ยงโค-กระบือ กลุ่มสมุนไพร กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ และอื่นๆ โดยมีพระสงฆ์และผู้นำชุมชนเป็นแกนนำชักจูงประชาชนมารวมกลุ่มกัน เพื่อแก้ปัญหาปากท้องของคนในชุมชน โดยที่ทุกคนไม่รู้ตัวซ้ำว่านั่นคือการทำบุญเพื่อสังคม รูปแบบหนึ่ง และเป็นการทำบุญในลักษณะที่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ ผู้อื่นและชุมชน ในปัจจุบันการทำบุญเพียงแค่บริจาคเงินหรือสิ่งของคงไม่พอที่จะช่วยแก้ไข ปัญหาสังคมได้ คนในชุมชนควรจะร่วมมือกันทำบุญเพื่อแก้ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของ คนในชุมชน อันเป็นการทำบุญเพื่อสังคมแฝงนัยของการสาธารณสงเคราะห์ ที่เน้นให้ทุกคนมี ความเอื้อเพื่อแบ่งปันและช่วยเหลือกันในชุมชน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ชุมชนก็จะอยู่ร่วมกัน ด้วยดีและสังคมมีความมั่นคง

ในประเด็นเรื่องการทำบุญเพื่อสังคมนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต, 2562: 1-4) ได้นำเสนอสาระที่มีความชัดเจนไว้ในหนังสือ “ทำบุญพื้นฐาน คือ ทำหมู่บ้านให้เป็นรมณีย์” โดยนำเสนอเรื่องราวของบุญกรหนุ่มชื่อนายมฆะแห่งบ้านมจลคาม ซึ่งเริ่มต้นพยายามทำพื้นที่ ทำงานของตนเองให้เป็นที่สะอาดเรียบร้อย ไม่มีขยะ ไม่มีของรกรุงรัง รมรื่นมีบรรยากาศดี คือ ทำให้เป็นรมณีย์ ต่อมามีคนอื่นชอบก็มาแย่งพื้นที่นั้นไป มฆะก็ย้ายไปทำพื้นที่อื่นให้เป็นรมณีย์ อีก ก็มีคนมาแย่งไปอีก มฆะไม่เคยโกรธ และย้ายไปทำที่อื่นเรื่อยๆ พร้อมกับคิดว่า “คนเหล่านี้ได้รับความสุขก็ดีแล้ว เขามีความสุขด้วยการกระทำของเรา การกระทำของเราต้องเป็นกรรม ที่เป็น “บุญ” ซึ่งจะให้ความสุขแก่เราด้วย” มฆะจึงได้ขยายพื้นที่รมณีย์ออกไปยังถนนหนทาง และสถานที่สาธารณะ จนกลายเป็นตัวอย่างให้หนุ่มคนอื่น ๆ มาร่วมกันทำงานจิตอาสาด้วยกัน กระทั่งเพิ่มเป็น 33 คน ที่มารวมตัวช่วยกันทำงานบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ นอกจาก พัฒนาทางเข้าออกหมู่บ้านแล้ว ยังสร้างศาลา ขุดสระน้ำ และขยายงานออกไปเรื่อยๆ ทั้งนี้

นอกจากการทำงานเพื่อส่วนรวมแล้ว มฆะยังได้แนะนำชักชวนชาวบ้านให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกัน และถือศีล 5 เว้นการเบียดเบียน ละเลิกสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย เช่น สุรา สิ่งเสพติด และการพนัน จนชาวบ้านอวยทานรักษาศีลกันทั้งหมู่บ้าน การทำบุญของบุญกรหนุ่มชื่อนายมฆะนี้ก็คือ “งานสาธารณสงเคราะห์วิสุทธิ” นั่นเอง

จากเรื่องราวที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าบุญเพื่อสังคมที่บุญกรมาร่วมกันทำด้วยจิตอาสาของทุกคน เป็นการเริ่มต้นจากคนเพียงคนเดียวชื่อนายมฆะ โดยไม่ต้องรอให้มีคนมาร่วมกันทำงานจำนวนมาก โดยไม่เคยเรียกร้องให้ใครมาช่วยกันทำงาน และที่สำคัญคือการทำบุญนี้เป็นการทำบุญพื้นฐานด้วยการสร้างสรรค์ชุมชน และร่วมกันพัฒนาชุมชน ให้เป็นที่สัปปายะมีความสบายและมั่นคงปลอดภัย อยู่ร่วมกันด้วยความสุขไม่ต้องพึ่งพิงอภัยมุข เพื่อการมีชีวิตที่ดีงาม มีสังคมที่ดี และมีสภาพแวดล้อมเป็นรมณีย์ นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องการปฏิบัติธรรมที่อธิบายความได้ว่าเป็นการเอาธรรมมาปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้มาทำตามในการเป็นอยู่ ดำเนินชีวิต ทำกิจการงาน ทำมาหากิน ทั้งหมดนี้เป็นการปฏิบัติธรรม เพื่อให้มีจิตใจดี มีความเพียร มีสติ สมาธิ และใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและคิดสร้างสรรค์ชุมชนให้เป็นรมณีย์ การปฏิบัติธรรมจึงไม่ใช่เพียงการไปฝึกจิตใจด้วยการนั่งวิปัสสนากรรมฐาน แต่ต้องให้มีผลออกมาเป็นจริงในชีวิตที่เป็นอยู่ประจำวันหรือเป็นวิถีชีวิตและวิถีสังคม

ในอดีตพระสังคหัตถ์พยายามชักชวนชาวบ้านมาร่วมกันปลูกป่า ทำสวนขุดบ่อน้ำ สร้างสะพาน สร้างศาลา เพื่อประโยชน์แก่คนทั้งหลาย นั่นคือเป็นการทำบุญเพื่อสังคม ซึ่งเป็นงานที่ทำด้วยฉันทะโดยมุ่งมั่นจะทำชุมชนให้ดี เพื่อสาธารณประโยชน์ โดยมีความคิดพื้นฐานว่าชาวบ้านจะอยู่ร่วมกันด้วยดี จะพัฒนาจิตใจ หรือจะพัฒนาปัญญาให้ได้ผล ก็ต้องให้เขามีความเป็นอยู่ที่เหมาะสมสร้างสรรค์ชุมชนให้ดีทั้งด้านวัตถุและสิ่งแวดล้อม ให้เป็นสภาพที่เกื้อหนุนชีวิตด้วยการทำบุญเพื่อสังคมอย่างทีกลุ่มบุญกรของหนุ่มมฆะทำร่วมกัน ในขณะที่เวลานี้คนไทยทั่วไปไม่ว่าจะมองหรือทำอะไร ก็มักจะยึดติดกับกิเลสตัณหาตามกระแสบริโภคนิยม คิดแต่จะเสพแต่ไม่คิดสร้างสรรค์ คิดแต่อยากจะได้แต่ไม่รู้จักการเผื่อแผ่แบ่งปัน ขาดฉันทะในการทำบุญเพื่อส่วนรวม มุ่งการทำบุญโดยหวังผลบุญตอบแทนของตนเองในชาตินี้หรือชาติหน้า เป็นการทำบุญเพียงเพื่อหวังผลประโยชน์เฉพาะตนมากกว่าที่จะคิดเสียสละ หรือมีจิตอาสาสร้างหมู่บ้านหรือชุมชนหรือสังคมให้เป็นรมณีย์

การทำบุญให้สังคมเป็นธรรมเนียมตามคำอธิบายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นการชี้ให้เห็นว่าในความเป็นจริงแล้วเราสามารถปฏิบัติธรรมได้ท่ามกลางกิจกรรมทางโลก หรือใช้กิจกรรมทางโลกเป็นสื่อส่งเสริมธรรม และการใช้ธรรมมาเป็นสื่อส่งเสริมกิจกรรมทางโลก ดังตัวอย่างในปัจจุบัน เช่น พระสุบิน ปณีโต ผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ทั่วจังหวัดตราด ได้พยายามชี้ให้ประชาชนเห็นว่าการนำเงินมารวมกัน เพื่อให้เพื่อนบ้านที่กำลังเดือดร้อนมีโอกาaskู้อาไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองและครอบครัวนั้น เป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง ขณะเดียวกันการร่วมกิจกรรมดังกล่าวประชาชนยังได้มีโอกาสปฏิบัติธรรม โดยทุกคนที่ร่วมโครงการต้องถือเอาศีล 5 เป็นหลักปฏิบัติโดยเคร่งครัด และฝึกฝนตนเองในเรื่องของความซื่อสัตย์และความไว้วางใจกัน อันเป็นธรรมที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนและชุมชน ในทำนองเดียวกันพระครูพิพัฒนโชติ ที่ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นผู้นำจัดตั้งธนาคารชีวิต ซึ่งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ในจังหวัดสงขลา ก็ได้ใช้ธรรมเป็นเครื่องประสานกลุ่ม โดยเฉพาะยึดถือธรรมในหมวดมงคล 38 มาเป็นวินัยและหลักการของกลุ่ม โดยมีการประชุมพบปะและร่วมทำกิจกรรม รวมทั้งการกุ้มและฝากเงินกันในวันพระหลังจากการทำบุญและประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว ทำให้วันพระมีความหมายทั้งทางโลกและทางธรรม (พระไพศาล วิสาโล, 2545) ดังนั้นรูปแบบของงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธที่สำคัญก็คือการกระตุ้นส่งเสริมให้ประชาชนรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมของชุมชน บนพื้นฐานการปฏิบัติธรรมควบคู่ไปกับกิจกรรมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม และพยายามประยุกต์หลักธรรมคำสอนมาใช้ในชุมชนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ดังที่พระครูพิพัฒนโชตินำมงคล 38 มาเป็นข้อบังคับแก่สมาชิกธนาคารชีวิต หรือกรณีพระสุบิน ปณีโต นำศีล 5 มาเป็นข้อบังคับแก่สมาชิกในกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นวิธีที่พระสังฆวັตรแต่ละท่านพยายามประยุกต์พุทธธรรมมาทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ จนเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป

นอกจากนี้พระสังฆวັตรยังได้พยายามปรับเปลี่ยนแนวทางดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจากเดิมที่พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทนำมาเป็นการทำงานในเชิงบูรณาการ การปรับเปลี่ยนเช่นนี้มีสาเหตุสำคัญเนื่องมาจากพระสังฆวັตรในอดีตท่านเป็นทั้งผู้ตัดสินใจและผู้บริหาร โดยประชาชนเป็นเพียงผู้สนองงานหรือเป็นผู้รับประโยชน์จากโครงการเท่านั้น จุดอ่อนของการเป็นผู้มีบทบาทนำในลักษณะนี้ทำให้โครงการทั้งหลายขึ้นอยู่กับพระสังฆวັตรรูปนั้นเพียงผู้เดียว โดยที่ประชาชนยังไม่สามารถพัฒนาศักยภาพเพื่อการพัฒนาตนเองได้ ผลที่ปรากฏ

เด่นชัดในหลายชุมชนที่มีพระสังคหวัตรเป็นผู้นำในการสาธารณสงเคราะห์คือ เมื่อพระสังคหวัตรรูปนั้นจากไปหรือว่างมือจากการทำงานสาธารณสงเคราะห์ โครงการและกิจกรรมต่างๆ ก็มักจะสิ้นสุดลงไปด้วย เพราะประชาชนไม่สามารถที่จะขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมด้วยตนเองได้ ในระยะหลังการทำงานของพระสังคหวัตรจึงได้พยายามส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนและสนับสนุนให้รวมกลุ่มกันทำงานเองมากขึ้น โดยประชาชนเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพที่จะสามารถเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง พระสังคหวัตรกลุ่มนี้ได้เปลี่ยนบทบาทจากผู้นำมาเป็นผู้กระตุ้น ส่งเสริม ให้คำปรึกษาและให้ข้อคิดและหลักธรรมในการดำเนินงาน หรือช่วยประสานให้เกิดความสามัคคีในกลุ่ม ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ พระครูพิทักษ์นันทคุณแห่งจังหวัดน่าน ท่านเป็นผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มฮักเมืองน่าน ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากประชาชนภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน โดยพระสงฆ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น การรวมกลุ่มในลักษณะนี้นอกจากจะแบ่งเบาภาระของพระสังคหวัตรแล้ว ยังเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับประชาชน เพราะกระบวนการกลุ่มเอื้อให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความเห็นและประสบการณ์ ตลอดจนสามารถเรียนรู้จากกันและกันได้มากขึ้น การเรียนรู้ดังกล่าวจะสร้างความมั่นใจให้แก่ประชาชนในการแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชน ลักษณะเช่นนี้เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งของการปรับเปลี่ยนบทบาทที่สำคัญของพระสังคหวัตร

จากการสัมภาษณ์พระสังคหวัตรจำนวน 87 รูป ในพื้นที่ 42 จังหวัด ซึ่งมีข้อมูลเบื้องต้นว่าเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานสาธารณสงเคราะห์ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง พบว่าในปัจจุบันพระสังคหวัตรได้ปรับประยุกต์การทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธให้มีความหลากหลายในกิจกรรม เพื่อให้พระสงฆ์สามารถใช้ศักยภาพและความรู้ความสามารถที่จะทำงานให้สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของประชาชนที่มีความหลากหลายไปตามเงื่อนไขของสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้ความหลากหลายของกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธสามารถจำแนกรูปแบบได้ตามกรอบ 4 หลักการสำคัญ คือ สงเคราะห์ช่วยเหลือ สนับสนุน เกื้อกูล มีส่วนร่วมพัฒนา และบูรณาการเครือข่าย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตาราง การดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ของพระสังคหวัตร

การดำเนินการ	รูปแบบ	กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์
ตามสายบังคับบัญชา	สงเคราะห์	<ul style="list-style-type: none"> ● นำข้าวสารอาหารแห้ง สิ่งของและเงินช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อน ผู้ยากไร้ ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส ทางสังคม และเด็กบนดอย ● มอบถุงยังชีพและเงินทุนช่วยเหลือ ผู้ประสบอุทกภัย อัคคีภัย อุบัติภัย ● เยี่ยมเยียนให้กำลังใจ มอบสิ่งของและเงินช่วยเหลือผู้ป่วยติดเตียง ผู้ป่วยติดบ้าน ผู้ป่วยระยะสุดท้าย
	เกื้อกูล	<ul style="list-style-type: none"> ● สนับสนุนหน่วยงานราชการในการดูแล ผู้ไร้ที่พึ่งและช่วยเหลือประชาชน ● สนับสนุนหน่วยงานและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสร้างบ้านให้ผู้ยากไร้ (เช่น โครงการสังฆประชานุเคราะห์) ● โครงการทอดผ้าป่ามหากุศลเพื่อจัดหาครุภัณฑ์ทางการแพทย์ ให้โรงพยาบาล
	พัฒนา	<ul style="list-style-type: none"> ● ขับเคลื่อนงานด้านวัฒนธรรมกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรม

การดำเนินการ	รูปแบบ	กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์
	<p>บูรณาการ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● ส่งเสริมสุขภาพร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุขและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ● การขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ ● โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 ● โครงการอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)
<p>งานจิตอาสา</p>	<p>สงเคราะห์</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● นำข้าวสารอาหารแห้ง สิ่งของและเงินช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อน ผู้ยากไร้ ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส ทางสังคม และเด็กบนดอย ● โครงการทอดผ้าป่าโซล่าเซลล์ให้กับวัดและชุมชนห่างไกลที่ขาดแคลนไฟฟ้า ● สร้างหรือซ่อมแซมที่พักอาศัยให้แก่ผู้ยากไร้ ● แจกจ่ายพันธุ์พืช ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ให้เกษตรกรยากจน ● เปิดสอนพิมพ์ดีดและคอมพิวเตอร์ฟรีให้แก่ประชาชนและเยาวชน ● จัดกิจกรรมส่งเสริมทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นให้ได้กอบทิสติกและครอบครัว ● เยี่ยมเยียนให้กำลังใจ มอบสิ่งของและเงินช่วยเหลือผู้ป่วยติดเตียง ผู้ป่วยติดบ้าน ผู้ป่วยระยะสุดท้าย

การดำเนินการ	รูปแบบ	กิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์
		<ul style="list-style-type: none"> ● หมอพื้นบ้านช่วยรักษาชาวบ้านด้วยแพทย์แผนโบราณ และสมุนไพร ● โครงการ “คลังยาสามัญประจำบ้านเพื่อพยาบาลพระภิกษุสามเณรอาพาธ” ● สร้างและปรับปรุงอาคารโรงพยาบาลให้เพียงพอต่อการรักษาพยาบาลผู้ป่วย ● สงเคราะห์ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการติดเชื้อ HIV-AIDs ● โครงการธรรมรักษ์นิเวศน์ บ้านพักผู้ป่วยเอดส์ในระยะสุดท้าย ● ให้บริการจัดงานศพฟรี และลดค่าใช้จ่ายจัดงานศพ ● จัดตั้งกลุ่ม/ชมรม เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากอุบัติเหตุ และภัยพิบัติต่างๆ ● จัดตั้งศูนย์พักพิงชั่วคราว เพื่ออนุเคราะห์ผู้ประสบภัยน้ำท่วม
	เกื้อกูล	<ul style="list-style-type: none"> ● ศูนย์เรียนรู้สมุนไพรและยาพื้นบ้าน โรงอบยาสมุนไพร และนวดเพื่อสุขภาพ ● ศูนย์กีฬาเพื่อความสามัคคี ลดปัญหายาเสพติด ลดอาชญากรรมในชุมชน ● ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เพื่อช่วยเหลือและอุปถัมภ์เด็กในชุมชน ● ศูนย์ส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการทางสติปัญญาแบบครบวงจร

การดำเนินการ	รูปแบบ	กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์
		<ul style="list-style-type: none"> ● ศูนย์แพทย์และการเรียนรู้เพื่อดูแลผู้สูงอายุ เตรียมพร้อมรับสังคมผู้สูงอายุ ● จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ สถานะบริหารผู้สูงอายุ ตรวจสอบสุขภาพผู้สูงอายุ ● อุบัติการณ์โรงเรียนแพทย์แผนไทย เพื่อผลิตบุคลากรด้านแพทย์แผนไทยในการดูแลเด็กและผู้ป่วยโรคเอดส์ ● สร้างห้องสมุดประชาชน เพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลข่าวสารของชุมชน ● จัดตั้งสถานีวิทยุชุมชน เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร สาระ ธรรม และบันเทิง ● ศูนย์เรียนรู้ ICT ชุมชน ● ศูนย์เรียนรู้มหาวิทยาลัยชีวิตร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ● ศูนย์เรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรม ● สนับสนุนการสร้างอาชีพและรายได้เสริมของคนในชุมชน ● ศูนย์เรียนรู้และสร้างแปลงสาธิตเกษตรผสมผสาน เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชน ● ให้ใช้พื้นที่ลานวัดจัดเป็นตลาดชุมชน เพื่อช่วยเหลือคนยากจน ● ให้ใช้พื้นที่ลานวัดจัดเป็นตลาดชุมชน เพื่อช่วยเหลือคนยากจน ● สนับสนุนการปกป้องผืนป่าโดยใช้ธรรมตั้งกลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า ● กิจกรรมการสำรวจป่า การจัดทำแผนที่เพื่อป้องกันการบุกรุกป่าชุมชน

การดำเนินการ	รูปแบบ	กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์
	พัฒนา	<ul style="list-style-type: none"> ● จัดสรรที่ดินธรณีสงฆ์ให้ประชาชนเพาะปลูกพืชผลเกษตรกรรมอินทรีย์ ● จัดทำกิจกรรมรายได้เสริมเพื่อการพึ่งตนเอง (เพาะเห็ดฟาง เลี้ยงโค-กระบือ) ● จัดตั้งโรงสีชุมชน โรงปุ๋ยอินทรีย์ ● นำสิ่งของเหลือใช้มาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ เช่น ดอกไม้ พวงหรีด เก้าอี้ เป็นต้น ● พัฒนาอาชีพเพื่อผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ● พัฒนากิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกสาธารณะและพัฒนาชุมชน ● ให้ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหา เช่น ระบบฝาย ระบบธนาคารน้ำใต้ดิน ● ให้ความรู้และสนับสนุนการใช้พลังงานทดแทน ติดตั้งโซลาร์เซลล์เพื่อผลิตไฟฟ้า เครื่องสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ รถไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ ● โครงการธนาคารต้นไม้ภาคประชาชน ● โครงการธนาคารข้าวสำหรับประชาชน ● ร้านจำหน่ายสินค้าชุมชน หรือสหกรณ์ร้านค้าชุมชน ● จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ● พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

การดำเนินการ	รูปแบบ	กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์
		<ul style="list-style-type: none"> ● พัฒนาคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของครอบครัวผู้มีรายได้น้อย ● พัฒนาแหล่งน้ำ ปรับปรุงอ่างเก็บน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคในชุมชน ● ก่อสร้างหรือซ่อมแซมถนนและสะพานเพื่อเชื่อมการคมนาคมระหว่างชุมชน ● ฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมให้กลับเป็นผืนป่าสมบูรณ์ ผลักดันให้ชาวบ้านร่วมปลูกป่า ● ประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น บวชป่า ถวายผ้าป่าต้นไม้ ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ถวายผ้าป่าพันธุ์ปลา ● พัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการดับไฟป่า ● รณรงค์สร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กลุ่มเด็กและเยาวชน
	<p>บูรณาการ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● ความร่วมมือในเชิง “บวร” กับหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน ● ประสานงานหน่วยงานรัฐเพื่อจัดทำโครงการสวัสดิการชุมชนอย่างยั่งยืน ● จัดตั้งหน่วยบริการเพื่อสงเคราะห์ประชาชน รับผิดชอบต่อเด็ก คนชรา ● จัดตั้งกองทุน/มูลนิธิเพื่อช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์ เช่น ก่อสร้างอาคารโรงพยาบาล จัดหาอุปกรณ์ทางการแพทย์ให้โรงพยาบาล

การดำเนินการ	รูปแบบ	กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์
		<ul style="list-style-type: none"> ● จัดตั้งศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ● โครงการชุมชนคุณธรรม และศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ● กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพเด็กก่อนเกณฑ์ร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุข ● เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา ● เครือข่ายอนุรักษ์ป่าไม้ เครือข่ายวนเกษตร ● เครือข่ายนักวิทยุเฝ้าระวังและช่วยเหลือผู้ประสบภัย ● เครือข่ายพระอาสาศีลานธรรม

ที่มา : ข้อมูลการสำรวจงานภาคสนาม

1) **สงเคราะห์ช่วยเหลือ** เป็นกิจกรรมที่พระสังฆาตฺรให้ความช่วยเหลือทางตรงในแบบให้เปล่า ซึ่งเป็นการให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์แก่ประชาชนทั้งในยามปกติที่เป็นการช่วยเหลือแก่ประชาชนผู้ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต เช่น ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และเด็กบนดอย และสงเคราะห์ตามโอกาสหรือเหตุการณ์เฉพาะหน้า เช่น การประสบภัยพิบัติและสาธารณภัย โดยมีแนวทางการดำเนินงานโดยให้วัดเป็นศูนย์รวมในการสงเคราะห์ช่วยเหลือ ทั้งการรับบริจาคเงินหรือสิ่งของ และนำไปแจกจ่ายโดยตรงให้ถึงมือผู้เดือดร้อนหรือประสบภัย ทั้งในรูปแบบถุงยังชีพ ข้าวสาร อาหารแห้ง หรือเงินช่วยเหลือ รวมถึงการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาทุกข์ยากไม่สามารถดูแลตนเองหรือพึ่งตนเองได้ เช่น ผู้ป่วยติดบ้าน ผู้ป่วยติดเตียง ผู้ป่วยระยะสุดท้าย ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มบุคคลที่ต้องการการดูแลเอาใจใส่อย่าง

ใกล้ขีด ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว อย่างไรก็ตามการสงเคราะห์ช่วยเหลือควรจะมีการวางแผน และกำหนดขอบเขตการดำเนินงานให้สอดคล้องกับแนวทางของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของ มหาเถรสมาคม เพื่อให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือของคณะสงฆ์สามารถดำเนินการได้ทันต่อ สถานการณ์ และตรงกับสภาพปัญหาหรือความต้องการของประชาชน ทั้งนี้กลุ่มเป้าหมายใน การดำเนินกิจกรรมสงเคราะห์ช่วยเหลือจำแนกได้เป็น 5 กลุ่ม คือ

(1) ผู้ยากไร้ หรือคนที่ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนจากปัญหาในการดำเนินชีวิต หรือ ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แร้นแค้นหรือไม่เหมาะสมในเชิงสุขภาพะ เช่น อยู่ในถิ่นทุรกันดาร อยู่ในสลัม หรืออยู่ในพื้นที่มีมลภาวะ อันส่งผลต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี และต้องการความ ช่วยเหลือในด้านต่างๆ พระสังฆาตว์ส่วนหนึ่งจึงจัดกิจกรรมเพื่อรับบริจาคเงินทองและสิ่งของ จากผู้มีจิตศรัทธา เพื่อนำไปช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้ เช่น คณะสงฆ์และคณะพระธรรมจาริกที่นำ สิ่งของและเครื่องอุปโภคบริโภคไปให้แก่ชุมชนชาวเขาที่อยู่ห่างไกลในพื้นที่หลายจังหวัดของ ภาคเหนือ สร้างที่พักให้ผู้ยากไร้ การทอดผ้าป่าโซล่าเซลล์ให้กับวัดและชุมชนที่อยู่ห่างไกลและ ขาดแคลนไฟฟ้า หรือการแจกจ่ายพันธุ์พืช ปุ๋ย หรือยาปราบศัตรูพืชให้แก่เกษตรกรยากจน เป็นต้น

(2) ผู้ด้อยโอกาสในสังคม หรือผู้ที่ไม่ได้รับการดูแลอย่างเหมาะสมจากหน่วยงานใดหรือ จากญาติพี่น้อง ได้แก่ ผู้พิการ เด็กพิเศษ คนชราที่ถูกทอดทิ้ง หรือชนกลุ่มน้อย ซึ่งส่วนมากมี เงื่อนไขที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ การสงเคราะห์ช่วยเหลือแก่คนเหล่านี้แม้ว่าจะเป็นการ แก้ปัญหาได้ในระยะสั้น แต่จะเป็นการช่วยลดความทุกข์ยากหรือเดือดร้อนของผู้ด้อยโอกาสได้ ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะสิ่งที่ควรจะทำคือการจัดสวัสดิการหรือกิจกรรมใน ระยะยาว เพื่อเพิ่มโอกาสในการดูแลช่วยเหลือตนเองของพวกเขา หรือช่วยสร้างเสริมคุณภาพ ชีวิตและสุขภาพที่ดี ตัวอย่างเช่น การช่วยเหลือเด็กออทิสติกของพระครูจันทสีลากร แห่งวัด ห้วยหมู จังหวัดราชบุรี ที่จัดกิจกรรมช่วยเสริมพัฒนาการและศักยภาพในการอยู่ร่วมกับคนอื่น ในสังคมได้ หรือในกรณีการจัดหาที่พักและสวัสดิการให้แก่คนชรา เด็กพิการ หรือเด็กถูกทอด ทิ้ง เป็นต้น

(3) ผู้ป่วย เป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ป่วยใกล้ตายและผู้ป่วยติดเตียงหรือติดบ้าน ทั้งในแนวทางการเสริมกำลังใจแก่ผู้ป่วยโดยใช้ธรรมเป็นสื่อในการเตรียมตัวและเตรียมใจสำหรับ วิธีแห่งความตาย ซึ่งช่วยให้ผู้ป่วยเหล่านี้มีความสงบทางจิตใจ ลดความทุกข์และความหวาด

กลัวกับสิ่งที่กำลังจะเผชิญได้รวมถึงการช่วยเหลือด้านการรักษาพยาบาลและดูแลผู้ป่วย ทั้งการรักษาด้วยยาสมุนไพรหรือแพทย์แผนไทย ตัวอย่างเช่นกรณีที่พระสงฆ์วัดสง่างามจังหวัดปราจีนบุรี ต้มยาสมุนไพรแจกให้กับผู้ป่วยโรคมะเร็งและเบาหวานความดัน สำหรับการรักษาพยาบาลแบบแพทย์แผนปัจจุบัน มักจะเป็นการออกไปเยี่ยมเยียนผู้ป่วยในโรงพยาบาล การเยี่ยมเยียนผู้ป่วยติดเตียง หรือการรับบริจาคเพื่อนำเงินไปซื้ออุปกรณ์ทางการแพทย์ให้แก่สถานพยาบาลที่ขาดแคลน รวมถึงการสงเคราะห์ดูแลผู้ป่วยโรคเอดส์ในรูปแบบต่างๆ

(4) ผู้วายชนม์ ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องประสบ และเมื่อเสียชีวิตแล้วชาวพุทธทุกคนจะต้องประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนา สำหรับคนทั่วไปการจัดพิธีศพอาจไม่ใช่ปัญหาใหญ่ของครอบครัว แต่ในกรณีของครอบครัวยากจน หรือการเสียชีวิตแบบกระทันหันหรือจากอุบัติเหตุและสาธารณภัย ครอบครัวของผู้เสียชีวิตอาจเกิดปัญหาในการจัดพิธีศพหรือกรณีของศพไร้ญาติ วัดหลายแห่งได้จัดให้บริการสงเคราะห์ช่วยเหลือ ทั้งการจัดหาโลงศพฟรี หรือการจัดพิธีกรรมโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย หรืออำนวยความสะดวกในรูปแบบต่างๆ เพื่อลดปัญหาความทุกข์และความเดือดร้อนให้แก่ครอบครัวของผู้เสียชีวิต

(5) ผู้ประสบภัย เมื่อเกิดภัยพิบัติหรือสาธารณภัยไม่ว่าจะเป็นอุทกภัย วาตภัย หรืออัคคีภัย ผู้ประสบภัยส่วนใหญ่ต้องการความช่วยเหลือแบบเฉพาะหน้าเร่งด่วน หรือมีความเดือดร้อนจำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นกรณีเฉพาะ การสาธารณสงเคราะห์ในแนวทางนี้มีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือให้ผู้ที่ประสบภัยสามารถรอดพ้นจากสถานการณ์ยากลำบาก หรือมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว การดำเนินกิจกรรมสงเคราะห์ช่วยเหลือเช่นนี้มักจะไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า ซึ่งในสถานการณ์เช่นนี้วัดและพระสงฆ์สามารถช่วยเหลือได้ดี เช่น การทุนจากการรับบริจาค หรือการใช้วัดเป็นที่พักพิงของผู้ประสบภัย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งมูลนิธิหรือกลุ่มหรือชมรม เพื่อเป็นเครือข่ายประสานงานช่วยเหลือผู้ประสบอุบัติเหตุหรือภัยพิบัติในทุกรูปแบบ เพื่อให้สามารถช่วยเหลือผู้ประสบภัยได้ทันท่วงที และตรงตามความต้องการของผู้ประสบภัย

2) สนับสนุนเกื้อกูล หมายถึงการที่พระสงฆ์ให้การสนับสนุนชุมชนหรือหน่วยงาน/องค์กรสาธารณะที่ต้องการความช่วยเหลือ เข้ามาขอความร่วมมือหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของวัด เป้าหมายของการดำเนินงานคือการตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหา

ของประชาชน รวมถึงวัดและพระสงฆ์อาจจะเข้าไปให้การสนับสนุนหน่วยงานหรือองค์กรที่มีโครงการหรือกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือสังคม กล่าวได้ว่าแนวทางการสนับสนุนเกื้อกูลนี้เป็นการส่งเสริมหรืออำนวยความสะดวกให้หน่วยงานอื่นที่มีการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์อยู่ก่อนแล้ว เพื่อใช้ทรัพยากรของวัดหรือศักยภาพของพระสงฆ์จัดกิจกรรม ตัวอย่างเช่น วัดให้ใช้สถานที่จัดกิจกรรมสร้างงานหรือส่งเสริมอาชีพที่เป็นรายได้เสริม การจัดตั้งห้องสมุด ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ และอื่นๆ การใช้วัดเป็นแหล่งจัดหาทุนเพื่อช่วยเหลือราชการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด การจัดตั้งมูลนิธิหรือกองทุนเพื่อการกุศล หรือการให้ความร่วมมือกับทางราชการเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของชุมชนและท้องถิ่น เป็นต้น การดำเนินงานในลักษณะนี้เป็นการทำกิจกรรมเพื่อการสนับสนุนกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ที่ดำเนินการอยู่แล้ว หรือประสานงานในการทำกิจกรรมใหม่ ใดๆก็ตาม เพื่อให้แนวทางการสนับสนุนเกื้อกูลของคณะสงฆ์มีความชัดเจนและคล่องตัวในการร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่นได้อย่างเหมาะสม จึงควรมีการกำหนดขอบเขตหรือวางแผนการทำงานร่วมกันในระยะยาว เพื่อยกระดับการทำกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ในแต่ละท้องถิ่น และสามารถสนับสนุนหน่วยงานอื่นให้ดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ในแนวทางเดียวกัน โดยมีกิจกรรมที่พบเห็นได้มาก คือ

(1) สนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐหรือกลุ่ม/องค์กรชุมชนเข้ามาจัดกิจกรรม เพื่อให้บริการหรือช่วยเหลือประชาชนในการแก้ไขปัญหาหรือปรับปรุงวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อเสริมคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดี เช่น สนับสนุนการจัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุ (โรงเรียนผู้สูงอายุ กิจกรรมนันทนาการของผู้สูงอายุ กิจกรรมเสริมอาชีพและรายได้ของผู้สูงอายุ) การจัดบริการตรวจสุขภาพหรือให้บริการด้านสุขอนามัยแก่พระสงฆ์และประชาชนในชุมชน การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้สมุนไพรและยาพื้นบ้าน ศูนย์อบรมเด็กและเยาวชนในหลากหลายรูปแบบ ศูนย์ส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการ เป็นต้น

(2) สนับสนุนการฝึกอบรมหรือให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารแก่คนในชุมชน เช่น การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ตามความต้องการของคนในชุมชน (ศูนย์เรียนรู้ ICT ชุมชน ศูนย์เรียนรู้มหาวิทยาลัยชีวิต ศูนย์เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม ห้องสมุดชุมชน) โดยมากเป็นการอนุญาตให้ใช้พื้นที่วัดจัดกิจกรรม ทั้งที่เป็นการจัดกิจกรรมเป็นครั้งคราวหรือตามโอกาส และการจัดกิจกรรมประจำที่มีการสร้างอาคารสถานที่เพื่อการจัดกิจกรรม เช่น การจัดตั้งห้องเรียนของศูนย์การ

ศึกษานอกโรงเรียน การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมสายใยชุมชน เป็นต้น รวมถึงการใช้พื้นที่วัดจัดตั้ง
สถานีวิทย์ชุมชน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูล ข่าวสาร สารระ ธรรม และบันเทิง

(3) สนับสนุนโครงการหรือกิจกรรมเศรษฐกิจของชุมชน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมด้าน
อาชีพเสริมและเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่ายให้แก่ประชาชน เช่น อบรมเศรษฐกิจพอเพียง อบรม
กิจกรรมเกษตรยั่งยืน อบรมเกษตรอินทรีย์ อบรมส่งเสริมสัมมาชีพ การจัดกิจกรรมเหล่านี้อาจ
เป็นการฝึกอบรมเพื่อต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวิทยาการสมัยใหม่ที่เหมาะสมกับเศรษฐกิจ
หรือการตลาดในปัจจุบัน การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้และสร้างแปลงสาธิตเกษตรผสมผสานเพื่อให้
ความรู้แก่ประชาชน รวมถึงการสนับสนุนให้คณะกรรมการชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
เข้ามาใช้ลานวัดในการจัดตั้งตลาดนัดหรือตลาดชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนนำสินค้าออกมา
ขายเพื่อเป็นรายได้เสริมของครอบครัว

(4) สนับสนุนให้หน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาจัดกิจกรรมเพื่อการ
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (เช่น สนับสนุนการปกป้องผืนป่าโดยใช้ธรรมะ
กิจกรรมบวชป่า กิจกรรมการสำรวจป่าและจัดทำแผนที่เพื่อป้องกันการบุกรุกป่าชุมชน ตั้งกลุ่ม
อาสาพิทักษ์ป่า) การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดกิจกรรมลดละ
เลิกอบายมุข (เช่น โครงการปลอดเหล้า การรณรงค์ป้องกันปัญหายาเสพติด การรณรงค์ลด
อุบัติเหตุทางถนน) การสืบสานและอนุรักษ์แพทย์แผนไทย เป็นต้น

3) มีส่วนร่วมพัฒนา หมายถึงการที่พระสังฆคหวัตรมีบทบาทในแนวทางที่เน้นให้วัด
เป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ในลักษณะการส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม
หรือกระตุ้นให้พระสงฆ์และประชาชนได้ร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นใน
ชุมชน ร่วมกันปรึกษาหารือวางแผนงานเพื่อการแก้ไขปัญหาร่วมกันแสวงหาทรัพยากรการ
จัดการ ร่วมดำเนินการหรือบริหารจัดการโครงการให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์ ตลอดจน
ร่วมกันติดตามประเมินผลงาน การดำเนินกิจกรรมของพระสังฆคหวัตรตามแนวทางนี้เป็นการ
ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณประโยชน์ เช่น การตัดถนนในหมู่บ้าน ทำประปา
ชุมชน ถังเก็บน้ำฝน เป็นต้น รวมถึงการรวมกลุ่มทำงานในหลากหลายกิจกรรม โดยเน้นการมี
ส่วนร่วมการพัฒนาในชุมชนตามแนวทาง “บวร” (บ้าน/ชุมชน วัด โรงเรียน) โดยที่พระสังคห
วัตรจะมีบทบาทหลักในการช่วยกระตุ้นให้ประชาชนมาร่วมกันแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยมี

เป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต สุขภาวะ และส่งเสริมประยุกต์หลักธรรมเพื่อการพัฒนา สังคมระยะยาว ทั้งการพัฒนาทางวัตถุและจิตใจ โดยมีกิจกรรมที่พบมาก คือ

(1) การทำงานพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเอง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น พระสังฆคหัตถ์จัดสรรที่ดินธรณีสงฆ์เพื่อให้ครอบครัวยากจนหรือผู้ยากไร้ได้นำไปทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเอง โดยมีเงื่อนไขให้ทำเกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ จัดตั้งโรงสีชุมชน โรงปุ๋ยอินทรีย์ จัดทำกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสสามารถพึ่งตนเองได้ อาทิ เพาะเห็ดฟาง จักสาน ทอผ้า หรือการนำสิ่งของเหลือใช้มาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น

(2) การพัฒนาศักยภาพผู้นำการพัฒนาชุมชน เช่น ผู้นำเกษตรกร ผู้นำกลุ่มแม่บ้าน ผู้นำกลุ่มเยาวชน การดำเนินกิจกรรมมักจะเริ่มต้นที่การพัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะและพัฒนาชุมชน มุ่งผลักดันการทำงานในรูปแบบกลุ่มหรือสหกรณ์ เช่น โครงการธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ ธนาคารต้นไม้ ร้านจำหน่ายสินค้าชุมชน จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การพัฒนาร่วมกับประชาชน และเป็นโอกาสในการพัฒนาความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมและพร้อมจะเสียสละการทำงานพัฒนาเพื่อชุมชน เพื่อให้ทั้งผู้นำและประชาชนร่วมกันพัฒนาชุมชนให้มีวิถีชีวิตที่ดีควบคู่ไปกับการมีคุณธรรม

(3) การพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมการพัฒนา เช่น การจัดอบรมเรื่องธนาคารน้ำใต้ดินโดยพระนิเทศศาสนคุณ ของสถาบันน้ำนิเทศศาสนคุณของวัดบุญเรืองสุวรรณาราม จังหวัดหนองคาย เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำความรู้ไปแก้ไขปัญหาน้ำขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตร หรือการให้ความรู้และสนับสนุนการใช้พลังงานทดแทนติดตั้งโซลาร์เซลล์เพื่อผลิตไฟฟ้าใช้สำหรับเครื่องสูบน้ำหรือรถไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ โดยพระพงศกร สหฺธาธิโก วัดสมหวังวนาราม สุราษฎร์ธานี เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้มีเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดการพัฒนาเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชนทั้งในเขตเมืองและชนบท

(4) ส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่น มากกว่าคล้อยตามการพัฒนาภายใต้ระบบบริโภคนิยม เป็นการพัฒนาที่พระสังฆคหัตถ์มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมชุมชนที่มีศักยภาพมาร่วมกันผลักดันกิจกรรมการพัฒนาชุมชน โดยไม่ได้มุ่งเน้นการสร้างรายได้ แต่เน้นการดำรงรักษาและเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนและท้องถิ่นสืบไป เช่น การร่วมพัฒนาสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล การจัดงานบุญและงาน

ประเพณีท้องถิ่น หรือการส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

(5) การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของประชาชนและชุมชนทั้งทางกาย จิต สังคม และปัญญา เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีบนพื้นฐานการตอบสนองความต้องการจำเป็นและการแก้ไขปัญหาของชุมชน เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำหรือปรับปรุงอ่างเก็บน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค ในชุมชน ก่อสร้างถนนและสะพานเพื่อเชื่อมการคมนาคมระหว่างชุมชน การร่วมกิจกรรมด้าน สุขภาพอนามัย การดำเนินกิจกรรมของพระสังฆาธิการส่วนมากเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและ สุขภาวะของทุกคนในชุมชน แต่ในบางพื้นที่การจัดกิจกรรมอาจมุ่งเน้นผลการพัฒนาเฉพาะ ให้กับครอบครัวผู้มีรายได้น้อย หรือครอบครัวที่ขาดแคลน

(6) การพัฒนาโครงการ/กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทั้ง กิจกรรมในลักษณะการร่วมรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์โดยตรง หรือร่วมกันรณรงค์เพื่อสร้าง จิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กลุ่มเด็กและเยาวชนหรือกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ตัวอย่าง เช่น การผลักดันให้ชาวบ้านร่วมปลูกป่าหรือฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมให้กลับเป็นป่าสมบูรณ์ การ พัฒนาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการดับไฟป่า รวมถึงการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น บวชป่า ทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ หรือถวายผ้าป่าต้นไม้ การปลูกป่าใน วันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น

4) บุรณาการเครือข่าย เป็นการผลักดันกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ที่เริ่มจาก พระสังฆาธิการได้ร่วมกับคณะสงฆ์หรือประชาชนทำงานจนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานและ องค์กรต่างๆ และกลายเป็นความร่วมมือทั้งในเชิงนโยบายและโครงการหรือกิจกรรม จึงร่วม กันทำงานเป็นภาคีเครือข่ายเพื่อร่วมกันผลักดันการทำงานอย่างเป็นระบบ มีเครือข่ายร่วมส่งเสริมและสนับสนุนทั้งในการดำเนินกิจกรรม บุคลากร เทคโนโลยี หรืองบประมาณ เพื่อเป้าหมายการประยุกต์แนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคมในกิจกรรมการสงเคราะห์ เกื้อกูล และพัฒนา สังคมอย่างต่อเนื่อง ตามแนวทางพลังบวร (บ้าน/ชุมชน วัด โรงเรียน/ราชการ) หรือภายใต้ ความร่วมมือกันของคณะสงฆ์ ประชาชน ภาคประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ หรือองค์กรสาธารณประโยชน์อื่น การดำเนินกิจกรรมในเชิงบูรณาการเครือข่ายจำแนกได้เป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

(1) เครือข่ายคณะสงฆ์ เป็นการดำเนินงานเชิงบูรณาการทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การดำเนินงานที่เป็นทางการมักจะเป็นงานที่มีองค์กรปกครองคณะสงฆ์หรือพระสังฆาธิการเป็นผู้นำในการบริหารจัดการกิจกรรมผ่านสายการบังคับบัญชา ซึ่งจะได้ร่วมมือมาจากคณะสงฆ์ในทุกระดับพื้นที่ เพราะส่วนมากจะมีหนังสือคำสั่งหรือขอความร่วมมือมาจากมหาเถรสมาคม เช่น โครงการขับเคลื่อนธรรมนุญสุขภาพพระสงฆ์ โครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 โครงการอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นต้น ส่วนในลักษณะที่ไม่เป็นทางการเป็นการรวมตัวของพระสงฆ์จิตอาสาที่ต้องการทำงานร่วมกันตามอุดมการณ์ของกลุ่ม มีเป้าหมายส่งเสริมการประยุกต์หลักการพุทธศาสนาเพื่อสังคมให้มีความเป็นรูปธรรม และสามารถดำเนินงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์วิฤตได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เช่น เครือข่ายพระอาสาชิลานธรรม เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา เป็นต้น

(2) เครือข่ายราชการ โดยการประสานความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ซึ่งที่พบมากได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจังหวัด สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานเกษตรอำเภอโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพ.สต.) องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) และเทศบาล เป็นต้น โดยมีหลายกิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกัน ตัวอย่างเช่น การส่งเสริมสุขภาพะร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุขและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โครงการสร้างบ้านให้ผู้ยากไร้ร่วมกับราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โครงการชุมชนคุณธรรมและศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ประสานงานกับหลายหน่วยงานรัฐเพื่อจัดทำโครงการสวัสดิการชุมชนอย่างยั่งยืน จัดตั้งศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ จัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพเด็กก่อนเกณฑ์ร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุขและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

(3) เครือข่ายภาคประชาสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นการทำงานที่คณะสงฆ์ร่วมมือกับกลุ่ม/องค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชนหรือชุมชน และ/หรือองค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอกชุมชน เป็นการสร้างเครือข่ายงานสาธารณสุขสงเคราะห์ที่มุ่งหวังให้ร่วมกันคิดและดำเนินงานโครงการ/กิจกรรมสาธารณสุขประโยชน์ เช่น เครือข่ายอนุรักษ์ป่าไม้ เครือข่ายวนเกษตร เครือข่ายนักวิทยุเฝ้าระวังและช่วยเหลือผู้ประสบภัย เป็นต้น รวมถึงยังมุ่งเน้นประโยชน์อีก

ประการหนึ่งคือ การส่งเสริมให้มีจิตอาสาทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฆราวาสร่วมกันสร้างแนวร่วมในการช่วยเหลือสังคมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาผ่านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น จัดตั้งกองทุน/มูลนิธิเพื่อสาธารณประโยชน์ (ก่อสร้างอาคารโรงพยาบาล จัดหาอุปกรณ์ทางการแพทย์) หรือจัดตั้งหน่วยบริการเพื่อสงเคราะห์ประชาชน (รับอุปการะเด็กกำพร้า คนชรา) เป็นต้น

พระสังฆาทรในปัจจุบันยังคงมีบทบาทครอบคลุมทั้ง 4 หลักการดังกล่าวข้างต้น และสามารถสร้างเสริมกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างสม่ำเสมอ โดยพระสังฆาทรยังคงถือว่าเป็นหน้าที่ที่ท่านต้องช่วยเหลือและแบ่งเบาปัญหาของประชาชน โดยพยายามบูรณาการให้ทุกภาคีเครือข่ายทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฆราวาสร่วมกันทำงานสาธารณสงเคราะห์สำหรับทุกกลุ่มเป้าหมายและกิจกรรมพัฒนาสังคมทุกด้าน เช่น การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาสาธารณูปโภค การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและการเกษตร และการพัฒนาสาธารณประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่น โดยมีเงื่อนไขเพื่อการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่เดือดร้อนหรือทุกข์ยาก และในขณะเดียวกันผู้เข้าร่วมโครงการ/กิจกรรมจะต้องมีส่วนร่วมในการรักษาศีลหรือปฏิบัติธรรมบนพื้นฐานการสร้างเสริมสังคมคุณธรรม เพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข และสามารถสร้างสังคมที่มีทั้งคุณภาพและคุณธรรม ประเด็นนี้นับว่าเป็นจุดเด่นในการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ตัวอย่างพระสังฆาทรที่มีกิจกรรมโดดเด่น เช่น พระครูสุวรรณโพธิ์ธรรม (มนัส ชันติธัมโม) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทองและเจ้าคณะตำบลลาด จังหวัดจันทบุรี ท่านช่วยผลักดันกิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครอบครัวชีวิต ซึ่งได้รวมตัวกันอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 ถึงปัจจุบันมีเงินสะสมหลายร้อยล้านบาท ท่านเริ่มทำงานโดยมีความมุ่งหวังที่จะช่วยเหลือชุมชนให้พึ่งตนเองได้และเป็นสังคมเอื้ออาทรอันญาติมิตร ใช้หลักพุทธธรรมชักจูงคนในชุมชนให้มาร่วมแก้ไขปัญหาและช่วยเหลือกันและกัน โดยมีมาตรการนำเงินของกลุ่มไปช่วยเหลือเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ แก้ปัญหาหนี้สินดอกเบี้ยสูง ช่วยค่ารักษาพยาบาลแก่ผู้เจ็บป่วย ค่าฌาปนกิจสงเคราะห์ ให้ทุนการศึกษาเด็กและเยาวชน และช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เป็นการพึ่งพากันในกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ รวมถึงการประสานร่วมกับภาคีเครือข่ายคณะสงฆ์ เช่น เครือข่ายพระธรรมทายาท เครือข่ายสังฆะเพื่อสังคม และบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรภาคประชาสังคมต่างๆ เพื่อให้งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธสามารถขยายตัวออกไปได้อย่างกว้างขวาง มั่นคง และยั่งยืน

จากข้อมูลกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในตารางข้างต้นยังสามารถจำแนกลักษณะการทำกิจกรรมได้เป็นอีก 2 ลักษณะ คือ งานสาธารณสงเคราะห์ตามนโยบายคณะสงฆ์ และงานสาธารณสงเคราะห์จิตอาสา

1) งานสาธารณสงเคราะห์ตามนโยบายคณะสงฆ์

การทำงานตามนโยบายหรือสายการบังคับบัญชาของคณะสงฆ์ เป็นการทำงานตามบทบาทหน้าที่ของพระสังฆาธิการ ซึ่งถือว่างานสาธารณสงเคราะห์เป็นบทบาทสำคัญ 1 ใน 6 ด้าน ที่มหาเถรสมาคมกำหนดไว้ แต่เมื่อถามถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการทำงานสาธารณสงเคราะห์พบว่าพระสังฆาธิการส่วนมากมีความเข้าใจที่ไม่ชัดเจน มักจะมองงานศึกษาสงเคราะห์เป็นส่วนหนึ่งของงานสาธารณสงเคราะห์ โดยมากพระสงฆ์จะทำงานด้านศึกษาสงเคราะห์มากกว่า โดยทำงานควบคู่ไปกับการสอนศีลธรรมจริยธรรมในโรงเรียน เมื่อพบเห็นเด็กยากจนหรือโรงเรียนขาดแคลนก็จะให้ความช่วยเหลือด้านทุนการศึกษาหรืออุปกรณ์การศึกษาไปตามกำลังความสามารถ และมองว่านี่คืองานสาธารณสงเคราะห์ ดังที่พระสังฆาธิการรูปหนึ่งกล่าวว่า *“...พระสงฆ์เราไม่รู้ชัดเจนว่าสาธารณสงเคราะห์ในความหมายของมหาเถรสมาคมคืออะไร เราต้องตีความและทำความเข้าใจกันเอง นโยบายหรือแนวทางการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมก็ไม่มีคำแนะนำหรือข้อกำหนดลงมา พวกเราจึงต้องมากำหนดและคิดงานกันเอง และทำกันไปตามศักยภาพและกำลังความสามารถของแต่ละรูป หรือแต่ละกลุ่ม”* (พระมหาศีลป ชาญโชติ, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2562)

พระสงฆ์ที่จะเข้าใจงานสาธารณสงเคราะห์ที่แท้จริงมักจะเป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะอำเภอที่รับผิดชอบโดยตรงในงานสาธารณสงเคราะห์ของระดับจังหวัด เพราะได้รับรู้และปฏิบัติงานจริงตามขอบข่ายหน้าที่และความรับผิดชอบ แม้โดยหลักการพระสังฆาธิการทุกรูปจะต้องรับผิดชอบต่องานสาธารณสงเคราะห์ แต่อาจจะไม่มีความถนัดหรือไม่มีความสนใจการทำงานจึงมักจะทำตามโครงการหรือกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย โดยไม่ต้องคิดว่าจะทำอะไร เพื่ออะไร และอย่างไร ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมและงานสาธารณสงเคราะห์จึงไม่ชัดเจน จะทำงานกันอย่างจริงจังก็เมื่อมีเอกสารที่เป็นคำสั่งหรือการขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ลงมา ก็จะร่วมกันทำงานครั้งหนึ่ง

อย่างไรก็ตามยังมีพระสังฆาธิการที่ทำงานสาธารณสงเคราะห์ตามนโยบายของ คณะสงฆ์และตามสายการบังคับบัญชา แต่สามารถรวมกลุ่มกันทำงานได้อย่างแข็งขันโดยใช้ หลักธรรมทางพุทธศาสนา ดังเช่นกรณีโครงการสังฆประชาชนุเคราะห์ ซึ่งเกิดขึ้นจากดำริของ พระพรหมกวี (ประกอบ ธมฺมเสฏฺฐ)เจ้าอาวาสวัดกัลยาณมิตร เจ้าคณะภาค 13 ที่ได้ประกอบ ศาสนิกิจในที่ต่างๆ และเห็นความเดือดร้อนของชาวพุทธผู้ยากไร้ ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีที่ทำกิน จึงมอบนโยบายให้คณะสงฆ์ภาค 13 ประกอบด้วยคณะสงฆ์ในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ดำเนินโครงการสังฆประชาชนุเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือพุทธศาสนิกชนในเรื่องการทำ มาหากิน ที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาล และทุนการศึกษา โดยให้แต่ละจังหวัดตั้งคณะกรรมการ ขึ้นมาดูแลกองทุนดังกล่าว มีเจ้าคณะจังหวัดเป็นประธาน เพื่อพิจารณาจัดสรรทุนให้ผู้ที่ประสบ ความเดือดร้อน ทั้งที่คณะสงฆ์ไปสำรวจเองและที่มีผู้ทำหนังสือแจ้งเข้ามา สำหรับแนวความคิดการ ทำงานโครงการสังฆประชาชนุเคราะห์ของพระพรหมกวี มาจากแนวทางในการดำเนินงานของ มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ตัวอย่างผลงานของโครงการสังฆประชาชนุเคราะห์ เช่น ในปี พ.ศ.2560 จังหวัดชลบุรีมีโครงการ ช่วยเหลือแก่ผู้ประสบอัคคีภัย อุทกภัย ผู้ป่วยติดเตียง และมอบเงินทุนการศึกษาให้นักเรียน ยากจน เน้นการดำเนินงานในลักษณะประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานปกครองอำเภอและจังหวัด สภากาชาดไทย เป็นต้น หรือในกรณีของจังหวัดระยอง พระเทพสิทธิเวที เจ้าคณะจังหวัดระยองได้ทำโครงการสร้างบ้านสังฆประชาชนุเคราะห์ เพื่อมอบ แก่ผู้เดือดร้อน ใช้งบประมาณของคณะสงฆ์จัดสร้างบ้านจำนวน 5 หลังในพื้นที่วัดอรุณรังสี ตำบลชากพง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โดยมีพระครูรังสีพรหมคุณ เจ้าอาวาสวัดอรุณรังสี เป็นผู้ดำเนินการสร้างบ้านชุดแรกสำเร็จในปี พ.ศ.2562

2) งานสาธารณสงเคราะห์จิตอาสา

พระสังฆาธิการที่ดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสา ส่วนมากเป็นพระสังฆาธิการ ในระดับเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบล ที่มีความสนใจและทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ใน ลักษณะที่ร่วมกันคิดและร่วมกันทำด้วยความสมัครใจ หรือทำตามสิ่งที่กลุ่มหรือเครือข่ายเห็น เหมาะสม ทำงานโดยไม่ได้สนใจว่าเป็นงานตามหน้าที่หรือความรับผิดชอบในฐานะพระสังฆาธิการ แต่ทำงานเพราะต้องการจะช่วยเหลือประชาชนที่ประสบปัญหาหรือความเดือดร้อน พระสังฆาธิการ

กลุ่มนี้ทำงานโดยยึดถือพุทธพจน์ที่ได้ทรงแนะนำให้พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม และให้การอนุเคราะห์แก่สังคมตามควรแก่คุณธรรมของผู้อยู่ในสมณเพศ ดังนั้นเมื่อพบว่าประชาชนประสบปัญหาทุกข์ยากเดือดร้อนหรือประสบภัย พระสังคหวัตรจึงตัดสินใจเข้าช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์

พระสงฆ์จิตอาสามีความมุ่งมั่นและทุ่มเทในงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ โดยมีแรงจูงใจอยู่ 3 ประการ คือ (1) การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ประชาชนถวาย (2) สภาวะปัญหาและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์โดยตรง และ (3) ในแง่คุณธรรม พระสงฆ์มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้คนที่ให้พ้นจากความทุกข์ โดยเมตตาธรรมและกรุณาธรรม อันเป็นหลักธรรมพื้นฐานของการมีจิตอาสาในกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ (พระครูวิสุทธิวิจิตรคุณ, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2562) แรงจูงใจดังกล่าวได้กระตุ้นให้พระสงฆ์ตระหนักถึงการมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อประชาชนและสังคม จึงได้ร่วมทำกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสา ด้วยการชักชวนให้ประชาชนมาร่วมบริจาคหรือร่วมทำกิจกรรม โดยถือว่าการทำบุญร่วมกับพระสงฆ์ การบริจาคเงินและสิ่งของให้แก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากอย่างแท้จริงจะได้รับบุญกุศลสูง เป็นการทำบุญเพื่อสังคมและการทำความดีเพื่อสังคม กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสาเช่นนี้กำลังเป็นที่ยอมรับจากคนในสังคมอย่างกว้างขวางมากขึ้น เพราะเห็นว่าจะส่งผลดีต่อสาธารณชนและถือว่าเป็นกิจกรรมที่ได้บุญมาก ไม่ต่างจากการทำบุญเพื่อทำนุบำรุงวัดและสนับสนุนพระสงฆ์ในการศึกษาและปฏิบัติธรรม

พระสังคหวัตรที่ทำงานด้วยจิตอาสาส่วนมากให้ความสำคัญกับแนวคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีเมตตากรุณาและคุณงามความดีอยู่แล้วในจิตใจ เพียงแต่ว่าควรทำอย่างไรที่จะนำคุณธรรมดังกล่าวออกมาสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวม เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละคนได้ทำความดี เห็นและเข้าใจถึงความทุกข์ยากของคนอื่น และมีส่วนช่วยเหลือให้พวกเขาได้พ้นทุกข์ ไม่ว่าจะเป็นผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส คนป่วย คนชรา คนพิการ หรือผู้ประสบภัย พระสงฆ์จิตอาสา มักจะเริ่มต้นทำงานสาธารณสงเคราะห์จากการนำเงินและสิ่งของบริจาคที่ญาติโยมนำมาถวายสังฆทานไปเยี่ยมเยียนและช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก ทั้งในโรงพยาบาลหรือโรงเรียนและชุมชนในถิ่นทุรกันดาร พร้อมทั้งให้คำสอนและแนะนำหลักธรรมในการดำรงชีวิต พระสงฆ์จิตอาสาทำงานโดยเสียสละตนเองทั้งเวลาและทรัพย์สินในรูปแบบค่าใช้จ่ายในการทำงาน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อยินดีช่วยเหลือส่วนรวม เน้นการทำงานเชิงประสานเชื่อมโยงอาสาสมัครให้เกิด

เครือข่ายงานสาธารณสงเคราะห์ทั้งในหมู่พระสงฆ์และฆราวาส โดยเน้นการทำความดีและสร้างสรรค์สาธารณประโยชน์ จึงเกิดความเข้มแข็งในความร่วมมือของเหล่าอาสาสมัครที่ร่วมเป็นเครือข่ายสาธารณสงเคราะห์จิตอาสา ทำงานช่วยเหลือให้ทุกคนพ้นทุกข์และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เน้นการทำความดีเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ตกทุกข์ได้ยาก ไม่ใช่การทำความดีด้วยการทำบุญเพื่อประโยชน์ของปัจเจกบุคคล แต่เป็นการทำบุญเพื่อสังคม ในปัจจุบันเราจึงได้เห็นข่าวพระสงฆ์จิตอาสาออกไปให้ความช่วยเหลือทั้งในโรงพยาบาล ในชุมชนคนยากจน และสถานที่ที่ประสบภัยพิบัติ พร้อมจะเสียสละทั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วยังมีพระสงฆ์จิตอาสาอีกจำนวนมากที่ทำงานช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากอย่างเงียบๆ โดยไม่สนใจจะประกาศให้สาธารณชนได้รับรู้ รวมถึงมีพระสังฆาธิการจำนวนหนึ่งที่ทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธควบคู่กันไปทั้งการทำงานตามนโยบายคณะสงฆ์หรือตามสายการบังคับบัญชาและการทำงานเชิงจิตอาสา ซึ่งสามารถเสริมให้ประสบความสำเร็จควบคู่กันไป ทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าว

บทที่ 4

อนาคต งานสาธารณสงเคราะห์ ของคณะสงฆ์ไทย

การทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของพระสังคหัตถ์จากอดีตถึงปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนในสังคมไทยได้ดี ในอดีตบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์มีลักษณะที่กลมกลืนไปกับวิถีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนในเชิงการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในทางศาสนาและสังคม ในขณะที่สังคมไทยปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนและวัดกับชุมชนเปลี่ยนไป เพราะมีสถาบันสังคม องค์กร และหลายหน่วยงานเข้ามารับบทบาทหน้าที่แทนพระสงฆ์และวัด ประชาชนห่างเหินจากวัดและหลักธรรมทางพุทธศาสนา เมื่อเกิดปัญหาในชีวิตจึงไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และไม่คิดว่าพระสงฆ์จะสามารถช่วยเหลืออะไรได้ ในส่วนของพระสงฆ์เองส่วนมากก็หลงในการสร้างผลงานรูปแบบอื่น ไม่สนใจบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์ แม้จะมีพระสงฆ์ส่วนหนึ่งที่ไม่ว่าจะเรียกเป็นพระสังคหัตถ์หรือพระสงฆ์นักพัฒนา ที่ให้ความ

จากการดำเนินงานโครงการ “การศึกษาแนวทางสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย” โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในช่วงระหว่าง 6 สิงหาคม 2561 ถึงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2563 พบว่าบทบาทสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในหลายจังหวัด ยังมีปัญหาในเชิงความสับสนที่จะดำเนินงานตามนโยบายขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ เนื่องจากขาดการกำหนดแผนงานระยะยาวที่ชัดเจน จึงขาดการจัดการที่ดีหรือขาดความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและพื้นที่ รวมถึงในหลายกรณีที่คณะสงฆ์ในระดับจังหวัดและอำเภอมีแผนการทำงานที่ดี แต่กลับไม่สามารถกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนงานสาธารณสุขสงเคราะห์ได้ เพราะเจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาสไม่สนใจจะร่วมปฏิบัติงานสาธารณสุขสงเคราะห์ ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมขาดความต่อเนื่องและไม่เป็นรูปธรรม นอกจากนี้ยังมีหลายพื้นที่ที่เจ้าอาวาสมีจิตอาสาและมีความกระตือรือร้นในการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ แต่คณะสงฆ์ผู้ปกครองระดับสูงไม่ให้ความสนใจสนับสนุนการทำงานอย่างจริงจัง จึงขาดการประสานการทำงานร่วมกันระหว่างวัดในพื้นที่เขตการปกครองเดียวกัน ทำให้งานสาธารณสุขสงเคราะห์ไม่สามารถผลักดันให้ก้าวหน้าได้ ทำงานไปคนละทิศทาง ไม่สอดคล้องกัน และยังส่งผลให้ขาดบุคลากรที่มีคุณภาพเข้ามาช่วยกันทำงาน เพราะไม่ต้องการเข้ามาสู่วังวนของการทำงานที่ไม่ชัดเจน หรืออาจเกิดความขัดแย้งในเรื่องการช่วงชิงผลงาน

พระสังฆาธิการส่วนหนึ่งที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ได้เสนอแนะว่าฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมควรจะมีข้อกำหนดเชิงนโยบายในประเด็นแนวทางการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ ดังนี้

(1) ควรกำหนดแผนการปฏิบัติงานให้ชัดเจนสำหรับองค์กรปกครองคณะสงฆ์ทุกระดับ เพื่อรองรับการปฏิบัติงานในอนาคตที่ควรจะมีครบด้านและชัดเจน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันโดยไม่มีข้อสงสัยหรือข้อโต้แย้ง

(2) ควรกำหนดมาตรการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพของพระสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถอย่างเพียงพอ และเพื่อเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป

(3) ควรมีการจัดการความรู้ โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านการปฏิบัติงานสาธารณสุขสงเคราะห์ เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นแรงกระตุ้นในการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการทั่วประเทศ

(4) ควรมีการกระจายอำนาจหน้าที่การปฏิบัติงานให้ครอบคลุมทุกพื้นที่และทุกวัดอย่างเหมาะสม ไม่ใช่การรวมศูนย์การทำงานอยู่ที่เจ้าคณะจังหวัด

(5) ควรกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานสาธารณสุขสงเคราะห์ให้เป็นระบบและครอบคลุมทุกบริบทในเชิงปัญหาและเชิงพื้นที่ และควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทุกภาคส่วนในสังคม

(6) ควรสร้างเสริมจิตอาสาทั้งในส่วนคณะสงฆ์และฆราวาส เพื่อให้ร่วมกันทำงานด้วยความเสียสละทุ่มเทอย่างจริงจัง ซึ่งจะนำไปสู่การทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์บนพื้นฐานการสร้างเสริมประโยชน์สาธารณะ

เพื่อให้บรรลุผลตามข้อเสนอแนะดังกล่าวข้างต้น การศึกษานี้เห็นว่าในอนาคตคณะสงฆ์ควรจะมีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนงานสาธารณสุขสงเคราะห์ โดยจำแนกเป็น 3 ส่วน คือ การขับเคลื่อนงานสาธารณสุขวิถีพุทธผ่านองค์กรคณะสงฆ์ การขับเคลื่อนงานเผยแพร่องค์ความรู้สาธารณสุขสงเคราะห์ และการขับเคลื่อนงานจิตอาสาสาธารณสุขสงเคราะห์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. แนวทางการขับเคลื่อนงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธผ่านองค์กรคณะสงฆ์

จากการจัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของพระสังฆาธิการที่ทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ในหลายภาคการปกครองคณะสงฆ์พบว่า พระสังฆาธิการส่วนมากเห็นด้วยที่จะให้มีการจัดตั้งสถาบันหรือองค์กรในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งสำหรับงานสาธารณสุขสงเคราะห์ เนื่องจากฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมไม่มีบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ในการรับผิดชอบงานโดยตรง รวมถึงไม่มีงบประมาณในการสนับสนุนการทำงาน ทั้งนี้การจัดตั้งสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธจะเป็นส่วนสำคัญรองรับการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยจะเป็นสื่อบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการและภาคีเครือข่าย สถาบันนี้จะเป็นแกนกลางในการกำหนดนโยบาย แผนงาน และแนวทางการทำงานที่พระสังฆาธิการทุกรูปจะได้ยึดถือปฏิบัติ แต่ในการกำหนดโครงการหรือกิจกรรมควรจะให้แต่ละจังหวัดกำหนดกันเอง เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ โดยสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธควรมีสำนักงานและคณะทำงานอยู่ในระดับจังหวัดด้วย เพื่อการบริหารจัดการงานสาธารณสุขสงเคราะห์ในระดับท้องถิ่น รวมถึง

การประสานงานระหว่างพระสังฆาธิการในแต่ละพื้นที่กับมหาเถรสมาคม เพื่อสนับสนุนการทำงานตามนโยบายของมหาเถรสมาคมและแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

การจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธถูกคาดหวังว่าจะช่วยให้พุทธศาสนิกชนเห็นถึงความสำคัญในบทบาทสังฆคหุระของพระสงฆ์ และความเข้าใจว่าพุทธศาสนาไม่ได้มีความหมายเพียงแค่หลักธรรมและพิธีกรรม แต่เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคม รวมถึงความเข้าใจที่ว่าบทบาทด้านสังฆคหุระของพระสงฆ์มีความสำคัญเช่นเดียวกับบทบาทด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ แต่ต้องมีการฟื้นฟูบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและองค์กรอย่างจริงจัง บทบาทสังฆคหุระและสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจึงจะช่วยลดทอนความทุกข์ของประชาชนได้ การรื้อฟื้นบทบาทสังฆคหุระจึงเป็นแนวทางที่ควรจะทำ เพราะเมื่อพระสงฆ์ร่วมมือบทบาททางสังคมมากขึ้นจนเป็นที่ยอมรับ ประชาชนก็จะมาร่วมมือกับพระสงฆ์ในกิจกรรมทั้งทางโลกและทางธรรม (พระเทพสิทธิมงคล, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2562) พระสงฆ์ก็จะสามารถช่วยเหลือและพัฒนาสังคมไทยให้มีสุขภาวะที่ดีขึ้นได้ โดยในเบื้องต้นพระสงฆ์จะต้องฟื้นฟูศักยภาพและความเข้าใจบทบาทหน้าที่ใน 2 ด้าน คือ

(1) หน้าที่สำหรับตนเอง พระสงฆ์มีหน้าที่ในการศึกษาพุทธธรรม ให้รู้และเข้าใจหลักธรรมคำสอนเพื่อให้สามารถนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับงานสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาและความต้องการของประชาชน รวมทั้งยังควรประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อให้ประชาชนได้นำไปเป็นแบบอย่างการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน และเกิดศรัทธาให้มาร่วมกันทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธและร่วมกันสร้างเสริมสังคมที่ดีได้ต่อไป

(2) หน้าที่ที่พระสงฆ์มีต่อคฤหัสถ์ จำแนกได้เป็น 2 ด้าน คือ

(2.1) ให้การศึกษาหลักธรรมในการดำเนินชีวิต คือการสอนหลักธรรมที่จะช่วยให้เด็ก เยาวชน และประชาชน มีความรู้ความเข้าใจและสามารถปรับประยุกต์หลักธรรมเพื่อการดำเนินชีวิต หลุดพ้นจากทุกข์ทางกายและทางจิตใจ รวมถึงได้รับการอบรมสั่งสอนแนะนำเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี ตามหลักศีลธรรมจริยธรรม ไม่เบียดเบียนกันและกัน และร่วมกันสร้างชุมชนและสังคมที่พึงประสงค์

(2.2) ให้การสนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์ คือสนับสนุนและอนุเคราะห์แก่ประชาชน โดยให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ทั้งด้านจิตใจคือการให้คำแนะนำปรึกษาเพื่อให้ประชาชนดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานศีลธรรมจริยธรรมอันดีงาม และการช่วยเหลือสงเคราะห์ทางกายด้วยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลในสิ่งที่ประชาชนขาดแคลนหรือต้องการความช่วยเหลือ เพื่อบรรเทาทุกข์และปัญหาเดือดร้อนต่างๆ รวมถึงการแนะนำให้ประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ในชุมชนและสังคมอีกด้วย (พระครูพิพิธสุตาทร, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2561)

ด้วยเหตุนี้การทำงานของสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจึงไม่ใช่เพียงการเข้าไปสงเคราะห์หรือพัฒนาสังคมโดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ควรเริ่มต้นจากการที่พระสงฆ์ศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างเข้าใจ แล้วนำไปปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีและสามารถสอนหรือให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมให้แก่ประชาชนได้ พระสงฆ์ก็จะพร้อมทำงานช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นได้ โดยไม่หลงหรือยึดติดกับตำแหน่งหรือทรัพย์สินและลาภยศ อันจะนำไปสู่การสร้างจิตอาสาในงานสาธารณสงเคราะห์ได้ อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาข้อมูลมีความชัดเจนว่าพระสงฆ์ส่วนมากไม่ได้สนใจทำงานสาธารณสงเคราะห์ ขณะที่อีกส่วนหนึ่งทำงานสาธารณสงเคราะห์ตามหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมายตามสถานะหรือตำแหน่ง ซึ่งก็คือการทำงานตามคำสั่งหรือตามสายการบังคับบัญชา รวมถึงมีอาสาสมัครจำนวนไม่น้อยที่ร่วมทำงานโดยขาดจิตอาสา เพียงแต่ต้องการร่วมทำบุญในกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ ดังนั้นจึงมีความคาดหวังว่าการจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจะเป็นองค์กรที่สร้างความชัดเจนในการบริหารจัดการโครงการหรือกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์เพื่อสนองนโยบายและแผนปฏิบัติงานของมหาเถรสมาคม ไปพร้อมกับการเป็นองค์กรที่จะช่วยสร้างเสริมอุดมการณ์จิตอาสาในการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธทั้งแก่พระสงฆ์และอาสาสมัครได้ในอนาคต

พระสงฆ์ส่วนมากมีความเห็นสอดคล้องกันว่า แม้งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธเป็นงานที่ควรจะต้องขับเคลื่อนให้สอดคล้องกับแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาและนโยบายของมหาเถรสมาคม แต่ก็ยังเป็นแนวทางที่ควรจะต้องขับเคลื่อนบนพื้นฐานการทำงานเชิงจิตอาสา

และความร่วมมือเชิงบูรณาการระหว่างพระสงฆ์ พุทธศาสนิกชน และภาคีเครือข่ายในระดับท้องถิ่น มากกว่าที่จะเป็นการขับเคลื่อนงานโดยการสั่งการจากองค์กรปกครองส่วนกลาง เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์มีความสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน และสามารถช่วยเหลือประชาชนผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นแนวทางขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์ในอนาคตจึงควรพิจารณาถึงโครงสร้างและกลไกการบริหารจัดการที่จะช่วยประสานการทำงานระหว่างส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในการศึกษานี้ขอเสนอแนวทางการบริหารจัดการจำแนกเป็น 3 ส่วน คือ การจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ การจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัด และการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ดังนี้

1) การจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

จากที่โครงการ “การศึกษาแนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย” เสนอให้มีการจัดตั้ง “สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ” ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมที่มีสมเด็จพระมหาธีรราชจารย์เป็นประธาน โดยมีเป้าหมายจะพัฒนาองค์กรและระบบการบริหารจัดการที่มีบทบาทรับผิดชอบงานให้สอดคล้องกับแผนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา สถาบันนี้จะป็นองค์กรที่ทำหน้าที่บูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์และฆราวาสในวิถีของสังคมสมัยใหม่ เพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ต้องเผชิญกับทุกข์หลากหลายรูปแบบ โดยจะพยายามผสมผสานความศรัทธาและการปฏิบัติที่ประสานสอดคล้องกับวิถีชีวิตของฆราวาส ให้เกิดความสุขและหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งนี้มีประเด็นที่ควรพิจารณาในการจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ดังนี้

1.1) การจัดระบบบริหารจัดการสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

การจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ มหาเถรสมาคมจะต้องมีการกำหนดโครงสร้าง นโยบาย แผนงาน และระบบบริหารจัดการที่ดี ไม่ใช่มีเพียงสำนักงานแต่ไม่มีโครงการหรือกิจกรรมดำเนินการอย่างต่อเนื่อง รวมถึงควรจะนำเสนอรายละเอียดนโยบายและแผนปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์ต่อพระสังฆาธิการ โดยเฉพาะกับเจ้าอาวาสทุกวัด เพื่อให้ทราบถึงแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกัน และเพื่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ไม่เพียงการเป็นองค์กรที่เป็นทางการของคณะสงฆ์ แต่รวมถึงการเสริมสร้างศรัทธาของประชาชน เพื่อให้การทำงานสาธารณสงเคราะห์ได้รับการยอมรับและการ

สนับสนุนอย่างกว้างขวาง (พระครูสถิตญาณปยุต, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2562) โดยควรมี การกำหนดแนวทางการบริหารจัดการของสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ดังนี้

(1) สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ จะต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ และแผนงานให้ชัดเจน เพื่อที่ประชาชนผู้สนใจจะได้พิจารณาเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครทำงานสาธารณสงเคราะห์ได้ตามความถนัด ศักยภาพ และความเหมาะสมกับโครงการ หรือกิจกรรมที่ดำเนินการ รวมถึงอาสาสมัครจะมีความเข้าใจที่ชัดเจนว่าจะเข้ามาร่วมทำ กิจกรรมเพื่อประโยชน์อะไรแก่ชุมชนและสังคม ความชัดเจนของประเด็นเหล่านี้จะทำให้ ประชาชนและหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องได้รับรู้ถึงแนวทางและเป้าหมายของสถาบัน สาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อการตัดสินใจมาเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครในเชิงปัจเจกบุคคล หรือนำองค์กรหรือหน่วยงานมาร่วมเป็นภาคีเครือข่ายการทำงานจิตอาสา

(2) สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ควรจะต้องเสริมสร้างความเชื่อและศรัทธา ในอุดมการณ์จิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้ทั้งพระสงฆ์และประชาชนเห็นว่างานสาธารณ สงเคราะห์วิถีพุทธมีเป้าหมายที่จะช่วยเหลือสังคมอย่างไร และมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธ ศาสนาอย่างไร โดยต้องสื่อสารให้คนในสังคมได้รับรู้และเข้าใจ และปราศจากข้อสงสัยในการ เข้าร่วมกิจกรรมหรือการบริจาคเงินและสิ่งของ โดยเฉพาะการอธิบายถึงอุดมการณ์และ เป้าหมายขององค์กรที่สอดคล้องกับการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตามแนวทางสาธารณ สงเคราะห์วิถีพุทธ

(3) สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ควรจะสร้างความไว้วางใจจากพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะในประเด็นการรับบริจาค ไม่ว่าจะเป็นเงินหรือสิ่งของ รวมถึงมีการบริหารจัดการ เงินบริจาค และมีการจัดสรรการใช้จ่ายเงินบริจาคให้ชัดเจนตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาค ความไว้วางใจจะช่วยให้อาสาสมัครทุกคนร่วมใจกันทำงานจิตอาสาด้วยความมุ่งมั่นและ เต็มใจ ในปัจจุบันองค์กรด้านสาธารณสงเคราะห์หลายแห่งขาดความโปร่งใสในการบริหาร จัดการเงินบริจาค ทำให้ผู้บริจาคขาดความมั่นใจและเสื่อมศรัทธา การบริหารจัดการเงิน บริจาคจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจะต้องดำเนินการ อย่างโปร่งใส ไม่ควรใช้เงินผิดประเภท

(4) สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ไม่ควรดำเนินการรับบริจาคในลักษณะที่ สะท้อนถึงความเป็นพุทธพาณิชย์และบุญพาณิชย์ เช่น การสร้างวัตถุมงคลมาเพื่อแลกเปลี่ยน

กับการรับบริจาค หรือเน้นการรับบริจาคโดยอ้างถึงการสะสมบุญเพื่อให้ขึ้นสวรรค์ การรับบริจาคควรมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนในการทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ จากสำนึกความเสียสละและจากความศรัทธาที่แท้จริงของพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์ไม่จำเป็นต้องขวนขวายในการรับบริจาคเพื่อให้มีเงินหรือสิ่งของสนับสนุนจำนวนมากจึงจะทำกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ เพราะอาจทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธา และพุทธศาสนิกชนอาจจะหันหลังให้กับกิจกรรมของคณะสงฆ์

(5) สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถิปุทธ ควรจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานของอาสาสมัคร เพื่อให้ทุกคนมีแรงบันดาลใจในการทำงานจิตอาสา ทำงานด้วยความเอื้ออาทรและอุทิศตน ซึ่งเน้นการเรียนรู้และฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นสำนึกและความตระหนักในการทำงานจิตอาสาที่เสียสละเพื่อสังคมอย่างแท้จริง อาสาสมัครควรจะมี ความตั้งใจและพร้อมลงมือทำงานทุกประเภท เพื่อช่วยเหลือผู้ที่มีทุกข์ให้พ้นทุกข์ ตั้งแต่เรื่องง่ายๆ เช่น งานรวบรวมเงินหรือสิ่งของบริจาค งานคัดแยกและบรรจุสิ่งของที่จะนำไปช่วยเหลือแก่ผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน งานทำความสะอาดหรือปรับปรุงพื้นที่ประสบภัย เป็นต้น

(6) สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถิปุทธ ควรจะสนับสนุนการจัดกิจกรรมอาสาสมัคร ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย โดยเริ่มต้นจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม การทำความดี จิตอาสา การให้ และการเสียสละ เพื่อเป็นการสร้างพื้นฐานให้เด็กและเยาวชนมีความตระหนักในการทำงานสาธารณสงเคราะห์ โดยให้นักเรียนและนักศึกษาได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรม อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงได้ด้วยตนเอง โดยพระสงฆ์และครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะหรือตั้งคำถามให้เด็กและเยาวชนได้คิด เพื่อการพัฒนาความเป็นผู้มีจิตอาสาในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตั้งแต่เยาว์วัย และเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการร่วมงานสาธารณสงเคราะห์ในอนาคต

การทำงานของสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถิปุทธควรจะมีการบริหารจัดการที่เข้มแข็ง เน้นการทำงานที่มีรากฐานการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาและศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความมั่นคงในการทำงานอาสาสมัคร และสามารถผลักดันกิจกรรมงานสาธารณสงเคราะห์วิถิปุทธบนพื้นฐานความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์และภาคีเครือข่ายจิตอาสาทั้งหลาย

1.2) การขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์ตามนโยบายคณะสงฆ์

แม้ว่าในปัจจุบันฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์ โครงการ และกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา แต่ข้อจำกัดที่เกิดขึ้นคือ พระสังฆาธิการในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังขาดข้อมูลข่าวสาร และองค์ความรู้ในงานสาธารณสงเคราะห์ และไม่ทราบรายละเอียดของแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อให้พระสังฆาธิการในระดับเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลมีความเข้าใจร่วมกัน และสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามนโยบายของมหาเถรสมาคม จึงควรร่วมกันพิจารณาถึงแนวทางในการลดข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานสาธารณสงเคราะห์ในอดีตและปัจจุบัน เพื่อการขยายงานสาธารณสงเคราะห์ในอนาคต ดังนี้

(1) พยายามลดเงื่อนไขการทำงานสาธารณสงเคราะห์ร่วมกับหน่วยงานระดับจังหวัดในลักษณะที่เป็นฝ่ายตาม เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด เป็นต้น ที่ผ่านมางานสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์มีลักษณะเป็นการสนับสนุนหน่วยงานเหล่านี้ โดยพระสังฆาธิการไม่ได้คิดโครงการหรือกิจกรรมเอง เช่น โครงการชุมชนคุณธรรม เป็นเพียงการให้ความร่วมมือกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดที่เข้ามาขอความร่วมมือทำกิจกรรม รวมถึงบางวัดมีการจัดกิจกรรมชุมชนคุณธรรมที่โดดเด่นอยู่แล้ว ทางฝ่ายราชการก็มาขอให้เข้าร่วมโครงการเพื่อสรรรวมกิจกรรมและกลายเป็นงานของหน่วยงานนั้นไปในที่สุด เหล่านี้มีเหตุปัจจัยประการหนึ่งมาจากความไม่ชัดเจนในนโยบายและแผนงานสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม พระสังฆาธิการในระดับพื้นที่จึงทำงานสาธารณสงเคราะห์ร่วมกับหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ไปตามโอกาสและเงื่อนไขที่มีการนำเสนอเข้ามา

(2) การทำงานสงเคราะห์และพัฒนาสังคมควรมุ่งไปสู่การแก้ไขที่เหตุปัจจัยของปัญหาและความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนและชุมชน ดังที่พระครูศีลวราภรณ์ วัดโนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา ได้กล่าวถึงเหตุผลในการทำงานช่วยเหลือชาวบ้านและพัฒนาชุมชนของท่านว่า “เหตุผลที่เข้ามาทำกิจกรรมช่วยเหลือชาวบ้านเนื่องจากเห็นว่าชาวบ้านมีปัญหาหลายประการ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการทำนา เนื่องจากภาวะฝนแล้งและขาดแหล่งน้ำที่จะใช้เพื่อการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค ชาวบ้านมีความลำบากและยากจน ชาวบ้านส่วนใหญ่ชอบกินเหล้าและเล่นการพนัน ไม่สนใจความอดอยาก

ขีดสนของครอบครัว การแก้ปัญหาจึงไม่ใช่การสงเคราะห์ด้วยการนำเงินหรือสิ่งของไปให้ แต่ต้องเริ่มจากการพัฒนาจิตใจให้เขาลดละเลิกอบายมุข แล้วหันมาตระหนักถึงการพึ่งตนเองในการประกอบอาชีพ ทั้งการเกษตรและอาชีพเสริมอื่นๆ โดยพระสงฆ์เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมตามศักยภาพและโอกาส โดยใช้พุทธธรรมเป็นหลักนำ” (พระครูศีลวราภรณ์, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2554) แต่ที่ผ่านมามีหลายกิจกรรมในงานสาธารณสงเคราะห์เป็นเพียงการบรรเทาปัญหาของประชาชน ไม่สามารถแก้ไขปัญหที่ตรงกับเหตุปัจจัยได้อย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น การนำเงินและสิ่งของบริจาคไปช่วยเหลือสงเคราะห์ครอบครัวยากจนโดยไม่ทราบว่าเป็นผู้ที่ชอบกินเหล้าหรือเล่นการพนัน เป็นต้น

(3) การทำงานสาธารณสงเคราะห์ไม่ควรสร้างภาระด้านงบประมาณแก่พระสังฆาธิการ หากมีโครงการหรือกิจกรรมส่งการลงไปยังพระสังฆาธิการ ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมควรให้คำแนะนำในเรื่องการจัดการและการใช้งบประมาณในโครงการหรือกิจกรรมนั้นด้วย มิเช่นนั้นจะกลายเป็นการสร้างภาระให้แก่พระสังฆาธิการในระดับพื้นที่ ตัวอย่างเช่น โครงการสังฆประชาชนุเคราะห์ของคณะสงฆ์ภาค 13 ในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคตะวันออก คือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด แม้ว่าในภาพรวมจะประสบความสำเร็จตามนโยบายขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ แต่มีข้อจำกัดในเรื่องการจัดหางบประมาณมาสนับสนุนการดำเนินงาน จนกลายเป็นภาระของคณะสงฆ์ที่จะต้องแสวงหาเงินทุนสนับสนุนจากญาติโยมที่ศรัทธา ต้องร่วมกันจัดตั้งกองทุนสังฆประชาชนุเคราะห์เพื่อดำเนินกิจกรรม ทั้งการช่วยเหลือซ่อมแซมบ้านให้ผู้ยากไร้ ช่วยเหลือประชาชนที่ถูกละเมิดสิทธิหรือถูกน้ำท่วม ผู้ป่วยติดเตียงที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ และมอบเงินทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนยากจน การลดข้อจำกัดนั้นอาจมีการพิจารณาการสนับสนุนงบประมาณส่วนหนึ่งจาก “กองทุนวัดช่วยวัด” โดยให้คณะสงฆ์สามารถนำเงินทุนวัดช่วยวัดของแต่ละจังหวัดไปสมทบเพื่อการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของจังหวัดนั้นๆ โดยอาจมีการพิจารณาการใช้กองทุนสำหรับแต่ละโครงการหรือกิจกรรมไปตามความจำเป็นของแต่ละกรณี

ที่ผ่านมาพระสังฆาธิการส่วนใหญ่ต้องการจะทำงานสาธารณสงเคราะห์ให้สอดคล้องกับนโยบายของมหาเถรสมาคม แต่กลับไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร รวมถึงขาดการชี้แจงนโยบายและข้อกำหนดการทำงานที่ชัดเจนเพื่อให้พระสังฆาธิการได้รับทราบและนำไปปฏิบัติการทำงานสาธารณสงเคราะห์จึงมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคล หรือเฉพาะกลุ่มหรือเครือข่ายที่

รวมตัวกันทำงานตามความศรัทธาต่อพระสงฆ์ในเชิงปัจเจกบุคคล รวมถึงเป็นการทำงานตาม ศักยภาพและความสามารถของพระสังฆาธิการแต่ละรูปและแต่ละกลุ่มเป็นหลัก จึงไม่สามารถคาดหวังผลลัพธ์และผลกระทบจากการทำงานสาธารณสงเคราะห์ที่ได้ในเชิงการแก้ไขปัญหาที่เหตุปัจจัย และส่งผลให้เป็นการช่วยเหลือสงเคราะห์กับเฉพาะบางกลุ่มเป้าหมาย เฉพาะพื้นที่ หรือเฉพาะเวลา เพราะไม่มีข้อกำหนดที่เป็นกรอบการทำงานและแผนงานที่ ชัดเจนจากองค์กรปกครองคณะสงฆ์

แนวทางการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมควรมีความชัดเจน ในเชิงนโยบาย ทั้งการสร้างเข้าใจที่ถูกต้องในองค์ความรู้และแนวคิดการทำงานของ พระสังฆาธิการ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน โดยเฉพาะความสับสนระหว่างบทบาทด้านศึกษา สงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์ และที่สำคัญองค์ความรู้หรือข้อกำหนดที่มหาเถรสมาคม กำหนดขึ้นนั้นควรเผยแพร่สู่เจ้าอาวาสทุกวัด เพื่อให้ทราบว่าขอบเขตไหนที่จะต้องประสาน หรือขอความร่วมมือจากองค์กรปกครองคณะสงฆ์หรือหน่วยงานราชการ และขอบเขตไหนบ้าง ที่พระสังฆาธิการควรจะทำนงกิจกรรมเอง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าจะเป็นการทำงาน ภายใต้อกรอบหรือขอบเขตที่ไม่ผิดระเบียบของมหาเถรสมาคมและไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

2) การจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัด

ในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์วิสุทธิคุณควรจะมีการประสานงานที่เข้มแข็งจาก ส่วนกลางไปสู่ระดับจังหวัด ดังนั้นในระดับจังหวัดจึงควรจะมีการจัดตั้ง “ศูนย์ประสานงาน สาธารณสงเคราะห์จังหวัด” เพื่อผลักดันการทำงานในระดับท้องถิ่น รวมถึงเป็นศูนย์กลางการนำ นโยบายและแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้านการสาธารณสงเคราะห์สู่การปฏิบัติ เพื่อ กำหนดโครงการหรือกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ในแต่ละจังหวัดให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ปัญหาและความต้องการของประชาชน ทั้งนี้การตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัด จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการบูรณาการภาคีเครือข่ายในระดับจังหวัดและท้องถิ่น เพื่อให้ งานสาธารณสงเคราะห์ได้รับการยอมรับและการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง ดังนั้นการจัดตั้ง ศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดจึงควรจะเน้นการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ในระดับ จังหวัดและท้องถิ่น ซึ่งมีแนวทางดำเนินงาน ดังนี้

1) คณะทำงานของสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถิปุทธ ควรจะไปชี้แจงเพื่อให้เจ้าคณะจังหวัดและประธานฝ่ายสาธารณสุขของแต่ละจังหวัด ได้ทราบแนวทางการดำเนินงานของสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถิปุทธ เพื่อที่จะร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมพิจารณาเชิงปฏิบัติว่าควรจะต้องตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสุขสงเคราะห์จังหวัดอย่างไร ควรจะมีข้อกำหนด แผนงาน มาตรการ โครงการ/กิจกรรม ตลอดจนควรจะมีแนวทางประสานงานระหว่างคณะสงฆ์ ประชาชน และภาคีเครือข่ายในจังหวัดอย่างไร เพื่อให้มีการดำเนินกิจกรรมในเชิงคณะทำงานที่ชัดเจน ไม่ใช่เป็นการทำงานที่ขึ้นอยู่กับประธานฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์จังหวัดเป็นหลัก

2) ศูนย์ประสานงานสาธารณสุขสงเคราะห์จังหวัด จะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลและสนับสนุนการทำงานโดยเจ้าคณะจังหวัด เพื่อทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานงานร่วมกันของพระสังฆาธิการในจังหวัด มีหน้าที่ในการรวบรวมและบันทึกฐานข้อมูลการทำงานของพระสังฆาธิการ เพื่อจะใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการดำเนินงานสาธารณสุขสงเคราะห์ในจังหวัด รวมถึงเป็นสื่อในการประสานงานกับภาคีเครือข่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อให้มีแนวทางบูรณาการการทำงานที่เหมาะสมเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างแท้จริง

3) ศูนย์ประสานงานสาธารณสุขสงเคราะห์จังหวัด จะเป็นศูนย์กลางที่พระสังฆาธิการทุกรูปสามารถเข้ามาร่วมกันทำงาน โดยมีช่องทางประสานงานอย่างใกล้ชิดกับสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถิปุทธ เพื่อให้การดำเนินงานสาธารณสุขสงเคราะห์ในระดับจังหวัดและท้องถิ่นสามารถสนองนโยบายของมหาเถรสมาคมและแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา และสามารถช่วยเหลืออนุเคราะห์ประชาชนผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน รวมถึงการให้ความสำคัญกับการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้สาธารณสุขสงเคราะห์วิถิปุทธ เพื่อสนับสนุนการขยายงานสาธารณสุขสงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ

ทั้งนี้ศูนย์ประสานงานสาธารณสุขสงเคราะห์จังหวัดจะเป็นองค์กรที่สนองงานของฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมได้อย่างเป็นรูปธรรม และมีกลไกการขับเคลื่อนที่มีประสิทธิภาพ ผ่านการทำงานร่วมกับสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถิปุทธ เพื่อให้สามารถสื่อสารและประสานงานระหว่างพระสงฆ์ในแต่ละจังหวัด สามารถนำข่าวสารข้อมูลหรือองค์ความรู้จากส่วนกลางมาถ่ายทอดและเผยแพร่สู่พระสังฆาธิการในแต่ละจังหวัดได้อย่างทั่วถึง อันจะ

เป็นแนวทางสำคัญให้การทำงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ดำเนินไปในแนวทางเดียวกัน สามารถประสานเสริมระหว่างคณะสงฆ์ภายในจังหวัดและภายในภาคการปกครองคณะสงฆ์เดียวกัน รวมถึงยังจะช่วยประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายที่เป็นกัลยาณมิตรในการร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์

3) การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

ในการทำงานสาธารณสงเคราะห์นั้นมีความหลากหลายในแนวทางและรูปแบบกิจกรรม ซึ่งจะเป็นไปตามความรู้ความสามารถ ทักษะ ความถนัด หรือความเชี่ยวชาญของพระสังฆาธิการ รวมถึงสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและความต้องการของประชาชนและชุมชน การทำงานสาธารณสงเคราะห์ของแต่ละวัดและแต่ละชุมชนจึงมีความหลากหลาย หรือมีระดับความสำเร็จที่แตกต่างกัน และมีผลลัพธ์หรือผลกระทบต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมแตกต่างกัน ดังนั้นการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้จะช่วยสนับสนุนการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในเชิงการเสริมศักยภาพและพัฒนาต้นแบบวัดและชุมชนที่มีความโดดเด่นในการทำงานสาธารณสงเคราะห์กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเป็นการเฉพาะ ซึ่งสามารถจะเป็นแบบอย่างหรือเป็นบทเรียนในการขับเคลื่อนกิจกรรมให้แก่วัด คณะสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนที่สนใจ ได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ และสามารถนำไปปฏิบัติหรือประยุกต์เพื่อผลักดันกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ให้เหมาะสมกับบริบทการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ได้ต่อไป

ศูนย์เรียนรู้ที่จะจัดตั้งนี้มีข้อกำหนดให้เป็นศูนย์เรียนรู้เฉพาะด้านหรือเฉพาะกิจกรรมที่มีความโดดเด่น เพื่อให้คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ใกล้เคียงสามารถไปศึกษาเรียนรู้ ได้บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า “การได้รับประโยชน์จากศูนย์เรียนรู้ ควรจะมีบริบทเชิงปัญหาและบริบทเชิงพื้นที่ไม่แตกต่างกัน จึงจะสามารถนำบทเรียนหรือองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อการปฏิบัติ และมีโอกาสที่จะบรรลุผลสำเร็จได้สูงกว่าการไปศึกษาเรียนรู้จากวัดและชุมชนในพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างกัน” ตัวอย่างกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์เฉพาะด้าน เช่น งานสงเคราะห์ผู้สูงอายุ งานสงเคราะห์ผู้ป่วยติดบ้านติดเตียง งานสงเคราะห์ผู้ประสบสาธารณภัย งานสาธารณสงเคราะห์เด็กกำพร้า กลุ่มงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น

ในอนาคตศูนย์เรียนรู้งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธควรจะพัฒนาขึ้นในทุกจังหวัด เพราะเมื่อจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ขึ้นในจังหวัดหนึ่งแล้ว ศูนย์เรียนรู้นั้นควรจะพัฒนาให้เป็นศูนย์เรียน

รู้ที่มีความเข้มแข็ง และมีความโดดเด่นในการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ พร้อมทั้งจะเป็นต้นแบบเสนอองค์ความรู้การทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์ เพื่อเป็นบทเรียนให้คณะสงฆ์ และเครือข่ายที่สนใจจะได้นำไปปฏิบัติและขับเคลื่อนงานในพื้นที่อื่น และที่สำคัญคือแต่ละศูนย์เรียนรู้นั้นจะต้องพยายามผลักดันกิจกรรมการเป็นศูนย์เรียนรู้ด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก วัด พระสงฆ์ พุทธศาสนิกชน และภาคีเครือข่ายจะต้องมาร่วมกันคิด ตัดสินใจ และขับเคลื่อนการทำงานด้วยตนเอง โดยจะได้รับการสนับสนุนจากสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ และศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดตามความเหมาะสม หรือตามความจำเป็นของแต่ละศูนย์เรียนรู้

อย่างไรก็ตามศูนย์เรียนรู้ที่จะจัดตั้งขึ้นนั้นควรจะต้องมีความเป็นอิสระ โดยไม่จำเป็นจะต้องขึ้นอยู่กับศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัด หรือเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะอำเภอ ศูนย์เรียนรู้ควรจะเป็นอิสระจากโครงสร้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่จะขึ้นอยู่กับพระสงฆ์ วัด และชุมชนที่ร่วมกันจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ขึ้น เพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) เพื่อที่จะกระตุ้นความตระหนักและการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และประชาชนในชุมชนได้ผลักดันกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์บนพื้นฐานการพัฒนาตนเองและความยั่งยืนของศูนย์เรียนรู้ หากเป็นศูนย์เรียนรู้ที่เกิดจากความเป็นทางการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือจากการกำหนดกรอบการทำงานจากหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกชุมชน การดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้นั้นก็ขาดความยั่งยืนและอยู่ในวังวนของวัฏจักรที่เกิดขึ้นเพราะคนภายนอก และดับไปเพราะขาดการสนับสนุนจุนเจือจากภายนอก การพึ่งตนเองของศูนย์เรียนรู้จะช่วยให้สามารถดำเนินกิจกรรมตามแนวทางบูรณาการของภาคีเครือข่ายได้อย่างยั่งยืน

ข. แนวทางการขับเคลื่อนเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า พระสังฆาธิการที่ทำงานสาธารณสงเคราะห์ในภูมิภาคไม่ค่อยทราบข้อมูลข่าวสารทางการจากฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม ตัวอย่างเช่น เจ้าอาวาสส่วนมากไม่ทราบว่าส่วนกลางได้จัดทำคู่มือปฏิบัติงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมเพื่อให้พระสังฆาธิการมีแนวปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน ปัญหาการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลนี้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานสาธารณสงเคราะห์ในเชิงบูรณาการ แม้ว่า

ในปัจจุบันด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการสื่อสารช่วยให้เกิดช่องทางการสื่อสารระหว่างผู้คน กลุ่มคน หรือองค์กร ที่มีความหลากหลายมากขึ้น โดยคณะสงฆ์ที่ขับเคลื่อนงานการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาได้มีการจัดตั้งกลุ่มไลน์ (Line group) “กิจการพระพุทธศาสนา” ที่มีสมาชิกในกลุ่มกว่า 300 รูป/คน เพื่อเป็นช่องทางสำหรับการสื่อสารและประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ของคณะสงฆ์ แต่ยังคงพบว่ามีข้อจำกัดในมิติของเนื้อหาสาระที่ไม่ได้มีความเจาะจงไปในงานสาธารณสงเคราะห์ที่ดำเนินการโดยคณะสงฆ์มากนัก หรือการที่ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม จัดทำบัญชี Facebook ในชื่อ “ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม” ที่ปัจจุบันอยู่ผู้ติดตามอยู่ 10,000 รูป/คน โดยกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นการประชาสัมพันธ์การดำเนินกิจกรรมของประธานและผู้แทนฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคมที่ออกไปปฏิบัติหน้าที่ในการสงเคราะห์สังคมในพื้นที่ต่างๆ

ในอนาคตการเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล และความรู้ด้านสาธารณสงเคราะห์ ควรจะใช้ประโยชน์สื่อต่างๆ ครอบคลุมทั้งสื่อสารมวลชน สื่อออนไลน์ และสื่อสิ่งพิมพ์ เพื่อให้สามารถกระจายสู่พระสังฆาธิการผู้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ในระดับท้องถิ่นและชุมชน โดยควรที่จะพัฒนาช่องทางการเผยแพร่ที่เป็นทางการของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้เป็นช่องทางการสื่อสารและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง สมบูรณ์ และมีประสิทธิภาพ เพื่อสนับสนุนการทำงานของพระสังฆาธิการและภาคีเครือข่าย ดังนี้

(1) การนำเสนอข้อมูลและความรู้บทบาทของพระสงฆ์กับการส่งเสริมงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ในสังคมไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาและเงื่อนไขหรือกลไกการทำงานสาธารณสงเคราะห์ทั้งจากอดีตและปัจจุบัน ซึ่งอาจช่วยให้เห็นแนวทางการพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์วิฤทธิพยุทธิในอนาคต โดยเน้นแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่ว่าพุทธศาสนาควรมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมในฐานะที่เป็นสถาบันสังคมหนึ่งที่สำคัญต่อความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมไทย

(2) การนำเสนอข้อมูลและความรู้ในประเด็นการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการและพระสงฆ์จิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในแง่การทำงานของปัจเจกบุคคล กลุ่ม หน่วยงาน องค์กร และภาคีเครือข่าย เพื่อนำเสนอข้อมูลและความรู้ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้แนวทางการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ซึ่งสามารถนำไปเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ทั้งพระสงฆ์และอาสาสมัครที่สนใจจะเข้าร่วมกิจกรรม ได้เรียนรู้และนำไปปฏิบัติตาม

(3) การนำเสนอแนวทางการปรับใช้หรือประยุกต์หลักธรรม เพื่อขับเคลื่อนงานจิตอาสา สาธารณสงเคราะห์ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน รวมถึงนักเรียนและนักศึกษา เพื่อสร้าง อุดมการณ์จิตอาสาในการทำงานอาสาสมัคร ตลอดจนแนวคิดและแนวทางการทำงานสาธารณ สงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อเป็นการกระตุ้นและสร้างจิตอาสาให้กับเด็กและเยาวชน และเพื่อให้ เติบโตเป็นคนดีและเป็นอาสาสมัครที่จะเข้าร่วมทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์

(4) การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่จะเป็นประโยชน์ช่วยเสริมการยอมรับในการจัดตั้ง สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ซึ่งอาจเป็นข้อมูลยกย่องการทำงานของพระสงฆ์และศุภณีย์ เรียนรู้ที่ทำงานสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างโดดเด่น เพื่อเป็นการฉายภาพของพระสงฆ์และศุภณีย์ เรียนรู้ที่ทำความดีเพื่อสังคม ภาพลักษณ์ที่ดีเหล่านี้จะช่วยให้คณะกรรมการมหาเถรสมาคมรับ ทราบและยอมรับที่จะขยายงานสาธารณสงเคราะห์อย่างเป็นทางการผ่านสถาบันสาธารณ สงเคราะห์วิถีพุทธได้ในอนาคต

(5) การใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการประสานการทำงานให้แก่พระสงฆ์นักพัฒนา และศุภณีย์เรียนรู้ในพื้นที่ต่างๆ ได้ร่วมมือกันทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ ตลอดจนยังจะเป็น ช่องทางให้ผู้ที่มีจิตอาสาต้องการมาร่วมกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ทราบว่าเข้ามาช่วยงาน จิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างไร และเป็นช่องทางให้แก่บุคคลหรือองค์กรที่ต้องการรับ ความช่วยเหลือได้ทราบว่าขอรับการสงเคราะห์ช่วยเหลือในด้านใดได้อย่างไรบ้าง

ดังนั้นสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจึงควรจะให้ความสำคัญกับการจัดการ ความรู้และจัดทำเป็นชุดความรู้ (หนังสือ บทความ เอกสารเผยแพร่หรือประชาสัมพันธ์) รวมถึงการสร้างสื่อความรู้ในหลากหลายรูปแบบ เช่น คลิปวิดีโอหรือสื่อบันทึกเสียงเผยแพร่ทางสื่อสารมวลชน และสื่อออนไลน์ ข้อความหรือชุดความรู้ขนาดสั้นส่งผ่านทางไลน์ของเครือข่ายคณะสงฆ์ (Line official) เพื่อการสื่อสารระหว่างสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธกับพระสังฆาธิการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มเจ้าอาวาส เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและการตระหนักรู้ในกิจกรรม ด้านจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไปสู่สังคมวงกว้าง โดยเฉพาะองค์ความรู้หรือ ข้อกำหนดจากมหาเถรสมาคมควรเผยแพร่สู่เจ้าอาวาสทุกวัด เพื่อให้สามารถรับรู้ข้อมูล ข่าวสารที่ถูกต้อง แนวทางประสานการทำงานร่วมกัน และพระสังฆาธิการจะเกิดความมั่นใจ ว่าได้ทำงานภายใต้ขอบเขตที่ไม่ผิดระเบียบของมหาเถรสมาคม

การดำเนินงานเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลดังกล่าวนี้ ควรจะผลักดันและขับเคลื่อนโดยมี คณะทำงานของสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธเป็นหลักในการกำหนดรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้มีความเหมาะสมกับความต้องการของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่จะเป็นผู้รับข่าวสารและใช้ประโยชน์คือ พระสังฆาธิการที่มีบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบงานสาธารณสุขสงเคราะห์ในระดับต่างๆ ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หรือเจ้าอาวาส สำหรับเนื้อหาการสื่อสารที่พระสังฆาธิการให้ความสนใจและต้องการให้เผยแพร่ ประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ คือ

(1) ข่าวประชาสัมพันธ์จากฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม มุ่งเน้นไปที่ การนำเสนอนโยบายหรือแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม อาทิ กรอบการดำเนินงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์แต่ละรูปแบบในยามปกติ แนวปฏิบัติเมื่อมี สถานการณ์จำเป็นเร่งด่วน ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงาน แนวปฏิบัติงาน ร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งคณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และภาคประชาสังคม เป็นต้น

(2) ข่าวประชาสัมพันธ์กิจกรรมขับเคลื่อนงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ โดยจะเน้น นำเสนอกิจกรรมที่ดำเนินงานในแต่ละภาคการปกครองคณะสงฆ์ ข้อมูลรายละเอียดการดำเนินงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ในพื้นที่ต่างๆ ผลการดำเนินงานโครงการ/กิจกรรมในงานอุบัติภัย/ สาธารณภัย เป็นต้น โดยข้อมูลดังกล่าวจะเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ถูกผลิตและจัดแสดงไว้ในสื่อ เว็บไซต์และไลน์ เพื่อให้กลุ่มผู้ใช้สามารถค้นคว้าข้อมูลที่เป็นประโยชน์เพิ่มเติมได้

(3) จัดทำจดหมายข่าวสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ เป้าหมายหลักในการจัดทำจดหมาย ข่าวสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธคือ เพื่อเป็นช่องทางในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวข้องกับงาน สาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม หรือนำเสนอองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้การดำเนิน กิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ โดยควรเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ ทั้งในรูปแบบ ของเว็บไซต์และไลน์ รวมถึงจดหมายข่าวสาธารณสุขสงเคราะห์จะถูกจัดทำในรูปแบบของไฟล์ ข้อมูลเอกสาร ซึ่งมีเนื้อหาสำคัญ 3 ส่วน คือ

(3.1) การดำเนินกิจกรรมของฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม มุ่งเน้น ไปที่การนำเสนอข้อมูลการดำเนินงานของฝ่าย ทั้งในส่วนของการดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

บทบาทและหน้าที่ของคณะอนุกรรมการชุดต่างๆ ของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์
ของมหาเถรสมาคม ตลอดจนแผนการปฏิบัติงานของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์
ของมหาเถรสมาคม

- (3.2) สำคัญจากชุดความรู้งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ โดยในส่วนนี้จะ
ดำเนินการสรุปเนื้อหาสาระจากการจัดทำชุดความรู้และสื่อประชาสัมพันธ์
ที่ถูกผลิตขึ้น เพื่อประชาสัมพันธ์เนื้อหาสาระของชุดความรู้แต่ละชุด
ยกตัวอย่างเช่น งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย, ความ
หมายของสาธารณสงเคราะห์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา, พุทธสาวกกับ
ธูระเพื่อสังคม เป็นต้น
- (3.3) กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานในส่วนภูมิภาค
สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้จะมุ่งเน้นไปที่การดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์
ที่เกิดขึ้นจากคณะสงฆ์ในระดับจังหวัดและท้องถิ่น เช่น การประชาสัมพันธ์
ข้อมูลการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สาธารณสงเคราะห์
วิถีพุทธ การดำเนินงานของศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัด เป็นต้น

ค. แนวทางการขับเคลื่อนงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์

จากภาพรวมการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาภิบาลในอดีตจนถึงปัจจุบัน
กล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่เน้นการทำงานด้วยจิตอาสาตามหลักเมตตาธรรม ที่มุ่งเสียสละเพื่อ
ประโยชน์ของส่วนรวม ทั้งนี้หากพระสังฆาภิบาลขาดจิตอาสา หรือวางเฉยไม่นำพาต่อชีวิตความ
เป็นอยู่ของประชาชนที่ตกทุกข์ได้ยาก ก็จะทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธา รวมถึงพระสังฆาภิบาล
ไม่ควรจะทำงานเพราะถือว่าเป็นหน้าที่หรือเป็นความรับผิดชอบตามตำแหน่ง การทำงาน
บนพื้นฐานความเป็นผู้มีจิตอาสาจะเป็นแรงผลักดันให้พระสงฆ์ทุ่มเททำงานสาธารณสงเคราะห์
ที่จริงแล้วประชาชนพร้อมจะร่วมทำงานกับพระสังฆาภิบาลมากกว่าการทำงานร่วมกับภาครัฐ
เพราะเชื่อมั่นว่าพระสงฆ์จะช่วยเหลือแก้ไขปัญหาของประชาชนและชุมชนโดยไม่คาดหวัง
ผลประโยชน์หรือผลตอบแทนในทุกรูปแบบ ทั้งเงินทอง ทรัพย์สิน ลาภยศหรือตำแหน่ง
การส่งเสริมงานสาธารณสงเคราะห์จึงควรพยายามเสริมสร้างจิตอาสาให้กับพระสงฆ์และ
อาสาสมัครมาร่วมกันทำงานอย่างเสียสละและทุ่มเทเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างแท้จริง

การเสริมสร้างจิตอาสาในการทำงานสาธารณสงเคราะห์ ควรจะมีการสร้างจิตสำนึกที่
ตั้งมั่นเน้นเรื่องหลักธรรมและหลักการในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์หรือการเสียสละเพื่อผู้อื่น
อย่างไรก็ตามกระบวนการเสริมสร้างจิตอาสาจะทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องมีการคัดกรอง
อาสาสมัคร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการติดตามประเมินผลที่ดี ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะช่วย
สร้างกำลังคนหรือทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพและคุณธรรม การขับเคลื่อนองค์กรและเครือ
ข่ายงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ล้วนอาศัยคุณธรรมและการทำความดีเพื่อสังคมเป็นแรง
บันดาลใจ ประเด็นที่น่าสนใจคือควรจะทำอย่างไรเพื่อให้สามารถดึงเอาคุณธรรมและความดี
จากพระสงฆ์และอาสาสมัครแต่ละคนออกมา เพื่อให้เป็นพลังในการทำงานสาธารณสงเคราะห์
ซึ่งแนวทางที่มีการกล่าวถึงกันมากคือการปลูกฝังความมีเมตตากรุณาและการทำความดีเพื่อ
สังคมผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงในการร่วมกิจกรรมช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้เดือดร้อน
และผู้ด้อยโอกาสที่ไม่สามารถดูแลหรือช่วยเหลือตนเองได้

ทั้งนี้เป็นการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า กระบวนการสร้างจิตอาสาควรมุ่งเน้นที่การ
ทำความดีเพื่อสังคม เป็นการร่วมกันทำความดีเพื่อที่จะบรรเทาทุกข์แก่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ
พระสงฆ์จิตอาสาควรจะมีความสามารถในการจัดการความดีของปัจเจกบุคคลไปสู่การ
ร่วมทำความดีเพื่อสังคม สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิพุทธรจะเข้ามาช่วยเสริมสร้างจิตอาสาให้
แก่พระสังฆาธิการและอาสาสมัครด้วยการเสริมการทำความดีเพื่อสังคม หรือการทำบุญเพื่อ
สังคม และช่วยกระตุ้นให้การทำความดีเพื่อสังคมขยายจากคนหนึ่งไปสู่คนส่วนใหญ่ในสังคม
ทั้งนี้แนวทางการสร้างพระสงฆ์จิตอาสาอาจจะเริ่มต้นที่กลุ่มพระนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เน้น
การสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาในการทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ให้สอดคล้องกับบริบททาง
สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละภูมิภาค เพื่อที่ในอนาคตจะมีพระสงฆ์จิตอาสาพร้อมที่จะอุทิศ
ตนเองทำงานสาธารณสงเคราะห์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคมไทย

จากการศึกษาข้อมูลการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในปัจจุบันพบว่า
ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความเป็นผู้มีจิตอาสาของอาสาสมัครและภาคีเครือข่าย แต่ไม่เน้น
การเสริมสร้างจิตอาสาในหมู่พระสงฆ์ เพราะคิดว่าการตัดสินใจเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุ นั่น คือ
การมีจิตอาสาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว แต่ในสังคมไทยปัจจุบันกล่าวได้ว่าไม่ใช่
พระภิกษุทุกรูปตั้งใจบวชเพื่อพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ทิศทางการเสริมสร้างจิตอาสาสาธารณ
สงเคราะห์จะมีส่วนสัมพันธ์กับความเป็นผู้มีเมตตาที่มุ่งเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

ไม่เอาไรต์เอาเปรียบผู้อื่น กล่าวคือทั้งพระสงฆ์และฆราวาสต้องร่วมกันสร้างสังคมที่มีความเอื้อ
อาทรต่อกัน และเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีความเป็นธรรมทางสังคม นอกจากนี้ยัง
เป็นที่ยอมรับกันด้วยว่า การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสาของพระสังฆาต
ยังเป็นการช่วยพยุงสถานะของพระสงฆ์และพุทธศาสนาไม่ให้เสื่อมถอยไปตามกระแส
บริโภคนิยมและทุนนิยม เพราะเป็นแนวทางที่สะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์ไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับ
แต่ยังเป็นผู้ให้และเป็นที่พักของประชาชนได้

แม้ว่าการทำงานสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสาควรจะมีอิสระในการดำเนินงาน
แต่ในอนาคตควรมีแนวทางการทำงานที่ไม่ขัดแย้งกับนโยบายของมหาเถรสมาคม และ
ควรมีการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาวะปัญหาและความต้องการของประชาชน
พระสังฆาตจึงไม่ควรวางเฉยหรือละเลยต่อปัญหาของชุมชน แต่ควรพยายามฟื้นฟูบทบาท
การปฏิบัติงานเชิงสังฆาตอย่างจริงจังและจริงจังในรูปแบบจิตอาสา ไม่ใช่การทำงานเพราะ
ถือว่าเป็นหน้าที่หรือเป็นความรับผิดชอบตามสมณศักดิ์หรือตำแหน่ง อย่างไรก็ตามการทำงาน
ของพระสังฆาตในอนาคตควรร่วมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนก่อนที่จะลงมือทำ และ
ให้ประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจและรับผิดชอบในงานนั้นเองด้วย พระสังฆาตในอนาคตจะ
ต้องพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ที่จะ
สามารถให้คำแนะนำและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนได้อย่างเหมาะสมกับสภาพ
ปัญหาสังคมที่มีความซับซ้อน รวมถึงมีความพยายามเสริมสร้างจิตอาสาและเมตตาธรรมให้กับ
อาสาสมัครมาร่วมกันทำงานอย่างเสียสละและทุ่มเทด้วยความเต็มใจ กิจกรรมต่างๆ จึงจะสำเร็จ
ลุล่วงไปได้ด้วยดี

พระสังฆาตส่วนมากมีความเห็นตรงกันว่า การเสริมสร้างจิตอาสาในการทำงาน
สาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ ควรมีการปลูกฝังหลักธรรมผ่านกระบวนการเรียนรู้ประสบการณ์
การทำงานจริงและเรียนรู้เหตุปัจจัยของปัญหา เพื่อช่วยสร้างจิตสำนึกที่ตื่นตัวในการมีส่วนร่วม
ทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ แม้ว่าการบริจาคเงินหรือสิ่งของเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในงานจิต
อาสา เพราะวัตถุประสงค์ในการบริจาคเน้นการให้เพื่อลดความเห็นแก่ตัว แต่ควรเสริมเรื่อง
หลักธรรมและหลักการในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์หรือการเสียสละเพื่อผู้อื่น ให้กับทั้ง
พระสงฆ์และอาสาสมัครด้วย เพราะเงินบริจาคในแต่ละปีที่พุทธศาสนิกชนให้แก่วัดและ
พระสงฆ์นั้นมีจำนวนมาก แต่น่าเสียดายที่เงินส่วนใหญ่ถูกนำไปสร้างโบสถ์หรือวิหารขนาดใหญ่

มากกว่าจะนำมาสร้างกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์คืนสู่สังคม คนไทยส่วนมากยังเชื่อว่าการทำบุญกับพระสงฆ์และวัดจะช่วยส่งผลบุญให้มาก แต่หากไปให้ทานหรือทำบุญกับคนยากคนจน คนเหล่านี้ไม่ใช่คนมีบุญ จึงสู้ทำบุญกับพระสงฆ์และวัดไม่ได้ ทั้งที่ตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเชื่อว่าการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์คือภารกิจสำคัญของชาวพุทธ (พระครูสถิตญาณปยุต, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2562) ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมาการขับเคลื่อนองค์กรและเครือข่ายงานสาธารณสงเคราะห์ล้วนอาศัยคุณธรรมและการทำความดีเป็นแรงบันดาลใจ โดยมีพระสงฆ์จิตอาสาเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับพุทธศาสนิกชนและองค์กรจากทุกภาคส่วนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมและได้เรียนรู้ ทั้งนี้กระบวนการเรียนรู้งานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ควรประกอบด้วยหลักการที่สำคัญ 5 ประการ คือ

(1) มีศรัทธาในความดีของผู้อื่น พระสงฆ์จิตอาสาเชื่อมั่นว่าทุกคนมีความเมตตากรุณา อยู่แล้วในจิตใจ แต่ละคนล้วนต้องการทำความดี เราจึงควรมองให้เห็นความดีของเขาหรืออย่างน้อยก็ต้องเชื่อว่าเขามีความดีงามเป็นพื้นฐาน การมีความศรัทธาในความดีของผู้อื่นย่อมทำให้เราเกิดการยอมรับและเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมาร่วมทำความดี และนำไปสู่การมีจิตอาสา ร่วมกันทำงานเพื่อประโยชน์สาธารณะ

(2) เปิดโอกาสให้เขาได้ทำความดี เมื่อคนเราได้ร่วมทำความดีย่อมเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ เพราะได้ตอบสนองความใฝ่ดีในส่วนลึก ขณะเดียวกันก็ทำให้ความใฝ่ดีมีพลังมากขึ้น และเลือกที่จะทำความดีแทนที่จะทำความชั่ว พระสงฆ์จิตอาสาควรพยายามเปิดโอกาสให้ผู้คนได้ทำความดี โดยเริ่มตั้งแต่การร่วมให้ทานหรือบริจาคครั้งละเล็กละน้อยบนพื้นฐานการทำบุญเพื่อสังคม เพื่อเป็นการบ่มเพาะจิตเมตตาที่จะให้แก่ผู้อื่น และมีโอกาสสัมผัสกับความปิติจากการทำความดีเพื่อสังคม ก็จะช่วยทำให้จิตใจใฝ่ดีเจริญงอกงามยิ่งขึ้น

(3) การเห็นความทุกข์ของผู้อื่น ความทุกข์ยากลำบากของเพื่อนมนุษย์สามารถกระตุ้นเมตตากรุณาในใจเราให้เกิดพลังที่อยากทำความดีเพื่อช่วยให้เขาพ้นทุกข์ได้ ดังนั้นกิจกรรมส่วนหนึ่งของพระสงฆ์จิตอาสาคือการออกไปสัมผัสกับผู้ทุกข์ยาก ทั้งคนชรา คนป่วย คนพิการ หรือผู้ประสบภัย นอกจากจะไปเพื่อให้ความช่วยเหลือแล้ว ยังมีโอกาสให้ได้รับฟังปัญหาของผู้ทุกข์ยาก อันเป็นการเรียนรู้ให้เกิดสำนึกที่จะร่วมช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากสืบต่อไป

(4) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำความดีเพื่อสังคม การได้รับรู้เรื่องราวของคนทำความดี จะทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำความดี พระสงฆ์จิตอาสาจึงควรให้ความสำคัญ

กับกิจกรรมส่วนนี้ให้มาก ใช้วิธีการสนทนาพูดคุยกับอาสาสมัครและภาคีเครือข่าย ทั้งในช่วงระหว่างการทำงานร่วมกัน และในเชิงการประเมินผลภายหลังการทำกิจกรรมเสร็จสิ้น เพื่อดึงพลังคุณธรรมของเหล่าอาสาสมัครออกมาเป็นกำลังเสริมให้ทุกคนมีจิตอาสาสามารถร่วมกันทำงานสืบไป

(5) การมีเมตตาต่อผู้อื่น พระสงฆ์จิตอาสาเชื่อว่าการมีเมตตาต่อผู้อื่นนอกจากจะช่วยสร้างความรู้สึกที่เป็นกุศลในใจตนแล้ว ยังสามารถน้อมนำคุณธรรมออกมาจากใจของผู้อื่นได้ด้วย พระสงฆ์จิตอาสาจึงพยายามเจริญเมตตาควบคู่ไปกับการทำงาน โดยคาดหวังที่จะช่วยขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์ทุกด้าน และเป็นแรงบันดาลใจในการเสียสละเพื่อส่วนรวม พร้อมทั้งพยายามปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างการทำงานสำหรับเหล่าอาสาสมัครและภาคีเครือข่าย

อีกประการหนึ่งการทำงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์นอกจากจะสร้างผลลัพธ์ที่เด่นชัดคือการช่วยบรรเทาทุกข์แก่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือแล้ว ยังเป็นกระบวนการสร้างเสริมคุณธรรมของเหล่าอาสาสมัครจากการมีส่วนร่วมทำความดีเพื่อสังคม สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธควรจะช่วยเสริมสร้างจิตอาสาให้แก่พระสังฆาธิการและอาสาสมัคร ด้วยการเสริมการทำความดีเพื่อสังคม หรือการทำบุญเพื่อสังคม โดยเน้นส่งเสริมคุณธรรมในการทำงานจิตอาสา ดังนี้

(1) การเสริมสร้างคุณธรรมด้วยการทำงาน เป็นวิธีที่พระสงฆ์จิตอาสาให้ความสำคัญมาก เพราะเป็นการเพิ่มพูนจิตสำนึกเสียสละ คุณธรรม และวิถีของการทำความดี ผ่านกระบวนการเรียนรู้การทำความดีระหว่างกัน ทั้งจากการทำงานและจากประสบการณ์จริง เช่น เยี่ยมเยียนสงเคราะห์คนชรา ผู้ป่วยระยะสุดท้าย ผู้ป่วยติดเตียง และช่วยเหลือผู้ประสบภัย งานเหล่านี้จะช่วยให้พระสงฆ์ได้เรียนรู้การทำความดี การได้เห็นผู้ตกทุกข์ได้ยากยิ้มแย้มเมื่อได้รับการช่วยเหลือ ย่อมทำให้เกิดปีติสุขและส่งเสริมให้อยากทำความดีมากขึ้น

(2) การเสริมสร้างคุณธรรมโดยอาศัยกัลยาณมิตร พระสงฆ์จิตอาสามีการจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดกลุ่มกัลยาณมิตรขึ้นมา ทั้งการเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างอาสาสมัครกับพระสงฆ์จิตอาสา การแลกเปลี่ยนกันถึงแรงบันดาลใจที่มาร่วมทำงานจิตอาสา ความประทับใจในการทำงาน และความสุขหรือทุกข์ของอาสาสมัครที่ทำงานด้วยกัน กระบวนการเหล่านี้จะมีผลในเชิงกระตุ้นให้ทุกคนสามารถเรียนรู้การทำความดีของกันและกัน และอาศัยความดีของคนในกลุ่มมาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงคุณธรรมในใจของแต่ละคนได้

(3) การส่งเสริมคุณธรรมด้วยบทเรียนของผู้ทำความดี การส่งเสริมคุณธรรมของพระสงฆ์จิตอาสาและอาสาสมัครไม่ได้เน้นการเทศน์หรือการสอนธรรม แต่เป็นการเรียนรู้ผ่านบทเรียนจากกิจกรรมการทำความดี การถอดบทเรียนกิจกรรมที่พึงประสงค์จะช่วยให้เหล่าอาสาสมัครได้เรียนรู้เพื่อเข้าใจถึงคุณธรรมและสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเองในอนาคต แนวทางการส่งเสริมคุณธรรมดังกล่าวจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข

(4) การส่งเสริมคุณธรรมด้วยสื่อ การเสริมสร้างจิตสำนึกและคุณธรรมอาจทำได้โดยใช้สื่อ ทั้งสื่อประเภทหนังสือ วิดีทัศน์ และสื่อสังคมออนไลน์ ที่บอกเล่าเรื่องราวและบทเรียนที่เป็นแรงบันดาลใจในการเสริมสร้างจิตอาสาเพื่อการทำงานสาธารณสงเคราะห์ให้แก่พระสงฆ์และอาสาสมัคร เพื่อโน้มน้าวผู้ชมให้เสียสละและร่วมกันทำความดี การส่งเสริมคุณธรรมผ่านสื่อจะช่วยกระตุ้นความเป็นจิตอาสาได้อย่างกว้างขวางในทุกกลุ่มอายุ ทุกเพศ ทุกอาชีพ และทุกสถานภาพเศรษฐกิจสังคม

4.2 ข้อเสนอแนะการขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในอนาคต

จากการสัมภาษณ์ พระสังฆาธิการได้เสนอแนะการขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในอนาคต โดยมี 4 ประเด็นหลัก คือ การบริหารจัดการสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ การจัดการความรู้ การสร้างเสริมอาสาสมัครจิตอาสา และการบูรณาการงานสาธารณสงเคราะห์ตามแนวทางพลัง “บวร” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ข้อเสนอแนะการบริหารจัดการสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

การจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธถูกคาดหวังจากประธานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์จังหวัดส่วนใหญ่ ว่าจะช่วยลดข้อจำกัดในการทำงานสาธารณสงเคราะห์ในระดับจังหวัดและท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้องกับบริบทการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะไม่มีพระสังฆาธิการรูปใดที่ต้องการจะทำงานในลักษณะที่ขัดต่อนโยบายของมหาเถรสมาคม หรือขัดต่อพระธรรมวินัย และในขณะเดียวกันก็ไม่ต้องการทำงานในลักษณะที่จะต้อง

รบกวนประชาชนผู้มีจิตศรัทธาหรือหน่วยงานและองค์กรที่เป็นภาคีเครือข่ายมากจนเกินไป การจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจะช่วยสร้างความมั่นใจในระบบการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์ พุทธศาสนิกชน และภาคีเครือข่ายว่าจะไม่ส่งผลกระทบต่อศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ รวมถึงความมั่นใจว่าการเข้ามาร่วมกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์จะบรรลุเป้าหมายในการสร้างสาธารณประโยชน์ได้อย่างแท้จริง ดังนั้นสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธควรจะมีการเสริมสร้างแนวทางการบริหารจัดการ ดังนี้

1) มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดติดกับระบบการสั่งการ และพร้อมจะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาของท้องถิ่น กล่าวคือเป็นองค์กรที่มีกระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาและทุกข์ของประชาชน ที่อาจเกิดขึ้นทั้งในสถานการณ์ปกติและในสถานการณ์ฉุกเฉิน เช่น การเกิดสาธารณภัยในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น

2) เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมกับทุกภาคส่วน สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธควรเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ในระดบท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมทำงานผ่านศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัด เพื่อให้การแก้ไขปัญหา มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง และเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากงานสาธารณสงเคราะห์อย่างเต็มที่ในวิถีที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน

3) สร้างเสริมทักษะ ความรู้ และความเชี่ยวชาญของพระสงฆ์ในการบริหารจัดการและขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์ โดยไม่เพิกเฉยต่อทุกเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์สามารถกำหนดแนวทางการทำงานที่จะสามารถแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) ควรร่วมมือกับส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน ในการพัฒนางานสาธารณประโยชน์ เพื่อสร้างแนวทางบูรณาการงานสาธารณสงเคราะห์ที่มีประสิทธิภาพ และสามารถสร้างประโยชน์แก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ครอบคลุมทุกสถานการณ์ปัญหา โดยการศึกษารวบรวมข้อเท็จจริงของเหตุปัจจัยของปัญหาได้อย่างถูกต้อง

5) ควรจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์ กฎระเบียบของคณะสงฆ์ รวมทั้งการบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ในเชิงประสานสอดคล้องกัน ทั้งในระดับชุมชน ระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้ถูกต้องตามนโยบายและกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม และยังสามารถเสริมงานกันได้ในทุกระดับ

6) สร้างเสริมภาวะผู้นำให้แก่พระสังฆาธิการ เพราะศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์ในปัจจุบันเริ่มลดลง จึงควรจะได้รับ การเสริมความรู้และประสบการณ์ด้านบริหารจัดการสมัยใหม่ พร้อมกับเสริมทักษะในการทำงานและการประยุกต์หลักธรรมเพื่อการทำงาน สาธารณสงเคราะห์และการพัฒนาสังคมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาในสังคมปัจจุบัน

7) พัฒนาศาสนทายาท เพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่พระสงฆ์รุ่นใหม่ในการมีส่วนร่วมทำงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระนิสิตในมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการกระจายข้อมูลข่าวสารกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ เพื่อสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ระบบงานสาธารณสงเคราะห์ตามยุคสมัยและบริบทของสถานการณ์ ปัญหา

เหล่านี้เป็นการสร้างเสริมศักยภาพในการบริหารจัดการของสถาบันสาธารณสงเคราะห์ วิถีพุทธเพื่อให้สามารถขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับปัญหา และความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธควร จะเน้นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการพัฒนาทักษะให้แก่พระสงฆ์เพื่อเป็นกำลังสำคัญใน การทำงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ ดังนั้นการจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธควร จะมีความชัดเจนในการบริหารจัดการที่พร้อมต่อการเป็นองค์กรช่วยสร้างเสริมอุดมการณ์จิต อาสางานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธให้แก่พระสงฆ์และอาสาสมัครได้ในอนาคต

อย่างไรก็ตามมีข้อพิจารณาบางประการที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการจัดตั้งสถาบัน สาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ คือประเด็นการสร้างการยอมรับขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ เนื่องจากสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจะเป็นองค์กรใหม่ที่เกิดขึ้นและมีบทบาทหน้าที่ สนับสนุนการทำงานเฉพาะของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ จึงอาจเกิดความไม่เข้าใจจากคณะสงฆ์ ที่ทำงานด้านอื่น โดยเกรงว่าอาจจะเกิดการปรับโครงสร้างองค์กรขึ้นใหม่ หรืออาจจะส่ง ผลกระทบต่อโครงสร้างและระบบการทำงานของฝ่ายอื่นๆ ด้วย จนอาจจะเกิดการไม่ยอมรับ หรือเกิดการต่อต้านจากพระสังฆาธิการที่ไม่เข้าใจเหตุผลในการจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์ วิถีพุทธ ดังนั้นจึงไม่ควรจะเร่งรัดกระบวนการจัดตั้ง แต่ควรจะดำเนินการแบบค่อยเป็น ค่อยไป ค่อยๆ สร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่พระสังฆาธิการทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ถึงความสำคัญของการจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธขึ้นมา ด้วยการนำเสนอข้อมูล ข่าวสารผ่านสื่อในทุกช่องทาง จัดประชุมเชิงปฏิบัติการให้แก่คณะสงฆ์ทั้งฝ่ายมหานิกายและ

ธรรมยุติกนิกาย พร้อมกับค่อยๆ พัฒนากลไกการบริหารจัดการของสถาบันสาธารณสงเคราะห์ วิถีพุทธในระดับจังหวัดและท้องถิ่น เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากคณะสงฆ์และองค์กรภาคีเครือข่าย โดยการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดและศูนย์เรียนรู้งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในระดับท้องถิ่นควบคู่กันไป ดังนี้

1.1) การจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัด ศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดถูกคาดหวังว่าจะเป็นศูนย์รวมภาคีเครือข่ายการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธเชิงบูรณาการ ทั้งเครือข่ายคณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในระดับจังหวัดและท้องถิ่น ทั้งนี้จากการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับพระสังฆาธิการผู้มีบทบาทในงานสาธารณสงเคราะห์ รวมจำนวน 42 จังหวัด พบว่าส่วนมากเห็นถึงประโยชน์ของการมีศูนย์หรือสำนักงานเพื่อการประสานงานสาธารณสงเคราะห์ในแต่ละจังหวัด และเพื่อเป็นศูนย์รวมการทำงานของคณะสงฆ์ แต่ยังคงมีประธานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์จังหวัดบางรูปคิดว่าอาจจะไม่จำเป็นต้องมีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัด เพราะในปัจจุบันได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ขึ้นในแต่ละจังหวัดอยู่แล้ว จึงสามารถให้คณะกรรมการชุดเดียวกันนี้ดำเนินกิจกรรมของศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดได้ แต่ก็มีประธานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์อีกหลายจังหวัดที่ยังคงเห็นว่าควรจะมีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดขึ้นมาเป็นการเฉพาะ เพราะที่ผ่านมากomiteeกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ไม่เป็นที่รับรู้จากภาคีเครือข่าย ทั้งที่เป็นหน่วยงานในระดับจังหวัดและองค์กรภาคประชาชนว่าจะเป็นตัวแทนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์ การศึกษานี้ขอเสนอให้มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดขึ้นมาเป็นสื่อประสานการทำงานเชิงบูรณาการในระดับจังหวัด ภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าคณะจังหวัด และคณะกรรมการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ แต่การจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดควรจะต้องผลักดันผ่านมติของมหาเถรสมาคม โดยมีการดำเนินงานผ่านเจ้าคณะพระสังฆาธิการในระดับเจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค และเจ้าคณะจังหวัด เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนในระดับภูมิภาคทุกจังหวัดอย่างสอดคล้องกัน ดังนั้นจึงควรจะมีการนำเสนอแผนการจัดตั้งศูนย์ประสานงานสาธารณสงเคราะห์จังหวัดควบคู่ไปกับแผนการจัดตั้งสถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อให้คณะกรรมการมหาเถรสมาคมร่วมกันพิจารณา ทั้ง 2 ประเด็นไปพร้อมๆ กัน

1.2) การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ฐานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ฐานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธอาจเริ่มต้นด้วยการถอดบทเรียนและจัดการความรู้ เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่สามารถสะท้อนจุดเด่นของกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้สามารถนำข้อมูลและองค์ความรู้นั้นไปสนับสนุนการทำกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ในพื้นที่อื่นๆ แต่การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ดังกล่าวนี้ควรจะอยู่บนพื้นฐานความต้องการของพระสงฆ์และประชาชนในพื้นที่นั้น โดยมีหลักเกณฑ์การกำหนดกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้คือ จัดกิจกรรมที่เน้นสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่หมู่สมาชิกและผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานการพิจารณาร่วมกันของคณะสงฆ์และคณะทำงานหรือสมาชิกของแต่ละศูนย์เรียนรู้ ศูนย์เรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นนั้นควรมีกิจกรรมที่ชัดเจนทั้งในเชิงประเด็น/สถานการณ์ปัญหา หรือความต้องการของประชาชนและชุมชน และที่สำคัญคือการดำเนินกิจกรรมของแต่ละศูนย์เรียนรู้ควรมีแนวทางที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในอนาคต เพื่อให้เป็นต้นแบบศูนย์เรียนรู้ที่พร้อมจะให้พระสงฆ์ อาสาสมัคร และผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อนำความรู้ไปประยุกต์ให้เกิดการขยายกิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม เป้าหมาย และผลการดำเนินกิจกรรมของแต่ละศูนย์เรียนรู้ควรจะนำเสนอต่อประธานฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์จังหวัด เพื่อรับทราบและนำเสนอรายงานต่อเจ้าคณะจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อไป

2) ข้อเสนอแนะการศึกษาวิจัยและการจัดการความรู้

การทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธเป็นบทบาทสำคัญด้านหนึ่งของพระสังฆาธิการตามระเบียบของมหาเถรสมาคม แต่มีพระสังฆาธิการจำนวนไม่น้อยที่ไม่ค่อยเข้าใจงานสาธารณสุขสงเคราะห์ชัดเจนนัก ดังนั้นการนำเสนอข้อมูลข่าวสารในเชิงวิชาการผ่านงานวิจัยและการจัดการความรู้ย่อมมีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ทั้งต่อคณะสงฆ์ ประชาชน และอาสาสมัครที่จะเข้ามาร่วมทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ ดังนี้

(1) การศึกษาวิจัยและจัดการความรู้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อสร้างองค์ความรู้สำหรับการทำงานของพระสงฆ์และภาคีเครือข่าย

(1.1) การศึกษาบทบาทของพุทธศาสนากับการส่งเสริมงานจิตอาสาสาธารณสุขสงเคราะห์ในสังคมไทย โดยมีเป้าหมายเชิงวิชาการเพื่อเข้าใจสถานการณ์

ปัญหาและเงื่อนไขหรือกลไกการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ทั้งจากอดีตและปัจจุบัน ซึ่งอาจช่วยให้เห็นแนวทางการพัฒนางานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธในอนาคต โดยเน้นแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่ว่า พุทธศาสนาควรมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมในฐานะที่เป็นสถาบันสังคมหนึ่งที่สำคัญต่อความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมไทย

(1.2) การศึกษาประเด็นการเปลี่ยนแปลงการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งในแง่การทำงานของปัจเจกบุคคล กลุ่ม หน่วยงาน องค์กร และภาคีเครือข่าย เพื่อนำเอาผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อการกำหนดแผนงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธทั้งในระยะสั้นและระยะยาวต่อไป เพราะที่ผ่านมามีการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยมีภาพที่ไม่ชัดเจนว่าควรจะเป็นการทำงานร่วมกันในเชิงบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และภาคีเครือข่ายอย่างไร

(1.3) การศึกษาแนวทางการใช้หรือประยุกต์หลักธรรม เพื่อการทำงานจิตอาสาสาธารณสุขสงเคราะห์ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน รวมถึงนักเรียนและนักศึกษา เพื่อสร้างสำนึกจิตอาสาในการทำงานอาสาสมัคร ตลอดจนแนวคิดและแนวทางการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อเป็นการกระตุ้นและสร้างจิตอาสาให้กับเด็กและเยาวชน และเพื่อให้เติบโตเป็นคนดีและเป็นอาสาสมัครที่จะเข้าร่วมทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์

(2) รวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลอาสาสมัครสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์และภาคีเครือข่าย ทั้งที่เป็นหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลวิเคราะห์แนวทางการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธเพื่อวางแผนการดำเนินโครงการและกิจกรรมที่มีความเหมาะสมต่อศักยภาพและความพร้อมต่อการทำงานร่วมกันของคณะสงฆ์และภาคีเครือข่าย รวมถึงสอดคล้องกับเหตุปัจจัยของปัญหาและความต้องการของประชาชนผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน และให้ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการทำงานจิตอาสาภายใต้การดูแลของสถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ เช่น การสร้างเสริมแรงจูงใจอาสาสมัคร การดูแลอาสาสมัคร การบริหารงานอาสาสมัคร เป็นต้น พร้อมทั้งใช้ฐานข้อมูลในการประสานหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพระสังฆาธิการและอาสาสมัครจากต่างพื้นที่และต่างภูมิภาค

(3) การถอดบทเรียน เพื่อค้นหาบุคคลต้นแบบการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธ เพื่อเชิดชูเกียรติ และนำมาเผยแพร่เป็นตัวอย่างที่ดีแก่สังคม ซึ่งอาจทำเป็นหนังสือ แผ่นซีดี การเล่าเรื่องราวการทำความดีและการมีจิตอาสาในการปฏิบัติงานสาธารณสุขสงเคราะห์ รวมถึง การพิจารณาอบรมรางวัลเพื่อยกย่องและให้เกียรติแก่พระสงฆ์และบุคคลหรือองค์กรที่มีบทบาทโดดเด่นในการทำงานช่วยเหลือสังคม เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้คณะสงฆ์และบุคคลที่สนใจจะ เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครได้เรียนรู้และทำความเข้าใจ เพราะเรื่องราวการทำงานที่น่าประทับใจ จะช่วยสร้างแรงบันดาลใจในการอาสาทำความดีร่วมกันต่อไป นอกจากนี้สถาบันสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธยังควรพิจารณามาตรการเสริมในการยกย่องผู้ที่มีบทบาทโดดเด่นเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น การเปิดโอกาสให้ออกมาเผยแพร่การทำงานหรือสื่อสารต่อสังคมผ่านเรื่องราวการทำความดีที่ได้รับรางวัล

(4) จัดให้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบการทำงานและวิธีการบริหารจัดการงานอาสาสมัครสาธารณสุขสงเคราะห์ ระหว่างคณะสงฆ์ หน่วยงานของรัฐหรือองค์กรอาสาสมัครต่างๆ เพื่อพัฒนางานอาสาสมัครร่วมกัน เช่น การศึกษาดูงาน การจัดประชุมสัมมนา เป็นต้น การที่อาสาสมัครได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานสาธารณสุขสงเคราะห์หรือร่วมประชุมสัมมนาในประเด็นที่เกี่ยวข้องอาจเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้กับทั้งคณะสงฆ์ ประชาชน และอาสาสมัครของหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ได้เข้าใจและมาร่วมทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธมากขึ้นในอนาคต

(5) การสื่อสารข้อมูลและความรู้สู่สังคม เพื่อสนับสนุนการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ และเพื่อสร้างความตระหนักและสำนึกจิตอาสาอย่างต่อเนื่องโดยเครื่องมือที่มีคุณภาพมากในการสื่อสารคือ สื่อวิทยุ โทรทัศน์ และสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งนี้การจะสร้างสื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารควรจะต้องเริ่มต้นด้วยสื่อที่องค์กรสงฆ์มีอยู่ คือสถานีวิทยุโทรทัศน์โลกพระพุทธศาสนา เฉลิมพระเกียรติฯ หรือที่รู้จักกันในนาม WBTV และใช้เครือข่ายสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา ตลอดจนเว็บไซต์และเฟซบุ๊กของฝ่ายสาธารณสุขสงเคราะห์และภาคีเครือข่าย นอกจากนี้ยังอาจดำเนินการผ่านช่องทางอื่น ได้แก่ วารสาร หนังสือ หรือสิ่งพิมพ์ สื่อเหล่านี้จะสามารถนำเสนอข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และคำแนะนำแก่อาสาสมัครได้อย่างกว้างขวาง

การจัดการความรู้ที่จะสามารถดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพในระยะสั้นๆ เพื่อประโยชน์ต่อการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ คือการถอดบทเรียนการทำงาน

สาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการที่โดดเด่น ทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยจำแนกตามหลักการและแนวทางการทำงานที่แตกต่างกัน ทั้งการสงเคราะห์ เกื้อกูล พัฒนา และบูรณาการ เพื่อนำบทเรียนไปสื่อสารและสร้างเสริมบทบาทสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในอนาคต และที่สำคัญมากคือบทเรียนงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจะสะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาสามารถนำหลักธรรมมาชี้แนะสังคมให้พ้นวิฤตติได้ ตัวอย่างเช่น พระครูพิทักษ์นันทคุณ จังหวัดน่าน ที่นำหลักธรรมไปกระตุ้นให้ชุมชนสำนึกรักและดูแลป่าชุมชน พระครูพิพิธประชานาถ จังหวัดสุรินทร์ ที่เคยใช้หลักธรรมไปกระตุ้นให้ประชาชนร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

3) ข้อเสนอแนะแนวทางสร้างจิตอาสาในงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ

หากพิจารณาการดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ในปัจจุบันของพระสังฆาธิการ พบว่าการขับเคลื่อนงานจะประสบความสำเร็จได้นั้น ทรัพยากรบุคคลคือองค์ประกอบสำคัญที่สุด ทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส ซึ่งควรจะเชื่อมโยงกันภายใต้ความเป็นผู้มีจิตอาสา เพราะจะช่วยเสริมให้ร่วมกันทำงานสาธารณสงเคราะห์ได้อย่างมั่นคง จากการสัมภาษณ์พระสังฆาธิการ พบว่ามีประเด็นที่เป็นเงื่อนไขในการทำงานสาธารณสงเคราะห์เชิงจิตอาสาร่วมกันระหว่างพระสงฆ์และประชาชน ดังนี้

(1) การสร้างอาสาสมัครจิตอาสา ที่ผ่านมาพระสงฆ์และอาสาสมัครที่มาร่วมกันทำงานสาธารณสงเคราะห์นั้นส่วนมากเป็นการมีส่วนร่วมแบบชั่วคราว หรือตามวาระและโอกาส ไม่มีระบบสมาชิกและความต่อเนื่องของการทำงาน การดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ควรสร้างเสริมความเป็นจิตอาสา พร้อมทั้งมีการจัดระบบการบริหารจัดการอาสาสมัครที่ชัดเจน โดยอาจเริ่มดำเนินการในกลุ่มผู้มีฐานะพอเลี้ยงตัวเองได้ หรือข้าราชการเกษียณที่อยากทำงานอาสาสมัคร อาจมีรูปแบบการลงทะเบียนโดยสมัครใจ ระบุความรู้ความชำนาญ ประสบการณ์ พร้อมทั้งจัดทำฐานข้อมูลและระบบการบริหารจัดการให้สามารถระดมอาสาสมัครได้ ทั้งในยามปกติและยามฉุกเฉิน ครอบคลุมในทุกพื้นที่และทุกภูมิภาค

(2) การประสานความร่วมมือกับอาสาสมัครจิตอาสา ควรจะเน้นการทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ ไม่ทำงานโดยคาดหวังผลตอบแทนหรือตำแหน่ง และทำกิจกรรมที่มีความเหมาะสมต่อศักยภาพและความรู้ความสามารถของพระสังฆาธิการ โดยไม่จำเป็นต้องมุ่งทำ

กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ให้ได้จำนวนมาก หรือช่วยเหลือคนจำนวนมาก แต่ควรมีการทำงาน โดยเน้นให้การช่วยเหลือผู้ยากไร้ขาดแคลนให้ได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง อาสาสมัครและ เครือข่ายที่ร่วมกันทำงานจะมีความศรัทธาต่อพระสังฆาตรมากขึ้น รวมทั้งการทำงานจะ ดำเนินไปโดยไม่จำเป็นต้องรอนงบประมาณ แต่ใช้ศรัทธาเป็นรากฐานสำคัญในการทำงาน จิตอาสาด้วยกัน

(3) การขยายงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ให้ลงสู่พระสังฆาธิการในระดับท้องถิ่น อย่างทั่วถึง โดยมหาเถรสมาคมควรมอบอำนาจการตัดสินใจดำเนินนโยบายและมาตรการ ในการบริหารงานและจัดการงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ให้แก่พระสังฆาธิการในระดับ ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบล เพื่อให้มีอำนาจการตัดสินใจในการ ดำเนินกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์อย่างอิสระ ไม่ควรรวมศูนย์การตัดสินใจไว้ที่ส่วนกลาง งานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ควรบริหารจัดการโดยให้เจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลมี ส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชน มิให้เกิดช่องว่างระหว่างวัด ชุมชน และภาคีเครือข่าย

(4) การสนับสนุนงานจิตอาสาอย่างเหมาะสม ฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถร สมาคมควรให้ความรู้และคำแนะนำแก่พระสังฆาธิการในทุกระดับ รวมทั้งช่วยเสริมความ มั่นใจแก่พระสังฆาธิการในการร่วมวางแผนและดำเนินงานกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ สร้าง ศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน มีวิสัยทัศน์ที่สามารถปรับเข้ากับสถานการณ์ปัญหาได้ดี ยึดมั่น ในหลักธรรมคำสอนและสนับสนุนการปฏิบัติงานที่เน้นการทำงานเชิงจิตอาสามากกว่าการ สั่งการตามสายการบังคับบัญชา รวมถึงสนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการได้รับข้อมูล ข่าวสารที่เท่าเทียมกัน

(5) การพัฒนาอย่างเป็นระบบ ควรเริ่มจากการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และ อุปสรรค ของการทำงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ เพื่อจะสามารนำไปกำหนดแผน ยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาได้ตรงประเด็น และสอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบทเชิงพื้นที่ โดยเน้นเป้าหมายการทำงานเพื่อประโยชน์สาธารณะ มุ่งช่วยเหลือ ประชาชนด้วยความเป็นธรรม เสมอภาค โปร่งใส และตรวจสอบได้ ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า แนวทางสนับสนุนงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ที่ดีคือการทำงานแบบบูรณาการ เพื่อสร้าง ความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์และทุกภาคีเครือข่าย

(6) การสร้างแบบอย่างงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ ของคณะสงฆ์ที่ดำเนินการในปัจจุบันมีหลายกิจกรรมที่มีความเป็นไปได้จะใช้เป็นห้องเรียนในการฝึกฝนและช่วยสร้างเสริมความเป็นจิตอาสา คือ

(6.1) การบริหารผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ได้รับความนิยม คือการตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยที่ลูกหลานสามารถนำพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายไปฝากไว้ในตอนเช้าเพื่อเข้าร่วมกิจกรรม แล้วตอนเย็นมารับกลับ โดยวัดหรือหน่วยงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครคอยดูแลผู้สูงอายุ ทั้งเรื่องอาหาร กิจกรรมกลุ่ม การออกกำลังกาย หรืองานอดิเรก เป็นต้น การบริหารผู้สูงอายุต้องการอาสาสมัครจิตอาสาเข้าร่วมกิจกรรม เพราะในสังคมไทยปัจจุบันความใส่ใจดูแลผู้สูงอายุกำลังมีปัญหามากขึ้น มีผู้สูงอายุจำนวนมากไม่น้อยที่ถูกทอดทิ้งให้อยู่เพียงลำพัง ไม่มีลูกหลานอุปถัมภ์เลี้ยงดู เพราะต้องใช้เวลาทำงานนอกบ้าน สังคมไทยควรเสริมสร้างให้มีอาสาสมัครมาช่วยงานบริหารผู้สูงอายุอย่างจริงจัง เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะที่ดีทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา รวมถึงการเปลี่ยนความคิดที่มองว่าผู้สูงอายุเป็นภาระของลูกหลานและสังคม เพราะผู้สูงอายุคือทุนทางสังคมที่ยังคงมีศักยภาพที่จะร่วมสร้างประโยชน์แก่สังคมได้

(6.2) การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและผู้ป่วยติดเตียงเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่งานสาธารณสงเคราะห์ควรจะสร้างอาสาสมัครจิตอาสาที่ให้การดูแลผู้ป่วยเหล่านี้ด้วยหัวใจของความเป็นผู้มีเมตตากรุณา ในกรณีนี้สังคมไทยได้พยายามผลักดันให้เกิดอาสาสมัครจิตอาสากระจายไปในพื้นที่ต่างๆ ร่วมกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพ.สต.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) การดำเนินงานควรเป็นไปในเชิงบูรณาการกับทุกภาคส่วน โดยอาจมีแกนนำเป็นพระสงฆ์ที่ประชาชนให้ความเคารพศรัทธาสูง รวมถึงความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น โครงการสันติภาวันของพระวิชิต ธัมมชิต ที่ดำเนินกิจกรรมดูแลพระสงฆ์อาพาธระยะสุดท้ายที่วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ และสำนักสงฆ์สันติภาวัน จังหวัดจันทบุรี หรือกิจกรรมของพระภิกษุดา ชันติโกโร ขับเคลื่อน “ชมรม

ชายผ้าเหลือง เพื่อเพื่อนผู้ป่วยระยะท้าย” วัดห้วยยอด จังหวัดตรัง ดำเนินกิจกรรมร่วมกับจิตอาสาและภาคีเครือข่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรภาคประชาสังคม

- (6.3) การดูแลและช่วยเหลือผู้ยากไร้อย่างต่อเนื่อง จนกว่าจะสิ้นสุดปัญหาและความต้องการของผู้นั้น การช่วยเหลือเริ่มตั้งแต่การพูดคุยให้กำลังใจ มอบสิ่งของหรือเงินทอง จนถึงก่อสร้างหรือซ่อมแซมที่อยู่อาศัยให้ อย่างไรก็ตาม สิ่งของที่นำไปช่วยเหลือควรจะมีการตรวจสอบว่ามีความประณีต ไม่ใช่ของเหลือทิ้งจากที่อื่น เช่น การมอบเสื้อผ้ารองเท้านี้ควรจะมีสภาพที่เหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์ การมอบอาหารก็ควรจะมีโภชนาการเหมาะสมต่อการบริโภค ผู้ที่บริจาคควรจะมีกุศลจิตและความตั้งใจเป็นผู้ให้แก่ผู้ที่ต้องการ โดยแท้จริง ความประณีตในการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากเหล่านั้นจะก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างกัน จนผู้รับความช่วยเหลือสามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือแม้แต่กลับมาเป็นผู้บริจาคให้แก่ผู้ทุกข์ยากคนอื่น อีกประการหนึ่งที่ผู้ทุกข์ยากต้องการ คือการดูแลทางด้านจิตใจ มีคนคอยพูดคุยให้กำลังใจในการดำเนินชีวิต และเผชิญกับทุกข์และปัญหาได้ สืบต่อไป

ดังนั้นการสร้างเสริมความเป็นผู้มีจิตอาสาของอาสาสมัครจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ควรจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการเรียนรู้ประสบการณ์ตรง โดยการพาไปเห็นทุกข์ของผู้อื่น เห็นความเจ็บป่วย เห็นความยากไร้ และเห็นความต้อโอกาสของผู้คน ซึ่งประสบการณ์ตรงและภาพที่ปรากฏจะกระตุ้นให้เกิดสำนึกจิตอาสาขึ้น แล้วจึงเสริมศักยภาพและความเข้มแข็งผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธได้อย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามสังคมไทยควรสร้างความเข้าใจถึงการเป็นผู้มีจิตอาสาว่าไม่ใช่จิตอาสาเชิงสัญลักษณ์ที่จะต้องมีเครื่องแบบ หมวก ผ้าพันคอ หรือเข็มเชิดชูเกียรติ เพราะจิตอาสาที่แท้จริงคือความมุ่งมั่นและเสียสละที่จะทำงานเพื่อช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก หากอาสาสมัครมาร่วมทำงานจิตอาสาโดยละทิ้งตำแหน่งหรือสถานภาพใดๆ ออกไปได้ การทำงานจิตอาสา ก็จะเข้มแข็ง ที่ผ่านมานางานอาสาสมัครจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์มักจะ

เป็นการสมัครใจเข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หลังจากเสร็จกิจกรรมแล้ว มักจะยุติไป ไม่มีความต่อเนื่องในงานอาสาสมัคร ซึ่งต่างจากงานอาสาสมัครของมูลนิธิหรือองค์กร ที่มักจะมีอย่างต่อเนื่องในการทำงาน และมักจะมีการจัดอบรมหรือฝึกฝนการทำงาน ของอาสาสมัคร เพื่อให้เรียนรู้แนวคิด แนวทางการทำงาน เป้าหมาย และอุดมการณ์ของ มูลนิธิหรือองค์กรนั้น

4) ข้อเสนอแนะการบูรณาการภาคีเครือข่าย

หน่วยงานทางการที่ดูแลงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธโดยตรง คือฝ่ายสาธารณสุข สงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม โดยมีหน่วยงานราชการอื่นที่เข้ามาร่วมทำงานหรือให้การ สนับสนุนในโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องคือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมพัฒนา สังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมป้องกันและ บรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย รูปแบบการทำงานร่วมกันนั้นไม่มีองค์กรกลางที่คอย ประสานการทำงาน โดยมากเป็นการทำงานร่วมกันในเชิงภาคีเครือข่ายหรือหน่วยงานในระดับ ท้องถิ่น ได้แก่ โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) อาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน (อสม.) และงานบรรเทาสาธารณภัยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ทั้งเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในอนาคตการทำงานสาธารณสุขสงเคราะห์วิถี พุทธควรเป็นการทำงานเชิงบูรณาการร่วมกับระบบราชการตามแนวทางพลัง “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ) ดังนี้

(1) การรณรงค์กิจกรรมสาธารณสุขสงเคราะห์วิถีพุทธผ่านแนวทางบูรณาการระหว่าง คณะสงฆ์ ประชาชน และอาสาสมัครของหน่วยงานต่างๆ โดยการทำงานเชิงจิตอาสาที่มี เป้าหมายการพัฒนาสังคมและการช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ยากไร้ เช่น การรณรงค์เรื่องสังคม อยู่เย็นเป็นสุข การผลักดันกิจกรรมการพัฒนาตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หรือ การส่งเสริมชุมชนคุณธรรม เป็นต้น กิจกรรมรณรงค์เหล่านี้พระสังฆาจารย์ไม่สามารถดำเนิน งานเพียงลำพังได้ แต่จะต้องประสานงานหรือร่วมทำงานกับหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการบูรณาการไปสู่ผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

(2) การจัดกิจกรรมหรือโครงการที่สร้างโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมเป็นอาสาสมัคร โดยเชื่อมโยงกับงานสาธารณสุขสงเคราะห์และการพัฒนาสังคมในแนวทางต่างๆ เช่น การทำงาน

สงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาส การทำงานบรรเทาสาธารณภัยในพื้นที่ประสบภัย การจัดอบรมหรือดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น การจัดกิจกรรมเหล่านี้ดำเนินการโดยมุ่งเน้นเป้าหมายหนึ่ง คือการเสริมสร้างจิตอาสาและการเรียนรู้การทำความดีเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ อย่างเป็นกระบวนการ ซึ่งควรจะประสานงานกับหลายภาคส่วนเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

(3) การส่งเสริมเรื่องการยอมรับและยกย่องหน่วยงานราชการและองค์กรภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่น ที่เข้ามาร่วมหรือเสริมการทำงานสาธารณสงเคราะห์ เช่น การจัดให้รางวัลแก่อาสาสมัครและองค์กรอาสาสมัครที่มีผลงานดีเด่นในการทำงานสาธารณสงเคราะห์ ร่วมกับคณะสงฆ์ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการทำงานร่วมกัน อีกทั้งยังเป็นเงื่อนไขให้เกิดการประสานการทำงานที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งในเชิงการพัฒนาศักยภาพหรือเสริมจุดอ่อนหรือลดอุปสรรคในการทำงานของแต่ละฝ่าย โดยเป็นการประสานงานและร่วมกันทำงานเชิงบูรณาการ

(4) การส่งเสริมและสนับสนุนการจัดระบบบริหารจัดการงานอาสาสมัครร่วมกับภาคีเครือข่าย โดยจัดให้มีการศึกษาและอบรมเกี่ยวกับการบริหารงานอาสาสมัคร เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการ แนวคิด และรูปแบบการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ การทำงานด้านสังคหธุระและพระพุทธานุศาสน์เพื่อสังคม รวมถึงการไปเรียนรู้ดูงานสาธารณสงเคราะห์ในพื้นที่อื่นๆ พร้อมทั้งมีการจัดเวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้แนวทางการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธร่วมกัน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างภาคีเครือข่ายอย่างประสานสอดคล้องกัน

(5) การจัดทำหลักสูตรการอบรมร่วมระหว่างภาคีเครือข่าย เพื่อพัฒนาศักยภาพให้พระสงฆ์และอาสาสมัครเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ ความสามารถ อุดมการณ์ คุณธรรม และการมีจิตอาสาในการทำงานเชิงบูรณาการ เพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้และพัฒนาสังคมในแนวทางเดียวกัน รวมถึงการสนับสนุนให้เกิดระบบฐานข้อมูลการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ทั้งฐานข้อมูลกลุ่มพระสงฆ์ที่ทำงานสาธารณสงเคราะห์ หน่วยงานและองค์กรของภาคีราชการ และองค์กรอาสาสมัคร เพื่อให้สามารถนำข้อมูลมาสนับสนุนการทำงานร่วมกัน ทั้งงานสังคมสงเคราะห์ในยามปกติ งานบรรเทาสาธารณภัยในยามฉุกเฉิน และงานพัฒนาสังคม

(6) สนับสนุนระบบบูรณาการภาคีเครือข่ายการทำงานอาสาสมัคร เพื่อมุ่งประสานความร่วมมือและเสริมพลังการทำงานขององค์กรที่ทำงานคล้ายคลึงกัน เนื่องจากองค์กรภาคีเครือข่ายอาสาสมัครในระดับท้องถิ่นส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก หากทำโดยลำพังอาจไม่เห็นผลกระทบต่อสังคมที่มากพอ คณะสงฆ์ควรจะมีการสร้างเครือข่ายร่วมกับองค์กร/มูลนิธิ/เครือข่ายทางพุทธศาสนา เอกชน ท้องถิ่น และภาคประชาสังคม เครือข่ายอาสาสมัครจะมีส่วนอย่างสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาระบบอาสาสมัครให้ตอบสนองความต้องการและช่วยแก้ไขปัญหาของคนไทย โดยเฉพาะผู้ป่วย ผู้สูงอายุ ผู้ทุพพลภาพ ผู้ด้อยโอกาส และผู้ประสบอุบัติเหตุหรือสาธารณภัย

(7) การจัดระบบบูรณาการภาคีเครือข่ายงานสาธารณสงเคราะห์ในระดับท้องถิ่นและในระดับจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานงานในระดับท้องถิ่นนั้น หากมีการบริหารจัดการงานอาสาสมัครชุมชนอย่างลงตัวในทุกท้องถิ่น จะก่อให้เกิดความเข้มแข็ง ความสามัคคี และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างรวดเร็วในยามที่เกิดปัญหาหรือต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนหรือเกิดอุบัติเหตุ รวมถึงช่วยให้พระสงฆ์ในชุมชนและท้องถิ่นมีความตระหนักในความสำคัญของงานสาธารณสงเคราะห์บนพื้นฐานการเป็นจิตอาสา มากกว่าเป็นการทำงานตามหน้าที่หรือความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย

บทส่งท้าย

งานจิตอาสา

เพื่อสาธารณสงเคราะห์
วิถีพุทธ

การจะสะท้อนภาพให้เห็นว่าวัดและพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยในปัจจุบัน พระสงฆ์จะต้องสามารถดำรงบทบาทสังฆคหุระ สามารถช่วยสนับสนุนการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนให้เป็นไปตามครรลองของพุทธศาสนาได้ และสามารถร่วมแสดงบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธได้อย่างเหมาะสมกับเหตุปัจจัยของปัญหา ทั้งนี้ในปัจจุบัน บทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์มีความสำคัญต่อการเสริมให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น เพราะประชาชนประสบปัญหาและมีความทุกข์ที่หลากหลายรูปแบบจากกระแสบริโภคนิยมและทุนนิยม หากพระสงฆ์ไม่ช่วยแก้ไขปัญหาทุกข์ของประชาชน พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข และไม่สามารถศึกษาปฏิบัติธรรมได้อย่างไร้กังวล บทบาทสาธารณสงเคราะห์ที่พึงประสงค์ก็คือการช่วยเหลือพุทธศาสนิกชนให้มีการดำเนินชีวิตที่หลุดพ้นจากปัญหาทุกข์ยากเดือดร้อนทั้งหลายจากเหตุปัจจัยทางสังคม และในอนาคตงานสาธารณสงเคราะห์

วิถีพุทธควรจะเป็นไปในแนวทางเพื่อขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่ “สังคมแห่งการแบ่งปัน” (พระครูวิบูลปริยัติกิจ, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2562) ทั้งพระสงฆ์และประชาชนควรจะอยู่ร่วมกันในลักษณะเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันตามแนวทางพุทธศาสนาเพื่อสังคม ผ่านแนวร่วมจิตอาสาของคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคม ให้เป็นไปตามพันธกิจของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของมหาเถรสมาคม

เพื่อสนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ มหาเถรสมาคมควรพยายามสร้างเสริมให้พระสังฆาธิการในทุกระดับ ได้มีความเข้าใจในเป้าหมายของบทบาทด้านสาธารณสงเคราะห์และพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่จะสามารถตอบสนองทั้งแผนการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์และแผนการปฏิบัติงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม โดยไม่ใช่วิถีของการทำบุญแบบอามิสบูชาเป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ เพราะการยึดติดกับอามิสบูชาไม่ใช่วิถีปฏิบัติที่เหมาะสมของพุทธศาสนิกชน อันจะนำไปสู่ความลุ่มหลงงมงายในวิถีปฏิบัติแบบพุทธพาณิชย์และบุญพาณิชย์ ที่เป็นแนวทางอกุศลจิตมากกว่ากุศลจิต ซึ่งในที่นี่ขอยกพระโอวาทวันมาฆบูชาของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม) ที่ได้ประทานแก่พุทธศาสนิกชนเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2531 ว่า “...การปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนาของเราทั้งหลายส่วนมากยังอยู่ในขั้นอามิสบูชา การปฏิบัติตามพิธีกรรมที่นิยมกันเป็นส่วนมาก เพื่อหวังผลทางความยกย่องสรรเสริญ ให้เป็นที่กล่าวขวัญถึงว่าเป็นคนดีมีศีลธรรมทุกวงการ เพิ่มความไม่ถูกต้องฝ่ายบาปอกุศลภายในจิตใจให้เพิ่มมากขึ้น แทนที่จะเป็นการละบาปบำเพ็ญบุญ กลับจะเป็นการเพิ่มบาปแก่จิตใจให้เพิ่มมากขึ้นเสียอีก การปฏิบัติบำเพ็ญบุญควรทำด้วยความบริสุทธิ์ใจและด้วยความสุจริต ไม่ควรทำบุญด้วยอำนาจของกิเลส มีหวังผลเป็นต้น จึงจะเป็นบุญกุศลเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์สะอาดหมดจด เป็นความสุขจำริญโดยแท้จริง” (แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 76 ตอนที่ 3, 2531: 3) การทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธจึงควรหลีกเลี่ยงการใช้อามิสบูชาเป็นเครื่องมือ แต่ใช้คุณธรรม การทำความดี และความเป็นผู้มีจิตอาสา เป็นฐานสำคัญในการทำงานร่วมกันทั้งในฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส

หนังสือเล่มนี้ศึกษาการทำงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ จากการวิจัยเอกสารและการวิจัยสนาม ด้วยการสัมภาษณ์พระสังฆาธิการจำนวน 87 รูป ในพื้นที่ 42 จังหวัด เพื่อศึกษาการทำงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยในอดีตและปัจจุบันให้ชัดเจน พบว่าแม้จะเป็น

บทบาทสำคัญด้านหนึ่งใน 6 บทบาทที่กำหนดไว้ในระเบียบของมหาเถรสมาคม แต่พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญมากนักกับการทำกิจกรรมในบทบาทสาธารณสงเคราะห์ สำหรับพระสังฆาธิการที่ทำงานสาธารณสงเคราะห์นั้น หากพิจารณาเปรียบเทียบกระบวนการทำงานระหว่างการทำงานตามสายการบังคับบัญชากับการทำงานเชิงจิตอาสา พบว่ากิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ส่วนมากดำเนินการในเชิงจิตอาสา และมีลักษณะการทำงานในเชิงปัจเจกบุคคล โดยมีกลุ่มผู้สนับสนุนเป็นอาสาสมัครจิตอาสาที่เป็นพระสงฆ์ภายในวัด (กลุ่มลูกศิษย์) และญาติโยมใกล้ชิดที่มีความศรัทธาต่อพระสังฆคหวัตร จึงเป็นการรวมกลุ่มทำงานกลุ่มเล็กๆ หรือเป็นเครือข่ายหลวมๆ และไม่มีการจัดตั้งเครือข่ายอย่างเป็นทางการ มีพระสังฆคหวัตรเพียงบางส่วนที่มีความชัดเจนในการรวมกลุ่มกันทำงานอย่างเป็นทางการ โดยใช้เงื่อนไขการทำงานตามสายการบังคับบัญชาเป็นกลไกประสานความร่วมมือของพระสังฆาธิการ ตัวอย่างเช่น การจัดตั้งกองทุนสังฆประชาชนุเคราะห์ของคณะสงฆ์ภาค 13 ในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด (พระครูวิบูลปริยัติกิจ, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2562) ผลการศึกษาในหนังสือนี้คาดหวังว่าจะช่วยให้เข้าใจอย่างชัดเจนขึ้นถึงบทบาทของพระสังฆาธิการในงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธที่ควรจะเป็นการแสดงบทบาทตามแนวคิดสังฆคหวัตรและพุทธศาสนาเพื่อสังคม

งานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธอาจจำแนกตามกระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงานได้เป็น 2 ลักษณะคือ การทำงานตามสายบังคับบัญชาและการทำงานที่เป็นจิตอาสา ซึ่งมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกัน ดังนี้

การทำงานตามสายบังคับบัญชา มีความเป็นทางการ สามารถจัดระบบการทำงานได้ชัดเจน สามารถควบคุมการทำงานให้ดำเนินไปตามนโยบายของมหาเถรสมาคมได้ สามารถขยายการทำงานได้อย่างกว้างขวางและเป็นที่ยอมรับในหมู่พระสังฆาธิการ แต่อาจจะขาดความยั่งยืน เพราะเมื่อเปลี่ยนตัวผู้บริหารองค์กรปกครองคณะสงฆ์ในระดับท้องถิ่น โครงการหรือกิจกรรมนั้นอาจจะถูกยกเลิกไป หรือผู้บริหารรูปใหม่อาจจะเปลี่ยนแนวทางการทำงานไปตามความชอบหรือความถนัดของท่าน โครงการหรือกิจกรรมที่เคยดำเนินการได้ประสบความสำเร็จก็อาจจะจบลง ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งคือ โครงการตามสายบังคับบัญชาหลายโครงการเมื่อสั่งการหรือขอความร่วมมือจากส่วนกลาง หากพระสังฆาธิการผู้รับนโยบายไม่เห็นด้วย กิจกรรมเหล่านั้นก็จะไม่สามารถขับเคลื่อนได้ เพราะไม่มีงบประมาณสนับสนุน หากพระสังฆาธิการจะ

ดำเนินงานก็ต้องคิดหาวิธีการทำงานและงบประมาณมาปฏิบัติเอง ซึ่งก็มักจะเป็นไปในแนวทางการขอรับบริจาคจากประชาชนผู้มีจิตศรัทธา ดังนั้นเมื่อโครงการหรือกิจกรรมเกิดอุปสรรคในการดำเนินงานก็ต้องยุติไป จึงไม่เกิดความยั่งยืนในกระบวนการทำงาน

การทำงานเชิงจิตอาสา เป็นแนวทางการทำโครงการหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากความสนใจของพระสงฆ์ฆาติการแต่ละรูปในเชิงปัจเจกบุคคล ซึ่งจะมีข้อดีคือพระสงฆ์ฆาติการมีความมุ่งมั่นและตั้งใจจะทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือเพื่อแก้ไขปัญหา หรือเพื่อลดทอนทุกข์ของประชาชน ตามกำลังความสามารถของท่าน และมักจะมีลักษณะการทำงานแบบค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของท่านและกลุ่มผู้สนับสนุน การทำงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์จึงมีแนวโน้มที่จะยั่งยืนมากกว่าการทำงานตามสายบังคับบัญชา แต่ด้วยเป็นการทำงานในเชิงปัจเจกบุคคลและไม่มีความเป็นทางการ ทำให้การประสานเสริมการทำงานสาธารณสงเคราะห์อาจจะยากต่อการบูรณาการร่วมกับหน่วยงานราชการหรือองค์กรอื่นที่มีความเป็นทางการ ดังนั้นแนวทางในการบริหารจัดการงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ จึงควรมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบจากการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรค ของการทำงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ที่ผ่านมา เพื่อให้สามารถปรับปรุงรูปแบบและแนวทางการทำงานได้ตรงประเด็น และสอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และบริบทเชิงพื้นที่ โดยเน้นเป้าหมายการทำงานเพื่อประโยชน์สาธารณะ มุ่งช่วยเหลือประชาชนด้วยความเป็นธรรม เสมอภาค โปร่งใส และตรวจสอบได้

การศึกษานี้ยังพบประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งเพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธในอนาคต คือการจัดตั้ง “สถาบันสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธ” ให้เป็นสำนักงานหรือองค์กรเพื่อการบริหารจัดการของฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ของมหาเถรสมาคม เพื่อขับเคลื่อนงานสาธารณสงเคราะห์ให้ครอบคลุมทั้ง 4 หลักการ คือการสงเคราะห์ เกื้อกูล พัฒนา และบูรณาการ โดยเน้นการทำงานสาธารณสงเคราะห์ควบคู่กันไป ทั้งเชิงจิตอาสาและตามคำสั่งหรือสายการบังคับบัญชา ซึ่งพระสงฆ์ฆาติการส่วนมากมีความเห็นว่าควรจะสนับสนุนการสร้างจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ในหมู่พระสงฆ์และภิกษุณีเครื่อข่าย ดังนี้

(1) การสร้างงานสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธให้มั่นคงควรเติบโตแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อสร้างความเข้มแข็งโดยต่อยอดจากฐานจิตอาสาของพระสงฆ์ มีการบริหารจัดการที่ดี มีการวางแผนที่ดี ไม่สร้างระบบที่บีบรัดตัวเองหรืออิสระมากเกินไป ควรสร้างวิธีการทำงานร่วมกัน

ที่เรียบง่าย แต่มีอุดมการณ์ชัดเจน เช่น การแยกเงินบริจาคเพื่อกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ ออกจากเงินค่าใช้จ่ายการบริหารจัดการวัดอย่างชัดเจน เป็นต้น การจะสร้างจิตอาสาเช่นนี้ ต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนจากการปฏิบัติจริงให้แก่คณะสงฆ์และอาสาสมัคร อย่างเข้มข้น

(2) การประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อการบริหารจัดการระบบอาสาสมัครที่เรียบง่ายและ สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ ในระยะเริ่มต้นของการทำกิจกรรมไม่จำเป็นต้องเป็น โครงการใหญ่และใช้คนมาก อาจเป็นกิจกรรมเล็กๆ แต่ควรเป็นกิจกรรมที่จะช่วยเสริมสร้าง ประสบการณ์ให้แก่คณะสงฆ์และอาสาสมัคร ให้รู้สึกหรือสัมผัสได้ถึงการทำงานที่เน้นการ ทำความดีเพื่อสังคม ไม่ใช่การทำงานตามหน้าที่หรือความรับผิดชอบ และเป็นกิจกรรมที่สามารถ พัฒนาคุณธรรมของผู้เข้าร่วมได้อย่างเหมาะสม ควบคู่ไปกับการมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ของคณะสงฆ์และอาสาสมัคร อันเป็นกระบวนการที่จำเป็นสำหรับงานจิตอาสาสาธารณ สงเคราะห์

(3) ควรส่งเสริมหลักการทำงานพุทธศาสนาเพื่อสังคม โดยเน้นการเป็นผู้ให้มากกว่า ผู้รับ ตลอดจนมีระบบการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยใช้การทำความดีเพื่อสังคมและการ ทำบุญเพื่อสังคม เน้นการปฏิบัติโดยให้พระสงฆ์เริ่มฝึกตนเองเป็นผู้ให้มากกว่าจะรอรับการ สนับสนุนจากประชาชนอยู่ในวัด เมื่อพระสงฆ์เริ่มที่ตนเองแล้วจะสามารถขยายผลไปยังคนรอบ ข้างได้ต่อไป ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการหวานเมล็ดพันธุ์แห่งความดีเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้ คนรอบข้างได้เรียนรู้และร่วมทำความดีเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะนำไปสู่การทำงานที่อยู่ บนพื้นฐานของการมีจิตอาสาและคิดเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน

(4) กระบวนการสร้างพระสงฆ์จิตอาสาควรเน้นการพัฒนาศักยภาพและอุดมการณ์ให้ เป็นผู้ที่พร้อมจะเสียสละและทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยหัวใจของความเมตตากรุณา การสร้างจิต อาสาช่วยเหลือสังคมอาจเริ่มด้วยการให้ความรู้และพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์และอาสาสมัคร เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมโดยไม่หวังผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การยอมรับจากคณะสงฆ์ การนำผลงานไปอ้างอิงเพื่อขอตำแหน่งหรือสมณศักดิ์ เป็นต้น ความเป็นผู้มีจิตอาสาต้องเรียน รู้ถึงความเป็นผู้ให้มากกว่าจะเป็นผู้รับ เพื่อให้มีสำนึกของจิตอาสาและการทำความดีเพื่อสังคม ที่แท้จริง

พระสงฆ์จิตอาสาส่วนมากมองการทำงานสาธารณสงเคราะห์ว่าควรมีระบบการทำงานที่มีความโปร่งใสในเรื่องการใช้จ่ายเงิน เงินบริจาคจะต้องถูกนำไปใช้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการรับบริจาค อย่าให้เกิดความกังวลใจว่าเงินที่ทำบุญไปเข้าพกเข้าห่อหรือเข้ายามของพระสงฆ์จนร่ำรวยเป็นเศรษฐี โดยไม่ส่งผลต่อการทำงานสาธารณสงเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการรับบริจาค พระสงฆ์ควรใช้จุดแข็งของความเป็นบรรพชิต คือการได้รับศรัทธาจากญาติโยม เพื่อประสานหรือบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคีเครือข่ายในลักษณะอื่นๆ เพื่อสนับสนุนงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธที่สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมไทย 3 ประการ คือ

คาดหวังให้วัดเป็นศูนย์กลางในการร่วมมือกันจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์แก่ชุมชน และสังคมบนพื้นฐานการสร้างเสริมให้ประชาชนและพระสงฆ์มีจิตอาสา ร่วมกันช่วยเหลือสังคม สร้างความสามัคคี และมีความคิดริเริ่มที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยพระสงฆ์เป็นผู้นำทางปัญญาและทางจิตวิญญาณ ช่วยสร้างจิตสำนึกการทำงานเพื่อส่วนรวมให้แก่ประชาชน ไม่ทำงานเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตนหรือกลุ่มพวก โดยยึดถือพุทธธรรมเป็นวิถีปฏิบัติร่วมกัน

คาดหวังผลเชิงสาธารณสงเคราะห์ที่ยั่งยืน เพื่อช่วยปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง มุ่งให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง และมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองให้มากที่สุด ตั้งแต่ความคิดริเริ่ม การวางแผน ดำเนินการ และติดตามประเมินผล โดยคณะสงฆ์และราชการให้ความช่วยเหลือตามเงื่อนไขที่จำเป็น บนพื้นฐานบูรณาการความร่วมมือกันระหว่างพระสงฆ์ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และประชาชนอย่างใกล้ชิด ทำงานอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

(3) คาดหวังการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์และประชาชนในการทำงานบนพื้นฐานพลังบวร การมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน/ชุมชน วัด และโรงเรียน/ราชการ ในบทบาทการร่วมผลักดันกิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ในชุมชน เป็นรูปแบบของความพยายามฟื้นฟูบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ และฟื้นฟูความสำคัญของวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนดังเช่นที่เคยเป็นมา เพราะการทำงานเชิงจิตอาสาควรจะเป็นการรวมพลังของทุกภาคส่วนในชุมชน และสังคม จึงจะส่งผลต่อสาธารณประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

งานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์จึงไม่ใช่คิดจะทำเมื่อไรก็ได้ และไม่ใช่เป็นการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า หรือเป็นการทำงานไปตามสถานการณ์แบบไฟไหม้ฟาง เมื่อสถานการณ์คลี่คลายแล้วก็จบสิ้นการทำงานร่วมกัน การทำงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์ควรจะมีอย่างต่อเนื่องและสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน เพราะปัญหาของประชาชนและสังคมไม่ได้หยุดนิ่งหรือจบสิ้นไป แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย นอกจากนี้พระสังฆาตฺรที่มีส่วนร่วมทำงานจิตอาสาสาธารณสงเคราะห์มักจะทำงานด้วยจิตเมตตากรุณาและปัญญาในการเข้าใจทุกข์ของผู้คนในสังคม เมื่อท่านพบว่าคนส่วนใหญ่ในชุมชนยังประสบความยากลำบาก แร้นแค้น และวนเวียนอยู่กับความทุกข์อย่างไม่รู้จบ จึงมีจิตอาสาเข้ามาทำงานช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมและร่วมพัฒนาสังคม โดยพยายามแก้ไขที่เหตุปัจจัยของปัญหาและทุกข์เหล่านั้น ทั้งนี้ความเป็นผู้มีจิตอาสาจะสะท้อนให้เห็นได้จากการมีจิตใฝ่ยินดีกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อผู้อื่น ด้วยความใส่ใจเข้าไปแก้ปัญหา คลี่คลายความทุกข์ของประชาชน และการทำงานจิตอาสาไม่ใช่เพียงการ “ให้” สิ่งของหรือเงินทอง แต่ยังรวมถึงความเข้าใจและการใช้เวลาเพื่อกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อส่วนรวม เช่น จิตอาสาดูแลผู้ป่วยติดเตียง ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย หรือจิตอาสาเพื่อเยี่ยมวยาผู้ได้รับผลกระทบจากสาธารณสุขหรือกล่าวโดยรวมว่าเป็นการทำงานจิตอาสาเพื่อสังคม กิจกรรมจิตอาสา มักจะตอบโจทย์การแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของคนในสังคม ขณะเดียวกันก็ช่วยให้คนทำกิจกรรมจิตอาสาได้เข้าถึงแก่นแท้ของการแบ่งปันและช่วยเหลือผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีจิตอาสาเชิงจิตวิญญาณ คือมีจิตใฝ่ยินดีกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อผู้อื่น อุทิศตนเป็นอาสาสมัครร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการทำความดีเพื่อสังคม อันจะนำไปสู่สังคมแห่งการแบ่งปันและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในอนาคต

บรรณานุกรม

• เอกสารภาษาไทย •

- โครงการพระธรรมจาริก. (2538), *30 ปี พระธรรมจาริก*. กรุงเทพฯ: กรมประชาสัมพันธ์.
- ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2545), “พุทธศาสนากับสังคมไทย : ข้อพิจารณาว่าด้วยการปฏิรูปพระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน” *รวมบทความและรายงานพิเศษ ศาสนาและปรัชญา*. นครปฐม: ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, หน้า 54-100.
- ดวงศักดิ์ ชื่นสินธุ์. (2547), “พระธรรมทูตเฉพาะกิจ บุกใต้ปลอบขวัญ” *ภิกษุสามเณร มติชน*. ปีที่ 27 ฉบับที่ 9575. 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2547. หน้า 33.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). “อนาคตขององค์กรสงฆ์” ใน *นิธิ เอียวศรีวงศ์ และคณะ. มองอนาคต*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา, หน้า 114-151.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2542). *การเมืองไทยในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- บุหลง ศรีกนก. (2558), “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส / พระองค์เจ้ามุนชนาคมานพ” *ฐานข้อมูลมานุกรมวรรณคดีไทย*. ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก http://www.sac.or.th/databases/thailitdir/cre_det.php?cr_id=152 สืบค้นเมื่อ 9 กรกฎาคม 2562.
- ประเวศ วะสี. (2530), *พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจะก้าวชาติได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ประเวศ วะสี. (2542), *ธรรมิกสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสนาพุทธ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2539ก), *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2539ข), *สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสสายศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2556), *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในศาสนาประจำชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.
- พระไพศาล วิสาโล. (2542), *พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- พระไพศาล วิสาโล. (2544), “โลก” กับ “ธรรม” แยกจากกันไม่ได้ ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก <https://www.visalo.org/article/matichon254409.htm> เข้าถึงเมื่อ 10 มิถุนายน 2562.
- พระไพศาล วิสาโล. (2545), *สังฆะเพื่อสังคม*. ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก <http://www.budnet.info/budVision/budV49.php> เข้าถึงเมื่อ 10 มิถุนายน 2562.
- พระไพศาล วิสาโล. (2546), *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระมหาดนัย อุปวัฑฒโน (ศรีจันทร์) และอำนาจ บัวศิริ. (2558), “รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสันติสุข : ศึกษากรณีวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 3(1), มกราคม – มิถุนายน 2558, หน้า 23-36.
- พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, (2532), *พระพุทธศาสนากับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุเทพ สุวณโณ. (2546), *แนวความคิดพัฒนาสังคมแนวพุทธ*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ในพระราชูปถัมภ์.
- พ่วง สุวรรณรัฐ. (2513), “ทัศนะเกี่ยวกับโครงการอบรมพระภิกษุสงฆ์ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น” *รายงานกิจการโครงการอบรมพระภิกษุสงฆ์เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น*. พระนคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- พินิจ ลาภธนานนท์. (2529), *บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พีร์ พงศ์พิพัฒน์พันธ์. (2558), “พุทธศาสนาเพื่อสังคมในโลกตะวันตก” *สยามรัฐออนไลน์*. ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก <http://www.siamrath.co.th/web> เข้าถึงเมื่อ 8 พฤศจิกายน 2561.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546), *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

- สง่า พิมพ์พงษ์. (2551), *คู่มือพระธรรมทูต*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2562), *ทำบุญพื้นฐาน คือ ทำหม้อบ้านให้เป็นรมณีย์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527), *พุทธศาสนา พระสงฆ์ กับวิถีชีวิตสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2546), *พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), สำนักงานภาคเหนือ. (2547), *หลักแห่งพุทธและการปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนชาวเขา*. ออนไลน์, เข้าถึงได้จาก <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn/Announce/reportdetails.asp?ID=59> เข้าถึงเมื่อ 8 พฤศจิกายน 2561.
- อภิัญญา เฟื่องฟูสกุล. (2541), “ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย”. *วารสารพุทธศาสนศึกษา*. 5 (มกราคม-เมษายน), หน้า 4-88.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2541), *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

• ภาษาอังกฤษ •

- Keyes, C.F. (1971), ‘Buddhism and national integration in Thailand,’ *Journal of Asian Studies*, 30 (3, May), pp. 551–567.
- Mulder, N.J.A. (1973), *Monks, Merit, and Motivation: An Exploratory Study of the Social Functions of Buddhism in Thailand in Process of Guided Social Change*. Detroit: Center for Southeast Asian Studies, Northern Illinois University.
- Reynolds, F.E. (2004), “Buddhism as Universal Religion and as Civic Religion: Some Observations on a Tour of Buddhist Centers in Central Thailand” in Chris Baker (ed.) *The Society of Siam: Selected Articles on the Siam Society’s Century*. Bangkok: The Siam Society, pp.164-175.
- Somboon Suksamran. (1977), *Political Buddhism in Southeast Asia: The Role of the Sangha in Modernization of Thailand*, London: C. Hurst & Co.

• เอกสารชั้นต้น •

.....

- แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 1, 2456.
แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 3, 2458.
แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 4, 2459.
แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 5, 2460.
แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 7, 2462.
แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 8, 2463.
แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 76 ตอนที่ 3, 25 มีนาคม 2531.
แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 86 ตอนที่ 2, 25 กุมภาพันธ์ 2541.
แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม 92 ตอนที่ 11, 25 พฤศจิกายน 2547.

• ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ •

.....

- พระครูจันทสีรากร, วัดห้วยหม้อ อ.เมือง จ.ราชบุรี, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2561.
พระครูพิพิธประชานาถ, วัดสามัคคี อ.เมือง จ.สุรินทร์, สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2546.
พระครูพิพิธสุตาธร, วัดสวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2561.
พระครูวิสุทธิวิฑูริคุณ, วัดเขาแก้ว อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2562.
พระครูศีลวราภรณ์, วัดโนนเมือง อ.ขามสะแกแสง จ.นครราชสีมา, สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2554.
พระครูสถิตญาณปยุต, วัดพรุใหญ่ อ.ปะทิว จ.ชุมพร, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2562.
พระครูอมรชัยคุณ, อาศรมธรรมทายาท อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา, สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2561.
พระชยานันท์มณี, วัดพระธาตุแช่แห้ง อ.ภูเพียง จ.น่าน, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2562.
พระเทพสิทธิมงคล, วัดตโปทาราม อ.เมือง จ.ระนอง, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2562.
พระมหาศิลป์ ชยโชติ, วัดดอนทรายแก้ว อ.เมือง จ.ชุมพร, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2562.
สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์, วัดยานนาวา เขตสาทร กรุงเทพฯ, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2562.

■ ประวัติผู้แต่ง ■

พินิจ ลากรณานนท์ พินิจ ลากรณานนท์ สำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (รัฐศาสตรบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และ สังคมวิทยามหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา) หลังจากนั้นเดินทางไปศึกษาต่อและสำเร็จการศึกษาจาก The University of Hull, UK (M.A in South-East Asian Studies และ Ph.D. in South-East Asian Studies) ตามลำดับ โดยเป็นนักวิจัย ดำรงตำแหน่งอาจารย์ที่สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีผลงานวิจัยที่ครอบคลุมประเด็นทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา อาทิ การศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายภาคประชาชน การประเมินผลกระทบเกี่ยวกับปัญหาพ่นน้ำ จนปัจจุบันได้มีส่วนต่อการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการในการขับเคลื่อนการสร้างสุขภาวะองค์กรวม โดยผลักดันให้คณะสงฆ์ของไทยได้เข้ามามีบทบาทต่อประเด็นการพัฒนาสุขภาวะในมิติงานสาธารณสงเคราะห์

วุฒินันท์ ก้นทะเตียน วุฒินันท์ ก้นทะเตียน สำเร็จการศึกษาปริญญาธรรม 9 ประโยค ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นสูงสุดในแผนกบาลีศึกษาของคณะสงฆ์ไทย อีกทั้งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาอังกฤษ) ต่อด้วยมหาวิทยาลัยมหิดล (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ) และกลับมาสำเร็จการศึกษาที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มีผลงานการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระไตรปิฎกและการพัฒนาสุขภาวะ ภูมิสถาปัตยกรรมตามแนวพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังให้ความสนใจเกี่ยวกับการค้นคว้าวิจัยพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่อีกด้วย

สายชล ปัญญชิต สายชล ปัญญชิต สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ศิลปศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง สาขาการพัฒนาชุมชนเมือง) ต่อด้วยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สังคมวิทยามหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา) และกำลังศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาศิลปวัฒนธรรมวิจัย) ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และเป็นนักวิจัยประจำโครงการภายใต้ความร่วมมือของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ รวมทั้งได้เข้ามาเป็นรองหัวหน้าโครงการการศึกษาแนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

ภูเบศ วนิชชานนท์ ภูเบศ วนิชชานนท์ สำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (รัฐศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับสอง สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) หลังจากนั้นสำเร็จการศึกษาที่มหาวิทยาลัยมหิดล (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยประชากรและสังคม) ปัจจุบันเป็นนักวิจัยประจำโครงการภายใต้ความร่วมมือของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ รวมทั้งได้เข้ามาเป็นนักวิจัยโครงการการศึกษาแนวทางสาธารณสงเคราะห์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ไทย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

**งานสาธารณสงเคราะห์
เป็นชีวิตของพระสงฆ์
และประชาชน**

สมเด็จพระมหาธีรราชย์

